ՍՏՈՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
ՍՐԲՈՑ ՔԱՂԱՔԻՆ
ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

ՔՆՆՈՒԹԵԱՄԲ ՀԱՄԱՌՕՏԵԱԼ
Ի ՀԱՆՆԱ ԵՒ Ի ՄԱՐԻՆՈՍ ՊԱՏՄԱԳՐԱՑ
ԸՆԴ ՈՐՍ ԵՒ ՅԱՒԵԼԵԱԼ ԲԱԶՈՒՄ ԲԱՆՍ
ՀԱՆԴԵՐՁ ԿԱՐԵՒՈՐ ԾԱՆՕԹՈՒԹԵԱՄԲՔ

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐԵԱԼ
Ի ՄԿՐՏԻՉ ՎԱՐԴԱՊԵՏԷ ԱՐԾՐՈՒՆԵԱՆ
Ի ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵՆԷ ՍՐԲՈՑ ԱԹՈՌՈՅՍ
ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

Ի ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ
ՍՐԲՈՑ ԷՋՄԻԱԾՆԻ Տ. Տ. ՄԱՏԹԷՈՍ Կ.ԵՀԱՓԱՑՒ
ՍՐԲԱԶԱՆ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ԵՒ Ի ՊԱՏՐԻԱՐՔՈՒԹԵԱՆ Ս. ԱԹՈՌՈՅՍ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ
Տ. ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՍՐԲԱԶԱՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

ԵՒ Ի ՊԱՏՐԻԱՐՔՈՒԹԵԱՆ ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼՍՈՑ Տ. ԳԷՈՐԳ
ՍՐԲԱԶԱՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ
Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ
1859

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

ԲՆԱԿԱՆ է մանկանացուիս անմոռաց մնալ յաղթուոր յայս կենցաղ՝ գոնէ արդեամբ իւիք. վասն որոյ ձեռնամուխ եղէ յայս գործ ՚ի յիշատակ յաւիտենական. և ըստ կարի իմում ջանեալ որոշեցի զատոյգն յանստուգէն, և զաւանդութիւնն յառասպելէն. և զհամառօտն շաւիղ կալայ, և զաւելորդն յապաւեալ ՚ի բաց եդի. զորոց և զվկայութիւնսն՝ որք ՚ի սուրբ Գրոց և յեկեղեցական պատմութեանց, մի ըստ միոջէ գլխով և համարով նշանակեցի։ Նաև ՚ի զանազան տեղիս բաղդատեցի զՀաննայի Պատմութիւնն ընդ Լատին Պատմագրին Մարինոսի. և այսու ևս ո՛չ շատացեալ՝ անձամբ անձին կա-

մեցայ չափիլ ընդ ամենայն մերձակայ Տնօրինական սուրբ վայրս Քրիստոսի՝ և յայլ նշանաւոր տեղիս, զորոց զշինութեանց՝ զչափուց՝ և զորպիսութեանց տեղեկացեալ՝ ականատես գտայ. այլ և յարտաքին վկայութեանց այլազան ազգաց քրիստոնէից հանճարեղ գիտնոց և ծերունեաց իբր կարօտութեամբ հարցափննեալ՝ արձանացուցի 'ի Ստորագրութեանս յայսմիկ։ Նաև ընվաղեմի Ջանասիրութիւնս և զվաստակս երևելի բազմերախտ Նախնի երանեալ Հարցն մերոյ Աթոռոյս կարճ 'ի կարճոյ վերստին ծանուցի 'ի սմա կարևոր պարագայիւք։ Նաև զայժմեան աշխատասիրութիւնն անպակաս գրեցի առանց աչառութեան՝ և ոչ իսկ 'ի շնորհուկս ինչ ումեք յաւելմամբ կամ բարդութեամբ 'ի վերայ, որպէս զի անկեղծ լինիցին բանքս և հաւատարիմ՝ որ 'ի սմա։

Այլ և Ազգիս մերում զյաճախեցեալ հանդիսաւոր Թափօրն՝ որ 'ի սուրբ Յարութեան տաճարն 'ի բոլոր ամս, զառանձինն և ընկերութեամբն ընդ Յոյնս՝ որոշ որոշ եդի բաց ամենայնի, թէ որպէս և երբ պարտ է առնել. և յայտնեցի զսկզբունս բարեկարգութեանն 'ի խաղաղութիւն ընդ ամենայն ազգաց. Տեղեկութիւն անուանելով զամենայն. և ս և նշանակեցի զընթերցուածս աւուրցն այնոցիկ հանդիսից՝ զԱւետարանս, և զՇարականս գլխովք և Թըւահամարաւ՝ առ 'ի դիւրաւ գտանել Ջերմեռանդն և Քրիստոսասէր խնդրողաց, մանաւանդ 'ի պէտս բաղձանաւոտակ Միաբանից, որք ան-

զերանէ զ՚ոլով ամենայն հանգստեանցն և որպիսու-
թեանց, այնպէս կատարեսցեն զհոգևոր պաշ-
տամունս իւրեանց 'ի փառս Աստուծոյ:

Արդ՝ այսու եղանակաւ որպէս թէ զիւրա-
քանչիւրոց ձեռանէ մտացն կալեալ, առաջնոր-
դել և ցուցանել կամեցայ Աստուածասէր հա-
ւատացելոցն Քրիստոսի և նորեկ միաբան սիրե-
լեաց. սակայն այսու ամենայնիւ անհնար է ու-
մեք լնուլ կրօնականն բաղձանս հոգւոյն, մինչ
կենդանի կայ սատէն 'ի մարմնի, այլ ևս քան
զևս բորբոքեալ վառի սիրով մաքուր սիրան և
սուրբ միտքն՝ որ վերանայ առ Աստուած:

Իւ յայսմ աշխատութեանս գործակից ինձ
գտաւ Աթոռանիստ Մայր Եկեղեցւոյն սուրբ
Աստուածածնի՝ Կոստանդնուպօլսեցի Պատուար-
ժան Տէր Գէորգ Քահանայ վարժապետն, որ 'ի
տպագրութեան սոյն Պատմութեանս ջերմե-
ռանդն սրտիւ եկեալ էր 'ի սուրբ Երուսաղէմ
յՈւխտ և յերկրպագութիւն Տնօրինական և
Սրբասահման Տեղեաց Քրի Աստուծոյ մերոյ:

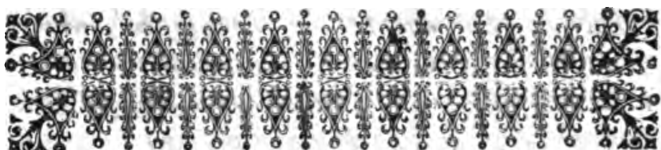
Ապա և ես անարժանս ընդ ձեզ արժանա-
ցելոցդ ընթացան Վայրացս, արտասուախառն
հայցուածովք 'ի ծունր սրտի խոնարհեալ՝ ըն-
ձիւ հոգւոյ յորդեմ և պատուեմ զփրկագործ
սուրբ Տեղիս Յիսուսի Քրիստոսի. և ըստ ուղ-
ղափառ հաւատոյ մերոյ յուսով մեծաւ ակն
ունիմ միջնորդութեամբ բարեխօսութեան սրբելի
Աշակերտաց իւրոց՝ և ամենայն սրբոց, արժա-
նի լինել անդէն և ձեզ հանդերձ իսկապէս
տեսանել զերկնային փառս Աստուածութեանն.

Դ

և անմահ կենդանութեամբ յագիլ և լիանալ ըստ հոգւոյ յարուցեալ ՚ի մեռելութենէ մարմնոյ՝ ասելով ընդ Դաւթի. « Յագեցայց յերևիլ փառաց քոց »: Սաղմ. ԺԶ. 25:

Նուաստ ծառայ ծառայիցն Աստուծոյ
Միաբան սուրբ Երուսաղէմի
Մ. Վ. Արծրունեան:

ՍՏՈՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
ՍՐԲՈՑ ՔԱՂԱՔԻՆ
ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

Սկսեալ ՚ի Պաղեստինոյ։

ՊԱՂԵՍՏԻՆ *կոչի երկիրս ՚ի գլխաւոր մասանէ իւրմէ, որ առաւել պարարտ է և բերրի քան զայլ մասունս. և յեզերս միջերկրական ծովուն կառուցան ՚ի հնումն հռչակաւոր քաղաքք. Կեսարիա, Ազովտոս, Ասկաղոն, Գազա, Հռամա, Լիւդ, և այլ բազում. և էր բնակարան Փղշտացւոց, այսինքն Ֆիլիստացւոց. վասն այսորիկ մինչև ցայսօր ՚ի լեզու Արաբացւոց կոչի Ֆալէսթին, որ է Պաղեստին։ Իսկ Երուսաղէմ անկանի ՚ի հարաւ Պաղեստինոյ. և սա համարեալ լինի կալ ՚ի միջին տեղւոջ երից մասանց աշխարհի. այսինքն Ափրիկոյ՝ կամ Լիբիոյ, Ասիոյ, և Եւրոպիոյ. յոր միտ առի Սիրտ երկրի։ «Բնակեալ ՚ի սիրտ երկրի»։ Եզեկ. ԼԸ. 12։ Զի է իբր սիրտ՝ որ յորովայն կենդանւոյ՝ Ափրիկոյ, Ասիոյ, և Եւրոպիոյ. որ անկանի Հարաւոյ անատօլեայ. այսինքն Արևելեան, կամ Ասիոյ։*

Նաև Տէրն մեր ըստ խորհրդական իմաստից, Սիրտ երկրի կոչեաց զԵրուսաղէմ. «Նոյնպէս

եղիցի և որդի մարդոյ 'ի սիրտ երկրի զերիս տիւս և զերիս գիշերս»: Մատթ. ԺԲ. 40: Եւ 'ի Շարականին ասի. «Կանգնեցաւ քառակերպն այսինքն խաչն՝ 'ի միջակին, դիտելով ընդ Հարաւ»:

Յաղագս հիմնադրի սրբոյ Քաղաքին:

ՀԵՂԻՆԱԿ հիմնարկութեանն կարծի լինել Սաղէմ՝ Մեղքի հայրն Մելքիսեդեկի, ըստ եկեղեցական պատմութեան. Մեղքի՝ Թագաւոր ասի. Սեդեկ՝ արդարութիւն. վասն որոյ կոչի նա յանուանէն Թագաւոր արդարութեան. և Թագաւոր խաղաղութե անուանի՝ 'ի բնակութենէն. զի Երուսաղէմ Թարգմանի խաղաղութիւն, զոր շինեալ էր հայր նորա Սաղէմ Մեղէք, և կոչեաց յանուն իւր: Մարթինոս ասէ, Մելքիսեդեկ քահանայ Աստուծոյ Թագաւոր Քանանացւոց շինեաց զայս քաղաք 'ի լեառն ասացեալ. և կոչեաց զնա Սաղէմ: Եւ Մելքիսեդեկ արքայ Սաղէմայ. Ծննդ. ԺԴ. 18: Հիմնեցաւ 'ի Մելքիսեդեկէ յամի աշխարհի ըստ եօթանասնից՝ 3291: Եւ ըստ ժամանակագրաց՝ 2023 *:

* Տէր Խորայէլ 25 մարտի: Զոր ամենք յաւանդութենէ անյայտ գրոց առեալ պատմեն. Թագաւորն Սաղէմ շինէ քաղաք՝ և կոչէ ըստ անուան իւրում Սաղէմ, և ծնանի զՄելքին. և Մելքի առ իւր կին զՍաղա՝ և ծնաւ 'ի նմանէ որդի, և անուանեաց ըստ անուան իւրոյ Մելքի: Եւ դարձեալ ծնաւ որդի, և անուանեաց Մելքիսեդեկ. և հայրն սիրէր զՄելքի, և մայրն սիրէր զՄելքիսեդեկ:

Յետ այնորիկ կալան Յեբուսացիք զԵրուսա-
ղէմ, ամս 824. ուստի անուանեցին զՍաղիմն
Յեբուս։ Եւ Քանան ծնաւ զՍիդոն զանդրանիկ
իւր, և զՔետացին և զՅեբուսացին. Ծնն. Ժ. 15,
16։ Յամի աշխարհի 3949. Դաւիթ վարեաց զՅե-
բուսացին, և նորոգեաց զքաղաքս, և ամրացոյց
զբուրգն Սիոնի, և կանգնեաց զպարիսպ շուր-
ջանակի, վասն որոյ կոչեցաւ քաղաք Դաւթի.
«Եւ նստաւ Դաւիթ յամրոցին, և կոչեցաւ այն՝
քաղաք Դաւթի. և շինեաց զնա քաղաք Դա-
ւիթ շուրջանակի ծագէ ՚ի ծագ, և զտուն իւր».
Բ. Թագ. Ե. 9։

Ապա նորոգեցաւ ՚ի Սողոմոնէ. յետոյ ՚ի Նե-
էմիայ և յայլոց բազմաց։ Յեբուս փոխեցաւ Յե-
բուս, որ և Երուսաղէմ. նա և Հիերուսաղէմ. տես
՚ի Թիւ 9։ Նա և կոչի Արիէլ քաղաքն Երու-
սաղէմ. վասն հզօրեղութեան և իշխանութեան.
Եսայ. ԻԹ. 1։

Յամի աշխարհի 3102. յետ ելանելոյ որդւոցն
Իսրայէլի յԵգիպտոսէ, որք 440 ամ մնացին իբ-
րև զգերի. և նախ քան զՔրիստոս 1007 ամօք.
արար Սողոմոն հիմնարկութիւն տաճարին. «Եօ-
թըն ամ շինեցաւ, և եղև կատարումն նորին».
Գ. Թագ. Զ. 1. 440 ամս եկաց մնաց ՚ի պայ-
ծառութեան։

Ապա 602 ամօք՝ նախ քան զՔրիստոս առաւ
Երուսաղէմ ՚ի Նաբուգոդոնոսորայ, որ աւե-
րեալ մատնեցաւ յայրումն հրոյ. և գերեցաւ
Իսրայէլ. Դ. Թագ. ԻԵ. 9։ Երկրորդ շինութիւն
եղև ՚ի Զօրաբաբելէ և յԵզրայեցւոյ 511 ամօք

Նախ քան զՔրիստոս . Բ . Եզրաս . Զ . 18 ։ Եւ շինեցաւ ամս 46 . «Զքառասուն և զվեց ամ շինեցաւ տաճարս այս». Յովհ . Բ . 20 ։ Զոր տեսեալ ծերոց ընդ զանազանութիւն առաջնոյ շինութեանն . և երկրորդին՝ լային , զի անշուք էր . Բ . Եզրաս . Գ . 12 ։

Նոյն Նախ քան զՔրիստոս 172 ամաւ աւերեցաւ յԱնտիոքոսէ , և մնաց աւերակ ։ Նոյն յամի աշխարհի 5186 . մեծն Հերովդէս կամեցաւ նորոգել զտաճարն Երուսաղէմի , առ որելի ընծայելոյ զինքն ազգին Հրէից , և ցուցանելոյ թէ իցէ Մեսիայ . Ի պատմ . Հայ . Ա . հատ . յերես 270 ։ Իսկ ոմանք թէ՝ քակեաց Հերովդէս ՚ի հիմանց զտաճարն . և շինեաց մեծ քան զառաջինն , այսինքն քան զերկրորդ շինութիւնն . այլ ո՛չ մնաց ինչ ՚ի շինութեանց Սողոմոնի , բայց միայն սրահն՝ որ կոչիւր գեղեցիկ . Գործ . Գ . 2 ։ Եւ կամ կոչիւր Սողոմոնի՝ զարմացեալք . Գործ . Գ . 11 ։

Յամի աշխարհի 5198 . Թագաւորէ Աբգար ՚ի վերայ Հայոց , ՚ի մօտ յերկրորդ ամի թագաւորութեան նորա ծնաւ Յիսուս փրկիչն մեր ՚ի սուրբ Կուսէն Մարիամայ ՚ի Բեթլեհէմ քաղաքի , և այլն ։

Յաղագս գալստեան կնոջն Աբգարու արքային մերոյ Հեղինէ թագուհւոյն յԵրուսաղէմ, և շինութեան սրբոց ժառանգաց 'ի Տնօրինական տեղեան Քրիստոսի, և գործոց բարեպաշտութեան, և մահուանն և գերեզմանի նորա։

Յամի Տեառն 1853. յամսեան Յունիսի, մինչ եկեալ 'ի Դերջանու և 'ի կարնոյ՝ չուեալ դիմեալ գայաք յԵրուսաղէմ. յաջողութեամբ Տեառն՝ եկեալ հասաք 'ի քաղաքն Հարգան, որ է հաճըն. և 'ի վանս որբոյն Յակոբայ Մծբնայ ըզանչելագործ հայրապետին՝ օթևանս կալաք անդէն զաւուրս մետասան. յաւուր միում կամեցաք փափաքանօք մտանել 'ի գրատունն նորին. Աւսաւ հրամանաւ Պետրոսի արհի եպիսկոպոսի հեզահամբոյր առաջնորդին, Գրիգոր վարդապետ ձեռնասուն նորին առեալ զմեզ՝ եմոյծ 'ի գրատունն. և մեր որոնեալ և քննեալ զամենայն գրեանս, յորում բազում ձեռագիրս գտաք հնագոյն և աղճատեալ գրովք, որ ոչ էր մարթ ընթեռնուլ։ Այլ գտաք տետրակ մի առանց թղթահամարոյ բաղկացեալ քսան և ինն մագաղաթեայ թղթով, որոյ սկիզբն և վերջն պակաս. և ընկզքնատառքն էին կարմրագրով, և 'ի ներքոյ նորա կարգ մի ամբողջ կապուտակ հին բոլորագրով. իսկ 'ի լուսանց հինգերորդ թղթոյն գրեալ կարմրագրով՝ թէ թարգմանեալ յԱսորոց 'ի Հայ լեզու յընտիր գաղափարէ, յաւուրս Գրիգորի Մագիստրոսի, և որդւոյ նորա Գրիգորի վկայասիրի՝ որ է Վահրամ, 'ի քաղաքն Սիս, յորմէ այսչափ ինչ կարացաք օրինակել։

« Ամենաբարեպաշտ և գթածանիրտ մեծ
» Թագուհին Հեղինէ կինն Աբգարու Թագա-
» ւորին Մերոյ և Ասորոց, հրաժարեալ յամե-
» նայնէ, և 'ի բաց լքեալ թողեալ զփառս վայ-
» ելչութեան պետութեան իւրոյ. և աշխարհի.
» գնայ յԵրուսաղէմ յամի Տեառն քառասուն
» և երկու. յոսկիզբն ամսոյն Մայիսի: Եւ էր
» յԵրուսաղէմ և 'ի սահմանս նորա սով մեծ.
» վասն որոյ ետ զգանձս իւր ամենայն, և գը-
» նեաց կերակուր յԵգիպտոսէ, և 'ի Կիպրոսէ,
» և յայլ տեղեաց, որովք կերակրէր զամենե-
» սեան՝ որք առ նա դիմէին. և տիկինն Հեղինէ
» առատագութ սրտիւ բաշխէր, ոչ ինչ խարե-
» լով զհրէայս և զհեթանոսս 'ի հաւատացե-
» լոցն . . . . որոյ յաւգնութիւն եհաս մեծ
» զաւրավարն Խուրան. որում հաւատարմաբար
» ծառայէր մինչ 'ի մահն իւր: Եւ յետ հինգ-
» երորդ ամի կացութեան իւրոյ յԵրուսաղէմ.
» մինչ լինէր առատութիւն կերակրոյ, և վերա-
» նայր սովն 'ի հրէաստանէ և յԵրուսաղէմէ.
» ձեռն արկ և սկսաւ պարապել 'ի շինութիւն
» մատրանաց: Նախ ձեռն էարկ շինել մատրան
» իմն՝ մեծամեծ քարամբք բրգաձև 'ի վերայ
» շիրմին Քրիստոսի: Եւ այլ փոքր մատրան ինչ
» 'ի լեառն ձիթենեաց 'ի վերայ սուրբ Ելանա-
» տեղւոյն Քրիստոսի: Նոյն շրջապատեաց քա-
» րամբք զսուրբ Այրն ծննդեանն Քրիստոսի որ
» 'ի Բեթլեհեմ քաղաքի. և սուրբ Մօրոյն, յա-
» րում եդաւ մանուկն Յիսուս խանձարրապատ:
» Եւ հուսկ ուրեմն ետ յաւրինել կամար մի 'ի

» վերայ շիրմի Յակոբայ մեծի առաքելոյն որդւոյն
» Զեբեդեայ . . . ուր ստէպ այց ելանէր առ
» սուրբ կոյսն մայրն Յիսուսի մերձ 'ի վերնա-
» տունն Սիովնի . . . . Եւ յետ յեօթներոր-
» դում ամի կացութեան, վախճանի անդ . և
» թաղի առաջի դրանն Երուսաղէմի, որ 'ի հիւ-
» սիսակողմն քաղաքին, զկնի երկրորդ ամի վե-
» րափոխման սուրբ Կուսի մաւրն Յիսուսի . 'ի
» Սեպտեմբեր ինն » :

Նոյնչափ ինչ կարացաք հաւաքել անտի : Տես, զորմէ գրեն Եւսեբիոս Բ. 12 : Եւ Խո-րենացի, Բ. Հատ. Գլուխ 32 : Ի պատմութիւն Հայոց, Ա. Հատ. յեր. 296. 389 : Վարք սրբոց, յերես 984 :

Յաղագս Գերեզմանի Թագաւորացն Հրէից :

ՀԵՂԻՆԷ կինն Աբգարու Թագաւորին մերոյ գնաց յԵրուսաղէմ, յամի Տեառն 42. յաւուրս Կղաւդեայ կայսեր . յայնմ ժամանակի եղև սով սաստիկ յԵրուսաղէմ ըստ նշանակելոյն Ագաբոսի, Գործ. ԺԱ. 28 : Նա տուեալ զամենայն գանձս իւր . գնեաց ցորեան յԵգիպտոսէ և 'ի Կիպրոսէ բազում յոյժ, և բաշխեաց կարօտելոց :

Եւ 'ի մեռանիլն նորա, Թաղեցին զնա փառօք առաջի դրանն Երուսաղէմի իբր բարերար ազգաց . շինեալ նմա շիրիմ նշանաւոր, որպէս

յիշէ Եւսեբիոս և Խորենացի, թէ գայր այն
չիրիմ մինչ 'ի ժամանակս իւրեանց. քանզի Խո-
րենացին ականատես իսկ է: Գրէ և Թովմայ
Արծրունի, յերես 52. թէ Հեղինէ թագուհի
կին Աբգարու, և մեծ զօրավարն Խուրան Արծ-
րունին փոխանակին յԵրուսաղէմ . . . : Նոյն այն
Խուրան է զոր Աբգար առաքեաց բազում զօ-
րօք 'ի վերայ Հերովդէի. և պարտեաց զնա, և
զզօրս նորա. Խորէն. Գիրք Բ. Գլուխ 28:

Մարինոս Լատինացի գրէ յառաջին գիրս, 'ի
վերջ չորրորդ գրոցն. Հեղինէ կին Իզաթիոսի
Թագաւորին Ատիաբինացւոց գաւառին եղելոյ
անդր գետոյ Եփրատայ . . . ցանկանալով տե-
սանել զփառաւոր տաճարն Սողոմոնի. չուեաց
յԵրուսաղէմ ընկերութեամբ սակաւ ինչ ընդ-
որդւոյ. հեթանոս արդէն եղեալ էր Հրէայ, և
այլն . . . յիշէ զսովն և զցորեանն: Նոյա ասէ,
արդ՝ Մոնօպասոս որդի իւր զոսկերս մօր և եղ-
բօր 'ի միասին առաքեաց յԵրուսաղէմ, հրա-
մայելով թաղել 'ի փառաւոր գերեզմանի. զոր
մայր իւր շինեալ էր հեռի յԵրուսաղէմէ երեք
ասպարիզօք . . . : Ի հիւսիսային կողմն սորա
Քաղաքին. որովհետև մերձ դնէ գերեզմանաց
Թագաւորաց, որ կոչի այր Թագաւորաց: Որ-
պէս գրէ Ադրիգօմինոս, յերես 263: Եւ այլուր
'ի գիրս իւր յիշէ Մարինոս, թէ գերեզմանն
Հեղինէի է երեք մղոնաւ հեռի 'ի դրանէ Դա-
մասկոսի, 'ի հիւսիսակողմն քաղաքիս Երուսա-
ղէմի. ուր գնան յուխտ Լատինք:

Բայց ոմանք աւանդութեամբ ասեն թէ՝

գերեզման հեղինէի է 'ի ներքս պարսպին Երուսաղէմի, 'ի հիւսիսոյ դրանն Դամասկոսի դէպ յարեւելս 'ի բարձր տեղւոջ. յորոյ վերայ հնաշէն հոյակապ մզկիթ մի է. բայց չերեւի ստուգութիւն նորին. այլ սակաւ ինչ հաւանական երեւի բան Մարինոսի. բայց եւ ասեմ, չէ՛ յայտնի գերեզման նորա ։ Յամի Տեառն 70. կործանեցաւ 'ի Տիտոսէ Վեսպասիանոսէ ։ Ի գերութեանն Երուսաղէմի առ Տիտոսիւ. քարինք տաճարին աղաղակէին թէ, գնամք աստի գնամք, եւ այլ ոչ եւս դառնամք ։ Տե՛ս, Ի Վարս սրբոց ։ Ի Պատմութեան Հայոց ։

Յետ աւերմանն Երուսաղէմի առ Տիտոսիւ, Հրէայք ժողովեալ բնակեցան յԵրուսաղէմ, եւ դարձեալ ապստամբեցան 'ի Հռովմայեցւոց. յամի Տեառն 122. Ադրիանոս կայսրն՝ որ էր եղբօրորդի Տրայիանոսի Սպանիացւոյ. եկն յԵրուսաղէմ եւ կոտորեաց զՀրէայս. եւ զմնացեալսն ցիր եւ ցան արար. եւ զսուրբ քաղաքս պարսպեաց զաւերեալն 'ի Տիտոսէ. եւ հրամանեաց Քրիստոնէից բնակիլ անդ՝ եւ ոչ Հրէից. եւ զՏեառն Գողգոթայ զտեղի չարչարանացն Քրիստոսի, որ յառաջ արտաքոյ քաղաքին պարսպէր էր, զայն էառ 'ի մէջ քաղաքին. եւ գրեաց խրատիւ պատուէր ոչ ներել զոք 'ի հաւատացելոց քրիստոնէից. եւ զքաղաքն կոչեաց յիւր անուն Ելիանոպոլիս. քանզի մականունն Ադրիանոսի կոչէր Ելիոս ։ Ի Պատմութեան Հայոց, յերես 73 ։ Եւ կոչեցեալ Ելիա Քապիթոլինա ։

Ապա յետ 57 ամի Տիտոսի, Ադրիանոս եր-

բորբ՝ քակեաց զտաճարն, և ընկէց զքարինս նո-րա ՚ի ձորն Յովսափաթու :

Մարկիոս ասէ. մինչ Ադրիանոս երկրորդ՝ էառ զԵրուսաղէմ և աւերեաց զամենայն, կանգնեաց զարձանն Թամուզայ ՚ի Բեթղեհէմ ՚ի վերայ Մսուրին, ուր եդաւ Յիսուս փրկիչն մեր. և զարձանն Լուսնթագին ՚ի սուրբ Գողգոթայ ՚ի տեղւոջն խաչելութեան. և զարձանն Հրատին ՚ի վերայ կենդանատու Գերեզմանին Տեառն, առ ՚ի բառնալ զյիշատակ չարչարանացն Քրիստոսի:

Իսկ յամի Տեառն 327. մեծահաւատ թագուհին Հեղինէ մայրն Կոստանդիանոսի կայսեր եկեալ յԵրուսաղէմ, եգիտ զփրկական խաչն Քրիստոսի, և եբարձ զկուռսն, և շինեաց զեկեղեցիս ՚ի սուրբ Տեղիսն անօրինականաց :

Յամի Տեառն 361. մինչ թագաւորեաց ուրացողն Յուլիանոս, կանգնեաց վերստին զըն-պատկերս կռոց ՚ի սուրբ Գողգոթայ և ՚ի գերեզմանի Տեառն. և ետ հրաման Հրէից շինել զտաճարն. ՚ի փորել հիմանցն՝ ել հուր, և այրեաց զշինողս նորա, և զամենայն նիւթս. և ոչ մնաց ինչ նշան ՚ի հնոյն. բայց միայն սակաւ ինչ ՚ի պարսպէն՝ ՚ի յանկեանն, որ առ արեւելս և առ հարաւ, որ հանդէպ Սելովամայ. որ կայ դեռ մինչև ցայսօր ժամանակի :

Նոյն կատարեցաւ բանն մարգարէութեան Տեառն մերոյ թէ՝ «Ոչ յատակեսցեն զքեզ և զորդիս քո ՚ի քեզ..., փոխանակ զի ոչ ծանեար զժամ այցելութեան քո»: Ղուկ. ԺԹ. 44: Մարկ. ԺԳ. 2:

Յամի Տեառն 614. Խոսրով Ապրուիզ կոչե-ցեալն արքայն Պարսից. որ կոչիւր Խոռեամ Փառազ-ման կամ Շահվարազ. առաքեաց զփեսայ իւր Եռազմայուղան զխոռեամ. և էառ զԵրուսաղէմ. զոր աւերեալ կոտորեաց զյիսուն և եօթն հա-զար անձինս 'ի բնակչացն, և գերեաց զերեսուն հազար անձինս, ընդ որս և զԶաքարիա պատ-րիարգն՝ և զխաչն կենարար. և տարաւ առ Խոս-րով արքայն *:

Իսկ յամի Տեառն 625 կամ 627. Հերակլէ կայսր դարձոյց զխաչն 'ի գերութենէն. և բե-րեալ զայն մեծաւ հանդիսիւ՝ եդ 'ի սուրբ Գող-գոթայ 'ի տեղւոջ իւրում:

Յամի Տեառն 717. և Տաճկաց 7V, Օմար ամիրապետն Տաճկաց, Խաթթապ կոչեցեալն, որդի Խաթթապայ, որ երրորդ էր զկնի Մահմետին. քան ումանց յամի Տեառն 637. շինեաց Եօմէր զտա-ճարն, և որդի Մերվանայ Աբդըլ Մէլէք շքեղա-ցոյց զարդուք զմզկիթն, և կոչեն Էլ Աքսայ, այս է ծայր կամ եզր Մէսճիտ ճէամիի, առ 'ի որոշել 'ի միւս շինուածոյն քեամլէին. սակս և այլուր թէ՝ Սա նորոգեաց զտաճարն Սողոմոնեան. քան-

---

* Սեբէոս ԻԴ. յերես 130. Այլուստ Խոսրով. Մարգաց 19. զկնի տասն աւուր զատկի առին Պարսից զօրքն զԵրուսաղէմ. Թիւ սպանելոցն տասն և եօթն հազար, և գերի վարելոցն երեսուն և հինգ հազար. ընդ որս և զԶաքարիա հայրապետն. և զխաչապատն և զփայտն կենաց գերի վարեցին, և այլն: Եւ Մոդեստոս եկեղեցին կարգէ առաջնորդ յԵրուսաղէմ. և գրէ նամակ 'ի սուրբ Էջմիա-ծին առ Տէր Կոմիտաս կաթողիկոսն:

Անդ Սեբէոս ԻԹ. յերես 157. Հերակլէս կայսրն դարձուցանէ զսուրբ խաչն՝ և բերէ յԵրուսաղէմ, և այլն:

զի եկն Ոմառ զօրօք յԵրուսաղէմ, ուր կառուցց տաճարն ութանկեան, զոր վայելեցին ամս 450:

Ի Յառագիրս ինչ գրեալ ի Սոփրոնիոս Գերադ տերն, յորմէ ժողովեցաւ համառօտ ինչ զոր ունիմք առաջիկ յայլուստ :

Մինչ յամի Տաճկաց 16 Եօմէր խալիֆայ, կամ որդի Խաղտապայ եկն և էառ զԵրուսաղէմ. Նախ գրեալ յեռակար, և ետ Սոփրոնիոս պատրիարքին, և ապա բացեալ զդուռն քաղաքին Երուսաղէմի, և 'ի ներքս մուծեալ զզօրս իւր, նախ եմուտ և բաղնեցաւ 'ի գաւիթ սրբոյ Յարութեան տաճարին, և յեկեղեցին ոչ կամեցաւ աղօթս առնել ըստ իւրում դենին. զի մի յապագայս ազգն իւր յափշտակեալ ինքեան իւրացուսցէ : Ապա առեալ Սոփրոնիոսի զԵօմէր՝ մուծանէ յեկեղեցին Կոստանդիանոսի, և 'ի նմա և ոչ աղօթեաց՝ յայն միտս. այլ 'ի վերայ աստիճանին. վասն որոյ ետ յեռակար մուրհակի առ Սոփրոնիոս, զի մի ոք իշխեսցէ 'ի Տաճկաց՝ կալ յաղօթս հանդիսիւ 'ի վերայ աստիճանին այնորիկ, այլ մի զկնի միոյ. և մի երկուն կարդասցեն անդ 'ի ժամ աղօթից : Ապա ասէ ցՍոփրոնիոս պատրիարքն. արդ՝ իրաւունս կալցիս, զի տացես ինձ տեղի մի, յորում կառուցից աղօթանոց կամ մզկիթ : Ասէ Սոփրոնիոս բարւոք է. արդ ես ցուցից քեզ տեղի մի, ուր շինեսցես մզկիթ. կալեալ զձեռանէ Եօմարայ որդւոյ Խաղտապայ՝ կացոյց 'ի վերայ աղբիւսին, ուր էր աւերեալ տաճարն Սողոմոնեան : Նա ասէ տեղի, յորմէ

ձեռնթափ եղեն Թագաւորք Հռոմայեցւոց, ՚ի
շինելոյ զնա. և սա է մէծն՝ յորոյ վերայ խօսե-
ցաւ Աստուած ընդ Յակոբայ. զոր կոչեաց Յա-
կոբ՝ Դուռն երկնից. և որդիքն Իսրայէլի ան-
ուանեցին զնա՝ Սրբութիւն սրբոց, ուր և յե-
տոյ շինեաց Սողոմոն զտաճարն, և այլն: Եւ
Իսրայէլ ունելով զդէմս առ մէծն աղօթէր:
Մահմետական եռ պեղել զաղբիւրն, և զկու-
տեալ հողն՝ որ ՚ի վերայ նորա բառնալ անտի, ե-
րևեցաւ մէծն, որ ՚ի լեզու Արաբի կոչի Սախրա՝
այսինքն վէմ. և ոմանք ՚ի մեծամեծաց սախալէին
զխօսէր, շինել զմզկիթն. և զվէմն առնուլ ՚ի
մէջ որմոյն. բայց ոչ հաճեցաւ ընդ այն. այլ
ասէ, կացցէ վէմն ՚ի մէջ մզկիթին:

Իմուստ մետասան դարուն՝ այն է յամի Տեա-
ռըն 1011 Էլ Մանսուր Հաքիմի խալիֆէ, ՚ի հա-
րստութենէ Ֆատիմեանց Եգիպտոսի. սա եռ
կործանել զտաճարն սրբոյ Յարութեան, զի ոչ
կարէր հանդուրժել ասէ, խաբէութեան կար-
ծեցելոյ հրաշալի հրոյն, զոր ելանել ասէին Յոյնք
՚ի ճրագալուցի զատկին:

Սակայն յետ 37 ամի, Կոստանդին Մոնոմա-
քոս կայսրն Յունաց. յամի Տեառն 1048, սա
այն է՝ որ խնդրեաց զԱնի քաղաքն ՚ի Գագիկ
արքայէն. ընկալաւ հրաման ՚ի Թոռանէ Հա-
քիմայ վերստին շինելոյ զնոյն աւերեալ եկեղե-
ցին սրբոյ Յարութեան, և զծախսն շինութեան
ետ ինքն կայսրն յիւրոց գանձուց, որպէս պատ-
մէ Գուլիէլմոս արհի եպիսկոպոսն Տիւրոսի:

Մեռաւ Սոֆրոնիոս ՚ի Դ. ամի պատրիար-

դուԹեան իւրոյ ։ և մնաց Երուսաղէմ առանց պատրիարգի ղամս 29 ։ Ընկաւ Երուսաղէմ ընդ իշխանուԹեամբ Տաճկաց , մինչև 'ի Թիւ Տաճկաց ՆՂԲ ։ Այս յամի Տեառն 1099 առին Լատինք ․ մնաց 'ի ձեռս նոցա ամս 88 ․ 'ի Թիւ Տաճկաց ․ՇՁԳ ։ Յամի Տեառն 1187 , յորում առեալ էառ զԵրուսաղէմ Իւսուֆ Սալահատին ․ (ըստ Մարինոսի , քակեաց զզանգակատունն որոյ ՅարուԹեան ․ այլ բազում միջնորդուԹբ Թագաւորաց քրիստոնէից ոչ քակեաց զեկեղեցին ․) փոխանակ որոյ նորոգել ետ Թագաւորն Հոռոմոց 'ի ՂալաԹիայն կոստանդնուպօլսոյ Արապ ճամիսին՝ զի յանուն իւր խութբէ կարդացին 'ի նմա ։

Մնաց մինչ 'ի Թիւ Տաճկաց ՋԻԳ ընդ իշխանուԹեամբ Եգիպտոսի ։ Այս Սուլթան Սէլիմ սպան զԳանսուղավրի սուլԹանն Եգիպտոսի մերձ 'ի Բերիա ․ անտի դիմեաց յԵգիպտոս՝ էառ 'ի ձեռաց Տումանպայի սուլԹանին , որ էր եղբօր որդի Գանսուղավրիին , և եկեալ էառ զԵրուսաղէմ ․ որոյ որդին Սիւլէյման Սուլթան շինեաց զպարիսպն քաղաքիս , և այլն ․

Այս էառ կօԹիֆռատոս 'ի ձեռաց Յունաց յամի Տեառն 1099 զԵրուսաղէմ և զսուրբ ՅարուԹիւնն ․ Ի պատմ․ Հայ․ Գ․ հատ․ յէր․ 20 ։ Յամի Տեառն 1099 ․ 'ի Յունիսի 5 ․ հասին Լատինք յԵրուսաղէմ քաղաք ․ և պաշարեալ զաւուրս 40 առին զայն , 'ի Յուլիսի 15 , յաւուր ՈւրբաԹու ․ և յետ ուԹ աւուրց կացուցին Թագաւոր Երուսաղէմի զԿոնդոպրէ , որ է կօԹիֆռատոս ։ Այս որոյ եղբայրն Բաղտին Ա ։ Իաղտին Բ ։ Փուլկ

զօնս Ռաղոսին Գ. Սեմերին. Ռաղոսին Դ. Հուսկ յետոյ Գուիտոն Լուսինեան, յորմէ էառ զԵրուսաղէմ Խուսուֆ Սալահատին, յամի Տեառն 1187.

Ի պատմութիւն Հայոց, Գ. հատ. յեր. 184. Սա էր որդի Նուրայ ուրումն 'ի Դունին քաղաքէ, որ եկն առ Նուրիտին ամիրային Բերիոյ, և կարգեցաւ նմա զօրավար. և օր ըստ օրէ զօրացեալ տիրեաց երկրին Ասորւոց. գնաց յԵգիպտոս՝ սպանեալ զՍուլթանն և նստաւ անդ....: Նա և Ռէյմունդ կոմս Տրապոլսոյ՝ որ էր ազգականին, եղև օգնական Սալահատինայ, և էառ զՊտղոմայիդ՝ որ է Աքիա. զԱսկաղոն, զԼաւոդիկէ. և եկեալ կալաւ զարքայն Երուսաղէմի զԳուիտոն և զմեծամեծ իշխանս ընդ նմա. ապա բազում պարգևօք և որօք հազիւ ուրեմն արձակեաց զնոսա։ Նա ապա կալաւ զքաջ զօրավար նորա Ռենալդոս, և սպան զնա. և հուսկ յետոյ էառ զԵրուսաղէմ, յամի Տեառն 1187. և Հայոց՝ ՈԼԶ. տիրեցին Լատինք Երուսաղէմի զամս 88։

Գրէ Մարինոս Թէ՝ արքայն Կոտրիֆոսատոս էառ զԵրուսաղէմ 'ի Ջահկաց, և շինեաց ըկանոնիկոս մի. և մերձ նմա կանգնեաց պալատ մի հոյակապ, յորում եդ զխաչափիր զօրսն. և մնաց ընդ իշխանութեամբ Լատինացւոց ամս 88. տե՛ս 'ի պատմութեան Հայոց, Գ. հատ. յեր. 184։

Ռոն Վահրամայ Ռեռ հայեցւոյ 'ի ժամանակի առմանն Երուսաղէմի, յամի Տեառն 1099, անդ գտաւ և մեծն Գրիգոր վկայասէր՝ որ կոչեր

Վահրամ, որ կրկին անգամ գնացեալ էր 'ի փուրբ անդրէն վասն ուխտի. 'ի պատմութեան Հայոց. Գ. հատ. յէր. 20: Սեր երգեաց զՇարականս, ժի. զխորհուրդ անճառն. և ժէ. զՄեծահրաշն:

Եւ այժմ որպիսի՞ իցէ տաճարն Սողոմոնեան, և ի՞նչ իւիք գեղանի 'ի նմա:

Երկայնութիւն զաւթի տաճարիս 'ի հիւսիսոյ առ հարաւ է 650 կանգուն. և յարևելից առ արևմուտս լայնութիւնն է 440 կանգուն:

Տաճարն է ութանկեան, կառուցեալ 'ի վերայ քառակուսի սեանց. որոյ գմբէթն յեցեալ կայ 'ի վերայ ութից սեանց, և որմք նորին 'ի ներքուստ և յարտաքուստ յախճապակեայ գունագոյն քարամբք զարդարեալ. և ունի չորեսին դրունս՝ 'ի չորս կողմունս: Ի ներքոյ գմբեթին 'ի կեդրոն տաճարին դ.դ. մեծագոյն վէմ մի՝ զոր Սախրալլահ Բաշըր անուանեն, միով կանգնաւ բարձր է 'ի յատակէն. յորոյ վերայ արկանի ծածկոյթ ազնիւ, և 'ի ներքոյ նորին է այր մի խորագոյն յոյժ. յոր իջանէ 15 աստիճանաւ, որոյ դուռն հայի՝ ընդ հիւսիս, և մտանէ 'ի հարաւ. որոյ բարձրութիւն 'ի յատակէ այրին մինչ 'ի վէմն է երեք կանգուն, (զկանգունն իմա 24 մատնաչափ). և առ հարաւն ունի Մէհրապ. որոյ երկայնութիւնն է 20 կանգուն, և լայնութիւնն 16. յոր մտեալ 'ի վերայ երեսաց՝

համբուրելով պատուեն զայն։

Եւ զտաճարս զայս Սահրաթօղլեան անուանեն, այսինքն Տաճար Աստուծոյ։ Նա ՚ի ներքս ՚ի խորանին անդ դնիւր Տապանակ ուխտին, որ կաչիւր Սրբութիւն սրբութեանց։ Եւ ըստ ոմանց՝ Սախրաթօղլեան, այսինքն Վէմ Աստուծոյ. զոր Յակոբ կանգնեաց յետ անօլեանն. Ծնն. ԻԸ. 17, 18։

Եւ միւս տաճարն, զոր մեք այժմ Սրբութիւն սրբութեանց կոչեմք. Բ. Մնաց. Գ. 8։ Եւ նոքա անուանեն Հարէմի շէրիֆ, և Արապք Էլ Աքսա. սա ունի դդրունս չորս ընդ արևելս, և զերկուս առ արևմուտս, և զերկուս առ հիւսիս. ութն դրամբք մտանեն և ելանեն. զառ պահեն յարգանօք, և ՚ի մեծի աւուրս Պայրամից. և յայլ աւուրս մտանեն անդ յաղօթս, կարծի յամանց՝ թէ Տապանակ ուխտին աստ եղաւ, բայց չէ հաւանական։ Ի սմա է քարն կոխեալ ոտին Քրիստոսի՝ զոր տարեալ են ՚ի Համբարձման լերանէն, որոյ երկայնութիւնն է չորս կանգուն, և լայնութիւնն նոյնչափ, և վանդակապատ պահեն. (Քանզի քարն կոխեալ ձախ ոտինն միայն կայ մնայ ՚ի սուրբ Համբարձման տեղւոջն՝ մինչև ցայսօր ժամանակի։) Եւ ՚ի նմա է Միհրապ՝ յոր մտեալ աղօթեն։ Եւ գոյ ՚ի նմա գերեզման մի. զորմէ ոչ կարացաք տեղեկանալ, բայց թուի ինձ՝ թէ Սա է գերեզման Զաքարիայ որդւոյ Բարաքեայ. Ղուկ. ԺԱ. 51. որ սպանաւ ՚ի մէջ Տաճարին և սեղանոյն։ Եւ կամ Աքարիասի որդւոյ Յովիդայեայ։

Եւ ՚ի ձախմէ տաճարիս կից պարսպին՝ առ

Հարաւ մերձ իրերաց իբր հինգ կանգնաւ հեռի 'ի միմեանց, մեծութեամբ և բարձրութբ հաւասար. գոյ կրկին գմբէթ քարաշէն, որք արտաքուստ դիւրաւ երևին 'ի Ճանապարհէն՝ որ գնայ 'ի Գեթսեմանի, կամ 'ի ձորն Յովսափաթու:

Ի ներքոյ գմբեթիցս գոյ տեղի մի 'ի ձև տան, և միով դրամբ ամրացեալ, և խորագոյն յոյժ, ընդ որ իջանէ 26 աստիճանաւ 'ի յատակն՝ ուր գոյ հանգոյն օրօրոցի քար իմն, որոյ մէջն փորեալ կայ իբր մարդաչափ. զայս կոչեն Պէշիկ Իսայէ. այսինքն օրօրոց Քրիստոսի: Սորա արտաքին երկայնութիւնն է կանգուն մի և 21 մասն, միջի երկայնութիւնն է կանգուն մի և 11 մասն, և թանձրութիւնն 4 մասն և կէս. արտաքին լայնութիւնն կանգուն մի և 9 մասն, և միջի լայնութիւնն կանգուն մի:

Այն տաճարի արևելեան դուռն՝ ընդ որ եմուտ Տէրն մեր յաւուրս քառասնօրեայ Գալըստեան, և ծաղկազարդին, 'ի վաղուց անտի քարուկրով ամրափակեալ կայ մինչև ցայսօր. որոյ 'ի յետոյս դրանն է կամար հոյակապ և սրահ գեղեցիկ, կառուցեալ 'ի վերայ երկուց կարմրագոյն քարեայ սեանց, յորոյ վերայ են կրկին հնաշէն սեներակք: Յաջմէ տեղւոյս առ հիւսիս իբր քարընկէց մի հեռի, գոյ և այլ գեղեցկակերտ գմբէթ մի, զորմէ ասեն թէ՝ Անդ դնիւր աթոռն Սողոմոնի արքային, ուր նկեալ յետ աղօթից բազմէր: Թուի ինձ՝ թէ վէմս այս՝ որ կայ 'ի տաճարին, է սեղան Դաւթի, որ էր 'ի

կալն Որնայի․ յորոյ վերայ եհան զողջակէզ։ Եւ առաքեաց Աստուած զհրեշտակ յԵրուսաղէմ սատակել զնա . . . և հրեշտակ Տեառն կայր ՚ի կալն Որնեայ Յեբուսացւոյ, համբարձ զաչս իւր Դաւիթ, և ետես զհրեշտակ Տեառն, զի կայր ՚ի մէջ երկնի և երկրի, և սուրն իւր ձըգեալ ՚ի ձեռին իւրում, և կարկառեալ ՚ի վերայ Երուսաղէմի։

Ապա զղջացաւ Դաւիթ, և ծերքն քուրձ ըզգեցան. անկան ՚ի վերայ երեսաց իւրեանց և հրեշտակ Տեառն ասէ ցԳադ, ասա՛ ցԴաւիթ. զի ելցէ և կանգնեսցէ զսեղան Տեառն ՚ի կալն Որնեայ Յեբուսացւոյ, և շինեաց Դաւիթ անդ սեղան Տեառն. և եհան զողջակէզս, և վասն փրկութեան, և կոչեաց առ Տէր. և լուաւ հըրով յերկնից նմա, ՚ի վերայ սեղանոյ ողջակիզին, և ծախեաց զողջակէզսն, և ասէ Տէր ցհրեշտակն դարձո՛ զսուսերդ ՚ի պատեանս. Ա. Մնաց. ԻԱ. 18։

Եւ յաղագս շինութեան տաճարին, պատուէր ետ Դաւիթ Սողոմոնի որդւոյ իւրում, և կոչեաց զՍողոմոն զորդի իւր, և պատուիրեաց նմա շինել զտուն Տեառն Աստուծոյ Իսրայէլի. և Դաւիթ պատրաստեաց զնիւթս տաճարին։ Եւ ինքն ետ զօրինակ տաճարին. «Ասէ արքայ և շինեցէ՛ք զսրբութիւնս Տեառն Աստուծոյ մերոյ. տանել ՚ի ներքս զՏապանակ ուխտին Տն. և զսպաս սրբութեանցն Աստուծոյ ՚ի տունն, զոր շինէք անուան Տեառն»։ Ա. Մնաց. ԻԲ. 6։ Անդ. ԻԸ. 11. 19։

Եւ սկսաւ Սողոմոն շինել զտուն Տեառն յԵ-

րուսաղէմ 'ի լերինն Ամուրհացւոցն, ուր երևեցաւ Տէր Դաւթի հօր նորա, 'ի տեղւոջ՝ յորում պատրաստեաց Դաւիթ 'ի կալն Ոռնեայ Յեբուսացւոյ. Բ. Մնաց. Գ. 1:

Եւ կատարեցաւ ամենայն գործն զոր արար Սողոմոն 'ի տուն Տեառն... հանել զՏապանակ ուխտին 'ի քաղաքէն Դաւթի, նա է Սիոն, և տարան 'ի ներքս Ղևտացիք զՏապանակ ուխտին Տեառն, 'ի տեղին իւր 'ի Դաբիր տանն. 'ի Սրբութիւնս սրբութեանց 'ի ներքոյ թևոց քերովբէից. Բ. Մնաց. Ե. 4. 7:

Դրունք գաւթին Սողոմոնեան տաճարին:

1. Արևելեան դուռն՝ որ կոչի պապըլ ռահմէ, այսինքն դուռն ողորմութեան. և ըստ ոմանց՝ դուռն ոսկեղէն. որ 'ի վաղ ժամանակաց քարուկրով ամրափակեալ կայ և մնայ:

Հարաւային դրունք:

2. Դուռն կոչի պապըլ մողարպէ, որ է մերձ տաճարին Սրբութիւն սրբութեանց:

3. Դուռն մեծ կից յաջմէ վերնոյն, որ կոչի պապըլ պըրակ: Ընդ որ գնայ 'ի ներքոյ տաճարին. առ որ իջանէ 30 աստիճանաւ. և է նոցա ուխտատեղի. քանզի կայ մերձ դրանն երկաթի անուր մի. զորմէ ասի թէ, մինչ եկն օրէնսդիրն նոցա 'ի տաճարն. անդ կապեաց զջորին. կամ

զկառս իւր՝ զոր մեծաւ յարգութեամբ համբուրեալ պատուեն ։

4. Դուռն փոքրիկ՝ որ կայ 'ի մէջ դատաստանին։

5. Դուռն որ կոչի պապըլ մահքամէ, այսինքն դատաստանին ։

6. Դուռն հին վերնոյն յաղթէ նորին, որ կոչի պապըլ Նաթրունէ, այսինքն Թաքեայի ։

7. Դուռն՝ որ 'ի յետուստ չէքէ կոչեցեալ բաղանեաց. որ կոչի պապըլ մաթհարէ. այսինքն լուացարանի կամ ապդէստի ։

8. Դուռն գեղեցիկ կոչեցեալն, որ է մերձ դրան չէքէ բաղանեաց. սա կոչի պապըլ սուք ըլխաթթանին, այսինքն բամբակի շուկայն. 10 աստիճանաւ ելանէ 'ի դուռն, և 10 աստիճանաւ առ գաւիթ տաճարին. Գործ. Գ. 1 ։

Արեւմտեան դրունք ։

9. Դուռն մեծ՝ որ կոչի պապըլ չէր ըլղուաթէլ ։

10. Դուռն մեծ երկաթի, որ կոչի պապըլ հատիտ ։

11. Դուռն որ է մերձ պալատին Պիղատոսի, սա կոչի պապըլ փարանձէ ըլղաւանէ. ընդ որ իջանէ բազում աստիճանօք, որոյ հանդէպ 'ի դաւթի անդ գոյ ուլթանկեան գմբէթ մի ։

Հիւսիսային դրունք ։

12. Դուռն մեծ՝ որ է 'ի ներքոյ կամարին 'ի յետուստ պալատին Պիղատոսի, սա կոչի պապըլ մաթրաքէ ։

13. Դուռն մեծ՝ որ է յաջմէ վերնոյն և հանդէպ փողոցի շուկայի Սիմոնի փարիսեցւոյն՝ որ կոչի պապըլ սուէյկայ։

14. Դուռն մեծ՝ որ է մերձ Պրոպատիկէ աւազանին, 'ի հնումն կոչէր դուռն հօտից. ընդ որ մուծանէին զողջակէզսն 'ի տաճարն. սա կոչի պապըլ սիթթի Մէրիէմ, այսինքն դուռն սուրբ Աստուածածնի։

Արժան համարիմ աստէն յիշել զՏապանակ ուխտին, թէ ո՞ւր իցէ և յո՞ր վայրի թագուցեալ։

Սոյն այսչափ ինչ տայ 'ի գիրս, Բ. Մակ. Բ. 5. «Որդ՝ եկն եհաս Երեմիա մարգարէ 'ի տեղի անդր, և անդ եգիտ այրս ամուրս անտառախիտս, զվրան ժամուն, և զՏապանակն կտակարանաց՝ և զսեղանն խնկոց անդ տարեալ դնէր 'ի ներքս, և զդրունսն ինքնին առ արկանէր»։ Իսկ ըստ մեկնչաց ասի, տարաւ 'ի Նոմբա յայնկոյս Յորդանանու՝ Թագոյց յանտառախիտ այրին։ Ի տեսութի սուրբ Գրոց, Գ. հատ. յեր. 394։ Յորմէ առնու Սէջն Պօղոս Պատրիարքն, և գրէ 'ի Ջանազանութե հինգ դարուց, Բ. հատ. յերես 459։ Իսկ Յայսմաւուր, Օգոստոս հինգ։ Իսկ 'ի գերելն Ասորւոց զԵրուսաղէմ, էառ Երեմիա մարգարէն զտապանակն, և տարեալ 'ի Սինայ, եդ 'ի վէմն 'ի մէջ երկուց լերանց, և այլն։ Յայս միտ խօսի և Գրիգոր Տաթևացին՝ Հարցմանց, յերես 345։

Յաղագս ուխտագնացութեան 'ի սուրբ Երուսաղէմ, վկայութեամբ Հին և Նոր Կտակարանաց սուրբ Գրոց ։

Ի բնական օրէնսն հրամայեաց Աստուած Աբրահամու ասելով, «Ե՛լ դու յերկրէ քումմէ, և յազգէ քումմէ, և 'ի տանէ հօր քո, և եկ յերկիր՝ զոր ցուցից քեզ»։ Ծննդ. ԺԲ. 1։

Եւ ելեալ Աբրահամ գնաց յերկիրն Աւետեաց, որ է Պաղեստին, կատարելով զհրամանն Տեառն. և կամեցաւ զենուլ զորդին իւր զԻսահակ վասն սիրոյն Աստուծոյ. Ծննդ. ԻԲ. 12։

Նոյն եկեալ Յակոբայ աստ, և տեսեալ զսանդուղս հաստատեալ յերկրէ յերկինս, հրեշտակք առ մեզ իջանէին և մարդիկ յերկինս ելանէին. ուստի ասէր Յակոբ, «Տէր է 'ի տեղւոջս յայսմիկ, և ես ոչ գիտէի։ Զահի հարաւ՝ և ասէ, ահեղ իմն է տեղիս այս, և ոչ է սա՝ եթէ ոչ տուն Աստուծոյ. և այս է Դուռն երկնից»։ Ծննդ. ԻԸ. 11 մինչև 20։

Ի դրական կամ 'ի գրաւորական օրէնսն՝ պատուիրեաց Աստուած Մովսէսի՝ երիցս 'ի տարւոջն, որպէս գրի՝ Բ. Օրինաց, ԺԶ. 16։

«Զերիս ժամանակս՝ 'ի տարւոջ յանդիման լիցի ամենայն արու քո առաջի Տեառն Աստուծոյ քո, 'ի տեղւոջն զոր ընտրեսցէ Տէր. 'ի տօնի Բաղարջակերացն. և 'ի տօնի Եօթներորդացն. և 'ի տօնի Տաղաւարահարացն, և ոչ երեւեսցիս առաջի Տեառն Աստուծոյ քում ունայնաձեռն»։

Նախ 'ի սելով, «Եւ եկեղեցացաւ ամե-

Ապա մեծ քան զտաճարն է աստ․ և ահա մեծ քան զՍողոմոն է աստ ։ Ահա որ ոք ցանկայ տեսանել և լսել զբանս իմաստութեան ճշմարտին Սողոմոնին Յիսուսի, եկեսցէ և տեսցէ զգործս Աստուծոյ՝ ուր գործեցան խորհուրդք Տնօրէնութեան, ո՛չ ըստ Եթովպացւոյն․ որ եկն 'ի լսել 'ի նմանէ զբանս, և տեսանել զպարեկարգեալ զգործս նորա․ Գ․ Թագ․ Ժ․ 1 ։ Այլ ըստ Ներքինւոյն՝ ընդունել զշնորհս և զհոգին Աստուծոյ ։

Ո՞րինչ օգուտ կայ Ուխտաւորաց գնալ յԵրուսաղէմ ։

Նախ՝ առ յարգելոյ՝ պատուելոյ, և փառաւորելոյ զսուրբ Տեղիսն Քրիստոսի․ զի մինչ արդարեւ մեք յայց երթալ Տնօրինական տեղեաց նորին՝ փառաւորեմք, փառաւորէ զմեզ Քրիստոս․ ըստ այնմ՝ զփառաւորիչս իմ փառաւորեցից․ Ա․ Թագ․ Բ․ 30 ։

Երկրորդ՝ առ 'ի ստանալ մեզ զշնորհս, որպէս պարգեւէ մեզ ուղղութիւն վարուց․ որով և քան զեւս առաւելեալ, և յաւելու 'ի մեզ զհոգեւոր փափագն և աշխոյժն գովութեան Աստուծոյ, և օրհներգութեան, և գոհութեան ։

Երրորդ՝ 'ի մերձենալն հաւատով և ջերմեռանդն սրտիւ, և արտասուահայց պաղատանօք պատուելով և յարգելով, յառնէ հոգի մեր 'ի մեռելութենէ մեղաց ։

Բանզի եթէ զի Եղիսէի մարգարէին յարոյց զմեռեալն իսկ և իսկ. Դ. Թագ. ԺԳ. 21։ Որչափ քանի՞ առաւել շնորհն սուրբ ոսկերացս Քրիստոսի յարուցանէ զհոգիս մեր ՚ի մեռելութենէ մեղաց։

Այն այր պատգամաւոր զոր ետես մարգարէն Ամովս, "Եւ ահա այր մի կայր ՚ի վերայ Անդամանդեայ պարսպի, և ՚ի ձեռին իւրում Անդամանդ„. այսօրինակն ցուցանէր. Ամով. Է. 7։

Այն է Քրիստոս որդին Աստուծոյ, որ եկն յերկնից ՚ի յերկիր. և կատարեաց զանձնաւորեալ օրէնութեան և մարգարէութեան խորհուրդն ՚ի սուրբ Երուսաղէմ. պարիսպն է նորին անարինական սուրբ Տեղւոյն. իսկ Անդամանդն է շնորհքն, զոր ունի ՚ի ձեռին իւրում, և բաշխանէ իւրաքանչիւրոց՝ որք հաւատան, և ջերմեռանդն հոգւոյ փափագանօք զինքն առ նա, յորմէ ընդունին զշնորհս՝ յուղղութիւն փառաց և գործոց բարեաց, և ՚ի թողութիւն մեղաց. և առ ՚ի արժանի դառնալ վերնոյն Երուսաղէմի երկնից սուրբ Արքայութեան, որում արժանի արասցէ զամենեսեան։

յոյց՝ է տունն Սիմոնի խաղախորդի, եկեղ նմա գոյ հիմն մզկիթ մի, որում տան ուսանողութեանք ; Թէ պէտ է տունն Սիմոնի խաղախորդի, ուր եւ առաքելոյն Պետրոս եկեալ անդ աւուրս բազումս, եւ տեսիլ եղեւցաւ ; եւ եղեալ կենաց ՚ի Պետրոսիւ. Գործ. Թ. 43 :

Իսկ ՚ի հարաւակողմն Յոպպէու յեզր ծովուն է աւերակ ամենն՝ յորում կայացեալ մեծապղի հաւատացեալ կինն ջանադրու Մարիամ Յակոբայ մեծի առաքելոյն, զոր կոչէր տանել ՚ի Սաղամոնի. Յայսմաւուր ; ՚ի Դեկտեմբերի տասն եւ ութն : Այս աւերակն է այժմ անուն ամենեքին : Եւ քաղաքս այս Յոպպէ ունի մի գուռուն լինի ամբողջ հայս, ընդ որ պարտին եւ մուտ առնել ամենեքին :

Սուրբ տեղիք յաղագս Յոպպէի .

Ի Յոպպէէ մինչ ՚ի Ռամլէ երեք ժամ է . բայց եղեալ ՚ի վանաց մերոց՝ անցանելով ՚ի վաճառանոցն ; եւ ընդ դուռն քաղաքին հանդէպ դրանն գոյ գերեզմանաց մերոց մի բարեհամ, որ կոչի Ճաճոթեկի :

Անցեալ անտի ընդ կամուրջն գնայ աղջակի առ մեծանշեան ՚ի հեղանկամ անդաստանս ; որ կոչի ապունկալութի : Եւ ճանապարհ ... յաջմէ անդաստան գնայ առ հիւսիս ՚ի մէջ պարտիզաց է տունն Տաբիթայ բարեպաշտուհւոյն աշակերտ քաղաքին. Թէպէտ նա աւերակ է ; բայց Յոյնք ՚ի մէջ յե-

նանց զնման անդ 'ի պատուել զտեղին, և զգիրս պատմութեանն ընթեռնուլ։

Ի Յոպպէէ հեռի աւելի քան զնէս ժամ 'ի յաջմէ Ճանապարհին՝ յեզր պարտիզաց տեսանի բարձր տուն մի, զոր է պարտէզ սրբոյ Աթոռոյս, որ ընդ Արքայացուցաց պայազատ կոչի. որ և է յիշատակ Արգոյ Հիւպատոսի Հօգելոյս Մուրատ Աղայի Ջմիւռնացւոյ։ Որ և այս պարտէզ 'ի բազմանեայ ամաց անտի յաւեր փոխեալ, և մասամբ իւիք յափշտակեալ 'ի դրացեաց. և գրեթէ ոչ օգուտ ինչ գործէր սրբոյ Աթոռոյս ըստ ջերմեռանդն դիտաւորութեան բարեյիշատակ Հանգուցելոյն. և այսուհետև իսկ և ո չերևէր յայս օգուտ ինչ ընդունիլ անտի. վասն որոյ խորհրդակցութեամբ հոգևորօն հարց ընդ Ամենապատիւ Սրբազան Պատրիարք հօր. և հրաւիրելով 'ի նոյն խորհուրդ զորդին փառանցն նոյն հանգուցեալ Մուրատ Աղայի՝ այժմեան եղբօրորդի նորին Պ. Յակոբն, որ և ուսեալ Թարգման Աւստրիոյ՝ Երիտասարդ առատաձեռն է և ազնուէր, ընդ որում յետ երկար խորհրդածութեան թէ վասն օգտի սրբոյ Աթոռոյս՝ և թէ վասն անջնջելի յիշատակի անուան բարերարր Հանգուցելոյն, համաձայնութեամբ և հաւանութեամբ ամենեցուն նոյն պարտէզն քան [illegible] [illegible] ընդ այն միով, որ է մերձ առ դրանն Դամասկոսի Երուսաղեմ քաղաքի. յորում է մեզ [illegible] երկու մառաղացք՝ երեք ջրհոր՝ և սակաւ ինչ պարտէզ, և տուաւ պատմէ 'ի [illegible] 'ի յիշատակութիւն անուան

Յաղագս Լիւդդայ, որ է հանդէպ Ռէմլէա՝ իբր կէս ժամու հեռի։

Աստ առաքեալն Պետրոս յարոյց զութամեայ անդամալոյծն Ենեա. «Էջ Պետրոս առ սուրբսն որք բնակեալ էին ՚ի Լիւդդիայ». Գործ. Թ. 36։

Սուրբ գոյ կառուցեալ եկեղեցի մի հնաշէն յանուն սրբոյն Գէորգայ, որոյ կէսն մզկիթ առարեալ են այլազգիք, և կէսն է ՚ի ձեռս Յունաց. զորմէ ասեն՝ թէ աստ ծնաւ սուրբն Գէորգ, և ոմանք թէ՝ աստ մարտիրոսացաւ. զոր և Մարինոս, ամենայն պատմիչք ասեն՝ թէ ՚ի Լիւդդայ մարտիրոսացաւ սուրբն. այլ տառապանսն երեւի գրեալն ՚ի Վարս սրբոց Զ. հոռոր.

« Սուրբ Գէորգ քաջ նահատակն Քրիստոսի
» էր հայրենեօք յաշխարհէն Գամրաց՝ այսինքն
» Կապադովկացւոց. ՚ի սահմանաց Մաժակայ կե-
» սարիա կոչեցելոյ, զաւակ բարեպաշտ ծնողաց
» յազատ տանէ։ Հայր նորա Գերոնտիոս անուն
» արեամբ նահատակեալ. իսկ մայրն որդու-
» թեամբ փախճանեալ ՚ի Պաղեստին, ուր էին
» նորա կալուածք բազում. վասն որոյ և ինքն
» Գէորգ ըստ գրելոյ Անդրէի Կրետացւոյ՝ ծնըն-
» դեամբ էր Կապադովկացի, և սնընդեամբ Պա-
» ղեստինացի....։ Յամի Տեառն 303, յամսեանն
» Ապրիլի 23, յաւուր Ուրբաթու, յեօթներորդ
» ժամու տանջեալ՝ զկնի զատկին նահատակե-
» ցաւ ՚ի կեսարիա Պաղեստինոյ։ (Այն է Լուդի
» Դայնէրի, որ երկատասան ժամու հեռի է ՚ի
» Ռէմլէու։) Եւ ըստ պատուիրելոյ սրբոյն Գէ-

» որդւոյ՝ ծառայ Նորին Գասիլիկոսութեան բարձեալ
» զմարմին Նորա տարաւ յերկիրն Գաղատացւոց,
» 'ի քաղաքն Դիոսպոլիս, այն է Լիւդիա. կամ
» ըստ այլոց 'ի փոքրն Հռովմա, որ և Թոմաշու.
» ռամկական Ռէնկէ: Սրբանօր 'ի վանս Ասորւոց
» ցուցեալ լինէին նշխարք սորին մինչև յերեք
» տասաներորդ դարս. ուր կայ մինչև ցայսօր
» եկեղեցի Հայոց, յանուն սորին Գէորգայ »:

Այն յիշեալ Ասորւոց վանքն է մերձ սուրբ Գէորգայ վանից մերոց՝ 'ի կողմն արևմտեան. և է այժմ օծառանոց, այսինքն ստղոնխանոյ. ո-րոյ կէսն Ասորւոց է և կէսն Յունաց:

Յաղագս սրբոյ Երուսաղէմի:

Ի Ռէմլէէ մինչ 'ի սուրբ Երուսաղէմ հինգ ժամ է:

Բայց յելանելն տէրունական Ուխտաւորաց 'ի Ռէմլէէ՝ պարտին յամենայն կուսէ ըզ-գոյշ և զգաստ լինել, և 'ի ճանապարհին երբեք ոչ բաժանիլ 'ի միմեանց: Նա և 'ի պատրաստի ունել քանի մի դրամ՝ գուցէ պահանջողք պա-տահիցին, և կամ ամանաւ ջուր. նաւթողաց՝ պարգևս տալի սիրով, և ոչ աղաղակաւ՝ կամ անարգանօք:

Անտի մինչ 'ի գիւղն Քըրղոյի երկու ժամ է. որոյ բնակիչքն են ֆէլլահք:

Անտի մինչ 'ի Լաթրուն գիւղն մի ժամ է: Ոմն՝ թէ Աստի էր աջակողմեան աւազակն Դի-

մաս, որ 'ի խաչին ասաց առ Քրիստոս. « Յիշեսջիր զիս Տէր, յորժամ գայցես արքայութեամբ քով։ Եւ նա ասէ ցնա, այսօր ընդ իս իցես 'ի Դրախտին »։ Ղուկ. իգ. 42։

Եւ 'ի ձախակողմն ամրոցին տեսանի հնաշէն մզկիթ մի, որ էր յառաջագոյն եկեղեցի յանուն Մակաբայեցւոց՝ Եղիազարու, Շամունեայ, և եօթն որդւոցն, որք նահատակեցան յԱնտիոքոսէ՝ յԱնտիոք քաղաքի, 163 ամօք նախ քան ըզՔրիստոս. Բ. Մակ. Զ. 18. և Է. մինչև ցվերջն։

Աստի երեք ժամ է մինչ 'ի գիւղն, որ ասի Ղըրեէթ ըլ-ահնապ, այսինքն աւան խաղողոյ. որ այժմ կոչի Աբուղուշ. որ երբեմն կոչէր [illegible]. Ի պատմ. Հաննա, յէր. 80։ Ի սոյն հասարակ ճանապարհի գեղջն Աբուղուշի, կոչի վատ Ալի, վասն լինելոյ գերեզման Ալիի ուրումն՝ 'ի կէս ճանապարհին 'ի ներքոյ մեծագոյն կաղնի ծառոյն. զի այս է սովորական ճանապարհն։ Եւ ճանապարհըն՝ որ գնոյ 'ի ձիով, այն է գիւղն Ուղտապանոց. ասի վատ Սուլման, այսինքն ձոր Սիւլէյմանի. ընդ այս ճանապարհ Ուխտաւորք երթևեկութիւն ոչ առնեն, զի հեռի անկանի։

Ըստ աւանդութեան Լատինաց ասի, թէ սա է Անաթովթ քաղաք Երեմիայ մարգարէի. Երեմ. Ա. 1։ Ի յեզր գեղջն յաջմէ ճանապարհին գոյ հին հոյակապ եկեղեցի մի, որոյ առաստաղն և որմն աւերեալ կան։ Աստի խոտորնակի ճանապարհաւ գնոյ 'ի ձիով, 'ի կողմն արևելից նորին՝ իբր միով ժամաւ հեռի է Արեմաթ գիւղն Սա-

մուէլի մարգարէին, որ է 'ի կատարս լերինն. և տեսանի ծովն. ուր գոյր վանք 'ի հնումն, որ ունի տակաւին բազում կամարակապ սենեակս, և եկեղեցի՝ յորում է գերեզման Սամուէլի. բայց 'ի բազում ժամանակաց հետէ մզկիթ արարեալ են, որոյ բնակիչքն են այլազգք: Եւ 'ի ներքոյ գեղջն 'ի կողմն արևմտից գոյ աղբիւր մի ցուրտ և բարեհամ: Բայց յԱպու-Ղօշ գեղջէ ուղիղ ճանապարհաւ գայ 'ի կամուրջ գիւղն, որ կոչի Քալօ՛նէ, և 'ի գլուխ կամրջին գոյ աւերակ եկեղեցի մի մեծամեծ քարամբք շինեալ: Ի ձախմէ աւերակին գոյ ցուրտ և բարեհամ ջուր. բայց անծանօթ տարրական ճանապարհորդաց:

Անտի իբր կէս ժամ է Լիֆթոյ գիւղն, ուր են աղբիւր և պարտէզք:

Անտի իջանէ զառ 'ի վայր, և ելանէ զառ 'ի վեր, և սակաւ մի յառաջ խաղացեալ իբր կէս ժամ երևի Երուսաղէմ քաղաքն, յաջմէ ճանապարհին տեսանի խաչավանքն 'ի մէջ ձորակին, և է 'ի ձեռս Յունաց: Եւ 'ի ձախմէ է գմբէթ մի այլազգեաց, որ կոչի հին Դատարան. և յաջմէ է Գեհոն, ուր օծին զՍողոմոն Թագաւոր. Գ. Թագ. Ա. 38: Եւ այժմ է գերեզմանատուն այլազգեաց; և 'ի նմա մեծագոյն աւազան մի. և անցեալ անտի գայ ուղղակի 'ի դուռն հայր Աբրահամու, որ ըստ Արաբացւոց կոչի պապըլ խալիլ: զոր մեք ասեմք Եաֆայի դուռն:

Արտաքոյ պարսպին՝ առաջի դրանն է մաքսատուն և որճանոց:

Ի մտանելն ընդ դուռն քաղաքին՝ սակաւ յա-

ուալ խաղացեալ, ճանապարհն որ 'ի ձախմէ՝ գը-նայ 'ի վանս Լատինաց և Խփտաց որ յանուն սուրբ Գէորգայ: Այլ ուղղակի ճանապարհն խ-ջանէ 'ի վաճառանոցն, և գնայ 'ի սուրբ Յա-րութիւնն:

Իսկ յաջմէ է պատնէշ և՝ ամրոցն Դաւթի, ո-րոյ հանդէպ դրանն է նորաշէն ժողովարանն Անգղիացւոց, որ շինեցաւ յամի Տեառն 1848:

Յաջմէ դրան ամրոցին՝ է դուռն ձմերա-նոցին՝ (ՂՇԼԼայն): Այլ 'ի ձախմէ բնակութիւնք ազգին Հայոց: Գնալով սակաւ մի՝ տեսանի 'ի վե-րայ պողոտայիս կամար մի, յորոյ վերայ կառու-ցեալ կայ եկեղանատուն սուրբ Վանիցս:

Անցեալ 'ի ներքուստ այն կամարիս 'ի ձախ-մէ է Աւագ դուռն սուրբ Յակոբայ վանից. գեղեցկաշէն կամարակապ, յաջմէ և յահեկէ նորին խորանարդ անկիւնացեալ. և դուռն հա-մակ երկաթեայ, և 'ի ճակատ դրան գիր 'ի լե-զու Արաբացւոց, զոր շինեալ է Սուլթանն Եգիպտոսի՝ որ 'ի ՌՕՀ Թուականին Տաճկաց, և արգելու զամենայն վաղեմի հարստահարու-թիւնսն 'ի Վանիցս սուրբ Յակոբայ. և կնքէ զբան իւր յանէծս, որ ոք նորոգեսցէ զայս ա-մենայն արգիլեալ հարստահարութիւնսն, անի-ծեալ լիցի յԱստուծոյ:

Հանդէպ դրանն Վանից են պարտէզք. և շահլըի, և կամարն՝ որ առ հարաւ 'ի վերայ պողո-տային, է Նորակերտ. հայակաց մեհարան կամ Պատրիարքարան, զոր առորագրեցաք այլուր:

Արդ՝ 'ի մտանելն ընդ դուռն, որոյ յետոյն

'ի ձախմէ՝ է սենեակ գանձապանին, և բաղնոց, պարտիզպանին՝ ակլի, յորում նաւթին խառնիճիս. առ ըն-թեր նորին ևս բաղնոց, և ջրոյ շէղին, յորմէ ըմպին երթևեկք։ Իսկ 'ի ձախմէ նորին՝ է մեծ փայտեայ դուռն՝ որ մտանէ յարևելս 'ի գաւիթ Եկեղեցւոյն սրբոյ Յակոբեանց. բայց ուղղակի գնայ առ Հարաւ մինչ 'ի յանկիւնն, անտի դառ-նայ ընդ արևելս 'ի մեծ գաւիթն. դուռն որ 'ի ձախմէ՝ մտանէ 'ի գաւիթ սուրբ Էջմիածնի. իսկ յաջմէ գնայ 'ի Հոգետունն, որ է լայն և ընդ-արձակ տեղի, ուր իջանեն աշխարհականն Ուխ-տաւորք ըստ սովորութեանն, մինչև պատրաս-տեսցի իւրաքանչիւրոց յարմար սենեակ։

Այլոց ոմանք 'ի լսել զանուն Հոգետանն՝ խորշին և զայթակղին, մի թէ անդ միայն և եթ իցէ Հո-գետունն, իսկ միւս սենեակք ո՛չ. ո՛չ ապաքէն բոլոր մենաստանս է Հոգետուն։ Այո՛ սակայն նախնիք մեր ասելով Հոգետունն իմանան տուն հոգնածի՝ կամ աշխատողի. յորում Ուխտաւորք հանգիստ առնուն 'ի հասանել անդ նոցա 'ի մի Աթոռս։ Իսկ կամ տուն մեզ իմանալ թէ՝ այս է տուն Հո-գևոր և ոչ տանց մարմնաւոր՝ ըստ աշխարհիս, ևս և տուն մեզ յիշել զհոգիս մեր, որ մեղօք մահա-ցան. իսկ անմահ բնութիւնն եկն յաշխարհս, բնութեամբ մերով մեռաւ 'ի մերոց խաչին, և մեռոյց զմեղս. և յարութեամբ իւրով զՅա-րութիւն մեզ պարգևեաց՝ 'ի հոգի և 'ի մարմ-նի։ Այս սիրելիք Աստուծոյ՝ մի տրտմեսցուք և մի խորշեսցուք յանուանէ Հոգետանս. ուր սակաւ ինչ մի ունիմք հանգչել իբրև զհիւր. որ՝

ոյ. Սարկաւագն ասէ 'ի ձայն՝ եւ նա խաղաղ". Վարդապետն, Օրհնութիւն և փառք. փոխանորդացն երգէ Շարականն. դէ. Որ էին յէութեան. Սկար-դապետան խնկարկէ սուրբ Դպրապետին, և սուրբ Մակարայ, և այլոց կարգաւ. և ապա զգուարճա-ւորն 'ի Սարկաւագն: Այս համառօտաբար ծա-նուցանէ զհարկաւորն հետի լինել յամենայն անպարապելոյս վարուց. պատարագանել զանձինս խոս-տովանութեանց՝ մաքրութեանց՝ և աղօթից՝ առ 'ի ընդունակ լինել շնորհացն Քրիստոսի, և Տնօրինական Սրբազան Տեղեացն:

Ի յաւուրս ծանուցման 'ի ծանօթս անկեալ ար-տաւուրց քան զ սուրբ Դպրապետիր յաւելու, որ է որդին Զեբեդեայ մեծ առաքեալն Յակոբոս, եղբայրն Յովհաննու աւետարանչին, զոր գլխա-տեաց Հերովդէս Ագրիպպաս չորրորդապետն, 'ի Կեսարիայ Պաղեստինոյ՝ որ է Ջաղաւն ցուցեալ. վերջ ժամանս հետոյ 'ի Յոպպէս, յամի Տեառն 42 կամ 43. Գործ. ԺԲ. 2: Իւ սորան զՅակոբոս զեղբայրն Յովհաննու առաք. Ի Վարս սրբոց, Ժ. հատոր. յերես 208. 304: Յայսմաւուրք, Փետր. 22. Դեկ. 28: Որոյ պատուական և սուրբ Գլուխն պահանջեալ բերաւ առաջի սուրբ Աստուածածնին, Յովհան-նու աւետարանչին, և Տեառն եղբօր Յակոբայ արդարոյն, զոր առեալ ձեռօք իսկ իւրեանց ամ-փոփեցին 'ի տեղւոջն յայնմիկ, որ վերջերին մշ-տավառ կանթեղօք՝ և միով աշտանակաւ պատ-ուի ընդ տիւ և ընդ գիշեր:

Իւ յետ կատարելոյ Տէրունական Ուխտաւո-րաց զուխտս և զերկրպագութիւն իւրեանց, եր-

թուն տարի 'ի ներքս խուցերանց ։

Եւ յաջմէ սուրբ Գլխադրիս է յատուկ պահարան և եկեղեցի, յորում են երեքին խորանք, աջակողմեանն է յանուն սրբոյն Մինասայ, և ձախակողմեանն սրբոյն Սարգսի, և միջինն՝ սրբոյ Յարութեան ։ Յաջմէ նորին է մատուռն և գերեզման սրբոյն Մակարայ Հայրապետին Երուսաղէմի, որ նստաւ յամի Տեառն 328 ․ 335 ․ կամ 340 ․ Ի պատմ ․ Հայ ․ Ա ․ հատ ․ յերես 422 ։ Նստի՝ կամ գտանի յաւէտ արանց խոստովանահայրն ։

Եւ յաջմէ նորին է դուռն մի՝ ընդ որ ելանէ 22 աստիճանաւ 'ի վեր, 'ի սուրբ Նշանի խորանն, ուր զետեղեալ կայ փայտն կենաց և կենդանատու սուրբ Նշանն, որ է 'ի վերայ Տէրունական պատկերին ։ Եւ դուռն մի ևս գոյ 'ի ձախմէ 'ի նոյն պողոտայն, որ մտանեն 'ի սուրբ Առաքելոց եկեղեցին, և 'ի գաւիթ նորին 'ի հարաւակողմն յանկեանն գոյ դուռն մի՝ որ մտանէ 'ի Վերնատունն, յորում եղեալ յանկեանն է խորան սուրբ Համբարձման ․ և 'ի հիւսիսակողմն դուռն մի՝ որ ելանէ 'ի տանիս ։

Իսկ 'ի ձախմէ սուրբ Գլխադրին՝ է աւերանական սուրբ Պատկերին ։ որոյ առաջի կայ կճեայ սալիտակ քար մի երկայնութեամբ 10 թզաչափ, և լայնութեամբ 2 ։ Յորոյ վերայ դնի աշտանակ և մշտավառ կանթեղ մի ։

Ի ձախմէ նորին է դուռն հասարակ պահարանի եկեղեցւոյս, որոյ երկայնութիւնն է 22 ոտնաչափ, և լայնութիւնն 33 ։

Աւագ խորանն է յանուն սրբոյն Ստեփաննոսի, յաջակողմեանն՝ սուրբ Լուսաւորչի, 'ի հիւսիսակողմն առ ընթեր նորին սուրբ Աւազանն. 'ի յանկեան գոյ դուռն մի՝ որ ելանէ 'ի մոմատունն. և 'ի ձախմէ է սրբոյն Կիւրղի աւազանն, յորում մկրտեաց հարիւր հազար անձինս, յաւուր Երևման սրբոյ Խաչին. և մերձ նմա է իւղատունն:

Անտի գոյ 'ի մեծ հրաշալագործ եկեղեցին, որոյ երկայնութիւնն 73 ոտնաչափ, և լայնութիւնն 56: Որոյ աջակողմեան խորանն է յանուն սրբոյ Կարապետին. յորոյ վերայ է սրբոյ առաքելոյն Պետրոսի խորանն:

Աւագ խորանն է յանուն սրբոյն Յակոբայ Տեառն եղբայր կոչեցելոյ: Քանզի մարմին սրբոյն Յակոբայ Առաքելոյն ամփոփեալ կայ 'ի ներքոյ հրաշակառոյց Աւագ խորանին. զի յետ համբառնալոյն Քրիստոսի յերկինս՝ սա նստաւ յԱթոռն Երուսաղէմի ամս 20 կամ 30. եղև կատարումն սորա՝ յամի Տեառն 60. յերեսներորդ ամի Եպիսկոպոսութեանն յաւուր զատկի, 'ի 25 մարտի: Որոյ Աթոռն յաւէտ մշտավառ կանթեղիւ միով պատուի:

Քանզի սրտմտեալ Հրէից վասն քարոզելոյ նորա զՅիսուս Քրիստոս, դրոհ տուեալ 'ի վերայ սորայն, արկին զնա յաշտարակէ անտի 'ի վայր, ուր և անդէն տափանաւ Թափչի հարեալ զգլուխ Երանելւոյն՝ սպանին զնա. զի մի լուիցեն զքարոզսն նորա՝ թէ Յիսուս կայ ընդ աջմէ Հօր 'ի յերկինս, և գալոց է միւսանգամ՝

փառօք Հօր ընդ ամպս երկնից, առ 'ի դատել զազգս մարդկան:

Ձախակողմեան խորանն է յանուն սուրբ Աստուածածնին, յորոյ վերայ է խորան յանուն սուրբ առաքելոյն Պօղոսի. և 'ի Վերնատունն է կրկին խորան, յաջակողմեանն է Պայծառակերպութեան, և 'ի ձախակողմեանն Ընթրեաց:

Եկեղեցիս սրբոց Ցակոբեանց կառուցեալ կայ 'ի վերայ քառակուսի քարից սեանց. և չորից կողմանց սրմքն՝ են յախճապակեայ երկու կանգնաչափ, յորոց վերայ կարգ մի պատկեր սրբոց, 'ի վերայ սոյն առաջնոյ կարգին բաւիղք ոսկեզօծ և ճարմանդաւոր, և կանթեղք: Նա 'ի վերայ բաւիղաց կարգ մի ևս պատկեր. յորոց վերայ բաւիղք վերստին՝ գրեթէ ամենայն սրբոց և խորհրդոց Տնօրէնութեան սուրբ պատկերք գը-տանին 'ի սմա, որ և ոչ գտանի ուրեք այնպիսի պատկերազարդ եկեղեցի. և կաթուղիկէն գըմ-բէթեայ՝ մեծամեծ լուսամոք, նոյնպէս և 'ի վերայ քառակուսի սեանց, 'ի չորեսին կողմանս պատկերազարդ մինչև 'ի խոյակսն, և երկու կանգնաչափ 'ի ներքոյ պատկերաց մինչ 'ի յատակն յախճապակեայ:

Ի մէջ գմբեթին բոլորշի երկաթեայ ճաղ դեղաղօծ և ոսկեզօծ, յորմէ կախին կանթեղք, յորոց վերայ մոմակալք բազումք, զորս լուցանեն յաւուրս հանդիսից մեծաց: Նա յեկեղեցւոյ գոն 25 կանթեղք մշտավառք. և 300 կանթեղք ևս աւելի գոն 'ի նմա:

Օրինակ նամակի Եղիազար սրբազան կաթողիկոսի և պատրիարքի սրբոյ Երուսաղէմի առ Կոստանդնուպօլսոյ Արգոյ Իշխանապետս և Ամիրայս և առհասարակ ժողովրդոց:

Լուսապատիւ և Աստուածամեծար, հրաշապարոյր և սքանչելապայծառ, գերահռչակ և վեհափառ. աստուածակիր և լուսապատար սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ, և ամենայն սուրբ և աստուածահաս տնօրինականքն Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ:

Նախ՝ սուրբ Նազարէթն, ուր Գաբրիէլ հրեշտակապետն զաւետիսն ետ սրբոյ կուսին Մարիամու, ուր և յղացաւ զբանն Աստուած. գերապատիւ սուրբ Այրն՝ որ 'ի քաղաքն Բեթղեհէմ, ուր ծնաւ Էմմանուէլն Փրկիչ. Աստուածընկալ սուրբ Մսուրն, ուր ընծայեցաւ Յիսուս. Մեղսաքաւիչ սուրբ Յորդանան, ուր մկրտեցաւ Փրկիչն մեր Յիսուս: Լուսաճառագեալ սուրբ Լեառն Թաբօր, ուր պայծառակերպեցաւ Տէրն մեր Քրիստոս: Նախապատուեալ խորհրդական Վերնատունն, որ 'ի սուրբ Լեառն Սիոն, ուր լուացջ զոտս աշակերտացն Քրիստոս. և Հոգին սուրբ Աստուած էջ անդ, և լցոյց զանազան շնորհօք սուրբ զառաքեալսն: Սարսափելի սուրբ Գողգոթայ. ուր զենաւ անմահ գառն Աստուծոյ: Կենսատու սուրբ Գերեզմանն, ուր եդաւ Աստուածացեալ մարմինն: Փառաւոր տաճար սուրբ Յարութեանն, որ պատուելին է ամենայն ազգաց քրիստոնէից:

Ըզգենազաստաւակ սուրբ Լեառն Ձիթենեաց, ուս-
տի համբարձաւ Տէրն մեր Քրիստոս։ Ըմենօրհ-
նեալ սուրբ Գերեզմանն, ուր եդաւ մաքուր
մարմինն սուրբ կուսին Մարիամու Աստուածած-
նին։ Լուսաւորիչ վէմն դրան սրբոյ Գերեզմանին
Տեառն մերոյ, որ կայ 'ի սուրբ Փրկչայ վանսն։
Սրբազան տաճար եկեղեցի սրբոյ Հրեշտակապետ-
ացն, ուր բանդարկեցաւ Տէրն մեր Քրիստոս։
Ըսպերլաշնորհ տաճարն սուրբ Յակոբ, որ է
Աթոռ եղբօր Տեառն Յակոբայ։ Իսկ աստուա-
ծաբերեալ զամբարանն արեամբ մածեալ Գլխա-
տի սրբոյն Յակոբայ մեծի առաքելոյն որդւոյն
Զեբեդեայ, որ կայ 'ի նմին։ Իսկ այլ միւսղէն
օրհնեալ անօրինականացն Քրիստոսի Աստուծոյ
մերոյ՝ ծառայ և սպասաւոր Եղիազար կաթու-
ղիկոս ամենայն Հայոց, և Պատրիարք սրբոյ Ե-
րուսաղէմի։ Յորմէ ժամանեալ հասցէ Աղօթք
առաքելական, և օրհնութիւն աստուածային 'ի
տիրաշէն և Քրիստոսախնամ մայրաքաղաքն Կոս-
տանդնուպօլիս, 'ի վերայ ամենայն քրիստոնէից
հայկազնեայ. մանաւանդ 'ի վերայ հարազատ և
հոգևոր սիրոյ նորոյ կապակցեալ որդեկի մե-
րում Տէր Յովհաննէս արք եպիսկոպոսին. և բա
կարգի քահանայից և բոլոր պաշտօնէից իշխանաց և
իշխանազնեայ, և ղօղփաթասորացն. և առա-
ւել ես 'ի վերայ հաւատարիմ վէքիլաց և մեծ-
րիմ գործակալաց սրբոյ Երուսաղէմի երկոտա-
սան Թուով ընտրեալ մեծարանաց. և նոցին
հետևեալ համակամ և միաբանորհուրդ սիրե-
լեաց մերոց 'ի Տէր խնդալ, ամէն։

Այն օրհնութիւն աստուածային և խնամք ամենակալ Արարչին, որ էջն և հանգեաւ ՚ի վերայ որբոց Երուսաղէմի, և լցոյց զնոսա եօթնազան շնորհիւ, իջցէ և հանգիցէ ՚ի վերայ տանց և բնակութեանց ձերոց։ Այլ և սուրբ Նազարէթիւն՝ որ ծաղիկ թարգմանի, ծաղկեա՛լ լիջիք դուք հոգւով և մարմնով ամենայն բարեմասնական առաքինութեամբ։ Եւ սուրբ Ծննդեամբն՝ ծնեա՛լ լիջիք վերստին ՚ի յոյսն կենդանի։ Եւ անբանից սուրբ Մորիւն՝ ՚ի տեղան Հօրն երկնաւորի բազմեսջիք։ Եւ սուրբ Յորդանանաւն՝ լուացեա՛լ լիջիք յամենայն աղտոյ մեղաց։ Եւ սուրբ Թափօրական լերամբն՝ բարձրասջիք յիմանալի լեառն վերին։ Եւ սուրբ Վերնատանաւն՝ որ ՚ի սուրբ Սիոն, վերին Սիոնի և Երուսաղէմի ժառանգորդ լիջիք յաւիտեան ; ամէն։

Իսկ ՚ի տօնի հրաշափառ Ծննդեան և աստուածայայտնութեանն Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ զշնորհաբաշխութիւն սրբալոյս Մեռոնին, զոր փութացաք կատարել աստանօր. ոչ այլ ինչ իրաց կարծեաց վասն, այլ միայն թէ վասն հրաշալի խորհրդոյ։ Քանզի ձիթենի ծառն այն՝ յորում արկեալ ձաղկեցաւ Տէրն մեր Քրիստոս ՚ի սուրբ Հրեշտակապետի վանսն. ոչ ոք լուաւ, և ոչ ոք ետես յօրէն աստուածայայտնութեան Տեառն մերոյ մինչև ցայսօր, եթէ հանեալ եղև ՚ի պտղոյն ձէթ իւղոյ, սակս նուաղութեան պտղոյ ծառոյն։ Իսկ յայսմ ամի՝ այնքան առդիւնացեալ շնորհիւ Տեառն՝ մինչ զի ձգեալ ձէ-

Թըն՝ ոչ միայն 'ի Նիւթ սրբալոյս Մեռոնի բա-
ւականացաւ , այլ և 'ի խնդրոյ Լատինացն Հռո-
մայ Պապին շնորհ առաքեցաւ . և բազում ևս
քան զայնս 'ի տեղւոջ խորում պահեալ կայ ։
Որոյ շնորհացն և օրհնութեանցն զձեզ զամե-
նեսեանդ ևս մանաւանդ արասցէ Քրիստոս
Աստուած մեր ծնողովք և համայն ննջեցելովք
ձերովք , ամէն ։

Գրեցաւ Օրհնութեան Գիրս 'ի սուրբ Երուսաղէմ ։

Ի Թուին Հայոց՝ ՌՃԺԵ ·
'ի Յունվարի 23 ։

Եւ յետ մահուան Տ. Յակոբայ սրբազան կաթողիկոսի սրբոյ Էջմիածնի, գիր աղաչանաց առաքեն միաբանքն առ Տ. Եղիազար սրբազան կաթողիկոս և Պատրիարքն սրբոյ Երուսաղէմի, և խնդրեն զգալուստ նորին 'ի Գահն աթոռ Էջմիածնի։

Օրինակ աղերսանաց նամակի նոցին ։

Աստուածապետական բանական անդաստանաց՝ բարեխնամ մշակիդ, որդւոյ միածնի Յիսուսի Քրիստոսի անձառ արեամբ գնելոյս. բիւրեղափայլ պսակիդ՝ Հոգւոյն ճշմարտի նմին փառաւորեալ վերստին լուսաւորելոյս՝ արթնական դիտողիդ՝ և սրբոյ Երրորդութեանն հաստչին համայնից՝ կենդանագոյն ընտրեալ Հոգևոր Հովուիդ, ազնուագութ սրբոյ Հօրդ տարակուսեալ որդեացս, և բարձրափայլ Գլխոյդ մեր վհատելոցս սրբազան կաթողիկոսի Տ. Եղիազարու՝ առաթուր անկեալ և յերկիր մածեալ, արտամագին դիմօք, և վհատեալ սրտիւք, կականաբարձր ձայնիւք, և արտասուաթոր աչօք՝ զոտիւք Տն̃նդ փարելով, և զերկնաչու գարշապարդ սրբոյ Հօրդ համբուրելով՝ զՔրիստոսակիր Անձնդ Ողջունեմք 'ի Տէր ։

Միանգամայն ամենայն արևելականացս Հայկական Եկեղեցեաց՝ եպիսկոպոսք, վարդապետք, քահանայք, վանականք, աշխարհականք, և ամենայն ժողովրդականք՝ հաւատացեալք 'ի Քրիստոս ։

Զայս ինչ երանելութեան քումդ վեհիմաստ խոհեմութեան յայտ առնեմք, զի ըստ հաւա-

սակայն կարգի · և ըստ վերնական անհեղաղայն հրամանի · բարձրագահ որբազան Հայրն մեր Յակոբ կաթողիկոս հանդերձ Տէրն՝ պատկառեալ 'ի մէնջ յաւելեալ առ հարսն իւր՝ որպէս յայս է Վեհիդ մեր, և եթող մեզ անհնարին աղէտս տարակուսանաց, ուստի և մեք մթնագաստ, և խաւար թանձրամած, զմբաղ անհնարին և յուսահատութեան բնաւին զետեղեալ՝ զմեօք մերձ էին լքանել · իսկ մեր մտաբերեալ զբանն Դաւթեան, որ թէպէտ ոչ կարէր մխիթարել · յիշեցաք զԱստուած, և ուրախ եղաք, և զա-հութիւնս բազում զնմանէ մատուցաք · այլ և այսուհետ յԱստուած ցնծասցուք, հոգի առեալ կենդանացաք · զարթուցեալք 'ի քնոյ՝ զՏէր օգ-նական գտաք · և ճշմարտապէս ծանուցեալ՝ ըզ-Տեառնէ գոհացաք · քանզի խրատեաց՝ և 'ի մահ ոչ մատնեաց · վասն զի զայն թէպէտ 'ի մէնջ ե-առ, այլ սակայն զՎեհդ յառաջագոյն իսկ 'ի նոյն ընտրեաց ։

Իսկ արդ՝ որովհետև դու Հայր մեր՝ ո՛վ Հայր պատուական, որովհետև Աստուած զայս անօ-րինեաց · վասն որոյ առաջի Տեառն անկեալ աղաչեմք կողկողագին դիմօք, և մեծաւ յուսով. հաւանեա՛ զմեզ յանդաստանի կամաց քոց · և առ ջուրս իմաստութեան քո ա՛ծ զմեզ, և յառաջե-բայց աստուածատուր վտակացդ արբ՛ զմեզ · քանզի զամենայն ինչ զոր արար Աստուած՝ բա-րի է, բայց 'ի ժամանակի իւրում · ահա ժամ և ժամանակ և օր նորին · ուստի համարձակաբար ասեմք · ահա մարմին և ոսկերք քո եմք ։ Ի Բեթ-

ընդդէմ Թաղնաքար օծու Դաւիթ արքայն, սա-
կայն Աստուած 'ի Թագաւորութիւն բոլորից
ազգաց էած զնա. որ զայն ինչ 'ի հինան յորդ-
նեաց. Նոյնպէս և Աստուած զմեհս 'ի սոյն յար-
գարեալ անօրինեաց այժմ. զերկուսն որդայն
Գրիգորի Հօրն մերոյ Լուսաւորչին, առ քեզ
բարեխօս արկանելով աղաչեմք. զի սուրբ Աթո-
ռըս և զանեղծ նորին նարօդել՝ հայցեմք. և թէ-
պէտ մեղանս ինչ 'ի ժամանակի առ քեզ յայտ-
նեալ երևեցան, ըստ անտառակին և մեք առ քեզ
դոչեմք. մեղաք յերկինս և առաջի քո. վասն ո-
րոյ և Տէրդ զԹագեալ Թողցես մեզ. Նմանե-
լով Տեառնդ քում բարւոյ և Ճշմարտի։

Դարձեալ աղաչեմք 'ի սուրբ Հօրէդ. զի մի՛
ընդ վայր հարցես զմեզ. այլ խոնարհեալ յա-
զաչանս ծառայից քոց, ենկեալ գիցես զսուրբ
զարշապարդ քո 'ի վերայ մեր գլխոյ, պահելով
'ի խաղաղութեան զսուրբ Աթոռս զայս. և մա-
նաւանդ զերկուս զսուրբ Աթոռս, որք են ա-
պաւէնք մեր. Թէպէտ յանդգնութիւն իմն ե-
րևի առաջին մեր. այլ Ճշմարտութիւն հաւատա-
րիմ ծառայից յայտնեալ երևի 'ի խնդիրս մեր.
որպէս արար զերկոտասանն մի, և զմիջնորմն ցան-
կոյն քակեաց. և որ կայրն մեզ հակառակ, զայն
'ի միջոյ եբարձ. և արար խաղաղութիւն ա-
րեամբ իւրով. ըստ նմին սարասաք և զայս անձ-
նայն զքէն աւր. Իսկ արդ՝ զինչ արդեօք առ-
ջեւ լիցի, նմանել մեծի Տեառն՝ ծառայից մե-
ծի. Այս ժամ է խորտակման ազգիս Հայոց, և
խանգարումն և լուծումն քրիստոնէական կար-

զէս յարկածից. և 'ի թուենից մահաբեր օձին. զոր 'ի ձեռն արքանեկաց նորին՝ յերկուս սուրբ Աթոռս յեղյեղեալ նիւթեցան. ոչ որք կարող է զայս 'ի բարին և 'ի կեանս փոխարկել, եթէ ոչ Վեհդ պատուական. քանզի և զանուն Տեառնըդ զայն յայտնաբանէ. վասն որոյ և մեք յուսացեալք, և երդուեալ 'ի յԱստուած Հայր. և 'ի հեղումն արեան Յիսուսի Քրիստոսի. և յօծութիւն ամենասուրբ Հոգւոյն Ճշմարտի, խոնարհեալ համբուրեմք զոտսդ Գարշապարդ, և հայցեմք՝ զի խոնարհեսցիս առ մեզ՝ աւրելով մեզ բարձր հրամանաւ, և կաթուղիկոսական իշխանութեամբ. զի վերստին նորոգեսցես և հաստատեսցես զԱթոռս և զկարգս, և մեք լիցուք հպատակ ծառայ Սրբազան Վեհիդ մինչև 'ի մահ յամենայն իրս. և որ ոք անօրինեալ ընտունդանեսցէ հրամանաց Վեհիդ. և ուրացեալ զայս պատուանդակերպ կտակս, նզովս յԱստուծոյ և յամենայն Հայրապետաց սրբոց ընկալցի. և անլուծանելի բանադրանս և կապանս յերկինս և յերկրի 'ի սուրբ Հօրէդ ընկալցի: Զայս ինչ աղաչանս մեր. և դթութիւն սուրբ Հօրդ հաստարակաց, աղաչեմք, աղաչեմք. դարձեալ աղաչեմք, գթա՛ 'ի մեզ վասն Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ:

Ո՛ղջ լիցի 'ի գլուխն Քրիստոս, Գլուխդ մեր յամենայն ժամ: Իսկ մեք ստորագրեալք ծառայք Քրիստոսի և Տեառնդ հոգւով և մարմնով յօժար եմք վերոգրելոցս. և մահու չափ հնազանդ. և անդրդուելի ուխտադրութիւնս

հաստատունք, եպիսկոպոսունք, վարդապետք, քահանայք, սարկաւագունք, դպիրք, իշխանք, և ամենայն ժողովուրդք, վանահայրք, և անապատաւորք, և այլն։

Գրեցաւ աթոռանոց Վեհս ի սուրբ
Մայր Աթոռս Էջմիածին։

Ի Թուին Հայոց՝ ՌՃԺԵ.
ի Յունիսի 21։

Տեղեկութիւն ՚ի վերայ հանդիսաւոր Տօնից ։

Ի սուրբ Յարութեան զատկի Կիւրակէի երեկոյին ելանեն հանդիսիւ, պայծառ զգեստուք, և ամենայն զարդուք ՚ի մեծ դաւիթն, ուր տանեն անդաստան. ապա դառնան յեկեղեցին և կատարեն զպաշտօն ժամերգութեան ։

Յերկուշաբթի օրն սուրբ Զատկին, զկնի սրբոյ Պատարագին ելանեն ՚ի մեծահանդէս թափօր ՚ի մէջ սրբոց Յակոբեանց եկեղեցւոյն ։

Ի Վարդավառի Շաբաթ երեկոյին զկնի ժամերգութեան նախատօնակ տանեն սրբոյ Յակոբայ Տեառն եղբօր. յայնմ աւուր նստաւ յԱթոռն Երուսաղէմի Պատրիարքը. և զկնի եկեղեցին հսկումն տանեն ։

Ի Վերացման խաչի Շաբաթ երեկոյին ՚ի սուրբ Գլխադրէն զկենաց փայտն տանին հանդիսիւ յԱւագ խորանն զկնի ժամերգութեան ։ Ի Կիւրակէ երեկոյին նախ քան զժամերգութիւնն կատարի կարգ Վերացման խաչին հանդիսիւ մեծաւ քան Տօնացուցին ։

Ի տօնի Որդւոց Որոտման զկնի սրբոյ Պատարագին ելանեն մեծահանդէս թափօր ՚ի մէջ սրբոյ Յակոբայ եկեղեցւոյն ։

Ի 18 փետրվարի, Տեառնընդառաջի երեկոյին զկնի յայսմաւուրքին, նախ քան զժամերգութիւնն լինի ատենաբանութիւն համառօտ, և ամենայն զարդուք ելանեն ՚ի մեծ դաւիթն, ուր կատարի խորհուրդ հրավառութեան, և ապա եկեալ պաշտեն զժամերգութիւնն ։

Ի Տեառնընդառաջն երեկոյս լինի ճոխ նախատօնակ, այսինքն զկնի Ցայսմաւուրաց, առանց շուրջառի, և այլն. միայն որբազան Պատրիարքն զգենու ըզպատուական շուրջառ, և խնկարկէ, և այլն։

Ա. Ի 11 Յուլիսի, 'ի ծննդեան Յովհաննու Կարապետին։

Բ. Ի 25 Դեկտեմբերի, Դաւթի մարգարէին, և Յակոբայ Տեառն եղբօր։

Գ. Ի 21 Փետրվարի, Որդւոցն Որոտման, և ապա պաշտի ժամերգութիւնն։

Նա և յամենայն Շաբաթ երեկոյի բաց 'ի մեծի պահոց և յինանց, զկնի ժամերգութեան պարառեալ կանգնին բոլոր Եկեղեցականք առ դուռն սուրբ Գլխադրին, և ասեն Շարական. « Որ էնն յէութեան ». և որբազան Պատրիարքն Հայրն արկեալ զիւրև շուրջառ, խնկարկէ ամենայն սրբասահման Տեղեաց և Պատկերաց սրբոց, և յաւարտին արձակին։ Իսկ եթէ առ հարկի կարևոր գործոց իւիք որբազան Պատրիարքն չգտանիցի յեկեղեցւոջ յայնմ երեկոյի, ոչ կատարի այս արարողութիւն, որ 'ի նախնի Հարց մերոց վերապահեալ է Նորին Սրբազնութեան։

Ի սրբոց Յակոբեանց վանաց մինչ ՚ի սուրբ Յարութիւն։

Որդ՝ ելեալ ՚ի սուրբ Յակոբայ, և գնացեալ յաջմէ սուրբ մենաստանիս դէպ ՚ի հիւսիս ուղիղ պողոտայիւ. անցեալ զաւաղջեաւ ձմերանոցին, և ամրոցին Դաւթի մինչ ՚ի սկիզբըն վաճառանոցին, դառնալով յաջմէ դէպ յարևելս, յաջմէ և յահեկէ սրճանոցք և մաղազայ և կրպակք սուրբ Աթոռոյս են. և գնացեալ մինչ ՚ի քառադիմի ճանապարհն, և անտի դառնալով ՚ի ձախմէ՝ անցեալ ՚ի ներքոյ կամարին՝ յաջմէ գոյ մեծ երկաթի դուռն մի, որ է վանք սրբոյն Յովհաննու կարապետին, և է ՚ի ձեռս Յունաց. որ նորոգեցաւ ՚ի հիմանց յամի Տ̃ն 1836. և ունի պայծառ եկեղեցի. և քանի մի սենեակս՝ և տեսուչ միաբանութեամբ։ Անտի ՚ի վաճառանոցն՝ գրեթէ կից նմին վանիցն է բաղանիք մի, որ կոչի ֆաֆաղ համամի. հանդէպ դրան բաղանեացն սրճանոց և կրպակ Աթոռոյս, որ է յիշատակ սուրբ Յարութեան ոէկիլ Սարգիս վարդապետին Հիզանցւոյ. և ՚ի յետուստ սրճանոցին մերոյ՝ է մեծագոյն աւազան կամ լիճ։

Անտի մինչ յեզր վաճառանոցին, դառնալով յաջմէ՝ գոն քանի մի կրպակք. և հանդէպ նոցին է վանքն Յունաց։ Անտի իջեալ ՚ի փոքր դուռն՝ որ է ՚ի ձախմէ, և մտեալ ընդ այն՝ 22 աստիճանաւ իջանէ ՚ի պողոտայն, որոյ լայնութիւնն է 12 տանաչափ։ Անտի ՚ի ձախմէ երեք աստիճանաւ իջեալ՝ ՚ի սուրբ Յարութեան գա-

ւիթն, որոյ երկայնութիւնն հիւսիսոյ առ հարաւ 90 ոտնաչափ. և լայնութիւնն արևելից առ արևմուտս 61։ Ի հարաւակողմն գաւթին էր բանտ մահապարտաց 'ի հնումն. ուր Դշխոյն Հեղինէ արգել զՅուդայ Կիւրեղն և զծերս Հրէից՝ խոստանալով զնոսա ցուցանել զտեղի սուրբ խաչին, ուր խոստովանեցաւ Յուդա Կիւրեղ զճշմարիտն, և եղև աշակերտ ճշմարտութեանն որդւոյն Աստուծոյ։ Նա աւերակ էր 'ի բազում ժամանակաց հետէ, յամի Տն 1838. առին Յոյնք և շինեցին վանատունս հոյակապ վերնովքն և ներքնովքն։ Մերձ նորին է մզկիթ և մինարէ այլազգեաց։

Վան Հայր Աբրահամու վանիցն, որ էր Հաբեշեաց։

Յարևելս գաւթին՝ 'ի ներքոյ երկրի առաճանաց է վանքն Հայր Աբրահամու, որ ունի կրկին եկեղեցի, մին մեծ 'ի վայր, և միւսն փոքրիկ 'ի վեր, որ է 'ի յետուստ կողմանէ սրբոյ Գողգոթային. յորոյ կեդրոնն գոյ փոսիկ մի զարդարեալ զարդուք. զորմէ ասեն Յոյնք՝ թէ Հայր Աբրահամ աստ կամեցաւ զենուլ զԻսահակ զորդին իւր, ուստի դարձաւ 'ի կողմն Գողգոթային, և ետես զխոյն կախեալ 'ի ծառոյն։ Կուսանելոյս իմանայ զմարենիս. և Եղիշէ վարդապետն մեր, եղևին փայտն, իսկ այլք զայլ ինչ իմանան ըզծառն Սաբեկայ, յորմէ կախեցաւ խոյն։

Յոյնք պատրելով զպարզամիտս ցուցանեն զձիթենի մի, թէ սա է ծառն Սաբեկայ, փոխանակ որոյ կոչի Հայր Աբրահամու վանք, ուր էր յառաջագոյն վանք Ճապկեչից, և ժամանակ ինչ կայր 'ի ձեռս մեր. որպէս գրէ Հաննա պատմագիր, յերես 243. իսկ այժմ Յոյնք ունին զնա :

Վասն սրբոյն Յովհաննու աւետարանչի եկեղեցւոյն մերոյ:

Յաջմէ սոյն վանիցս մանաւանդ և 'ի ներքոյ նորին՝ է փոքրիկ և պայծառ եկեղեցի մի՝ յանուն սրբոյն Յովհաննու աւետարանչին, ուր առի կայր սուրբն Յովհաննէս հանդէպ խաչելութեան Տեառն՝ յաւուր մեծի Ուրբաթու. և Քրիստոս 'ի վերայ խաչին առաց ցմայր իւր. « Կին դու՝ ահա որդի քո. Ապա ասէ ցաշակերտն, ահա մայր քո ». Յովհ. ԺԹ. 26, 27: Այս եկեղեցւոյ երկայնութիւն է արևելից առ արեւմուտս 11 ոտնաչափ, և լայնութիւն հիւսիսոյ առ հարաւ 28: Այս ունի զերկու խորանս. Առաջ խորանն է յանուն սրբոյն Յովհաննու աւետարանչին. աջակողմեան խորանն է՝ չարչարանաց և կապանացն Քրիստոսի. զի գոյ անդ մասն ինչ 'ի քարեայ սիւնէն՝ յոր կապեցին զՔրիստոս 'ի տան Կայիափայ քահանայապետին, որ է արծաթապատ, և միշտավառ կանթեղք պատուին 'ի մէնջ: Իսկ ձախակողմեան խորանն՝ է յանուն Հօրն Աբրահամու, և զենման իսահակայ :

X 60 X

Յամի Տեառն 1849. յաւուրս Տ. Կիրակոսի Արքազեան Պատրիարքին 'ի Ներքուստ քաղաքին նորոգ շինեցան պատկերազարդ կճեայ քարամբք երեքին խորանքն, և հինգ կաթողիկէիւք մարմարիոնեայ գեղեցիկ յօրինեալ բեմն՝ և յատակք նոցին. նաև սպիտակացան և պայծառացան յոյժ յոյժ պատուական նիւթովք, որոյ յիշատակն օրհնութեամբ եղիցի։

Առաջի դրանն կայ հետք ոտից վկայի միում, զոր անդ այրեցեալ են այլազգիք. և մերձ նորին է ջրհոր մի, որ է յոյժ մեծագոյն։

Յաղագս Խփտայ Եկեղեցւոյն։

Յանջմէ եկեղեցւոյս Մերոյ 'ի յանկեանն գոյ դուռն մի՝ որ մտանէ ընդ արևելս՝ է եկեղեցին Խփտուց, որ կոչի Մէլքէ, այսինքն Միքայէլի հրըեշտակապետին. և 'ի հարաւոյ կողմանէ 'ի միջոյ նորին ելանէ իբր 13 աստիճանաւ 'ի վեր, անդ է եկեղեցի մի, որ կոչի Չորից կենդանեաց կամ Քառակերպեան։ Զսա յամի Տեառն 1852. Հաբէշք դաւով առին 'ի Խփտուց, յորում պատարագեն այժմ։

Նա անտի ընդ միով դրամբ մտանէ 'ի տանիս սուրբ Լուսաւորչի եկեղեցւոյն մերոյ, և Գիւտ խաչին. զորոյ զտանիսն և զկաթուղիկէն նորոգեաց Գրիգոր հայրապետ Շղթայակիրն. Ի Թւ-Հայոց՝ ՌՃԿԸ։

Անդ է և վանքն Հաղբէշխց՝ ուր են հնդետասան սեննեակք փոքր և մեծ. որ է ընդ իշխանութեամբ մերով:

Ի գաւթի անդ առաջի դրան եկեղեցւոյն խաչուոց գոյ փոքրիկ դուռն մի՝ որ մտանէ 'ի հարաւ, է մատուռ մի յանուն սուրբ Աստուածածնի, որ էր ազգին Հաղբէշկց, և ժամանակ ինչ մնաց 'ի ձեռս Մեր. բայց այժմ 'ի ձեռս Յունաց է. Գիրք Հաննա պարտմագիր, յերես 240:

Յաղագս սգաւոր սուրբ Աստուածածնի եկեղեցւոյն:

Ի վերայ վերոյիշեալ մատրանին, և կից Գողգոթային, որ ելանէ հնդետասան աստիճանաւ 'ի փոքրիկ եկեղեցին Լատինաց, որ կոչի Սգգաւոր. որոյ է լուսամուտ մի՝ որ հայի 'ի ներքըս 'ի Տարածման տեղին, և է յոյժ գեղեցիկ և պայծառ:

Այս 'ի ներքոյ նորին աստիճանաց՝ գոյ կարմիր քարեայ սիւն մի. զորմէ գրէ Գրիգոր եպիսկոպոսն Արծրունեան յերուսաղէմէ 'ի Հայս. թէ յաւուրս Յուստինիանոսի կայսերն, 'ի հայրապետութեան Յուանոսի, 'ի յետին ամին, և յառաջնում ամի յաջորդի նորին սրբոյն Մակարիոսի եղև քսութիւն 'ի Հրէից առ կայսրն վասն Հայոց, որ անսացեալ նոցա բռնութք հրամայեաց զՏեառնընդառաջն կատարել, 'ի 2 աւուր փետրվարի. և զԾնունդ՝ 'ի 25 Դեկտեմբերի:

Իսկ և ընդդիմամարտութիւն հրամանի կայսերն, վասն որոյ ջուր բղխեաց 'ի սիւնէն՝ և առատ բազում բժշկութիւն ախտաժետաց։ Այսպէս երևեցաւ տուր մի 'ի դրան սուրբ Գողգոթայքն, որ եկն և եհար զաջն իւր 'ի սիւնն, ձեւացաւ պատկեր սուրբ կուսին 'ի սիւնն, և իբր քառասնօրեայ մանուկ 'ի գիրկս նորա, և խաչ ծիրանի յերկնային ձեռաքն, յայնժամ եր կին մի հայազգի 'ի Մոկաց՝ Մողոմէ անուն քաւոն և երկեր ամեայ կարկամեալ, մերձեցաւ 'ի սիւնս այս, և բժշկեցաւ. և այլ բազում բանս։

Նա և Հերակլ կայսր յորժամ դարձոյց ըզխաչն 'ի գերութենէն Պարսից, յամի Տեառն 627. եդ 'ի վերայ ծիրանի սեանս։ Այս անուն եհան 'ի սուրբ Գողգոթայ. Գիրք Հաննա պատմութեր, երես 239։

Յաղագս եկեղեցւոյն Յոհանու առաքելոյ [illegible]։

Արևմտակողմն գաւթին, յաջմէ սուրբ Յարութեան դրանն, է դուռն Յոհանու եկեղեցւոյն, ուր գան երկրպագել եկեղեցիք. մին յանուն սրբոյն Յակոբայ առաքելոյն, որ կոչի [illegible] սուրբ Յակոբ. միւսն՝ Մարիամու Մագդաղենացւոյն, և միւսն՝ քառասուն Մանկանցն. և ունի յատուկ դուռն՝ ընդ որ երթանն 'ի գանձատունն, և ունի յատուկ դուռն մի ևս՝ ընդ որ մտանեն 'ի մեծ վանքն Յոհանու. Իսկ Մարիանոս՝ Թէ Ջաա քաղկեաց խօսից Սաղահաղարմին

սուլթանն Եգիպտոսի. մերձ զանգակատանն դէպ 'ի հարաւ, եկեղեցին է Մարիամու Մագդաղենացւոյն, կողմանն՝ սրբոյն Անդրէի առաքելոյն. իսկ միւսն՝ սրբոյն Նիկողայոսի Հայրապետին: Այս էր 'ի ձեռս Վրաց ազգին.

Վասն սուրբ Պատանատեղւոյն Քրիստոսի:

Մտեալ ընդ դուռն սուրբ Յարութեան տաճարին, 'ի յաջմէ 'ի յետոյս դրանն է քարեայ սանդուղ՝ որ ելանէ 19 աստիճանաւ 'ի սուրբ Գողգոթայ: Ի ձախմէ է տեղի աղաւթից դռնապանաց, ուր նստին: Ի վերայ դրանս է երկրորդ Գողգոթայ վիճակին մեր: Գնալով իբր 30 ոտնաչափ՝ է սուրբ Պատանատեղին, որոյ երկայնութիւնն 12 թզաչափ, և լայնութիւնն 5: Յորոյ վերայ կախեալ կան ութն լապտերք՝ կամ կանթեղ. որոց երկուքն Մեր է, չորսն Յունաց, մին Լատինաց, և մինն Խփտւոց: Որոյ 'ի սնարսն այսինքն առ արևելս և առ արևմուտս եդեալ կան վեց զոյգ աշտանակք. երեք զոյգն մեծագոյն, և երեք զոյգ փոքր. որոց առաջինն զոյգ մի մեծ և զոյգ մի փոքր է Լատինաց. միջինն մի զոյգ մեծ, և մի զոյգ փոքր Յունաց. և վերջին կողմանն զոյգ մի յոյժ մեծագոյն և քանդակածոյ, և զոյգ մի փոքր, աշտանակք մեր են: Նոյնպէս մեք և Յոյնք և Լատինք ունիմք անդ մի մի եռոտեան սանդուղ փայտեայ, որովք ելեալ լուցանեմք կանթեղս զմոմեղէնս: . . . .

Յաղագս որմոց Խուղաբերից սեղանոյն մերոյ ։

Գտանելով 'ի սուրբ Գատանատեղւոյն իբր 40 ստնաչափ առ արեւմուտս, յաջմէ երից կամարաց մերոց է Խուղաբերից սուրբ Սեղանն. 'ի յետուստ սեղանոյն է կամարն մեր՝ որոյ կից է սենեակն Յունաց. և միւս ևս կամարին մերոյ է կից Խփտւոց սենեկին. յերկոսին կողմունս կամարիս գոն կրկին պատկերք, և կանթեղ մի առ կախեալ 'ի կեդրոնէն ։

Քանզի Խուղաբեր կանայք աստ կացեալ աւէրին ցմիմեանս. « Ո՞վ թաւալեցուսցէ մեզ ըզվէմն Գերեզմանին, և հայեցեալ տեսին՝ զի թաւալեցուցեալ էր վէմն 'ի Գերեզմանէն. քանզի էր մեծ յոյժ »։ Մարկ. Գ. 4։ Առոյ առաջի մշտավառ կանթեղ մի. և յատուկ շարան հինգ կանթեղօք ունիմք ։ Ի մէջ կամարին գոյ յատուկ կանթեղ մի. և շարան մի վեց կանթեղօք, առընթեր կից սեղանոյն է սիւնն մեր, յորոյ վերայ է մեծ պատկեր մի Խաչելութեան. առաջի նորա մշտավառ կանթեղ մի. և պատկեր մի ևս ունիմք 'ի գլուխ նոյն սեանն. 'ի յատն վերնոյ կամարին մերոյ, յատակէն մինչև 'ի վեր 'ի սանխան սենեկի մեր լուսարարին յանդիման սրբոյ Գերեզմանի մեծ կամարի յանկիւնէն սահման Ազգիս մերոյ է ։

Հանդէպ Խուղաբերից սեղանոյ երկրորդ սեանն. յորոյ վերայ է պատկեր սրբոյ Յարութեան. յատուկ կանթեղ մի առաջի նորա. և 'ի մէջ երկրորդ կամարին կանթեղ մի՝ և շարան մի

բանդկացեալ 'ի վեց կանթեղէ ունիմք ։ Ի վերայ երրորդ սեանն գոյ պատկեր ծննդեանն Քրիստոսի , որոյ առաջի յատակ կանթեղ մի մշտավառ ․ և 'ի մէջ երրորդ կամարին շարան մի 'ի վեց կանթեղէ , և յատակ կանթեղ մի ևս առաջի նորա ։ Եւ 'ի վերայ չորրորդ սեանն մերոյ գոյ պատկեր վերափոխման սուրբ Աստուածածնի , որոյ առաջի յատակ մշտավառ կանթեղ մի ունիմք ․ սեանս կից է սեղանակն Յունաց , և յայսկոյս սեանն առ կախեալ կայ ջրոյ ժողովրդին մեր , և առաջի նորա կոնք ։ Այն չորեքին սիւնքն հանդերձ երեքին կամարօք , պատկերօք , կանթեղօք , և աշտանակօք , 'ի յատակէն մինչև ցվերն 'ի տանիսն՝ յատակ մեր վիճակին է , և սեպհական կալուածք և միւլք , յորս ոչ գոյ ինչ մասն ընկերութեանս ։ Չորրորդ սիւնն՝ որ է կից Յունաց սեղանկին , և գոյ ժողովրդին մեր՝ յանկիւնէն մինչև 'ի յանկիւնն սենեկի առաջին մերոյ 'ի վերն՝ ուր զետեղեալ կան խաչվառքն մեր եկեղեցական , և 'ի ներքոյ նորա է բաղնոց՝ ուր նստի Տեառնն մեր , և այլն ։ Որոյ հանդէպ գոյ բոլորակ կճեայ քար մի , որ է տեղի Ուժաթափման սուրբ Աստուածածնին , որ կայր յանդիման խաչելութեան Որդւոյն իւրոյ Միածնին՝ յաւուր մեծի Աւագ Ուրբաթու ․ և ցուցէր արտասուր յաչացն ցաւագին սրտիւ , որոյ շրջապատն է ճաղ երկաթեայ գմբէթաւոր , և աղաւնազարդ , և շրջապատ գմբեթին երկոտասան կանթեղք ․ յորոյ վերայ ջահ մի գոյ , և մշտավառ կանթեղ մի 'ի մէջ ճաղին , և չորս կանթեղ ևս

՚ի վերն, և ՚ի հանդիսի աւուրս մեր զարդարեմք զայն ըստ հաճոյից մերոց, քանզի սահման մեր է։

Յամի Տեառն 1832 ՚ի մեծի Պահոց չորրորդ կիւրակէին՝ Ցոյնք գրոհ տուեալ ՚ի գիշերի կոտորեալ խորտակեցին զմարմարիոնեայ պատկերազարդ քարն Ուժաթափման տեղւոյն, որ էր յիշատակ 36 անձանց Ուխտաւորաց՝ որք ծափասայղ եղեն. յորոյ վերայ եդաւ քարն երկու ամսօք յառաջ, մինչ Մահմէտ Ալի փաշայն Եգիպտոսի՝ տիրէր Ասորեստանեայց և Երուսաղէմի։

Ի դրանէ Խփտուոց սենեկին մինչև ՚ի ծայր աստիճանաց, որ է մերձ սուրբ տեղւոյն Աստուածածնի Ուժաթափման՝ փայտեայ և տախտակաշէն փողոց, և պահարան է զգեստուց մերոց։ 38 Աստիճանաւ ելանէ ՚ի վերնատուն մեր, բայց ՚ի կէս աստիճանաց գոյ սենեակ մի իբր հիւրանոց. որոյ լուսամուտքն հային ՚ի վերայ Ուժաթափման սուրբ Տեղւոյն. վերնատան երկայնութիւն է 60 ոտնաչափ, և լայնութիւնն 30։ Աւագ խորանն կոչի Երկրորդ Գողգոթայ կամ Խաչելութիւն, և ՚ի յետոյս խորանին ցածագոյն երեք լուսամուտք են՝ որք հային առ սուրբ Գողգոթայ և ՚ի վերայ Պատանատեղւոյն։ Իսկ միւս խորանն կոչի Երաշխաւոր սուրբ Աստուածածնի. զի Եգիպտացի Մարիամն եկն ՚ի սուրբ Յարութիւն, երաշխաւոր ունելով զսուրբ Կոյսն առ որդին իւր Միածին, և այլն։ Այս յետ կատարելոյ զուխտն իւր՝ անկեալ առաջի սուրբ Աստուածածնի պատկերին, լուաւ զձայն ՚ի նմանէ, թէ անցանիցես ընդ Յորդանան, և բարի հան-

գիտէ զայցես. և եկեալ գնաց յանկոյս Յորդանանու յանապատ, ուր ճգնեալ զամս քառն և եօթն, հանգեաւ 'ի Քրիստոս: Յայսմաւուր. և Չամչեան պատմագիր, յերես 236:

Եկեղեցւոյս երկայնութիւնն է երեսուն և երկու ոտնաչափ, և լայնութիւնն երկոտասան. որոյ երկու լուսամուտքն հային 'ի վերայ Պատանատեղւոյն. և առ հարաւ ունի մեծ լուսամուտ մի, որ հայի 'ի վերայ գաւթի սրբոյ Յարութեան: Իսկ 'ի յետուստ խորանին գոյ դուռն մի, որ է խոհարան. և անտի քանի մի աստիճանաւ ելանէ 'ի մեծ լուսամուտն՝ որ հայի 'ի վերայ սրբոյ Յարութեան գաւթին. անտի ելանէ 'ի սեղանատունն, և ունի լուսամուտ 'ի վերայ Պատանատեղւոյն:

Կարևոր համարիմ ծանուցանել և զայն, զի 'ի գալ Տէրունական Ուխտաւորաց 'ի սուրբ Յարութեան տաճարն. թափօրիւ շրջեցուցանեն 'ի սրբազան տեղիս Քրիստոսի:

Նախ՝ առնուն Ուխտաւորքն զմոմս ըստ կանոնի, և ապա առնուն յատուկ լուսաւորեայ մոմ իւրաքանչիւր ոք 'ի ձեռս, և զկնի Թափօրականաց ջերմեռանդութեամբ և հոգևոր փափագանօք շրջին յամենայն տեղիս, 'ի սուրբ Կենսատու գերեզմանն Քրիստոսի, և եկեալ ելանեն 'ի վերնատունն 'ի վիճակն մեր: Ապա առանձին առանձին երկուս կամ երիս եղբարք ելեալ շրջին 'ի ս̃ք տեղիսն Ք̃ի ջերմեռանդն աղօթիւք: Իսկ 'ի հինգերորդ ժամու յամենայն գիշերի՝ միշտ պաշտին 'ի սուրբ Վերնատունն ժամերգութիւնք:

Բողոքանամ ընդ այն՝ թէ զհայրդ ամենայն հեղձուցեալ ծովախռնան. և ոչ եղեալ զամն 'ի յաղօթս 'ի ժամերգութեան, և 'ի փառաբանութիւն Աստուծոյ. և ոմանք ևս ոչ միայն այս, այլ և ոչ կամէին տեսանել զսուրբ Պատարագն, որ մատչի 'ի վերայ սրբոյ Գերեզմանին Քրիստոսի, և 'ի բանալ դրան ընդ առաւօտն խոյս տալեալ զամն 'ի առուրբ Ցանկոյ, ասելով զմիաբանսն, ոչ կարացաք կալ յաղօթս, և ոչ տեսաք զսուրբ Պատարագն. զի զգեալ անկեալ մնացաք, զի գիշեր էր. և այլն:

Ի թիւ Հայոց՝ ութն հարիւր և ութսուն, մինչ ազգն Վրաց նենգութեամբ կալաւ 'ի ձեռս իւրեանց զսուրբ Գողգոթայ զխաչելութեան տեղին, որ էր մեզ սեպհական մինչ, պարգևեալ Հայոց ազգիս և Լուսաւորչին մերոյ սրբոյն Գրիգորի 'ի սրբոյն Կոստանդիանոսէ և 'ի սրբոյն Սեղբեստրոսէ հայրապետէն. Տե՛ս յԱգաթանգեղոս 'ի Գիրս Դաւանոց: Յետ երից ամաց կամ երկուց՝ Եգիպտացի Սրբազն Մակարիոս Պատրիարքն սրբոյ Եր̃մի. գնեաց միւս 'ի Սուլթանէն Եգիպտացի հրովարտակաւ Արքային զայս այժմեան մեծ Ճանկս մեր զսուրբ Վերնատունն. և կանգնեաց անդ կրկին սեղանս՝ անուանեալ զԱ. աղ. խորանն Երկրորդ Գողգոթայ. և զմիւսն Երաշխաւոր սուրբ Աստուածածին:

Նաև 'ի թիւ Փրկչին 1639, Գրիգոր Պարոնտէր Հայրապետն մեր կալաւ 'ի Լատինացւոց զերիս կամարս՝ և ընդարձակեաց զվերնատունն, և փոխանակ կամարացս եւս զկանթեղ մի 'ի վե-

քայ Պատրիարքին առ Լատինացիս, և գնաց մի 'ի ներքոյ երգեհոնի նոցին. և այս գաշն եւս հաստատեցին յինքեանս, զի 'ի սահմանի մերում՝ որ է արեւմտեան որմոյ յեցեալ բաժանեալ սիւքըն՝ զոր ըմբռնեալ տիրէին կոչեմք, յորոյ վերայ դիցի 'ի վեր փոքր պատկեր մի Պօղոսին, որ է Ուրբանոսի ուխտերորդի, որ կայ մինչև ցայսօր. և 'ի ներքոյ նորին գոյ և մեր փոքր պատկեր Գրիգոր Պատրիարքի Հայրապետին մերոյ, և 'ի ներքոյ նորին եւս է պատկերն Յունաց գծագրեալ յանուն Կոստանդիանոսի և Հեղինեայ:

Այս 'ի Թիւ Հայոց՝ ՌՃԿԹ. Շղթայակիր Գրիգոր Հայրապետն մեր, և սրբազան Յովհաննէս Պատրիարքն Կոստանդնուպօլսոյ նորոգեցին զմիջնակն մեր, և բարձին 'ի միջի եղեալ քառանկիւնի հաստաշէն սիւնն, որ կայր յանդիման Աւագ խորանին. Տե՛ս 'ի պատմութեան Հաննա Վարդապետին, յերես 187. 192:

Յամի Տեառն 1808, և Հայոց՝ ՌՄԾԷ. հրդդեհեալ այրեցաւ սուրբ Յարութեան տաճարն յաւուրս Սրբազան Պատրիարքին Տ. Թէոդորոսի Վանեցւոյ. վասն որոյ վերստին նորոգեցաւ սահմանն մերս Վերնատան ըստ առաջին դրութեն. յամի Տեառն 1810, և Հայոց՝ ՌՄԾԹ:

Արդ՝ 'ի ներքոյ երից կամարաց մերոց են երեք կամարք և երեք սենեակք, զորս Յոյնք ունին այժմ. զի սոյն երեք կամարք և սենեակք եկեղեցի Հապէշից՝ 'ի ձեռս մեր էր, յափշտակեցին Յոյնք 'ի մէնջ. 'ի Թուին Հայոց՝ ՌՃԵ. Որպէս գրէ Հաննա պատմութեան, յերես 234:

Վերնատան վեց կամարաց միջի չորան կանԹեղքն՝ որ է 36. և ներքին երից մեր կամարաց միջի չորան կանԹեղքն՝ որ է 21. 'ի հանդիսի աւուրս լուցանեմք ըստ սովորուԹեանն: Նա և յաւուրս հանդիսի Յունաց՝ և Լատինացւոց:

ԵԹէ նոքա նախ քան զհանդէսն իւրեանց լուցանեն յաւուրս հանդիսի մերում. և երբեմն զներքինն միայն լուցանեմք մեք, զի Յունաց ոչ գոյ վերնատունն՝ և վերին կամարք. բայց Լատինացւոց գոյ՝ եԹէ նոքա լուցանեն վասն մեր հանդիսից, և մեք լուցանեմք վասն նոցա:

Ի բաժանեալ սիւնէն մինչ 'ի Յովսեփայ ԱրեմաԹացւոյ գերեզմանի սահմանն, որ է երկու սենեակ՝ Խփտւոց է. յորոց վերայ է վերնատունն Լատինաց, որք են մետասան կամարօք:

Վասն գերեզմանին և եկեղեցւոյն Յովսեփայ ԱրեմաԹացւոյ:

Կրկին դրամբք մտանէ յեկեղեցին և 'ի գերեզման նորա, միովն մտանէ ուղղակի յետ կոյս սեղանոյն, և միւսովն մտանէ 'ի սրահն. 'ի ձախմէ մտանէ յեկեղեցին, և ուղղակի ելանէ աստիճանաւ 'ի սենեակն մեր. որ է 'ի վերայ եկեղեցւոյն և սրահին, կամարն որ կայ 'ի վերայ սեղանոյն, է Ասորւոց. զի նոցին պատկեր եդեալ կայ 'ի վերայ դրանն, և չորան կանԹեղք նոցա են:

Ի վերայ երկուց դրանց միջի սեանն է պատկեր մեր՝ որ է սրբոյն Սեղբեստրոսի․ որոյ առաջի է կանթեղ մի մշտավառ․ ’ի մէջ կամարին մերոյ շարան մի վեց կանթեղօք․ և կանթեղ մի ևս առաջի շարանին կախեալ կայ։ Ի վերայ մեր և Յունաց երեք սենեկաց միջի սեանն վերայ դոյ պատկեր մեր, որ է սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին մերոյ, որոյ առաջի է կանթեղ մի մշտավառ․ և Յունաց սենեկի կամարի միջի կէս շարան՝ որ է երեք կանթեղ՝ մեր է․ քանզի նոյն սենեկի կէսն ազգիս մեր էր, բայց յամի Տեառն 1808 մինչ հրկէզ եղև, 1810 ’ի շինելն՝ յափշտակեցին Յոյնք։

Առ յերից սենեկացս մինչև ’ի չըբաղ փիրէնի է սահմանն Յունաց, և կից սոյն չըբաղ փիրէնի երկու սիւնքն և ’ի յետուստ երդեհանին է Լատինացւոց․ և ’ի մէջ երկուց սեանցս է ընդարձակ ճանապարհ, որոյ ահեակ կողմն մեր է, յորում գնեմք սանդուղ և զայլ ինչ․ և աջ կողմն է Լատինացւոց․ ընդ այս ճանապարհ երթամք ’ի ջրհորն, որ յատկապէս սեպհական է Ազգիս մերոյ՝ Ւէնէրիւ և հրովարտակաւ և Կէօճէրիւ դատարանի․ և յաջմէ ջրհորոյն ունիմք յատուկ լուացարան (չամաղըխանոյ), որոյ և յանդիմանն ևս Յոյնք ունին լուացարան, և ’ի ձախմէ է երկաթեայ դուռն վանացն Լատինացւոց։

Յովսեփայ Արեմաթացւոյ եկեղեցին է յանուն սուրբ Աստուածածնի, յոր երբեմն պատարագեն Ասորիք, և է ’ի ձեռս մեր, և երբեմն մեք պատարագեմք․ առաջի սեղանոյն յատուկ

Յաղագս սրբոյ և կենսատու Գերեզմանին Քրիստոսի ։

Կենսատու սուրբ Գերեզմանն Քրիստոսի է 'ի կեդրոն մեծի ատենի սրբոյ Յարութեան տաճարին 'ի ներքոյ մեծագոյն արճճապատ գըմբեթին . Թէպէտ արտաքուստ առակցեալ՝ մի եկեղեցի տեսանի, սակայն 'ի ներքուստ բաժանեալ կայ յերկուս մասունս, և յատուկ կրէին դրամբք և յատակաւ . առաջին մասն է առ արևելս, քառանկիւնի, որոյ դուռն հայի յարևւելս, յաջմէ և յահեկէ դրանն է բազմոց, յորոյ վերայ եդեալ կան անխախտ երեք զոյգ միջակ աշտանակք, որոց մի զոյգն կճեայ աշտանակք են Յունաց, միջին մի զոյգն պղնձեայ մեր, և մի զոյգ ևս պղնձեայ աշտանակք Լատինաց, և 'ի ծագս բազմոցին երկուց կողմանց մի զոյգ մեծագոյն քարեայ աշտանակք են Յունաց, և 'ի յետուստ բազմոցին եդեալ՝ մի զոյգ մեծագոյն աշտանակք մերձ որմոյ Գերեզմանին են Լատինացւոց, և առընթեր նոցին առ արևելս մեծագոյն զոյգ մի աշտանակք մեր են ։

Ի վերայ նոյն արտաքին դրանն 'ի ճակատն եդեալ կայ սուրբ Յարութեան պատկերն մեր . յորում է և պատկերն ս̄բ Լուսաւորչի 'ի նախնեաց անտի . որոյ առաջի մշտավառ կանթեղ մի . և 'ի վերայ սուրբ Պատկերին յորմն քանդակեալ կայ Յարութեան պատկերն Յունաց, որոյ առաջի մշտավառ կանթեղ մի, և 'ի վերայ քանդակածոյ պատկերին Յունաց՝ առ կախեալ կայ պատկերն Լատինաց, մշտավառ կանթեղ մի ա-

ռաջի նորա, և 'ի վերայ դրանն և առեննին հռ-
վմանի ունի ասազանիշ լայնատարած մամաշոր՝
ընկերութեամբ երից ազգաց՝ Հայոց, Յունաց
և Լատինաց. որոյ առաստաղք ձգեալ և ամրա-
ցեալ կան 'ի մեծ կամարն Յունաց, և 'ի մեր վեր-
նատան կամարն և Լատինաց կամարն որ 'ի վե-
րայ Գարտիզին. և 'ի յետ կոյս աւուջի. երկքա-
ցիկ դրանն են կրկին դրունք ընդ որովք ելա-
նեն 'ի տանիս սրբոյ Գերեզմանին. Գարտիզի կող-
ման դուռն յատուկ Լատինաց է, և բանալին
առ նոսա է. իսկ մեր կողմանն դուռն ընկերու-
թեամբ է մեր և Յունաց, որոյ մի բանալին առ
մեզ կայ, և միւսն առ Յոյնս:

Նաև 'ի ներքուստ սոյն երկքացիկ դրան 'ի
Ճակատն եդեալ կայ մամաշոր պատկերն Յու-
նաց, յորոյ վերայ պատկերն Լատինաց է, իսկ
Գարտիզի կողման կամարն դատարկ է, իսկ 'ի
մեր կողմանն 'ի մէջ կամարին յորում եդեալ կայ
մեր սուրբ Յարութեան պատկերն, և 'ի ներքոյ
մեր պատկերին յանկեանն դնեմք յատուկ շար-
ժական տախտակ մի, յորոյ վերայ դնի նշխարք,
բաժակ, խորհրդատետր, և այլ հարկաւոր իրք
'ի ժամ սուրբ Պատարագին մերոյ, ապա 'ի բաց
առնումք անտի զկնի պատարագին:

Հանդէպ մեր պատկերին 'ի վերայ վիմի հր-
րեշտակին ունիմք չորս մշտավառ կանթեղս, և
կանթեղ մի ևս խփտուոց 'ի չորս մեր կանթե-
ղաց. և հինգ կանթեղ մշտավառ՝ միջինն է Լա-
տինաց, և Գարտիզի կողման հինգ կանթեղ մըշ-
տավառ է Յունաց, և նոցից վէմն հրեշտակին

է 'ի կեդրոնն, որոյ բարձրութիւնն է վեց թզա-չափ և լայնութիւնն երկու, յատակն և որմն կերտեալ կան կճեայ պատուական քարամբք, և նկարագրեալ սեամբք յօրինեալ գեղեցիկ. և յանկ-կեան մեր կողման՝ որ է հարաւ՝ է բոլորշի լու-սամուտ մի, որով այս արտաքս լուսահան Վար-դապետն մեր զլուսաւորեալ մոմն. և յանկեան Պատրիարքի կողման լուսամուտն, որ առ հիւսիս՝ այս արտաքս Յունաց լուսահան Վարդապետն զլուսաւորեալ մոմն, որոյ երկայնութիւնն յա-րևելից յարևմուտս 12 թզաչափ; և լայնու-թիւնն 'ի հիւսիսոյ առ հարաւ 9 թզաչափ:

Իսկ երկրորդ մասն և ներքին դուռն սրբոյ Գերեզմանին է սակաւ ինչ խոնարհագոյն քան զառաջինն, և ճակատ դրանն՝ յաջմէ և յահե-կէ պատուական կճեայ քանդակածոյ և փորու-դեայ քարամբք յօրինեալ ծաղկանեայ՝ ձագա-ձև, մարդակերպ և հրեշտակակերպ. սուրբ Գե-րեզմանն 'ի ներքս յարևելից կուսէ առ հիւսիս կայ. որոյ երկայնութիւնն յարևելից յարևմու-տս է տասն թզաչափ, և լայնութիւնն հինգ. բարձրութիւնն երեք. պատեալ մաքուր սպի-տակափայլ մարմարիոնեայ քարամբք, նոյնգու-նակ և չորեքին որմքն և յատակ սրբոյ մատրա-նին. Ի վերայ սրբոյ Գերեզմանին 'ի հիւսիսային յորմն 'ի յանկեան դրանն դնի մեր սուրբ Պատ-կերքն, որոյ առաջի վեց աշտանակ և չորս ծա-ղիկք 'ի վարդ. և 'ի մէջն է պատկերն Յունաց համանկ կճեայ և քանդակածոյ, որոյ առաջի վեց աշտանակք և չորս ծաղիկք 'ի վարդ. և յաջմէ

նորին եդեալ կայ պատկերն Լատինաց՝ փանդու- կապարա, և մէջ աշտանակ և չորս ծաղիկ ։ Ընդ- հանդէպ դրանն՝ յորում արեւմտեան գոյ պատու- հան մի ընկերութեանն ․ ուր դնին մոմ, մոմա- րէչ, քերիչ, և ոսեղ, և այլն ։

Աշտանակ կանթեղք 'ի վերայ կենսատու Գերեզմանին է 43 ․ որոց 13 մեր, 13 Յունաց, 13 Լատինաց, և 4 Ղպտւոց ․ 'ի ժամ սուրբ Պա- տարագին կազմի սեղան շարժական 'ի վերայ սորա Գերեզմանին, և ծածկեալ պատուական լաւ, արկանի կորբուրայ, և դնի ծեւալ գէմ- խաչ, Աւետարան, և յիշատակարանք, և եր- կու այլ աշտանակք ․ և զբակալուս պատարա- գամատոյց ըստ միշտ սովորութեան, և զորդ- տաշի սորա Գերեզմանին, և զկնի սորա Պա- տարագին 'ի բաց բառնին ամենայն եղեալք ․ սոյն օրինակ առնեն Յոյնք, և Լատինք ։

Իսկ արտաքոյ բարձրութեան սորա Գերեզ- մանի մատրանս 'ի յատակէ մինչև ցգօտին 18 Թիզ, և մինչև ցբաւիղն 20 ․ և 'ի վերայ բաւի- ղոյն գոն հաստատեալ պատուանդան 36 աշտա- նակաց, զորոց կախին 36 կանթեղք, որոց 12 աշտանակք և 12 կանթեղք մեր են ․ նոյն Թը- ւով աշտանակք և կանթեղք Յունաց և Լատի- նաց ։ Ընդ գմբէթն սորա Գերեզմանին, հաս- տատեալ կայ 'ի վերայ երկոտասան սեանց՝ և կամարայ ․ զոյգ զոյգ խարսխեալ ․ բարձրու- թիւնն 10 Թզաչափ մինչև ցգօտին, և չորս չորս Թիզ տարակացք յիրերաց ․ և գմբէթն կապու- րեայ տախտակամած ։

Ի մէջ 12 կամարացս կախին երեք՝երեք կանթեղք, որ առնէ 36. որոց 12 Մեր են, 12 Յունաց, և 12 Լատինաց։ Եւ ՚ի վերայ գօտւոյն են 36 աշտանակք՝ զորոց կախին 36 կանթեղք. որոց 12 աշտանակք՝ և 12 կանթեղք մեր են, և նոյն թուով Յունաց և Լատինաց. և երեք մեծագոյն կանթեղք ՚ի մէջ գմբեթին, որոց մին մեր է, միւսն Յունաց, և միւսն Լատինաց։

Յամի Տեառն 1829, մինչ ողորմութեամբն Աստուծոյ նորոգեցան հնագոյն հրովարտակք Պատարագի սրբոյ Գերեզմանին Քրիստոսի, ՚ի յերկրորդումն աւուր Սեպտեմբեր ամսոյ եղև սկիզբն պատարագելոյ ՚ի վերայ շնորհատու Գերեզմանին, բայց այսու պայմանաւ. նախ՝ Յոյնք, զկնի մեք, և ապա Լատինք պատարագեն, բայց ՚ի յատկացեալ հանդիսի աւուր՝ զկնի ամենեցուն հանդիսատէրն ունի պատարագել մեծաւ հանդիսիւ, որպէս ասացեալ եմք ՚ի տեղւոջ իւրում։

Որդ՝ վերին մեծ կապարապատ գմբէթն սրբոյ Յարութեան, որ այժմ ՚ի ձեռս Յունաց է, է կառուցեալ ՚ի վերայ քսան կամարաց. յորոց կախին շարանք կանթեղաց աւելի քան զերեք հարիւր. և ՚ի չորս կողմունս գմբեթիս են պատկերք սրբոց Աւետարանչաց, առաջի նոցա կախին ջահաձև կանթեղք. և դուռն կամարացս է ընդ արևելս ՚ի վերայ տանեաց, ընդ որ ելանեն և մտանեն Յոյնք։

Յաղագս Եկեղեցւոյն Յունաց։

Եկեղեցին է հանդէպ սուրբ Գերեզմանին Քրիստոսի. 'ի մէջ նորին 'ի կեդրոնն գոյ կճեայ բոլորակ քար մի և փոս, որ ըստ նոցա նշանակէ լինել կեդրոն աշխարհի։ Յաջմէ և յահեկէ դասուց են կրկին աթոռք, ընդ որս ելանեն չորս չորս աստիճանաւ. խաչկալ խորանին գեղեցկանկար և ոսկեզօծ, և ունի զերիս դրունս. պատկերօք և կճեայ աշտանակօք, և ջահիւք, և լապտերօք զարդարեալ է ըստ ամենայնի. սա կառուցեալ է 'ի վերայ ութն կամարաց. և ունի հինգ լուսամուտս 'ի գմբէթն։ Սորա երկայնութիւնն է 120 ոտնաչափ, և լայնութիւնն 45։

Աւագ դուռն է հանդէպ Գերեզմանին. երկրորդն՝ մերձ աստիճանաց Գողգոթային. և երրորդն՝ մերձ Բանտին, և յատուկ դուռն մի ևս, որով ելանէ 'ի Գողգոթայ, և անտի 'ի սենեակսն և 'ի տանիսն։

Վասն սրբոյ Պարտիզին։

Ի սրբոյ Գերեզմանէն գնալով դէպ 'ի հիւսիս 40 ոտնաչափ, ուր է բոլորակ մարմարիոնեայ քար մի՝ այն է սուրբ Պարտէզն. ուր Քրիստոս երևեցաւ Մարիամու Մագդաղենացւոյն՝ յետ Յարութեան նման պարտիզպանի. Յովհ. Ի. 14. 18։ Յորոյ վերայ ունիմք մշտավառ կան-

թեղ մի, առ կանթեղին Լատինաց. յաջմէ նա-րին տեղան պատարագամատոյց նոցա՝ յանուն Մարիամու Մագդաղենացւոյն ․ Ի ձախմէ սե-նեակ մի, յորոյ վերայ երգեհոն և նուագարան ունին ։ Ընդ նորին՝ առաջի դրան եկեղեցւոյն, գոյ բոլորակ մարմարիոնեայ քար մի եւ՝ որոյ շրջապատեալ է ճաճանց, անդ կայր Մարիամ Մագ-դաղենացին, անտի ետես զՔրիստոս. և յաջմէ դրանն է պահարան Ֆռանկաց ։

Յաղագս Եկեղեցւոյն Լատինացւոց ։

Ընդ չորս աստիճանաւ ելեալ մտանէ յե-կեղեցին Լատինացւոց, որ առ հիւսիս, որոյ եր-կայնութիւնն է 33 ոտնաչափ, և լայնութիւն 26 ։ Ունի զերիս խորանս, տեղանն որ կայ 'ի յետ կոյս դրան, է չարչարանաց. որոյ 'ի ներքս գոյ մասն մի 'ի քարեայ սիւնէն՝ յորում կապեցին զՔրիստոս 'ի տանն Կայիափայ, որ ունի բոլոր լուսամուտ մի, և գաւազան մի 'ի նմա եդեալ, և կալեալ զգաւազանն հարեցուցանեն 'ի սիւնն, և հանեալ համբուրեն՝ ըստ նոցին սովորու-թեանն ։ Իսկ միջին խորանն է յանուն սուրբ Աստ-ուածածնի, և յաջակողմեանն յանուն արքայ խա-չին. և մերձ խորանին գոյ դուռն մի՝ ընդ որ մտեալ լինի 'ի վանս նոցա ։

Յաղագս չորրորդ Բանտին Քրիստոսի ։

Յելեալ յեկեղեցւոյն Լատինաց՝ գնալով ՚ի ձախմէ յառաջ եւս 108 ոտնաչափ՝ է չորրորդ Բանտն Քրիստոսի ։ Բանտք առաջին Բանտն է ՚ի տան Աննա քահանայապետին, որ է սուրբ Հրեշտակապետաց վանքն մեր ։ Երկրորդ Բանտն է ՚ի տան Կայիափայ քահանայապետին, որ է սուրբ Փրկչի վանքն մեր ։ Երրորդ Բանտն է ՚ի պալատին Պիղատոսի ։ Սա ՚ի չորրորդ Բանտն մնացեալ Փրկչին մերոյ ժամս երկու մինչեւ պատրաստեցին գործիս չարչարանաց եւ փայտն մահու ։ Եւ ունի զերկու սեղանս. ՚ի միջի ներքոյ սեղանոյն է պատուհան մի, ուր ասեն բանտարկեալ եղեւ Քրիստոս ։ Եւ եկեղեցւոյ երկայնութիւնն է 17 ոտնաչափ, եւ լայնութիւնն 13 ։ զոր 1858 յամին նորոգեցին Յոյնք ։

Ի ձախմէ դրան Բանտիս, է սեղան մի ։ ՚ի ներքոյ նորին գոյ կրկնաձեւ քար մի ։ զորմէ ասեն լինել ոտից շղթայից ։ բայց ըստ Լատինաց է տեղի ծնգացն Փրկչին մերոյ՝ յոր անկաւ, եւ այս ամենայն այժմ է ՚ի ձեռս Յունաց ։ Թէպէտ պատմաբանք ասեն՝ թէ էր երբեմն, զի չորրորդ Բանտս այս էր ՚ի ձեռս Հաբէշից ։

Յաղագս Ղօնկինոսի հարիւրապետի խորանին ։

Գտանելով 'ի չորրորդ Բանտէս իբր 63 ոտնաչափ՝ է խորան մի յանուն սրբոյն Ղունկիանոսի, որ հաւատաց 'ի Խաչելութիւնն Քրիստոսի՝ տեսանելով զեղեալսն, այսինքն զխաւարումըն արեգական, զշարժումն երկրի, զպատառումն վարագուրի տաճարին՝ և վիմացն, և ըզյարութիւն մեռելոցն. «Եւ տեսեալ հարիւրապետին որ ինչ եղևն ». Մատթ. ԻԷ. 54։ Մարկ. ԺԵ. 39։ Ղուկ. ԻԳ. 47։ «Եւ այլ ոմն զինուոր խոցեաց տիգաւ զկողն Յիսուսի ». ըստ Յովհ. ԺԹ. 34. 37։ «Այլ մի ոմն 'ի զինուորացն տիգաւ խոցեաց զկողս նորա, եւ վաղվաղակի արիւն և ջուր ». ցայտեալ շիթ մի յարենէ Փրկչին յաչս նորա, իսկ և իսկ ընկալաւ զլոյս աչաց մարմնոյն, քանզի միականի էր, ընդ նմին լուսաւորեցաւ և ակն հոգւոյն. ուստի հաւատաց, և զղջացեալ ապաշաւեաց սաստ, և վկայեալ մարտիրոսացաւ. Յայսմաւուրք, Մարտի 16։ Աստ ոչ գամք 'ի Թափօրի և ոչ 'ի Պարտէզն ։

Բայց զանազան կարծիք է 'ի վերայ երկոցունց, թէ ո՞րն իցէ աստ ճգնեալ, հարիւրապետն, թէ զինուորն՝ որ խոցեաց զկողն Յիսուսի ։ Եւ սա էր ազգին Հապէշից, բայց այժմ Յոյնք ունին զսա ։

Յաղագս հանդերձի բաժանման խորանին միոյ և վիճակին ։

Աստի գնալով 23 ոտնաչափ՝ է խորան հանդերձի բաժանման, այսինքն 'ի մէջ Դունկիանոսի և հանդերձի բաժանման խորանացն գոյ դուռըն մի կամարակապ, ընդ որ ելանէ չորս աստիճանօք ։ Էր սա դուռն սրբոյ Յարութեան տաճարին, այլ այժմ սենեակ է Յունաց ։ Ի մէջ սոյն դրանն և մերոյս խորանին գոյ բոլորակ խատուտիկ սիւն մի, 'ի սիւնէս մինչև հասանել 'ի մէջ Լուսաւորչի Եկեղեցւոյ դրան՝ և փուշ պսակի խորանի մերձ եղեալ խատուտիկ բոլորակ սիւնն՝ հանդերձ պղղոտայիւ և առաստաղիւ մինչև 'ի յորմն եկեղեցւոյն Յունաց՝ մեր վիճակն է ։ Յամենայն Ուրբաթի աւուր, կամ երբ և կամիմք լուանամք և աւել ածեմք, մինչ 'ի բոլոր Եկեղեցին սուրբ Լուսաւորչին՝ և մինչև 'ի Գիւտ խաչի աստիճանաց սկիզբն ։ Ի վերայ պղղոտայիս գոյ եօթն կանթեղ մեր միայն . քանզի տեղիս բնական վիճակ մեր է ։

Եւ յետ խաչելութեանն Քրիստոսի, առեալ զինուորաց զհանդերձսն, ստամանօր արարին չորս մասունս, քանզի չորք էին զինուորքն . իսկ պատմուճան նորա էր առանց կարանի փորանկեալ ամենևին՝ այսինքն հիւսեալ, արկին վիճակ 'ի վերայ, ում և ելցէ . զի մի պատառեսցեն . Մատթ . Իէ . 35, 36 ։ Մարկ . ԺԵ . 24 ։ Ղուկ . ԻԳ . 34 ։ Յովհ . ԺԹ . 23, 24 ։

Առաջի խորանին յատուկ կանթեղ մի է մշտավառ, և շարան մի բաղկացեալ 'ի հինգ կան-

Թեղէ ունիմք ։ Ի վերայ սորա Լուսաւորչի ե-
կեղեցւոյ դրանն, նա և յաջմէ և յահեկէ դան
երեք պատկեր մեր, որոց առաջին մի մի կանթեղ ։

Յաղագս սուրբ Լուսաւորչի եկեղեցւոյն ձեւոյ, և Գիւտ խաչին ։

Արեւմտեան սատրիճանաւ իջանէ 'ի սուրբ Լուսաւորչի եկեղեցին, բազմութիւնն սատրիճանաց յորմոյ յորմ է տասն ոտնաչափ ։ Չորք կանթեղք կան 'ի վերայ սատրիճանացս, յաջմէ և յահեկէ երկոցունց կանթեղաց 'ի յորմն կան չորեքին պատկերք, իսկ միւս երկոցունց կանթեղաց ոչ գոյ պատկեր ։ Եկեղեցին կառուցեալ կայ 'ի վերայ չորից սեանց կամարակապիւ, և միջոցքն պայծառ լուսաւորօք, որոյ Աւագ խորանն էր յանուն սրբոյ Կենսատու խաչին, և աջակողմեան խորանն՝ յանուն Դեմասայ աջակողմեան աւազակին ։ սակայն աւանդութեամբ ասի՝ թէ 'ի գալն սուրբ Լուսաւորչին մերոյ աստ, յետ այնորիկ նուիրեցաւ յանուն նորա սուրբ Լուսաւորչի՝ Աւագ խորանն սրբոյ խաչին ։ և զնշխարս սրբոյ Կարապետին եդեալ 'ի միւս աջակողմեան խորանն՝ որ էր Դեմասայ, կոչեցաւ յանուն սրբոյ Կարապետին ։

Եւ 'ի ձախակողմն է պատուհան՝ որ հայի 'ի վերայ Գիւտ խաչի տեղւոյն ։ 'ի մէջ պատուհանիս ունիմք զերիս կանթեղս միշտավառ 'ի պա-

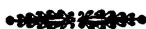
տիւ սրբոյ խաչին. և է անդի անթառոյ Հեղի-նէի Թագուհւոյն. յորում նաւակատ բաշխէր ըն-դամենայն առ ամենեսեան, և այսր պեղել դՀողն՝ առ 'ի դտանել դփայտն կենաց. զոր 'ի դտանելն՝ մեռեալ պատանի մի 'ի խուռն բազմութենէ ան-տի, յորոյ վերայ եդեալ զխաչն մի առ մի, և 'ի դնել կենաց փայտին 'ի վերայ դիոյն՝ յարեաւ նոյն ժամայն. զոր տեսեալ ամենեցուն՝ փառս մատուցանէին Որդւոյն Աստուծոյ և երկիրպա-գանէին սրբոյ խաչին. Յայսմաւուր. և Շարական:

Յաջմէ և յահեկէ տաճարանացն են կրկին սենեակք, և 'ի ներքոյ նոցա պահարան և մա-ղաղոյ: Յատուկ մշտավառ և Հասարակ կան-թեղք և շարանք աւելի են քան զհինսուն, և ջահ մի. եթէ կամիմք այլ ևս պատկերս և կանթեղս կախեմք, զի 'ի բնէ մեր է:

Ի ձախմէ եկեղեցւոյս մեռատան տաճարանա-ւ իջանէ 'ի Գիւտ խաչն, որ է վիմափոր այր մի, յաջմէ մերձ է տեղի ձր. խաչին, զոր եգիտ Հեղինէ Թագուհին. և 'ի ձախմէ է խորան Լատինաց, զոր նորոգեցին Լատինք 1857. յորում ունէին փայտեայ մեծ խաչ մի. և 'ի տեղի նորին այժմ կանգնեցին արձան Դշխոյն Հեղինեայ: Ուր միշտ անխափան ընթեռնումք զաւետարան Թափօրին. և յաւուր Գիւտ խաչին, զկենաց փայտն դնեմք անդ՝ 'ի վերայ քարեայ խաչին. և անտի բառ-նայ Հանդիսապետն, և ելանեմք 'ի Թափօր:

Յաւուր Գիւտ խաչին, և 'ի Դաստաւորի կիւ-րակէն 'ի շաբաթ երեկոյս և յառաւօտս՝ ըստ պատշաճի աւուր ժամերգութեան պաշտօնն

աստ 'ի սուրբ Լուսաւորիչն կատարի, և սուրբ Պատարագ մատչի. զկնի այնոցիկ՝ ելանեմք 'ի Թափոր մեծաւ հանդիսիւ շուրջ զկենսատու սուրբ գերեզմանաւն Քրիստոսի։

Յաղագս փուշ պսակին ։

Ելանելով 'ի Գիւտ խաչէն 'ի վեր՝ դառնալով 'ի ձախմէ չորս ոտնաչափ՝ է խորան փուշ պսակին, կամ սիւն ձաղանացն. զի 'ի տանն Պիղատոսի, 'ի վերայ նորա նստուցեալ զՏէրն մեր, զգեցուցին նմա քղամիդ կարմիր, և փշեղէն պսակ եդեալ 'ի գլուխ նորա, և զեղէգն յաջոյ ձեռին, ծունր իջեալ առաջի, կատակէին զնա՝ և ասէին. ողջ էր Թագաւոր Հրէից. և թքեալ 'ի նա առնուին զեղէգն և ծեծէին զգլուխ նորա. Մատթ. ԻԷ. 27. 30։ Մարկ. ԺԵ. 16. 20։ Յովհ. ԺԹ. 2, 3։ Սա էր յառաջ Հապէշ ազգին. այժմ Ցոյնք ունին զսա։

Յաղագս սրբոյ Գողգոթային ։

Ի փուշ պսակի խորանէն 40 ոտնաչափ գընալով առ արևմուտս մերձ Պատանատեղւոյն, 'ի ձախմէ 18 աստիճանաւ ելանէ 'ի սբ Գողգոթայ, որոյ երկայնութիւնն է 30 ոտնաչափ, և լայնութիւնն 18. ուղղակի յաջմէ է տեղի խաչելու-

թեան, որ է բոլորակ արձանաթապատ. յորոյ վերայ է սեղան Պատարագամատոյց՝ 'ի վերայ քառից կճեայ պատուական սեանց. յաջմէ և յահեկէ սուրբ Տեղւոյն են պատուեալ վէմք, և կրկին պատկերք սուրբ Աստուածածնի, և Յովհաննու Աւետարանչին, և անհեղանկար սուրբ Պատկեր Խաչելութեանն 'ի միջի. և ունի կրկին կարգօք մշտավառ կանթեղս քան և վեց, և աշտանակս. և 'ի կողմն արևելից և հիւսիսոյ յանկեանն է սեղան մի. և մերձ նորին դուռն մի՝ ընդ որ իջանէ յեկեղեցին Յունաց. և մեծ դուռն մի ևս 'ի մէջ երկրորդ կամարին, որ ելանէ 'ի սենեակն, և այլն:

Դոն կրկին քառակուսի հաստակառոյց սիւնք, որք բաժանեն զտեղի Խաչելութեան և Տարածմանն. հանդէպ առաջին սեանն է խորան Լատինացւոց՝ և 'ի ձախմէ նորին Աւագ խորանն. որոյ առաջի քառակուսի յօրինեալ գունագոյն քարամբք է տեղի Տարածման, յորոյ վերայ ինն կանթեղ մշտավառ, և կից որմոյն ծագէ 'ի ծագ բազմոց, և լուսամուտ մի՝ որ հայի 'ի Սգաւոր սուրբ Աստուածածնի եկեղեցին. տասն և ինն աստիճանաւ իջանէ 'ի յետ կոյս մեծի դրան սրբոյ Յարութեան. ուր գոյ բաժանեալ սիւնն մերոյս վերնատանն. և առ արևելս է դուռն Ադամայ գերեզմանին: Եւ այժմ սոյն սրբազան Տեղւոյս Յոյնք միայն իշխեն՝ և պատարագեն. և չէ մեզ առ այժմ հրաման պատարագելոյ, այլ միայն երթամք յՈւխտ և յերկրպագութիւն, և 'ի Թափօրի ընթեռնումք զաւետարանն:

Յաղագս գերեզմանին Ադամայ :

Ի ներքոյ սորայ Գողգոթային՝ մերձ առ դրան Պատարագատեղւոյն, առ արեւելս գոյ դուռն մի, ուր է սեղան Պատարագամատոյց, եւ ՚ի յետուստ սեղանոյն պատուհան մի. ուր աւանդութեամբ՝ թէ անդ է Գլխոյն եւ ոսկերք նախահօրն Ադամայ, որք բերեալ եղեն ՚ի Սեմայ. յորոյ վերայ խաչեցաւ Տէրն մեր եւ ազատեաց զնա ՚ի գերութենէ սատանայի : Եւ ՚ի ձախմէ է գերեզմանն մի, զորմէ ասեն՝ գերեզմանն Մելքիսեդեկի քահանայապետին. եւ ՚ի ներքոյ Տապանածածկին ամբողջին է սենեակ եւ մատուռ Յունաց. եւ ՚ի մէջն նորա յատակէ եւ յանհետեկէ են երկու մեծամեծ ծածան-կիւնք տապանաձեւք, որք են գերեզմանք Թագաւորացն Լատինացւոց. յորոց վերայ պատկեր գրեալ կայ ՚ի լեզու Լատինացւոց :

Ա. Նոր խաղեալ կայ անդորրի Կոֆֆրեդոսն ՚ի Պառջան տողաւ : Նաեւ զամենայն թէ՝ կաթոլիկոսաց առաջին Թագաւորն Երուսաղէմի, մինչեւ զայս ժամանակ իւրայ ոչ եղ զԹագ ՚ի գլուխ իւր՝ ասելով, չէ ինձ պարտ յայսմ աշխարհի դնել զպսակ ոսկեղէն, այլ զոր Քրիստոսի պսակ է առնել ինձ զպսակ փշեղէն :

Բ. Նոյն յայտ ՚ի սոյն ժամանակի Պալդուինոս Խաչեալ պսակ յայսմ տողանի :

Հանդէպ Պատարագատեղւոյն առ հիւսիս, կից որմոյ եկեղեցւոյն Յունաց՝ ՚ի հանդիպոյ Գողգոթայի սատափձանաց սկսեալ մերձ առ Յունաց տեսչի սենեկին, գոյ բարձր բազմոց, եւ առաջին

նորա միով ատրիճանաւ բարձրութեամբ են բազմոց, յորոց ներքոյ են և այլ հինգ գերեզմանք Թագաւորացն Լատինացւոց, և այլն։

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ
Ի ՎԵՐԱՅ ՍՈՒՐԲ ԳՈՂԳՈԹԱՅԻՆ

Յաղագս սրբոյ Գողգոթային։

Ի գիրս Դաշանց՝ յերես 419 և 420։ Ընդ ՚ի Հաննա պատմութիւն, յերես 81 և 203։ Ընդ ՚ի Հայոց պատմութիւն, Ա. հատոր, յերես 680։ Սեղբեստրոս ասէ, պարգևեցի նորապսակ պատթեւիս մերոյ՝ (այսինքն Գրիգորի լուսաւորչին,) յիշատակ յաւիտենական ազգաց յազգս, ՚ի յերուսաղէմ քաղաքէ՝ իջևանք Հայոց աղօթականացն՝ զվիճակարան սրբոյն Յակոբայ եղբօրն Յովհաննու տեառն Աւետարանչին, և այլն....։ Ընդ պատրաստեցի և տեղի Պատարագի սրբոյն Գրիգորի ՚ի Յարութեան մեծի եկեղեցւոյն՝ զԳողգոթայ խաչելութեան տեղին. և զնարից ղապղէյի գերեզմանին Քրիստոսի, և զմիջի կանթեղն մշտավառ, որք կան երեք կանթեղք ՚ի վերայ գերեզմանին Քրիստոսի. յիշատակ Լատինացւոց, Հայոց, և Հելլենացւոց. զորոյ օրհնական ասէ եղաք ՚ի Զամբռն արքունի. Ի Գիրս Դաշանց։

Ի գիրս Հարցմանց գրէ և Տաթևացի սուրբ Հայրապետն, թէ Աղեքսանդրիանոս և Սեղբեստրոս բաժանեալ զքա Տեղիս Տնօրինական, ետուն Հայոց

զՏէր Յովհաննէս պատրիարքարան . և զԳողգոթայն և զսուրբ Կարապետն, և զնմարան, (այն է Հրեշտակի Վէմն, որ կայ այժմ 'ի ձեռս Խափշտաց։) և արկեալ վիճակս 'ի վերայ Յարութեն (Տաճարին) անկաւ Հայոց, և տրտմեցան ոմանք յազգէ նոցա։ Ապա հեզն յամենայնի սուրբն Գրիգոր ետ նոցա, զի նոքա շինեսցեն ընդարձակ, զի դեռ չէր շինեալ, և սահմանեալ զտեղիսն՝ կախեաց կանթեղս յանուն Ազգացս . և նա խնդրեաց յԱստուծոյ զիջումն լուսոյն 'ի նշան Յարութեանն Քրիստոսի ։ Յիշէ և Կիրակոս պատմիչ, թէ կախեաց զկանթեղս, և այլն ։

Յաղագս որոց Գողգոթայէն՝ զոր առին Վրացիք 'ի ձեռաց մերոց ։

Յամի Տեառն 1434 կամ 1440 . և Հայոց՝ ՊՁԳ կամ ՊՁԸ . Ըւ Հաննա պատմութիւն, յէջս 187 . 226 . և 227 ։ Յաղագս առմանն Գողգոթայի 'ի ձեռաց Հայոց, գրէ որ և նա ինքն հանեալ է 'ի յիշատակարանէ բազմաշխատ Եգիպտացի Մարտիրոս Պատրիարքի Աթոռոյս Երուսաղէմի . նա և յարձանագրութեանց՝ որ 'ի Վերնատունն մեր, առէ ընդօրինակեցի ։

Եգիպտացի ոմն վաճառական Ղայիպլի անուն, գնաց 'ի Վրաց տունն յաղագս վաճառականութեան . և էր սա բարեկամ Սուլթանին Եգիպտոսի՝ Մելէք Աշրաֆայ, որ տիրէր ոք Երուսաղէմի . և մինչ վերոյիշեալ վաճառականն գնաց 'ի Վրաց տունն,

Վրաց խանն Իւօվանէ անուն, իմացեալ զմիա-
ձանկայութիւն վաճառականին առ Սուլթանն
Եգիպտոսի, բազում շողոքորթութեամբ և կա-
շառօք աղերսեաց. զի միջնորդ և բարեխօս լի-
ցի առ Սուլթանն, առնուլ զսուրբ Գողգոթայն
'ի Հայոց՝ և տալ Վրացւոց. և խոստացաւ ամ-
յամէ 'ի Վրաց տանէն յղել քսան ծառայս յաղա-
գս իւրմէ՝ Սուլթանին ընծայ վասն այսր իրի. և
հաւանեցոյց զՂայիպի վաճառականն 'ի ձեռն
բազում կաշառաց կատարել զխնդիրս իւր. և
յուղեալ ընծայիւք և Վրացի ծառայիւք դարձաւ
Ղայիպին յԵգիպտոս, և ծանոյց Սուլթանին զա-
ղերս Վրաց խանին, թէ այսքան ընծայ և Վը-
րացի ծառայս յղեաց. և ամ յամէ յղելոց է
քեզ. և այսպէս խարդաւանեալ էառ զսուրբ
Գողգոթայն 'ի ձեռաց Հայոց՝ և ետ Վրաց. ։
Իսկ Մարտիրոս պատրիարքն Երուսաղէմի էջ
յԵգիպտոս առ Մէլէք Աշրաֆ սուլթանն, և
էառ կրկին զԳողգոթայն. բայց նոյն Ղայիպին
դարձեալ շրջեաց զմիտս Սուլթանին և ետ Վը-
րացւոց. և Մարտիրոս պատրիարքն դարձեալ էջ
յԵգիպտոս, և էառ զԳողգոթայն մինչև ցհինգ
անգամ։ Ապա Սուլթանն ասէ Հայրապետին
մերոյ, թէ Վրաց խանն ինձ քսան ծառայ Վը-
րացի յղէ՝ թող զընծայսն, ուստի չէ հնար տալ
քեզ զԳողգոթայ, այլ երթ և ընտրեա՛ քեզ
տեղի մի 'ի մէջ Յարութեան, և ես վաճառեմ քեզ
իբր Դ—ճ՛ սեպհական, և ոչ ոք յայլոց ազգաց կա-
րիցէ ներհակել քեզ. և Մարտիրոս վարդապետն
եկեալ ընտրեաց զայժմեան Վերնատունն մեր, որ

տուի՝ թէ է տեղի թագաւորաց, և դրամով գը-
նեաց, և արար եկեղեցի. և անուանեաց Երկ-
րորդ Գողգոթայ, և առ նովաւ փոքրիկ մատուռն
Երաշխաւոր սուրբ Աստուածածնին. և յետ սուղ
ժամանակի, այսինքն քսան և հինգ ամաց բնաջինջ
եղեն Վրացիք յԵրուսաղէմէ. և Յոյնք յափշտա-
կեցին զսուրբ Գողգոթայն, և զամենայն վանորայս
նոցա. և ապա Լատինք բռնութեամբ առին 'ի
ձեռաց Յունաց զկէս Գողգոթային՝ և զՏարած-
ման տեղին: Հաննա վարդապետ, յեր. 187. 210 և 224:

Եւ 'ի նոյն պատմէ հանեալ՝ գրի "Առին 'ի
ձեռաց Հայոց 'ի սմին ժամանակի ազգն Վրաց
զտեղին կոչեցեալն Գողգոթայ յԵրուսաղէմ. և
թէպէտ Եգիպտացի Մարտիրոս վարդապետ, որ
յայնժամ վարէր զիշխանութիւն 'ի միաբանն ընդ
Եսայեայ պատրիարքին Երուսաղէմի, բազում
ջանիւք դարձոյց զայն, բայց կրկին էառ առին
նոքա. և ապա ինքն Մարտիրոս վարդապետն գը-
նեաց դրամովք զվերնատուն մի 'ի սուրբ Յա-
րութեան, և արար եկեղեցի, զոր և կոչեաց՝
Երկրորդ Գողգոթայ... Վիրք՝ որք յափշտակեցին
զայն տեղի ո՛չ կարացին վայելել. զի 'ի մեկնել
նոցա յԵրուսաղէմէ, առին Յոյնք զտեղին. և
ապա զկէս Գողգոթային՝ զՏարածման տեղին,
Լատինք յափշտակեցին 'ի ձեռաց Յունաց ն:
Ի պատմութեան Հայոց, Գ. հատ. յերես 473:

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ Ի ՎԵՐԱՅ ՍՐԲՈՅ ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ՏԱՃԱՐԻՆ

Յաղագս դրան Բացման :

Այս՝ երկրորդ Թարգմանն Մեր գայ 'ի գաւառն սուրբ Յարութեան, և ազդ առնէ Տեառն կառավարչին մերոյ այսինքն Ռէիզին : Նա հնչեցուցանեմք նախ զմեր զանգակն, զկնի՝ Լատինաց, յետոյ՝ Յունաց, հուսկ յետոյ զխփաւղաց : Եւ այս հասարակ է, Երբ և պատահիցի, Թէ ընդ առաւօտս, Թէ՝ 'ի տուընջեան, և Թէ ընդ երեկս. և յորում ժամու հանդիպիցի, եԹէ Մեր, եԹէ Յունաց, և եԹէ Լատինաց, այսպէս է ըստ միշտ սովորուԹեանն. բայց 'ի հանդիսաւոր աւուրս, յորս ունիմք գնալ 'ի կատարել զհանդէսս, Թէ Թափօր իցէ և Թէ այլ Պատարագ. Այսպէս է սովորուԹիւն Մեր, Յունաց և Լատինաց. յետ ազդ առնելոյ կառավարչին՝ յաղագս դրան բացմանն, զկնի եկեսցէ կոչնակին մերոյ՝ առնու Լուսարարն մեր զտուփ ընչաղեղոյն, և երԹայ նախ առ Լատինաց լուսարարն, և բացեալ զտուփն՝ տայ նմա զդեղոյն, որով յայտ առնէ նմա զբացումն դրանն, և ապա գնայ առ լուսարարն Յունաց՝ և տայ նմա նոյնպէս. ըստ այսմ օրինակի առնեն և մեզ Յոյնք և Լատինք ըստ միշտ սովորուԹեանն :

Ապա լուսարարն կամ սպասաւոր կառավարչին մերոյ տայ զաւանդութիւն արտաքս · փակէ ըզփողքն բոլորշի լուսամուտն զդրանն, և քանոց ըզփակս և զնիգս ՚ի ներքուստ, զբազմոցն և ըզտախտակն որ կայ ՚ի յետոյս դրանն ՚ի բաց առնու անտի · և սկսանի մաքրել զտեղին բարապանաց, և սփռել զգորգս, դնել զբարձս, և զայլ իրս կարևորս, և վառարանաւ հուր դնել անդ ՚ի պատրաստ · զի ՚ի բանիլ դրանն՝ սփութանակի եկեսցեն սուրճս · նոյնպէս պարտ է առնել և զկնի փակման դրանն, առնուլ զաւանդութիւն ՚ի ներքս, փակել զնիգս երկաթի ՚ի ներքուստ, բանալ զբոլորակ լուսամուտն, զենեանդ զբազմոցն, և աւել ածել և մաքրել:

Գիտելի է, զի եթէ երկոքին ազգք բանայցեն զդուռն, ընկերութեամբ սփռեն զտեղին հաւասար · ապա եթէ երեքին ազգք ՚ի միասին ունին բանալ, զգորգն Մեր ՚ի մէջ Լատինաց և Յունաց կարգեալ պարտիմք սփռել, և զծախսն դրանն ՚ի միասին հաւասար առնեմք:

Յաղագս Ծննդեան և Տեառնընդառաջին Լատինաց ։

Ի 13 Դեկտեմբերի ամսոյն, յաւուր տօնի Ծննդեան Լատինաց, նա և Տեառնընդառաջին նոցա, թէ Մեզ և թէ Յունաց ոչ գոյ սովորութիւն զաշտանակս բառնալ, կամ զմոմս և զկանթեղս լուցանել, այլ միայն զաւուրս Պարտիզի կանթեղն Մեր փոխեալ, զարծաթին կախեմք։ Եւ յայսօրիկ աւուրս դուռն բառնալ ոչ գոյ մեզ և Յունաց սակս պատարագի, զի նոցա է յատուկ հանդէսն. յայսմ գիշերի Լատինն նախ քան զՅունաց պատարագն մի անգամ և եթ ձայնաւոր պատարագէ 'ի սուրբ Գերեզմանն՝ և զկնի խնկարկութիւն առնէ. և յետ այնուցոյն պատարագէ և ապա Մեք. և զկնի թիւ պատարագ կամ ձայնաւոր 'ի վերայ Գերեզմանին Քրիստոսի առնէ Լատինն։ Եւ յետ այնորիկ ամենայն կարգաւորք Լատինաց երեք երեք անգամ թիւ պատարագեն 'ի վերայ սուրբ Գերեզմանին, նոյնպէս և յաւուր Տեառնընդառաջին, և ելանեն 'ի մեծահանդէս թափօր շուրջ զԳերեզմանաւ Տեառն երիցս, և այլն. որ ըստ կարգի, և արձակին.

Յաղագս ծննդեան Յունաց ։

Ի 25 Դեկտեմբերի ամսոյն, 'ի տօնի ծննդեանն 'ի գիշերի ոչ Պատարագն ըստ կարգի է. զկնի ըստ խորհրդոյ ելանեն Յոյնք 'ի Թափօր շուրջ զսուրբ Գերեզմանաւն երիցս, գան 'ի Պատանատեղին և անտի գնալով շուրջ զտեղեաւ Հանդերձի բաժանման և Պարափըղին, եկեալ մտանեն յեկեղեցին իւրեանց, ապա Հարկանեն ժամշու կոչնակին Մեր, և կատարեալ զխորհուրդ սուրբ Պատարագին 'ի վերայ կենդանատու Գերեզմանին ։

Յաղագս ամանամտի Յունաց ։

Գիտելի է, զի Յոյնք յամենայն ամանամտի օրհնեալ ջուր ամանաւ առեալ 'ի ձեռին, և մշտկաւ սրսկեն յամենայն տեղիս, և գան 'ի սենեակն մերս կառավարչին ըստ սովորութեան, շրջեցուցանելով ընդ ինքեանս զգանձանակս, զորս շահել պարտ է ։

Յաղագս ծննդեան Ճրագալուսոյ Մերոյ ։

Ի 5 Յունվարի, 'ի մերս Հրաշափառ ծննդեանն Քրիստոսի յերեկոյի Ճրագալուցին ժամերգութեան պաշտօնն կատարի 'ի Վերնատանն։ Եւ զկնի Լատինաց բուրվառին մինչ ելեալ 'ի սուրբ Գերեզմանէն գնայ յիւր վիճակն. յայն-

ժամ գնացեալ 'ի սուրբ Գերեզմանն պատրաստ-
ուեմք զանձամբն 'ի ներքս, և առաջի մեր դրանն
ըստ միշտ սովորութեանն նախ հարկանի կոչ-
նակն մեր, և գնամք 'ի դուռն կենդանարար սուրբ
Գերեզմանին, և առի ճաշու։ Իսկ պատարագիչն
զգեստաւորի 'ի սենեակն կառավարչին մերոյ,
և ապա "Խորհուրդ խորին" ասեմք, առ 'ի կատա-
րել զխորհուրդ սուրբ Պատարագին։ Իսկ զկնի
պատարագին շուրջ զԳերեզմանաւն գնամք 'ի
սենեակն կառավարչին, ասելով Շարական՝ գէ.
"Խորհուրդ մեծ և սքանչելի", և այլն։

Յաղագս տօնի Ծննդեան Տեառն մերոյ։

Ի 6 Յունվարի՝ 'ի գիշերի սրբոյ Ծննդեան, ըստ օրում Յունաց Մկրտութեան և Յայտնութեան տօն է, վասն որոյ նոքա 'ի գիշերի պատարագի կոչնակ ոչ հարկանեն ըստ կարգի, այլ 'ի առաւօտեան. ուստի պարտիմք զկնի Լատինաց զանգակին՝ հարկանել անմիջապէս զմեր ճաշու կոչնակն, և զպատարագն մատուցանել 'ի վերայ սրբոյ Գերեզմանին ըստ սովորութեանն, և յետ այնու կատարել զխորհուրդ Մկրտութեան առաջի սուրբ դրանն։ Ապա ելանեմք 'ի Թափօր շուրջ զԳերեզմանաւն երիցս. գնամք 'ի սուրբ Պատանատեղին, և դառնամք 'ի դուռն սրբոյ Գերեզմանին. ուր երգեմք "զՏէր երկնից", և շուրջ զԳերեզմանաւն գամք 'ի յՈւ ժամաթափման տեղին ուր երգեմք "զՓառս 'ի բարձունս", և այլն. որ զկնի։

Եւ Յոյնք յիններորդ ժամու գիշերոյն բանան զսուրբ Յարութեան դուռն , և արկանի գորգ 'ի սուրբ Պատանատեղին , և դնեն հանդիսիւ 'ի ներքս , և այլն . ըստ կարգի : Վասն որոյ բանամք Մեք և Լատինք զաշտանակս սուրբ Գերեզմանին և զՊատանատեղւոյն և լուցանեմք . բայց զշարան կանթեղս լուցանել Մեզ և Լատինաց չէ սովորութիւն , այլ միայն զեօթն կանթեղսն մեր լուցանեմք , որք են առաջի Հանդերձ բաժանման խորանին 'ի վերայ պողոտային . իսկ հանդիսաւոր պատարագ նոցա 'ի վերայ սուրբ Գերեզմանին է , բայց զխորհուրդ Մկրտութեան ունին կատարել յեկեղեցւոջ իւրեանց զկնի պատարագին :

Ի 13 Յունվարի , 'ի տօնի ութօրեայ Աստուածայայտնութեանն գիշերային ժամերգութիւնն մեր պաշտի 'ի մէջ Յունաց . Այս հանդիսիւ գնամք 'ի սուրբ Յարութիւն . արկանի գորգ առաջի սուրբ Պատանատեղւոյն , և հանդիսաւոր սուրբ Պատարագն մատուցանի 'ի վերայ կենսատու սրբոյ Գերեզմանին . Վասն որոյ Յոյնք և Լատինք բանան զաշտանակս Պատանատեղւոյն՝ և զսուրբ Գերեզմանին՝ և լուցանեն , որպէս և Մեք վասն նոցա : Այս հանդիսաւոր սուրբ Պատարագն Մեր՝ է փոխանակ Յունաց հանդիսաւոր պատարագին՝ որ 'ի 6 Յունվարի .

Յաղագս նորոգ հանդիսին Յանայ, որ եղեւ յամի Տեառն 1850։

Ի 18 Յունվարի, 'ի տանի հայրապետացն Աթանասի և Կիւրղի զարդարեն զճակատն Գերեզմանին և լուցանեն զկանթեղս. յերեկոյին զոյգ կոչնակ և զոյգ բուրվառ և հանդիսաւոր ժամերգութիւն տանեն։ Իսկ 'ի գիշերի պատարագն բառ կարգի է. և ընդ առաւօտն հանդիսաւոր պատարագն 'ի մեծանին խուրանից. այս հանդէսս 'ի պատիւ Պատրիարքի նոցա է։

Յաղագս ծաղկազարդին Լատինացւոց։

Պէտս գիտել պարտ է, զի ոչ միշտ հանդէս այս ընդ Մեզ 'ի միասին Զատիկն նոցա, որպէս յամի Տեառն 1854, զատիկն նոցա եղեւ 'ի մեր ծաղկազարդին. և 1855, սուրբն ընդ մեզ 'ի միասին. և 1856, զատիկն նոցա եղեւ յԱնառակի կիւրակէն, այսպէս յերեք տարին միանգամ լինի ընդ մեզ զատիկն, ուստի զանազանին հանդէսք նոցա 'ի մերոյս։ Եթէ չիցէ ընդ մեզ զատիկն նոցա, այսպէս առնել պարտիմք։ Իշաբաթ օրն՝ յերրորդ ժամու տանուտեան գնամք 'ի Թափոր նախ քան զլատինսն. ապա եթէ չիցէ նոցա հանդէս, յետ նոցա երթամք 'ի Թափոր ըստ սովորութեանն։ Եւ ապա բանամք զաշտանակս զՊատանատեղւոյն և զորբոյ Գերեզմանի դրա-

նըն, և պատրաստեմք ճշարան կանթեղան զվերինն և զներքինն։ Ի վեցերորդ ժամու հարկանեն Լատինք զզանգակն վասն երեկոյին ժամերգութեանն. ապա Յոյնք, և զկնի Մերք. և յետ կոչնակաց իւրաքանչիւր ազգաց, կարգաւ գընայ թափօրն, նախ Յունաց և զկնի Մերոյն՝ և ապա Խփտւոցն, և կատարեմք զպաշտօն ժամերգութեան մերոյ 'ի Վերնատունն։ Իսկ յետ այնորիկ բանան զդուռն սրբոյ Յարութեան, յորժամ լուցանեմք զճշարան կանթեղն և զաշտանակս զՊատանատեղւոյն և զդրան Գերեզմանին։ Ապա գայ Լատինն հանդիսիւ 'ի ներքս, արկանի գորգ 'ի Պատանատեղին՝ գան 'ի դուռն Գերեզմանին, և գնան 'ի միջնակս իւրեանց։ Ապա մեծաւ հանդիսիւ ելանեն 'ի Թափօր 'ի սուրբ Տեղին, մինչ եկեալ ելանեն 'ի սուրբ Գողգոթայ, յորժամ լուցանեմք զաշտանակս սուրբ Պատանատեղւոյն։

Ի գիշերի պատարագն 'ի վր̃ սբ Գերեզմանի ըստ կարգի է. նախ՝ Յոյնք, ապա Մերք, և զկնի Լատինն հարկանէ զզանգակն, և գայ 'ի դուռն Գերեզմանին։ Իսկ յետ բազում ընթերցմանց բաժանէ իւրաքանչիւրոց արանց զօսոս ապաւինեանց։ Իսկ ելանեն հանդիսիւ 'ի Թափօր շուրջ զԳերեզմանաւ երիցս, և գնան 'ի Պատանատեղին, վասն որոյ լուցանեմք զաշտանակս զսուրբ Գերեզմանին և զՊատանատեղւոյն։ Հուսկ յետոյ կազմեն սեղան շարժական առաջի դրան սբ Գերեզմանին, և դնեն աթոռ 'ի ներքոյ առափճանաց մերձ սեղանն մերոյ. և յետ մատու-

ցանկլոյ զհանդիսաւոր պատարագն դառնայ անդրէն ՚ի վիճակն իւր , և զսեղանն քակեալ բառնան անտի , և զայլ ամենայն ինչ որ եղան ՚ի վերայ ։

Յաղագս Աւագ շաբաթու աւուր Լուսինաց ։

Յերկուշաբթի ոչ ինչ գոյ նոցա , յերեքշաբթի երեկոյին բանան զդուռն , որոց միաբանք եկանեն արտաքս . զի յաւուր չորեքշաբթի ընդ առաւօտն գնալոց են բազմութեամբ ՚ի ձորն Գեթսեմանի առ ՚ի կատարել զխորհուրդ ըմբռնմանն , և յեօթներորդ ժամու տունջեան բացեալ զդուռն՝ գան ՚ի ներքս լաւելեայն . զի հանդէս կամ Թափօր կամ ընթերցմունք ոչ գոյ նոցա , ՚ի չորեքշաբթի երեկոյէ մինչ ՚ի յԱւագ շաբաթի առաւօտն ոչ գոյ սովորութիւն նոցա զանգակ հարկանելոյ , այլ զտախտակ իմն հարկանեն իբր կոչնակ , և այն ոչ ըստ կարգի . վասն որոյ պարտիմք զկնի կոչնակին Յունաց հարկանել զՄերն անմիջապէս . բայց նախ քան զկատարելն զայս խորհուրդս , չիջուցանեն զամենայն կանթեղս իւրեանց , որք են արտաքոյ Գերեզմանին , և ոչ զՄերն կամ զՅունաց . և եթէ յանդգնիցին չիջուցանել , զգուշանալ և չթողուլ պարտիմք ամենայն աչալրջութեամբ ։

Յերեկոյի այսր աւուր գան ՚ի դուռն սրբոյ Գերեզմանին ՚ի կատարել զխորհուրդ մատնութեան ։ Նախ՝ դնեն անդ եռանկիւնի աշտանակ մի , յորոյ վերայ գոն հնգետասան մոմակալք ,

ուր երգեն զՍաղմոսս կցորդ ինն, և Աւետա-
րանս ինն, և լուցանեն զմոմեղէնսն, և մի մի
կցորդաց շիջուցանեն զմոմս. այլ մնայ մոմ մի
յաշտանակի 'ի վառ, զոր առնու լուսարարն նոցին
և տանի՝ Թագուցանէ 'ի ներքս 'ի Գերեզմանն,
և յաւարտ ընթերցուածոց՝ պատուաւորն նոցա
'ի գուձս անկեալ 'ի դուռն Գերեզմանին զմտա-
ծական աղօթս արարեալ՝ աւարտին։ Յայսմ գի-
շերի զկնի Պատարագին մերոյ, յութերորդ ժա-
մու նախ Մերք և Յոյնք բառնամք զամենայն աշ-
տանակս և զզարդս և զծաղիկս որ 'ի վերայ Գե-
րեզմանին. և դնեմք անդ մի մի յատուկ աշտա-
նակս մշտավառ, որ տևէ մինչ 'ի հինգերորդ
ժամու Աւագ ուրբաթու. և Լատինն դնէ ե-
րեք զոյգ աշտանակս յաջմէ և յահեկէ հրեշտա-
կի Վիմին, և աշտանակ մի ևս 'ի վերայ Վիմին։
և զսուրբ Գերեզմանն զարդարեն ըստ հաճոյից
իւրեանց. և արտաքոյ արտաքին դրանն յաջմէ
և յահեկէ առընթեր Յունաց մեծագոյն աշտա-
նակաց 'ի ներքոյ աստիճանին դնեն զոյգ մի աշ-
տանակս, և զոյգ մի աշտանակ մեծ առ հիւսիս
և առ հարաւ յաջմէ և յահեկէ արտաքոյ սուրբ
Գերեզմանին՝ հանդէպ մերոյ երկոքին կամա-
րացն, յորոց առ կախեալ կան մշտավառ կան-
թեղքն Մեր. և գայ Լատինն և կազմէ շարժա-
կան սեղան առաջի սուրբ դրանն, ուստի պարտ
է մեզ բարւոք լուսաւորել զկանթեղս սրբոյ
Գերեզմանին, և դնել մոմ յաշտանակն մեր,
զի մինչ 'ի հինգ կամ 'ի վեց ժամ ոչ կարէ ոք մ-
տանել 'ի սուրբ Գերեզմանն։

Եւ յԱւագ Հինգշաբթի աւուր իւրեանց ընդ առաւօտն բանան զդուռն սրբոյ Յարութեան, և հանդիսիւ գան 'ի ներքս ամենայն ժողովուրդք 'ի դրունս Գերեզմանին՝ ուր մատչի պատարագըն, և հաղորդին ամենայն քահանայք և ժողովուրդք. բայց խոստովանահայրն կացեալ առ ընթեր պատարագիչ քահանային, տայ իւրաքանչիւրոց աշխարհականաց կնքեալ թուղթ մի, զոր մի ըստ միոջէ ցուցանելով քահանային՝ հաղորդին. և որ ոչ ունի զնոյն կնիք 'ի ձեռին, արգելուն: Ապա եղանեն հանդիսիւ 'ի թափօր, և պատարագիչն բառնայ զհաղորդութիւնն, և շրջին երիցս շուրջ Գերեզմանաւ. և 'ի գնալն 'ի Պատանատեղին, վաղվաղակի բառնուն զշարժական սեղանն՝ որ առաջի դրան Գերեզմանին, և եկեալ թափօրապետին մտանէ 'ի մէջ Գերեզմանին, և դնէ զհաղորդութիւնն 'ի վերայ բազմոցին 'ի անարս գերեզմանին, և զարդարեն զայն ամենայն զարդուք ըստ սովորութեան իւրեանց. և դնեն մեծագոյն աշտանակս մոմ առաջի դըրան ներքնոյն, և լապտեր 'ի վերայ հրեշտակի Վիմին, ուր մնայ մշտավառ մինչ ցաւուր Աւագ ուրբաթու իւրեանց. և կարգաւ խընկարկեն, և զոյգ զոյգ մտեալ 'ի ներքս երկրպագեն. 'ի յաւարտելն՝ և 'ի փակել դրանն սրբոյ Յարութեան, հարկանեմք զժաշու կոչնակն մեր, և սուրբ Պատարագն մատուցանի: Ապա եթէ Աւագ Հինգշաբթին իցէ ընդ մեզ 'ի միասին, նախ քան զպատարագն նոցա և քան զթափօրն, հարկանեմք զկոչնակն մեր, և պատարագեմք 'ի

սուրբ Գերեզմանն . և զկնի մեր՝ եկեալ կազմեն սեղան և պատարագեն , և ելանեն ՚ի Թափօր ՚ի հանձայս իւրեանց ըստ վերոյգրելոյն : Նա և եթէ երէկ ազգացս եւ Ասորւոց ուրբաթ օրն ՚ի մտում արեւու պատահեցի , չունիմք ստուգութիւն . պատարագեցաւ . և երբեմն յառանձին աւուր պատահի Լատինացւոց , Մեք և Յոյնք պատարագեցաք , և Նոքա ոչ :

Իսկ Յոյնն ըստ միշտ սովորութեանն զկարգն Ռոմալուսային ունի կատարել յարտաքին գաւիթ սրբոյ Յարութեանն , և զխունկն մշտական արկնէ ՚ի վերայ ժողովրդեանն՝ և աւարտի , ՚ի ժամ չորս կամ հինգ : Ի վեցերորդ ժամու դան Լատինք ՚ի դուռն Գերեզմանին և կատարեն ըզխորհուրդ Ռոմալուսային : Նա և յերեկոյի ժամուն հարկանեմք զկոչնակն զկնի Յունաց կոչնակին . ժամերգութիւնն Մեր և խորհուրդ Ռոմալուսային կատարեմք ՚ի Վերնատունն : Բայց բուրվառն Յունաց և Մերն ոչ մտանէ ՚ի սուրբ Գերեզմանն խնկարկել որպէս յայլ աւուրս , այլ առաջի դրանն խնկարկելով դառնան յետս : Յայսմ երեկոյի Լատինաց Թափօր ոչ գոյ ՚ի սուրբ Տեղիս . ուստի Եկեղեցէի կոչնակն Մեր հարկանեմք զկնի Յունաց :

Յաղագս Աւագ ուրբաթու Լատինաց։

Ընդ առաւօտն յերկրորդ ժամու Լատինք եկեալ հանդիսիւ բարձեալ զսուրբ Հաղորդութիւնն՝ զոր եդին 'ի վերայ Գերեզմանին, տանին 'ի սուրբ Գողգոթայ. վասն այսր Մեզ և Յունաց չէ սովորութիւն զկանթեղս լուցանել կամ զաշտանակս, թէ զդրան Գերեզմանին և թէ զԳատանատեղւոյն։ Բայց 'ի ժամ Թմփորի Լատինաց լուցանեմք զփոքր աշտանակս Գատանատեղւոյն։

Հանդէս խաչելութեան և թաղման Քրիստոսի՝ ըստ Լատինաց։

Ի յիններորդ ժամու տօնելեան Աւագ ուրբաթու, եպիսկոպոս նոցա զգեստաւորեալ Միթր այսինքն թագ 'ի գլուխ, խաչիւ և գաւազանաւ, նոյնպէս և ամենայն քահանայք, սարկաւագունք և դպիրք նոցա սեւազգեստ, գաւազանակիր, զոյգ քղանցաբարձք, և զոյգ խնկարկուք, և զոյգ քահանայք սպիտակազգեստ, խնկովք և մոմեղինօք բարձեալ զխաչն՝ յորոյ վերայ բևեռեալ կայ փայտակերտ պատկերն Քրիստոսի՝ ելանեն 'ի թափոր հանդիսիւ. նախ գնան 'ի Հանդերձ բաժանումն 'ի խորանն Մեր, և զկնի ընթերցմանն մի ոմն 'ի քահանայից ելեալ ատենաբանէ, և անտի գնան 'ի փուշ պսակն, և անտի ելանեն 'ի Գողգոթայ, և տարածանեն զխաչն 'ի Տարածման տե-

ղուոջն, ուր պրկեալ բևեռեն զկերպարեալ պատկերն 'ի վերայ խաչին ; և ապա բարձեալ անտի կանգնեն 'ի Գողգոթայ, ուր բարձրացաւ Տէրն 'ի վերայ խաչին, անդ միահաղոյն անկեալ երկրպագանեն, և լռութեամբ զաղօթս մատծականս մատուցանեն : Ապա երգեն զերգս ողբական ձայնիւ, և կարդան զաւետարան խաչելութեանն : Իսկ յետ այնորիկ կրկին սարկաւագունք յօրինակ Յովսեփայ և Նիկոդիմոսի . եդեալ զսանդուղն 'ի յետուստ կողմանէ խաչին, հանեն նախ զբևեռն աջոյ, ապա և զձախոյ ձեռացն և զոտիցն, և մի ըստ միոջէ համբուրեալ՝ տան սպիտակազգեստ քահանայից. Նոյնպէս և 'ի բաց առնուն 'ի գլխոյ նորա զփշեայ պսակն, և իջուցեալ 'ի խաչէն, պատեն մաքուր կտաւօք. զոր պատուեալ անուշահոտ բուրմամբ խնկոյ, և բարձեալ 'ի չորեցունց քահանայից, իջանեն 'ի Պատանատեղին, ուր եդեալ յօրինեն զողջս, և ընթեռնուն զաւետարան, ապա բանոյ եպիսկոպոսն՝ զտապանակ խնկոցն, յորում դնեալ կայ կնդրուկ և հալուէ և այլ անուշահոտ խնկեղէք. ցանէ 'ի վերայ մարմնոյն. և մի ոմն 'ի քահանայից ելեալ 'ի բարձր տեղւոյ քարոզէ Արաբացւոց բարբառով : Եւ ապա բարձեալ անտի տանին 'ի սուրբ Գերեզմանն, և առաջի սուրբ դրանն ատենաբանէ քարոզիչն, և անտի առեալ զխաչն՝ տանին լռաբար յեկեղեցի իւրեանց :

Վասն այսր պարտ է մեզ ըստ սովորութեան ցուցանել զաշտանակս Պատանատեղւոյն միայն : Յայսմ երեկոյի զկնի Յունաց կոչնակին, անմի-

Ջուպէս հարկանեմք զՄերն, և ողջունեմք զմա-մերգութիւնն:

Յաղագս Աւագ շաբաթի առաւր Լատինաց, և ըստասորեայն:

Ընդ առաւօտն բանան զդուռն սրբոյ Յարութեան. զայ ժողովուրդն նոցա 'ի ներքս, և փակեն զդուռն: Ապա եղանեն հանդիսիւ յեկեղեցւոյն իւրեանց և գան 'ի Պատանատեղին; 'ի յետուստ դրանն, առաջի բաժանեալ կամ երկճղի սեանն. բայց նախ դնեն 'ի պատրաստ 'ի վերայ բազմոցի արծաթի վառարանաւ հուր. և յետ ընթերցման 'ի վերայ հրոյն, զայ Աւագ թարգման նոցա՝ լուցանէ զմի մոմ 'ի հրոյ անտի, և տայ եպիսկոպոսին. զոր առեալ լուցանէ զմի մոմն 'ի յերից մոմոցն, որք եդեալ կան 'ի գլուխ երեքատեզնեայ գաւազանին, զոր բարձեալ ունի 'ի ձեռին քահանայն, և կացեալ կայ առընթեր եպիսկոպոսին. և անտի սակաւիկ մի յառաջ խաղացեալ՝ լուցանեն զերկրորդ մոմն, բայց երբեմն առաջի Իւղաբերից խորանին Մերոյ լուցանեն. և եկեալ 'ի դուռն սրբոյ Գերեզմանին, ուր լուցանեն զերրորդ մոմն, և մտանեն 'ի Գերեզմանն, և սկսանին պատարագել: և յաւարտելն գնան 'ի վիճակս իւրեանց:

Բայց գիտել արժան է, զի 'ի Շաբաթ երեկոյին Լատինաց լուսարարն և Թարգմանն գան առ տեառւն Մեր, և խնդրեն 'ի նմանէ հրաման, զի դիցեն ըստ սովորութեան եկեղեցական աշ-

տանակս հանդերձ մոմով 'ի Վերնատունն Մեր՝
'ի մէջ վեց կամարացն, զորս 'ի սկսանելն զդե-
չերպային ժամերգութիւնն իւրեանց, եկեալ լու-
ցանեն, յոր մեան 'ի վաս մինչ յաւարտ մեծի
թափօրին, ապա եկեալ շիջուցանեն՝ և բառ-
նան անտի զաշտանական. և պարտիմք զգոյշ
լինել, և չթողուլ անդ զաշտանակս նոցա զկե-
նի փոխման սուրբ Յարութեան գրանն, զի մի
սովորութիւն լիցի։ Փոխանակ աշտանակացս այս-
պիսիկ, գնեմք և մեք զմեծ աշտանակս առաջի
մերս սեան խաչելութեան սուրբ Գանկերին 'ի
գիշերի սուրբ Զատկին մերոյ՝ 'ի ժամ թափօ-
րին և սրբոյ Պատարագին, ուր մեայ 'ի վաս մին-
չև յաւարտ պատարագին մերոյ, և այլն։

Յաղագս Լափինայոց զափլին։

Ի գիշերիս յայսմիկ սկսանին Լատինք հնչե-
ցուցանել զզանգակս, զկնի նոցա հարկանեմք և
զմեր կոչնակն անմիջապէս։ Նա եկեալ կազմեն
շարժական սեղան առաջի դրան սրբոյ Գերեզ-
մանին, և անդ պաշտեն զժամերգութիւնն, և
առնեն զթիւ և զձայնաւոր պատարագս։ Նա
ելանեն մեծաւ հանդիսիւ 'ի թափօր երիցս շուրջ
զԳերեզմանաւ. և 'ի չորեսին կողմանս կարդան
զԱւետարանս, և դնան 'ի Պատանատեղին, և
բառնան անտի զշարժական սեղանն, և անտի
գան 'ի դուռն սուրբ Գերեզմանին, և դնան 'ի
միջնակս իւրեանց։

Յաղագս Գիւտ խաչին Լատինացւոց ։

Տօն Գիւտ խաչի նոցա միշտ անխախտ գայ ՚ի մերս Ապրիլ ամսոյ 21 , և նոցա անկանի յերրորդ աւուր Մայիսի ․ նախ քան զամենայն եկեղ խնդրեն հրաման ՚ի կառավարչէն Մէրմէ՝ զի արկանիցեն զծածկոյթս որմոց Գիւտ խաչին՝ քանզի զկնի քսանեւչորս ժամուց պարտ է նոցա ՚ի բաց առնուլ զնոյն ծածկոյթսն ։ Եւ վասն այսր հանդիսին լուցանեմք զվերին և զներքին կամարաց Մերոց շարան կանթեղսն , և զաշտանակս Պատանատեղւոյն՝ և զդրան սրբոյ Գերեզմանին՝ նոյնպէս և լուցանեն Յոյնք զաշտանակս և զկանթեղս ։ Եւ եթէ իցէ Մեծ Թափօր ՚ի միւս աւուր , ՚ի ցերեկի յերրորդ կամ չորրորդ ժամու գնամք ՚ի Թափօր , զի նոքա յերեկոյին հանդիսիւ ունին գնալ ՚ի Թափօր ։ Եւ ՚ի գիշերի Թիւ պատարագն նոցա է ՚ի սուրբ Գերեզմանն , իսկ ձայնաւոր պատարագն ՚ի Գիւտ խաչ է ։ Նոյն աւուր եղանեն ՚ի մեծահանդէս Թափօր երիցս շուրջ զԳերեզմանաւն , և ՚ի սուրբ Պատանատեղին , և այլն ։

Յաղագս գալստեան Լատինացւոց ՚ի վանս Մեր ՚ի սուրբ Յակոբ և ՚ի սուրբ Փրկիչ։

Յամենայն ամի ՚ի 13 Յուլիս ամսոյ՝ որ ըստ Լատինացւոց է 25, որ է տօն սրբոյն Յակոբայ մեծի Առաքելոյն ըստ Լատինացւոց, որք հայրկաւ գան բազմութեամբ եկեղեցականաց և աշխարհականաց ՚ի վանս սրբոյն Յակոբայ, և նախատօնակ առնեն յերեկոյին, և յառաւօտու վերստին եկեալ՝ ամենայն կարգաւորք ըստ կարգի նախ թիւ պատարագեն առաջի պատկերին սուրբ Փրկչի, ուր կառուցանեն սեղան շարժական. և ապա պատուաւորն նոցա, որ կոչի վիքար՝ այսինքն վէքիլ, որ է Սպանիացի, նա կատարէ մեծաւ հանդիսիւ զձայնաւոր սուրբ Պատարագ ՚ի մատուռն սրբոյն Յակոբայ, յորում ամփոփեալ կայ Աքանչելագործ Պատուական Գլուխ նորին։ Եւ գիտելի է՝ զի սոյն ձայնաւոր պատարագն յատուկ իրաւամբ վերապահեալ է Սպանիացի կարգաւորին մատուցանել, որովհետև Արիւնամած Մարմին Սրբազան Առաքելոյ ամփոփեալ կայ ՚ի Մայրաքաղաքն Սպանիա։

Նա և Լատինացիք ՚ի Հոգեգալստեան իւրեանց յերեկոյի կիւրակէ աւուր գան հանդիսիւ ՚ի վանս Մեր սուրբ Փրկչի՝ որ արտաքոյ քաղաքիս սուրբ Երուսաղէմի, և կատարէ զնախատօնակն. և ընդ առաւօտն երկուշաբաթի աւուր վերստին եկեալ՝ նախ թիւ պատարագեն ամենայն կարգաւորք նոցա ՚ի վերայ կափարիչ Վիմին որոյ Գերեզմանին՝ և ՚ի սուրբ Բանտն։

և այսպ մին 'ի ծերունազարդ և 'ի պատուաւոր եկեղեցականաց նոյա մատուցանէ զձայնաւոր պատարագ 'ի վերայ կափարչի Վիմին, և այսպ աղաչանքին ։

Յաղագս մարմնոյ և արեան տոհմի Տեառն՝ Լազարեանց ։

Օկնք Հոգեգալստեան Լազարեանցս յերկրորդ շաբաթու հինգշաբաթի աւուր կատարի տօնս այս միշտ անփոփոխ, վասն որոյ Մեք և Ցեղք 'ի չորեքշաբաթի առաւօտուն բանակք զաշտանակս Պատանաստեղչոյն և որքոյ Գերեզմանի դրանն, և պատրաստեմք զմերին և զներքին շարան կանթեղս 'ի լուցանել. յաւուր չորեքշաբաթի 'ի մեցերորդ ժամու հարկանի կոչնակն Յունաց, և զնոյն խնկարկուն 'ի Գերեզմանն, և այլն. այսպ հարկանի Մերն, և զնոյն խնկարկիչն 'ի սուրբ Գերեզմանն. հաւսկ յետոյ զնոյ խափուոց սարկաւագն ։

Այս բանան զզուան որքոյ Յարութեան, արկանի զարդ 'ի Պատանաստեղին, զամ Լամբիկս հանգիստ 'ի ներքս և զնան 'ի Գերեզմանն, և անտի զնան 'ի միջնակին խուրեանց ։

Այս եկեալ 'ի դուռն Գերեզմանին կաղեն զշարժական սեղան, և զարդարեն զայն արծաթեայ աշտանակօք և զարդու, և 'ի Պատարագի կողմն սեղան մի ևս. 'ի ներքոյ սեղանն կամ մեծի աշտանակացն՝ յորոյ վերայ դնեն զդեսպս. դնի աթոռ յաջմէ դրանն մերձ սեղանն մերոյ սուրբ

խաչելութեանն ; անդ 'ի դուռն Գերեզմանին կատարէին զպաշտօն երեկոյի ժամերգութեան։ Եւ ապա Հանդիսիւ ելանեն 'ի Թափօր. նախ՝ 'ի սուրբ Պարտէզն, 'ի Բանտն, և այլն. ըստ կարգին Ի գալն 'ի սուրբ Պատանատեղին լուցանեմք ըզ մեծ և զփոքր աշտանակսն, բայց այսու կերպիւ. Մեք լուցանեմք զերկուց կողմանց զվեց փոքր աշտանակսն, Յոյնք՝ զԳողգոթայի կողման զերկու մեծ աշտանակսն, և Լատինք զմեր կողման զերկու մեծ աշտանակսն, և անտի գան 'ի դուռն Գերեզմանին և գնան 'ի միջակս խորանաց, և քառնան անտի զսեղանն. և միշտ այսպէս է սովորութիւն իւրաքանչիւր ազգացս, զոր անխափան առնեմք 'ի հանդիսի միմեանց։ Բայց մեր աթոռն 'ի տեղւոջ խորում։

Յայսմ երեկոյի չունին սովորութիւն Եկեղեցէի՝ զանգակ հարկանելոյ. վասն որոյ զկնի Յունաց՝ հարկանեմք զՄերն անմիջապէս։

Իսկ 'ի գիշերի նախ Յոյնն հարկանէ զկոչնակն, յետոյ Լատինն, և զկնի Մեք. նախ քան զպատարագն Յունաց, գայ Լատինն 'ի դուռն Գերեզմանին, և կատարէ զպաշտօն ժամերգութեան, և գնայ. ապա գայ Յոյնն և պատարագէ, և զկնի Յունաց՝ Մեք։ Իսկ ապա Լատինն հարկանէ զզանգակն, և գան ամենայն կարգաւորք պատարագեն Թիւ 'ի վերայ Գերեզմանին։ Իսկ ընդ առաւօտն բանան զդուռն՝ և կառացանեն շարժական սեղան առաջի դրան սուրբ Գերեզմանին, և զարդարեն ամենայն զարդուք, և Հանդիսիւ գայ Եպիսկոպոս կամ Պատրիարքն

կրօնաւորէ անդ զխորհուրդ հանդիսաւոր պատարագին, և եօթնիցս փոխեն զիւրն եպիսկոպոսին. բայց վասն պատարագի նոցա չէ՛ Մեզ և Յունաց սովորութիւն լուցանել զաշտանակս սրբոյ Գերեզմանի դրանն: Այլ զկնի ելանելն ՚ի մեծահանդէս Թափօր, գնելով զսուրբ Հաղորդութիւնն ՚ի մէջ ոսկեղէն և ճաճանչաւոր անօթոյ, որոյ յերկուց կողմանց տեսանի նշխարն, և շրջին երիցս զԳերեզմանաւ. ՚ի գալն ՚ի սուրբ Գառանատեղին, լուցանեմք զաշտանակն ամենայն՝ ընդ Մեզ և Յոյնք, և փութով բառնան զշարժական սեղանն անտի՝ որ առաջի սուրբ դրանն, և եկեալ մտանէ ՚ի սուրբ Գերեզմանն, և խնկարկեալ պաշտելով գնան ՚ի վիճակս իւրեանց:

Յաղագս Աւագ ուրբաթի աւուր Մեր և Յունաց:

Յաւագ ուրբաթի օրն լոյս որում ոչ է սովորութիւն Մեզ և Յունաց և Լատինաց եկեղեցեաց պատարագ մատուցանելոյ. վասն որոյ զկնի ժամերգութեան Մերոյ զճաշուն առնեմք առաջի դրանն սրբոյ Գերեզմանին համայն ընթերցուածովք, շուրջառաւ և զգեստուք, և ունելով ՚ի ձեռս մեր լուսաւորեայի մոմ. գնեմք յաշտանակն երեքտասան մոմեղէնս առաջի սբ դրանն, և յետ միոյ միոյ ընթերցուածոց և աւետարանաց շիջուցանեմք, որպէս արարաք ՚ի գիշերային ժամերգութեան ՚ի Վերնատունն.

Գիտելի է, զի այս փոքր հանդէսս՝ է փոխանակ հանդիսի Թաղմանն Յունաց, զոր առնէին ՚ի Շաբաթ գիշերի։ Յոյնք այսօր առնուն զուխտաւորս ՚ի ներքս ըստ հնոց սովորութեանն. վասն որոյ զկնի Ճաշու ժամուն գնամք ՚ի Թափօր, և լուցանեմք զաշտանակս Պատանատեղւոյն։

Այսօր քաղաքապետի վրանն հարկանի առ ուղղի մեծի դրանն, ուստի ըստ սովորութեանն կախեմք ՚ի մեծ լուսամուտէն մերս սեղանատան ճախարայ և առասան՝ զհարկաւոր իրսն առնելի իջուցանել ՚ի վայր և առնուլ ՚ի վեր, և ընդ մեզ Յոյնք ևս առնուն և տան զկարեւորսն իւրեանց. բայց զգոյշ լինել պարտ է Մեզ չթողուլ Յունաց կախել զայլ իրս առասան, զի Մեր է տեղին և լուսամուտն. ուստի ճախարայն և չուանն Մեր լինելոց է և ոչ օտար ազգաց։

Յաղագս Թաղմանն Քրիստոսի՝ ըստ Յունաց։

Ի շաբաթ գիշերի ՚ի չորրորդ ժամու Յոյնք պաշտեն զժամերգութիւն յեկեղեցւոջ իւրեանց։ Եւ ապա ամենեքեան զգեստաւորեալ, ունելով ՚ի ձեռս լուսաւորեալ մոմ, խնկօք և մոմեղէնօք ելանեն մեծ հանդիսիւ ՚ի Գողգոթայ, ուր զկնի բազում ընթերցման չորեքին զգեստաւորեալ քահանայք բառնան զպատկեր Թաղմանն Քրիստոսի ՚ի յուսս իւրեանց, և համայն ժողովրդովք երգելով իջանեն ՚ի Պատանատեղին,

յոր եղեալ պատուեն զայն խնկօք անուշիւք և համբուրմամբ ։ Այս անտի բարձեալ դնան 'ի դուռն Գերեզմանին, յետ բաղում ընթերցմանց շրջին երիցս զԳերեզմանաւն. և յերրորդին տանին 'ի ներքս՝ և դնեն 'ի վերայ սբ Գերեզմանին, և անտի բարձեալ տանին յեկեղեցի իւրեանց ։ Նման այսր հանդիսի սովորութիւն է լուցանել մեզ զկանթեղս և զաշտանակս Պատանատեղւոյն և դրան սրբոյ Գերեզմանին ։

Յաղագս Հոգեգալստեան Յունաց ։

Յայսմ երեկոյի ինչ ոչ գոյ նոցա, այլ միայն ազդ առնեն Մեզ և Լատինաց սակս առաւօտեան դրան բացման, վասն որոյ բանամք զաշտանակս միայն. այլ կանթեղս լուցանել թէպէտ ոչ գոյ սովորութիւն. սակայն նոքա ըստ որում լուցանեն զշտրանս 'ի մեր Աշխարհամատրան հանդիսի. վասն որոյ ներքին շտրանս միայն լուցանեմք ։ Ի կիւրակէի ընդ առաւօտն բանան զդուռն և հանդիսիւ գան 'ի ներքս, 'ի Պատանատեղին արկանի գործ՝ և այլ ամենայն որ ըստ կարգի, և անտի գնան յեկեղեցի իւրեանց, պաշտեն զժամերգութիւնն. բայց հանդիսաւոր պատարագն 'ի սուրբ Գերեզմանն առնեն. ուստի 'ի գիշերի զկնի ժամերգութեան անմիջապէս նախ քան ըզԼատինն սկսանիմք կատարել զխորհուրդ սուրբ Պատարագին 'ի վերայ կենդատու Գերեզմանին, և այլն ։

Յաղագս Վերացման խաչին Լատինացւոց ։

Ի Մերս յերկրորդում աւուր Սեպտեմբերի ամսոյ՝ խաչ վերաց է Լատինացւոց, յերեկոյին գորգ կամ թափոր ոչ դոյ նոցա յաւուր. բայց 'ի մուտ նոյն ամսոյն զարդարեն զնք Տարածման տեղին, և զսուրբ Գարաիզի կանթեղն փոխեն և դնեն զարծաթի. ուստի և Մեք ևս փոխեմք և կախեմք զարծաթին. 'ի գիշերին յայսմիկ լուցանեմք զմեր Աբրնատան երից լուսամուտից միջի կանթեղսն, որ հայի առ սուրբ Գողգոթայ և 'ի Գատաննատեղին, ուր մնան մշտավառ մինչ 'ի վերջ ձայնաւոր պատարագի նոցա. և ընդ առաւօտն զկնի թիւ պատարագաց՝ հանդիսիւ բարձեալ բերեն զկենաց փայտն 'ի Տորածման սուրբ Տեղին, և դնեն յԱւագ խորանն, և յետ ձայնաւոր պատարագին՝ վերստին բարձեալ հանդիսիւ տանին 'ի վիճակն իւրեանց. վասն որոյ 'ի պատիւ կենաց փայտին լուցանեմք Մեք և Յոյնք զսուրբ Գերեզմանի դրան կրկին զոյգ աշտանակսն՝ զմեծն և զփոքրն. աւելի քան զայս չէք ինչ ։

Յաղագս Վերացման խաչին Յունաց ։

Յամենայն ամի միշտ անխափան 'ի 14 Սեպտեմբերի ամսոյն կատարի տօնս. վասն որոյ պարտիմք պատրաստել զներքին երից կամարաց շաբաթին, և Յովսէփ Արեմաթացւոյ կողման մի և կէս շարանի կանթեղս և զեօթն կանթեղսն՝ որք կան 'ի վերայ պողոտայի Հանդերձի բաժանման, և զաշտանակս զմեծ և զփոքր, զԳերեզմանին և Պատանատեղւոյն լուցանեմք. և փոխարէն սոցա Յոյնք լուցանեն զիւրեանց կանթեղս և զաշտանակս 'ի մեր Գիւտ խաչի տօնին ։ Իսկ եթէ իցէ Մեզ այսօր Թափօր շաբաթական, զկնի Լատինաց գնամք 'ի Թափօր 'ի ժամ Ճաշուն և բառնամք զաշտանակս ։

Յերեկոյին Յոյնք գան 'ի ներքս հանդիսիւ, զորգ 'ի սուրբ Պատանատեղին, անտի ելանեն 'ի Գողգոթայ, ուր պաշտեն զժամերգութիւնն, և վասն զոյգ բուրվառին նոցա ևս լուցանեմք ըզփոքր աշտանակսն որպէս յաւուր Ուրբաթու ։ Յայսմ երեկոյի չուևին Եկեսցէի կոչնակ, վասն որոյ զկնի Լատինաց զանգակին՝ անմիջապէս հարկանեմք զՄերն ։

Ի գիշերի նախ Յոյնք հարկանեն զոյգ կոչնակ, զկնի նոցա Լատինն հարկանէ զզանգակն, և յետոյ Մեք զմերն, և պատարագն ըստ կարգի է. նախ՝ Յոյնք, զկնի Մեք, յետոյ Լատինն ։ Յիններորդ ժամու բանան զդուռն, հարկանեն զոյգ կոչնակ, հանդիսաւոր պատարագ տանեն 'ի Գողգոթայ, կամ յեկեղեցի իւրեանց ։ Նոյս ելանեն

'ի Թափոր, ելանելով 'ի Գողգոթայի կողման դը-րանէն՝ իջանեն 'ի Գիւտ խաչն. անտի ելեալ գան զկողմամբ Պարտիզին, և շրջին երիցս զԳերեզմանաւ, և գան 'ի Պատանատեղին, և ելանեն 'ի Գողգոթայ. և փոխանակ այսր հանգիսիս ունիմք մեծահանդէս Թափոր 'ի տօնի մեր Գիւտ խաչին։

Յաղագս խնկարկութեան և լուցանելոյ ճրագեղէնս։

Յամենայն Ուրբաթի աւուրս 'ի վեցերորդ ժամու տաւնջեան մինչ հարկանի կոչնակ Յունաց վասն երեկոյի ժամերգութեան, ըստ միշտ անխափան սովորութեանն փողփողակի կանգնաչափ մոմ մի առեալ լուսարարին Մերոյ տանի և դնէ յաշտանակն Յունաց 'ի սուրբ Գողգոթայ, որ մնայ մինչ իսպառ. յայսմ ժամու Մեք և Յոյնք ունիմք լուցանել զսուրբ Պատանատեղւոյ փոքր աշտանակսն. այլ յետ խնկարկութեան Յունաց, Մեր և Խփտւոց, զկնի այնորիկ շիջուցանեմք. բայց Յոյնն բառնայ զմոմեղէնսն յաշտանակաց իւրեանց. յետոյ Լատինն դնէ զմոմն յաշտանակն իւրեանց, և զկնի Լատինացւոց զանգակին և յետ Մեր եկեղեցէի կոչնակին, մինչ Թափորն գայ 'ի փուշ պսակն 'ի վերջանալն մինչ ունի ելանել 'ի սուրբ Գողգոթայ, յայնժամ Մեք ելանեմք 'ի Թափոր 'ի սուրբ Տեղիսն, և լուցանեն Լատինք զՊատանատեղւոյ փոքր աշտանակսն զՄեր և զիւրեանց, որ մնայ մշտավառ.

մինչ 'ի վերջ Թափօրին մերոյ, ապա Մեք չի-
ճուցանեմք ։

Նաև յամենայն Շաբաթի աւուր 'ի վեցերորդ ժամու 'ի Հարկանիլ Յունաց կոչնակին, Մեք և Յոյնք փաղփաղակի լուցանեմք զսուրբ Գերեզմանի դրան փոքր աշտանակսն յաղագս խնկարկութեան. ապա յետ խնկարկութեան Յունաց և Մեր և Խփտւոց շիջուցանեմք ։

Յաղագս կոչնակաց և բուրվառաց ։

Յամենայն հանդիսի աւուրս զկնի Հարկանելոյ կոչնակին մերոյ, յերեկոյի և յառաւօտու Սարկաւագունք Մեր զոյգ բուրվառաւ երթեալ խնկարկեն յամենայն սուրբ Տեղիսն Քրիստոսի միշտ անխափան ։

Այլ 'ի հասարակ աւուրս ընիկ խնկարկուն յերեկոյի և յառաւօտու գնայ 'ի խնկարկել, բայց նախ հարկանի կոչնակն Յունաց, և սարկաւագն նոցա գնայ 'ի խնկարկել. մինչ ելանէ 'ի սուրբ Գերեզմանէն, և իջանէ ընդ աստիճանս՝ հարկանի կոչնակն Մեր. ապա գնայ սարկաւագն մեր 'ի խնկարկել, և զկնի մերն Խփտւոց ։

Յամենայն երեկոյի 'ի ժամերգութեան պաշտաման, նախ՝ Լատինն հարկանէ զզանգակն իւր. զկնի նոցա Յոյնն հարկանէ և գնայ բուրվառն. յետոյ հարկանեմք զմերն, և գնայ բուրվառն մեր ։

Յամենայն աւուր 'ի ժամերգութեան Եկեղեցեցի, սկսեալ 'ի նոր Յարութե Զատկի կիւրակէէն՝

մինչև 'ի տօնն Յունաց Վերացման սրբոյ Խաչին. նախ՝ Լատինն հարկանէ զիւր զանգակն, և եթէ ունիցի բուրվառ, դայ 'ի խնկարկել, և 'ի վերադառնալն զկնի նորա Յոյնն, և ապա յետ նորա զՄեր երկաթի կոչնակն հարկանեմք:

Սկսեալ 'ի Սեպտեմբեր 14, 'ի Յունաց Խաչվերացի օրէ մինչ 'ի սուրբ Յարութեան Զատկի ճրագալուցի երեկոյին. նախ՝ Յոյնն հարկանէ զկոչնակն Եկեղեցէին, զկնի նոցա Լատինն, և ապա Մեք զերկաթին:

Գիտելի է, զի Յոյնք յիւրեանց Խաչվերացի երեկոյին, և 'ի մեծի պահոց Տնաեսի շաբաթ երեկոյին չունին սովորութիւն հարկանել զկոչնակ Եկեղեցէին վասն հանդիսին իւրեանց. վասն որոյ զկնի Լատինաց հնչման զանգակին հարկանեմք զՄերն:

Նաև մինչ կամիցիմք 'ի յՈւժամթափման սուրբ Տեղւոյն կատարել զպաշտօն Եկեղեցէի ժամերգութեանն, երիցս հնչեցուցանեմք զզանգակն Մեր, որ կախեալ կայ 'ի մէջ լուսամուտի սենեկի կառավարչին մերոյ, և չէ՛ պարտ սպասել Յունաց Եկեղեցէի զանգակին. բայց եթէ 'ի հանդիսաւոր աւուր հանդիպիցի սպասել անդ զԵկեղեցէն, և դատանիցին անդ Ուխտաւորք մեր. ընդ երկար հարկանեմք զզանգակն Մեր որպէս ընդ Լատին և զՅոյնն:

Ի հանդիսի աւուրս երեկոյի ժամերգութեան զոյգ կոչնակն Մեր հարկանի՝ մինչ հանդիսապետն մեկնի 'ի դրանէ սրբոյ Գերեզմանին, և կամ հասանի առաջի մատրանաց Խփտուց և Ասորւոց:

Իսկ 'ի գիշերային ժամերգութեան՝ կոչնակն Մեր միշտ անխափան հարկանի զկնի Լատինաց զանգակին, բայց եթէ 'ի Նմին աւուր չիցէ սովորութիւն Լատինաց հարկանելոյ զզանգակս, յայնժամ հարկանեմք զկոչնակն Մեր զկնի Յունաց կոչնակին անմիջապէս. որպէս գրեցաք յայլում տեղւոջ:

Ի Լուսաւորչի շաբաթու Մեծի պահոց յատուկ դուռն խփուած է. բայց չունին հրաման ինքնագլուխ բանալոյ, այլ Մեք բանամք, բայց նոյնու կերպիւ, Նախ հարկանեմք զՄեր զանգակսն, ապա զԽփուց, յետոյ զԼատինաց, և ապա զՅունաց:

Գիտելի է, զի Յոյնք զկնի պատարագի իւրեանց՝ 'ի ժամ Ճաշուն Մեր. պարտին փակել զդուռն Եկեղեցւոյն իւրեանց. որ կայ հանդէպ դրան սրբոյ Գերեզմանին Քրիստոսի:

Նաև 'ի ժամ Թափօրին Մերոյ մինչ դառնիմք յայս չորեսին տեղւոջս. 'ի Հանդերձ բաժանումն, 'ի Փուշ պսակն, կամ 'ի Պատանատեղին, և 'ի Գողգոթայ, արգելեալ է Յունաց հարկանել կոչնակ կամ հնչել զզանգակսն թէ վասն կերակրոյ և թէ վասն դրան բացման:

Լատինք նախ քան զՀամբարձումն իւրեանց երեք օր յառաջ. այսինքն՝ երկուշաբաթի, երեքշաբաթի, չորեքշաբաթի, 'ի ժամ Ճաշուն՝ ելանեն 'ի Թափօր շուրջ զԳերեզմանաւն երիցս, և անցեալ ընդ դրանէ Գերեզմանին գնան 'ի վիճակս իւրեանց:

Յաղագս Լատինացւոց բուրվառին։

Յերեկոյին նախ քան զկոչնակն Յունաց, բուրվառն Լատինացւոց գայ 'ի սուրբ Գերեզմանն, և ելեալ արտաքս յիջանելն ընդ աստիճանն, հարկանէ Յոյնն զկոչնակն, և այլն։ Եթէ գոյ Լատինացւոց բուրվառ, 'ի նշան այսորիկ՝ սուրբ Գերեզմանի դրան փոքր աշտանակաց մոմքս՝ ոչ 'ի բաց առնուն Լատինք յաշտանակաց. զոր տեսեալ Յունաց մի հարկանիցեն զկոչնակ մինչև Լատինացւոց բուրվառն եկեալ 'ի Գերեզման, երթիցէ 'ի տեղի իւր։ Ապա թէ ոչ՝ եթէ Յոյնն հարկանիցէ զկոչնակ՝ լինի խռովութիւն։

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ՍՐԲՈՑ ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱՄԱՏՐԱՆ ՏԱՃԱՐԻ.

Յառաջացեալ տարեկան հանդիսաւոր Թափօրք և պատարագք՝ ըստ վաղեմի կարգադրութեան պաշտամանց մեծի Առաքելական Աթոռոյն սրբոյ Երուսաղեմի ։

Վարագայ սուրբ Խաչ ։

Ի Շաբաթ աւուր՝ յետօթներորդ ժամու յատկապէս տամք բանալ զդուռն սրբոյ Յարութեան. Նախ՝ Աւագ լուսարարն 'ի ձեռն կառավարչաց իւրոց՝ պատրաստէ 'ի սուրբ Պատանատեղին. կրկին զոյգ աւետարանաբարձս, զոյգ խնկարկիչս, կրկին զոյգ մոմակալս աւետարանաց, և կրկին զոյգ՝ առաջի Հանդիսապետին, և Թափօրական խաչ՝ որոյ առաջի զոյգ մոմակալ և խնկարկու մի առաջի Խաչին, և կարգաւ դասաւորէ 'ի Պատանատեղին ընդ երկայնութիւն, և առընթեր աշտանակաց կանգնին սարկաւագունք առ արևելս և առ արևմուտս, և քղանցաքարձք առընթեր նոցին ։

Բայց եթէ Յունաց կամ Լատինացւոց ևս իցէ հանդէս, նախ ըստ կարգի նոցա մտանեն, ապա ազդ առնէ մեզ կառավարիչն Մեր ։

Յութերորդ ժամու հարկանի կոչնակ 'ի սուրբ Յակոբ, սրբազան Պատրիարքն կամ Եպիսկոպոսն հանդիսապետ եղեալ՝ առաջի նորա գնայ Փոխանորդն, որոյ առաջի Աւագ Թարգմանն,

և խառնիճիւ առաջի նոցա, և զկնի Հանդիսապետին Եպիսկոպոսք և Վարդապետք՝ ամենայն եկեղեցականօք գնան 'ի սուրբ Յարութիւն։

Եւ Տեսուչ սուրբ Յարութեանն ընդառաջ ելանէ Հանդիսապետին 'ի մէջ վաճառանոցին առ 'ի պատուել զնա։ Ի մտանելն Հանդիսապետին 'ի ներքս, Աւագ լուսարարն 'ի յետոյ գըրանն տայ նմա շուրջառ՝ խաչ՝ և գաւազան, կարգէ և երկու քղանցաբարձս յաջմէ և յահեկէ նորին։

Նախասարկաւագն՝ ասէ 'ի ձայն, Եւ ևս խաղաղ"։

Հանդիսապետն՝ անառնագրեալ ասէ, Օրհնութիւն և փառք". և արկանէ խունկ 'ի բուրվառն։

Դպրապետն՝ երգէ ըստ դասին Շարական՝ դէ. "Հրաշափառ աստուած", Սարկաւագունք զոյգ բուրվառաւ խնկարկեալ Հանդիսապետին՝ մերձենան մինչ 'ի սուրբ Պատանատեղին. Հանդիսապետն տայ զգաւազանն Աւագ լուսարարին, և գնայ կանգնի 'ի գլուխ Պատանատեղւոյն 'ի կողմն Գողգոթային՝ ունելով զերեսս յարեւմուտս։ Եւ առնու զբուրվառն 'ի Նախասարկաւագէն, խնկարկէ Պատանատեղւոյն, Թափօրական խաչին, Աւետարանաց, սուրբ Գողգոթային, և շուրջ զտեղեաւն եպիսկոպոսաց և վարդապետաց, և ամենայն ժողովրդոց, և վերստին սուրբ Պատանատեղւոյն, ապա տայ ըզբուրվառն 'ի Նախասարկաւագն. և ինքն 'ի վերայ գորգին 'ի ծունկս անկեալ՝ համբուրէ ըզսուրբ Պատանատեղին Քրիստոսի, և ելեալ առնու զգաւազանն, և գնան Հանդիսաւորքն դա-

ընդաս 'ի սուրբ Գերեզմանն զոյգ զոյգ, մինչ հասանի Հանդիսապետն առաջի Իւղաբերից սեղանոյն 'ի մէջ սեանց, ուր Շարական՝ ասի. «Առաքեցար 'ի հօրէ», և այլն։ Իբրև ժամանեն 'ի դուռն կենսատու Գերեզմանին, հանդիսաւորքն պար առեալ շար 'ի շար կանգնին. աւետարանաքարոզք առաջի սուրբ դրանն դասակարգ յաջմէ և յահեկէ, և Թափորական խաչն հանդերձ խնկարկու սարկաւագաւն, և զոյգ լուսակալ դպրօք կանգնի առաջի դրան եկեղեցւոյն Յունաց։ Իսկ զոյգ սարկաւագունք մտեալ 'ի սուրբ Գերեզմանն խնկարկեն. ապա Հանդիսապետն մտեալ խնկարկէ՝ և տայ բուրվառն 'ի Նախասարկաւագն. և նոքա խաչանիշ խնկարկեալ հրեշտակի Վիմին՝ ելանեն արտաքս։ Հանդիսապետն ելեալ նստի յաթոռն՝ որ յետ կոյս արտաքին դըրան եդեալ կայ։

Ապա ամենայն հանդիսաւորք կարգաւ զոյգ զոյգ մտանեն 'ի ներքս, և խոնարհեալ Հանդիսապետին՝ համբուրեն զսուրբ Գերեզմանն Քըրիստոսի, և ելանեն արտաքս վերստին խոնարհելով Հանդիսապետին։ Ապա ելանէ արտաքս Հանդիսապետն, և շուրջ զԳերեզմանաւն գընացեալ ելանեն 'ի Վերնատունն՝ 'ի վիճակն Մեր, ասելով Շարական՝ «Բաբունորէն բացատրեսցու»։ Ի մեկնիլ Հանդիսապետին 'ի դրանէ սրբոյ Գերեզմանին, և կամ մինչ հասանէ առաջի դրան մատրանց Ղփտւոց և Ասորւոց՝ հարկանի զոյգ կոչնակն Մեր։ Իբրև հասանէ Հանդիսապետն 'ի գլուխ աստիճանաց 'ի Վերնատանն, ասի Շա-

րական՝ ԳՅ. « Ուրախ լե՛ր սուրբ եկեղեցի », և այլն և անդէն կատարեն զժամերգութիւն ըստ պատշաճի աւուրն :

Վասն այսր հանդիսի մերում Յոյնք միայն լուցանեն զշարան կանթեղս՝ և զաշտանակս Պատանատեղւոյն և զսուրբ Գերեզմանի դրանն՝ յերեկոյի և յառաւօտու 'ի ժամ սուրբ Պատարագին :

Իսկ յիններորդ ժամու գիշերի հարկանի կոչնակ 'ի սուրբ Յակոբ՝ դարձեալ ըստ առաջնոյն գնան ամենայն միաբանութեամբ 'ի սուրբ Յարութիւն 'ի Վերնատունն մեր, և պաշտի գիշերային ժամերգութիւնն :

Ի ճաշուն՝ հարկանի զոյգ կոչնակ 'ի Վերնատունն, երիս Ողորմեայս առաջի դրան սուրբ Գերեզմանին ասի, 'ի սենեակ կառավարչին ըզգեստաւորի պատարագիչն : Ու անտի սկսանի « Խորհուրդ խորին », և 'ի հասանել պատարագիչ Եպիսկոպոսին 'ի մէջ սեանց, ասի Շարական՝ ԳՅ. « Հրաշափառ աստուած ». Լուացումն և Ընտրեալն առաջի դրան սրբոյ Գերեզմանին : Սպասն 'ի վերայ հրեշտակի Վիմին դնի :

Իբրև ընթեռնուն զճաշու գիրքն, ելանէ պատարագիչն՝ և նստի յաթոռն, որ առաջի արտաքին դրան սրբոյ Գերեզմանին դնի, Նոյնպէս և 'ի ժամ վերաբերման ելեալ նստի, սաղաւարտ 'ի գլուխ եդեալ. 'ի մերձենալ վերաբերման առաջի խաչելութեան պատկերին, յայնժամ յառնէ յաթոռոյն՝ զսաղաւարտն 'ի բաց եդեալ. առնու զընծայն, և տարեալ դնէ 'ի վերայ կեն-

տնտուր Գերեզմանին, և այլն ։ ըստ կարգին ։

Եւ յաւուր պատարագին, ասելով Շարական՝ գծ. «Որ զշնորհս աստուածային». բերեն զպատարագիչն 'ի սենեակ Կառավարչին ։

Առաջնորդն, Սուրբ խաչիւս աղաչեսցուք"։

Հանդիսապետն, Պահպանիչ և յոյս հաւատոց"։

Եւ այս կարգաւ որպէս եկին, երթան 'ի Վանս Մեր՝ սուրբ Յակոբայ ։

Գ·կ–փ խաչ ։

Լուսաւորն մեր՝ մեծ մոմ մի աշտանակաւ տանի դնէ 'ի Գիւտ խաչն 'ի շաբաթ երեկոյին, ուր մնայ մշտավառ մինչև 'ի կիւրակէ. և զկնի փակման դրանն սրբոյ Յարութեան՝ բառնայ անտի, ըստ հնոյ սովորութեան ։ Այնպէս և Դատաւորի 'ի շաբաթ երեկոյին ։

Ըստ օրինակի Վարագայ խաչի Շաբաթ երեկոյեան կարգադրութեանն է արարողութիւնն. բայց իբրև ելանէ արտաքս Հանդիսապետն 'ի սուրբ Գերեզմանէն, զկողմամբ սուրբ Պարտիզին գնան 'ի սուրբ Լուսաւորիչ՝ ասելով Շարական, «Սիօնի որդիք զարթիք». Հանդիսապետն իբրև հասանէ 'ի սուրբ Լուսաւորիչն, և իջանէ 'ի յատակ եկեղեցւոյն՝ երգեն Շարական, գյ. «Ուրախ լեր սուրբ Եկեղեցի», և այլն. ըստ կարգին ։

Ժամերգութիւն ըստ սպասաւորի աւուր պաշտօնի անդ ։ Յութերորդ կամ յիններորդ գիշերային ժամու հարկանի կոչնակ 'ի սուրբ Յակոբ,

արկանէ լուանկ և թանայ զսուրբ խաչն երկու ձեռամբ , և դարձեալ շուրջ զԳերեզմանաւն երթայ ՚ի սուրբ Պատանատեղին , ասելով Շարական՝ Բյ. « Պարգևատուն ամենեցուն »։

Սարկաւագն , Որդի ։ Աւետարան Յովհ. ԺԹ. 38. « Յետ այսորիկ աղաչեաց , մինչ 42. եդին զՅս »։

Հանդիսապետն , Հոգւոյն հանգուցելոյ քհ ։

Սարկաւագն , Եւ ևս խաղաղութեան զտէր ։

Աւեփորանիչն , Քրիստոս որդի աստուծոյ ա՛ ։

Սարկաւագն , Եւ ևս խաղաղութեան զտէր ։

Հանդիսապետն՝ արկանէ լուանկ , և ասէ Օրհնութիւն և փառք . և գան ՚ի դուռն սուրբ Գերեզմանին , ասելով Շարական՝ Գյ. « Անհագին ձայնիւ », և այլն ։

Հանդիսապետն մտեալ ՚ի ներքս դնէ զսուրբ խաչն ՚ի վերայ Վիմի հրեշտակին , և մտեալ խնկարկէ ՚ի գերեզմանն . տայ զբուրվառն ՚ի նախասարկաւագն , և համբուրէ զսուրբ Գերեզմանն , և ելեալ նստի յաթոռ ։ Յայնժամ սարկաւագունք մտեալ ՚ի սուրբ Գերեզման խնկարկեն , ըստ սովորութեան ։

Սարկաւագն , Որդի ։ Աւետարան Մաթէ . ԻԷ . 57. մինչ 61 , հանդէպ գերեզմանին ։

Թափօրականք զոյգ զոյգ մտեալ համբուրեն զսուրբ Գերեզմանն , և զկենաց փայտն , և ելանեն արտաքս ։ Ապա ձայնիւ Տէր ողորմեա , ըստ սովորութեան ։

Սարկաւագն , Խնդրեսցուք հաւատով միաբան ։

Հանդիսաւորն , Կեցո տէր ։ Բուռն ամենազօր ։

Սարկաւագն , Եւ ևս խաղաղութեան զտէր ։

Հանդիսապէտն, Օրհնութիւն և փառք Հօր"։

Թափօրականք, 'ի ձայն ասեն Շարական, Եղ. "Խաչի քո քրիստոս", և այլն։ Յետ արարողութեան Աւագ ուրբաթու աւուր. խնկարկէ 'ի Գերեզմանն և Թափօրականաց, ըստ կրկնութե շարականին։ Նոյնպէս երիցս կրկնելով, և ապա "Փառք սուրբ Խաչիդ այժ". սուրբ Սիոնիդ ա". սուրբ Յարութեանդ այժ"։ "Նշանեցաւ առ մեզ լոյս"։ "Ի պատիւ ցորենոյ"։ Նախ "Փառք սուրբ Խաչիդ ալէլուիա"։ Շարական՝ Եղ. "Խաչն կենարար". Որ 'ի Հօրէ". Որ լուսա". Այժմ և". Աշխարհակէր աստուածային բարբառովն տէր"։

Սարկաւագն, Սուրբ խաչիւս աղաչեսցուք"։

Հանդիսապէտն առնու զսուրբ Խաչն 'ի տեառնագրէ՝ և ասէ, Պահպանիչ և յոյս հաւատացելոց։

Սարկաւագն, Եւ ևս խաղաղութեան զտէր։

Հանդիսապէտն, Օրհնութիւն և փառք Հօր". և դառնան շուրջ զԳերեզմանաւ ընդ սուրբ Պատանատեղին, գնան 'ի սուրբ Լուսաւորիչ. ասելով Շարական՝ Եղ. "Ապաւինեցաք 'ի խաչ քո արարիչ յաւիտենից", հինգ տուն։

Ընդ 'ի սուրբ Լուսաւորիչ։ Սարկաւագն, Ամէն"։ Հանդիսապէտն, Պահպանիչ. Հայր մեր. Օրհնեալք եղերուք։ Եւ դառնան 'ի սուրբ Յակոբ։

Ի տօնի Ութօրէայ աստուածայայտնութեան և Անուանակոչութեան Տեառն Մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի:

Գիշերային ժամերգութիւնն 'ի սուրբ Յակոբ կատարի, զկնի ժամերգութեան հարկանի կոչնակ. և ոմն պատարագիչ և հանդիսադիր գնայ 'ի սուրբ Յարութիւն ամենայն միաբանութեամբ. և զայլ ամենայն արարողութիւնս և կարգադրութիւնս տես 'ի Վարագայ խաչն:

Իսկ շուրջ զԳերեզմանաւն գնան յՈւշաթափման տեղի սուրբ Աստուածածնին, ասելով Շարական՝ դջ. "Այս 'ի լուսոյ 'ի հօրէ ո: Ի նմին տեղւոջ ասէ:

Սարկաւագն, Սուրբ խաչիւս աղաչեսցուք:

Հանդիսապէտն, Պահպանիչ և յոյս հաւատոյ":

Ի Վերնատուն ոչ ելանեն:

Այլ հարկանի զոյգ կոչնակ 'ի Վերնատունն մեր, Ճաշուն ասի առաջի դրան սուրբ Գերեզմանին:

Ի սենեակ կառավարչին զգեստաւորի պատարագիչն, և այլն. ըստ արարողութեան կարգի է որպէս զՎարագայ խաչին. զկնի պատարագին դառնան 'ի սուրբ Յակոբ:

Իսկ յետ սեղանոյն Եպիսկոպոսունք, Ժամօրհնողք, զոյգ Ժամասացք, երկու Խոստովանահայրք, Նախասարկաւագն բուրվառաւ՝ զոյգ դպիր մոմեղինաւ՝ երթեալ առ Արքազան Պատրիարքն օրհնեն զվեհարանն:

Մեծի պահոց առաջին շաբաթն՝ որ է տօն Թէոդորոսի զօրավարին :

Յայսմ աւուր Յոյնք և Մեք ունիմք հանդէս և Թափօր 'ի սուրբ Յարութեան տաճարն. Նախ Յոյնք կատարեն զհանդէս իւրեանց, և ապա առնեն մեզ. և յիններորդ ժամու հարկանի կոչնակն Մեր, և գնան 'ի սուրբ Յարութիւն ամենայն միաբանք և տէրունական ուխտաւորք՝ ըստ կարգադրութեան Վարագայ խաչին: Հուսկ յետոյ ելանէ Հանդիսապետն. և շուրջ զԳերեզմանաւ գնան և ելանեն 'ի սուրբ Վերնատուն, ասելով Շարական՝ «Բարեխօսէն», և այլն. ըստ կարգի. և զկնի դառնան 'ի սուրբ Յակոբ :

Ի գիշերի պատարագն սրբոյ Գերեզմանին՝ ըստ կարգի է. Նախ՝ Յոյնք, ապա Մեք, յետոյ Լատինն թէ միայն՝ եթէ ընդ մեզ իցէ զատիկն, իսկ զձայնաւորն առնեն 'ի Պարտէզն. և Յոյնք զկնի հանդիսաւոր պատարագին ելանեն 'ի Թափօր, և Մեք զկնի մեր հանդիսաւոր պատարագի 'ի Վերնատունն՝ ելանեմք 'ի մեծահանդէս Թափօր զԳերեզմանաւն :

Եթէ Լատինացւոց զատիկն 'ի Մեր ծաղկազարդի աւուրն գայ, 'ի շաբաթ երեկոյի Բուն բարեկենդանին Մերոյ հանդէս ունին, իսկ յառաւօտուն ինչ ոչ գոյ. միայնակ զարդարեն զսբ. Գերեզմանն 'ի նոյն երեկոյին՝ և գան 'ի ներքս, և շրջին շուրջ զԳերեզմանաւն երիցս, և ապա հանդիսիւ ելանեն 'ի Թափօր 'ի սուրբ Տեղիսն. վասն այսր հանդիսի՝ Մեք և Յոյնք լուցանեմք

զՊատանատեղւոյ և զսուրբ Գերեզմանի դրան աշտանակսն, նա և զներքին և զվերին չորան կանթեղսն լուցանեմք։

Եթէ յերկրորդ կիւրակէի մեծի պահոց Մերոց ծաղկազարդ իցէ Լատինացւոց, 'ի շաբաթ երեկոյի և 'ի կիւրակէ առաւօտու յառաջ քան զՄեզ և զՅոյնս կատարեն զթափոր իւրեանց ըստ արարողութեան ծաղկազարդին։

Յիններորդ գիշերոյին ժամու, հարկանի կոչնակ 'ի սուրբ Յակոբ, ամենայն եկեղեցական պաշտօնեայք, և Տէրունական Ուխտաւորք գնան 'ի սուրբ Յարութիւն, 'ի Վերնատունն մեր կատարեմք զգիշերային ժամերգութիւնն՝ և հաշտարար սուրբ Պատարագի խորհուրդն։ Զկնի Առաքելոցին զգեստաւորի Հանդիսապետն հայրապետական զգեստիւ, Վարդապետք և Քահանայք շուրջառաւ, որպէս օրէն է յամենայն աւուր հանդիսաւոր թափօրի։

Յաւարտ ս̃ր Պատարագին. Նախասարկաւագն ասէ, Եւ ևս խաղաղութեան զՏէր աղաչես"։

Հանդիսապետն՝ տեառնագրեալ ասէ, Օրհնութիւն և փառք". և արկանէ խունկ 'ի բուրվառն։

Ժամարարն՝ ըստ կարգի քաղցրաձայն երգէ Շարական, այս. "Որ 'ի լերինն այլակեր"", և այլն։

Հանդիսապետն՝ իբրև հասանէ 'ի մէջ սեանց՝ սոյն Շարականն, բլ. "Ճառագայթ փառաց", և այլն։ Զկնի երկիցս շրջելով շուրջ զԳերեզմանաւ, յերրորդին գնան 'ի սուրբ Պատանատեղին, և մինչ հասանեն առաջի դրանց մատրանաց Ղպտւոց և Ասորւոց՝ երգեն Շարական,

թէ. «Օրհնեցէք մանկունք ընդ երկնայ», և այլն.

Ի սուրբ Պատանատեղին դասաւորեալ կարգ 'ի կարգ ըստ միշտ սովորութեան, յաջմէ և յահեկէ Հանդիսապետին 'ի կողմն Գողգոթայի. և Թափօրականք շուրջ զՊատանատեղեաւ, և ասեն 'ի ձայն. Ալէլուիա ալէլուիա, «Ամպ լուսաւոր հովանի եղև նոցա. ձայն եղև յամպոյն որ ասէ, դա է որդի իմ սիրելի ընդ որ հաճեցայ. զմա լուարուք»։

Սարկաւագն՝ Որդի։ Աւետարան Մարկ. Թ. 1. «Եւ յետ վեց աւուր, վերջ 7. գլխ ընդ իւրեանս»։

Սարկաւագն, Խնդրեսցուք հաւատով միաբան»։

Թափօրականք, Կեցո տէր, և այլն։

Աւետարանիչն, Քում ամենազօր և հրաշալի։

Սարկաւագն, Եւ ևս խաղաղութեան զտէր։

Հանդիսապետն, Օրհնութիւն և փառք հօր», և գնան 'ի դուռն սուրբ Գերեզմանին, առելով Շարական, որ է. «Ի Թափօր լերինն ձևացուցեր»։ գան 'ի դուռն կենսատու սուրբ Գերեզմանին, պար առեալ շար 'ի շար, և այլն. Որդեօ 'ի Վարագայ խաչին. գերեզման համբուրել ոչ գոյ։ Ասեն 'ի ձայն՝ Ալէլուիա ալէլուիա, «Լերինք ցնծասցեն առաջի տեառն, զի գայ՝ և գայ նա 'ի դատել զերկիր»։

Սարկաւագն, Որթի։ Աւետարան Ղուկ. Թ. 28. «Եւ եղև յետ այսց բանից, վերջ 36. յորոց տեսին»։ Ապա ձայնաւոր Տէր ողորմեա, ըստ սովորութեան։

Արդ, Ե՛կ տէր յիսուս՝ ողորմեա մեզ, ողորմութեան ժամ է արդէն. Ե՛կ բարեխնամ այց

կենսատու սուրբ Գերեզմանին Քրիստոսի ։ Պատարագիչն ՚ի սեննեակ կառավարչին զգեստաւորի. առն երգի ՚ի ձայն, «Խորհուրդ խորին»։ ՚Ի հասանել ժամարարին ՚ի մէջ սեանց՝ երգեն Շարական, դյ. «Հրաշափառ աստուած»։ Լուսացումն և ընտրեալն առաջի դրան սուրբ Գերեզմանին սափ. Սպասն ՚ի վերայ հրեշտակի Վիմին, և պատարագի Թափօրն շուրջ զգերեզմանաւն լինի, նոյնպէս և վերաբերումն. և յորժամ ընթեռնուն զճաշու գիրքն, և ՚ի ժամ վերաբերման, Պատարագիչն հայրապետական ըզգեստիւ ելեալ նստի յաթոռն, որ առաջի դրան սուրբ Գերեզմանին, և մինչ վերաբերումն հասանէ առաջի սուրբ Դրան, Պատարագիչն հանէ զԹագն, զեմիփորոնն, և զմատանին. և ապա առեալ զսկիհն տեառնագրէ ժողովրդեան։

Յաւարտ սուրբ պատարագին եթէ Հանդիսապետն պատարագամատոյցն իցէ. զգենու զեմիփորոնն; և դնէ զԹագն և զմատանին, և առնու զխաչ և զգաւազան. ապա եթէ այլ ոք է, ՚ի սեննեակ Տեսչին զգեստաւորի։

Արձակման ասէ ՚ի ձայն, Եւ ևս խաղաղու"։

Հանդիպեալքն տեառնագրեալ ասէ, Օրհնութիւն և փառք։ Եւ արկանէ խունկ, և ելանեն ՚ի Թափօր։

Քահանայն, ըստ դասին երգէ բարձրաձայն Շարական՝ բէ. «Որ պատուիրան. և Հայրց. Որ. զտիրականդ. Մեծ. Ուրախ լեր մարիամ. Ողբ. Ուրախ լեր եկեղեցի», և այլն։ Զկնի երիցս շըրջելոյ շուրջ զԳերեզմանաւ, գնան ՚ի սուրբ Պա-

ատանատեղին, երգելով Շարական՝ դկ. «Յիսուս միածին, և խաչի քո քրիստոս, ի սմա բարձրացուս», և այլն։

Ի սուրբ Պատանատեղին շրջապատ դառնարձեալ կարգ 'ի կարգ յաջմէ և յահեկէ Հանդիսապետին, երգեն Սաղմոս 'ի ձայն, Ալէլուիա ալէլուիա. «Ի խորոց կարդացի առ քեզ տէր»։

Սարկաւագն՝ Որթի։ Աւետարան Յովհ. ԺԱ. 38. «Յիսուս դարձեալ վրդովեալ, վերջ 40. զոր աբարձ յիսուս». և առի Հոգւոցն հանգուցելոց։

Սարկաւագն, Եւ ևս խաղաղութեան զտէր։

Հանդիսապետն, Օրհնութիւն և փառք Հօր։

Եւ գնան 'ի դուռն կենդանատու սուրբ Գերեզմանին, ասելով Շարական՝ բյ. «Ընդ լուսափայլ։ Ըստ առաջնոյն կարգաւորութեան է արարողութիւնն։

Եւ յետ համբուրման սրբոյ Գերեզմանին, ասեն ձայնիւ. Ալէլուիա ալէլուիա, «Գովեա երուսաղէմ զտէր. և օրհնեա զա̃ծ քո սիոն»։ Աւետարան Մարկ. ԺԲ. 16. «Իսկ մետասան, վերջ 20. 'ի կատարած աշխարհի»։

Թափօրականք՝ ասեն 'ի ձայն, Տէր ողորմեա Է։

Երգ, Գերեզմանիդ քո համբուրման. կամ Ե՛կ տէր յիսուս ողորմեա մեզ, ողորմութեան։

Սարկաւագն, Աղաչեսցուք զկենդանատու փրկիչն։

Դպիրն, Կեցո տէր. Տէր ողորմեա տէր ողոր"։

Աւետարանիչն, Անկեալ առաջի քո բարերար։

Դպիրն, Յիշեա տէր զպաշտօնեայս քո զծը"։

Աւետարանիչն, Բարերար և բազում ողորմ։

Սարկաւագն, Եւ ևս խաղաղութեան զտէր։

Հանդիսապետն, Օրհնութիւն և փառք հօր ։ Եւ շուրջ զԳերեզմանաւ անցեալ ընդ սուրբ Պատանատեղին՝ գնան 'ի սուրբ Լուսաւորիչ. ասելով Շարական՝ "Բարունորէն բացաս" ։

Սարկաւագն, Սուրբ խաչիւս աղաչեսցուք ։

Հանդիսապետն, Պահպանիչ և յոյս հաւատոյ. Հայր մեր որ յերկինս. Օրհնեալ եղերուք ։ Եւ վերադառնան 'ի սուրբ Յակոբ ամենայն միաբանութեամբ ։

Յաղագս Ծաղկազարդի ։

Ի շաբաթ երեկոյի Ղազարու յարութեան, յիններորդ ժամու հարկանի կոչնակ 'ի սուրբ Յակոբ, և գնամք 'ի սուրբ Յարութիւն ամենայն բազմութեամբ ըստ առաջնոց հանդիսաւոր աւուրց սովորութեանց և կարգադրութեանց մերոց. և հուսկ յետոյ 'ի սուրբ Վերնատունն ելեալ, զերեկոյեան ժամերգութիւնն կատարեմք ըստ եկեղեցական արարողութեան մերում ։ Եւ ապա վերադառնամք 'ի սուրբ Յակոբ ։

Ծաղկազարդի կիրակէ ։

Ի մէջ գիշերի հարկանի կոչնակ 'ի սուրբ Յակոբ, յաւագ դուռն վանուցս՝ ուստ ամենայն արանց արժանեաց միաբանից և ուխտաւորաց, և գնան 'ի սուրբ Յարութիւն ։ Յետ աւարտման աստուածընկալ Գերեզմանի սովորական մբ Պատարագին . 'ի սուրբ Վերնատունն սկսանին պաշտել զգիշերային ժամերգութիւնն ։

Ապա հարկանի զոյգ կոչնակ, և համառօտ ատենաբանութիւն՝ յաղագս գալստեան Քրիստոսի 'ի սուրբ Երուսաղէմ . և անդ մատչի մբ Պատարագ ։ Զ՛կնի Առաքելոցին՝ զգեստաւորի Հանդիսապետն, յաւարտ հաշտարար պատարագին՝ Նախատրկաւագն ձայնէ, Եւ ևս խաղաղու" ։

Հանդիսապետն, խաչակնքեալ ասէ . Օրհնութիւն ։

Ժամասացն, ըստ դասին երգէ Շարական՝ Բյ . «Որ զխորհուրդ», և այլն ։ Եւ իջանեն դասակարգ 'ի վայր, և շրջին շուրջ զԳերեզմանաւն շար 'ի շար հանդարտաքայլ ։ Զ՛կնի երկիցս շրջելոյ շուրջ զԳերեզմանաւ, և մինչ անցանեն ընդ մատուռն Խփուոց, դնեն աթոռ Սրբազան Պատրիարքին ։

Նախ Սաղմոս Թիւ, Ալէլուիա ալէլուիա, «Լերինք ցնծասցեն առաջի տն, զի դայ՝ զի հաստատել է տր 'ի դատել զերկիր» ։ Գիրք՝ Երգ Երգոց . Բ . 8 . «Ձայն եղբօր որդւոյ իմոյ, վերջ, զատինս իմ քեզ» ։ Եսայի, «Ասացէք դստերը Սիոնի, վերջ . և ոչ լքեալ» ։ Եփես . Ա . 3 . «Օրհնեալ է ած, վերջ 10 . և որ ինչ յերկրի 'ի նոյն» ։

Նոյն Սողոմոն ձայնիւ, Ալէլուիա ալէլուիա, « Օրհնեալ եկեալ անուամբ տեառն », և այլն։ Աւետարան Մարկ. Ժ. 46. « Եւ գան յԵրիքով. Վերջ ԺԱ. 11. երկոտասանիւքն հանդերձ »։

Սարկաւագն՝ 'ի ձայն բարձր ասէ, Եւ ևս խա″. Վասն 'ի վերուստ խաղաղութե. Տէր ողորմեա։ Եւ տեառնագրեսցեն զանգատան։

Սարկաւագն, Սուրբ խաչիւս աղաչեսցուք։

Ժամերգողքն, Պահպանիչ և յոյս հաւատոց։

Դպիրք, Յորժամ եկեալ կենարարդ 'ի գերեզ։

Սարկաւագն, Եւ ևս խաղաղութեան զտէր։

Ժամերգողքն, Օրհնութիւն և փառք հօր։

Եւ գնան 'ի սուրբ Պատմատեղին, երգելով Շարական՝ զէ. « Յիսուս միածին անմահութեց։

Ի սուրբ Պատմատեղին շրջապատ դասակար- գեալ, կարգ 'ի կարգ յաջմէ և ձախմէ Հանգի- ստարանին, երգեն 'ի ձայն, Ալէլուիա ալէլուիա, « Ի խորոց կարդացի առ քեզ տէր տէր », և այլն։ Աւետարան Յովհ. ԺԱ. 1. « Եւ էր ոմն հիւանդ։ Վերջ 46. զոր արարն Յիսուս »։

Ժամերգողքն, Հոգւոյն հանգուցելոց քոց։

Սարկաւագն, Եւ ևս խաղա. Վասն հանգու″։

Ժողովուրդն, Քրիստոս որդի աստուծոյ ա″։

Սարկաւագն, Եւ ևս խաղաղութեան զտէր։

Ժամերգողքն, Օրհնութիւն և փառք հօր″.

Եւ գնան 'ի դուռն կենսատու Գերեզմանին. ըստ առաջնոյ կարգաւորութեան, ասելով Շարական՝ բէ. « Ուրախ լեր եկեղեցի սուրբ », և այլն։

Առաջի դրան սբ Գերեզմանին ասի 'ի ձայն, Ալէլուիա ալէլուիա, « Գովեա երմ զտէր » և այլն։

Աւետարան Մատթ. ԻԸ. 16. «Իսկ մետասան աշակերտքն գնացին, Վերջ 20. մինչև 'ի կատարած աշխարհի ր, և այլն :

Թափօրականք ; Ձայնաւոր՝ Տէր ողորմեա՛ :

Սարկաւագն ; Աղաչեսցուք զկենդանատու փրկիչն :

Նաեփորանքն, Անկեալ առաջի քո բարերար :

Դպիրքն ; Յիշեա տէր զպաշտօնեայս քո :

Նաեփորանքն, Բարերար և բազումողորմ :

Սարկաւագն՝ առէ 'ի ձայն ; Եւ ևս խաղաղու" :

Հանդիսապետն, Օրհնութիւն և փառք Հօր" :

Եւ շուրջ զԳերեզմանաւ գնան ելանեն 'ի սուրբ Վերնատունն :

Սարկաւագն ; Սուրբ խաչիւս աղաչեսցուք՛ :

Հանդիսապետն, Պահպանիչ և յոյս հաւատոյ" :

Օրհնեալ տէր մեր յա. Հայր մեր որ յերկինս. Օրհնեալ եղերուք 'ի շնորհաց սբ հոգւոյն : Այս ամենայն բազմութեամբ եկեղեցականաց կան 'ի սուրբ Յակոբ :

Յաղագս Ճրագալուցի Մերոյ :

Ի սուրբ Զատկի Ճրագալուցի շաբաթ ա-
ւուր 'ի վեցերորդ ժամու , հարկանի կոչնակ 'ի
սուրբ Յակոբ . տէրունական բարեպաշտօն Ուխ-
տաւորք մոմ 'ի ձեռս գնան 'ի սուրբ Յարութիւն :
Ապա Սրբազան Պատրիարքն միաբան եկեղեցա-
կանօք յեօթներորդ ժամու երթեալ ելանէ 'ի
սուրբ Վերնատունն մեր . և նստի 'ի ներքոյ ա-
ռաջնոյ կամարին , որ հայի 'ի վերայ կենսատու
գերեզմանին Քրիստոսի : Յայնք ելանեն 'ի Թա-
փոր՝ և շրջին երիցս շուրջ զԳերեզմանաւն :
Ապա Մեր լուսարարն և Յունաց՝ զգեստաւո-
րեալք , երկոտասան մոմ 'ի ձեռս իւրաքանչիւ-
րոց մտանեն 'ի սուրբ Գերեզման , և լուցանեն
'ի լուսաւոր կանթեղէ Գերեզմանին Քրիստոսի :
Իսկ Ղփտին և Ասորին 'ի մեր լուսաւորեայէն
լուցանեն արտաքոյ ներքին դրան՝ առ Վիմ
հրեշտակին , ըստ նախնական հին սովորութեան
իւրեանց : Մերքն տանին լուսաւորեալ նախ
Սրբազան Պատրիարքին , 'ի նմանէ և 'ի միմեանց
լուցանեն իւրաքանչիւր ոք զմոմս՝ զորս 'ի ձեռս
ունին 'ի պատրաստի ըստ վաղնջուց եկեղեցա-
կան արարողութեանց , 'ի նշանակ լուսափայլ
յարութեանն Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ . որոյ
'ի փառս՝ պաշտի և յամենայն համատարած ե-
կեղեցիս հայաստանեայց , և այլոց քրիստոնէից :

Ապա նոյն լուսարար Վարդապետն զգեստաւի-
Թագ կամ միթր 'ի գլուխ եդեալ՝ լինի Հանդի-
սապետ , և ելանեն 'ի Թափոր , շուրջ զսուրբ

Գերեզմանաւն երիցս ; ըստ օրինի միւս Թա-
փորաց ։

Սարկաւագն, Եւ ևս խաղաղութեան զՏէր"։

Հանդիսապետն, Օրհնութիւն և փառք, և այլն։

Ժամասացն, ըստ դասին երգէ բարձրաձայն Շարական, այլ. « Նուաքեցար 'ի հօրէ. և Յարուցեալ տէրն. և Աքանչելի հրեշտակն »։ Յետ երիցս շրջելոյն, դատակորդին 'ի դուռն սուրբ Գերեզմանին, ըստ արարողութեան առաջնոյն։

Յետ համբուրման և երկրպագութեան՝ Թափօրականք ասեն 'ի ձայն, Ալէլուիա ալէլուիա, « Գովեա երուսաղէմ զՏէր », և այլն։ Աւետարան Մատթ. ԻԸ. 16. « Իսկ մետասան աշակերտքն, վերջ 'ի կատարած աշխարհի »։ Ապա ձայնաւոր՝ Տէր զօրութեամբ, երեսուն։ Երգ։

Նախերգանքն, Քում ամենազօր և հրաշալի։

Սարկաւագն, Սուրբ խաչիւս աղաչեսցուք։

Հանդիսապետն, Պահպանիչ և յոյս հաւատոց։

Սարկաւագն, Եւ ևս խաղաղութեան զՏէր։

Հանդիսապետն, Օրհնութիւն և փառք Հօր։

Թափօրականք, երգեն Շարական, « Բաքունո-քէն բացատրեսցուք »։ Եւ շուրջ զԳերեզմա-նաւն գնան եղանել 'ի մեր Վերնատունն, քանզի 'ի սուրբ Պատառնատեղին ոչ գնան։ Եւ Յոյնք ևս չունին սովորութիւն յայսմ աւուր երթալ 'ի սուրբ Պատառնատեղին ըստ մեզ։

Յայնժամ հարկանի զոյգ կոչնակ 'ի Վերնատունն մեր։

Սարկաւագն, Սուրբ խաչիւս աղաչեսցուք"։

Հանդիսապետն, Պահպանիչ և յոյս, և այլն։

Նոյնպէս երեւելեան ժամերգութիւն ըստ պատշաճի աւուր. եւ սուրբ Պատարագ մատչի ՚ի Վերնատանն ։ Նմանք Սիոն ունի ՚ի վայելել զշնորհս սուրբ Խորհրդոյն. եւ ոմանք վերադառնան ՚ի սուրբ Յակոբ՝ վայելել նոյնպէս ։

Աւուրք Յարութեան Տեառն մերոյ, որ է Զատիկ ։

Ի գիշերի Զատկին հարկանի կոչնակ ՚ի սբ Յակոբ. որբազան Պատրիարքն եւ ամենայն եկեղեցականք եւ աշխարհական ջերմեռանդն ուխտաւորք երթան ՚ի սուրբ Յարութիւն. ՚ի Վերնատանն սկսանի ժամերգութիւն ըստ պատշաճի աւուր ։ Սրբազան Պատրիարքն զգեստաւորի նախ քան զհարցն ։ Նոյն ամենայն զարդուք պատրաստեալ՝ երգելով զհարցն Հարականն՝ թէ. "Այսօր մեծ աւետիք ո, եւ այլն. իջանեն առաջի դրան կենարար սուրբ Գերեզմանին, եւ զասակարգեալ շար ՚ի շար ըստ աստիճանաց եւ պատուութեան շրջին զսուրբ Գերեզմանաւ հանդարտաքայլ ։

Յերկրորդում նուագի ՚ի հասանելն թափօրին մերում առաջի դրան մատրան խփուաց.

Սարկաւագն, ասէ բարձր. Եկեալքս ամենեւ" ։

Ժողովրդեան, Հզօր յաղթող եւ սքանչելի" ։

Դպիրքն, "Մեծացուսցէ անձն իմ զՏէր ո. ապա երգելով Հարականն՝ թէ. "Նորածածին տաճար լուսոյ ո. երթան առաջի դրան պատ-

ուածընկալ Գերեզմանին. և կանգնին դասա-
դաս ամենայն Թափօրականք. Հանդիսապետն մնեալ ընդ դուռն՝ նստի յաթոռ, որ դիմի արտաքին դրան եդեալ է: Ուստի դրան սուրբ Գերեզմանին:

Սարկաւագունք երգեն, Եւ ևս խաղաղութեան. Վասն սուրբ տեղւոյս շինութեան և բարեկար":

Թափօրականք, Եղիցի անուն տեառն օրհնեալ: Ընթերցուած, Յովհ. Ի. 1. «Եւ ՚ի միաշաբաթուջն Մարիամ, մինչ 18. և զայս ինչ ասաց ցնա»:

Թափօրականք, Փառք յարութեան քո, և այլն:

Սարկաւագն, Զուարճացեալքս մեծաւ ուրա":

Քահանայապետն, Ամենակեցոյց սուրբ և մեծի:

Դպիրքն, «Ողորմեա՛ ինձ աստուած բստ»: Եւ ելանեն դարձեալ շուրջ զԳերեզմանաւն առնլով Շարականն՝ Տէ. «Այսօր զպատուէք», և այլն: Ուստի և ս առաջի դրան խաչիւոց զանեղի առեալ.

Սարկաւագն ասէ, Երկրպագեմք քեզ Տէր:

Հանդիսապետն, Ողորմած գթած Ճշմարիտ:

Դպիրքն, Ալէ". ալէ". «Օրհնեցէք զՏէր»: Եւ սակաւ ինչ մի յառաջ խաղացեալ՝ Հանդիսապետն բազմի յաթոռն, որ անդ պատրաստեալ կայ: Թափօրականք՝ երգեն զՏէր երկնիցի Շարականն՝ Տէ. «Այսօր հրեշտակք», և այլն. այլ յորժամ զվերջին տունն ասիցեն. «Այսօր և մեք զուարճացեալք». Եպիսկոպոսք, Վարդապետք, և Քահանայք զոյգ զոյգ եկեալ նախ՝ համբուրեն զաջ Հանդիսապետին: Ապա խոնարհեալ ողջունեն զմիմեանս և աւետեն՝ ասելով, Քրիստոս յարեաւ ՚ի մեռելոց. Օրհնեալ է յա-

րուԹիւնն քրիստոսի ։ Ձկնի « փառք 'ի բար-ձունս աստուծոյ », և այլն ։

Սարկաւագն, ասէ Ծորող, Առաջացուք անձինք։

Հանդիսապետն, Բարեխօս ունիմք սուրբ զնշան։

Սարկաւագն, Յիշեսցուք և զամենայն սուրբսն։

Ժողովուրդն, Գոհանամք զքէն ։ Սուրբ էծ որ յա՛։

Ապա Սաղմոս Թիւ. « քեզ վայել է օրհնութի »։ Գործ. Ա. 1. « Զ բանն առաջին, վերջ մինչև 'ի ծագս երկրի ։ Ապա ձայնիւ Ալէլուիա ալէլուիա ։ « Հաստատեալ կային ոտք մեր », և այլն ։ Աւետարան Մարկ. ԺԶ. 2. « Եւ ընդ առաւօտս, վերջ 8. զի երկնչէին » ։

Սարկաւագն, Եւ ևս խաղա՛. Վ՜ 'ի վերուստ ։ Եւ տեառնագրեսցեն զանդաստան ։

Սարկաւագն, Ա՛ խաչիւս աղաչեսցուք զտէր ։

Հանդիսապետն, Պահպանիչ և յոյս հաւատա՛ ։

Դպիրն, ասէ ժամամուտ, Քանզի յարեաւ ։

Սարկաւագն, Եւ ևս խաղաղութեան զտէր ։

Հանդիսապետն, Օրհնութիւն և փառք հօր ։

Եւ անտի յառաջ խաղացեալ հանդարտաքայլ երթան 'ի սուրբ Պատանատեղին ասելով Շա-րական՝ դհ. « Յիսուս միածին ». ըստ Տօնացու-ցին մերոյ ։

Իբրև շարագասին յաջմէ և յահեկէ սուրբ Պատանատեղւոյն . երգեն 'ի ձայն, Ալէլուիա ալէլուիա . « Բարձր առնեմ զքեզ տէր »։ Աւե-տարան, Յովհ. ԺԱ. 38. « Յիսուս դարձեալ զայրացեալ, վերջ զոր արարն յիսուս »։

Սարկաւագն, Եւ ևս խա՛. Վասն հանգուցեալ ։

Աւետարանիչն, Քրիստոս որդի աստուծոյ ։

Սարկաւագն, Եւ ևս խաղաղութեան զտէր ։

Հանդիսապետն, տեառնագրեալ՝ ասէ Օրհնութիւն և փառք. և երթեալ անտի դասակարգին Կենդանի աստուածընկալ Գերեզմանին Քրիստոսի. զորոյ զգործառնութիւն տես յերկրորդ Կիւրակէի, զի նոյն հանդէս է ։ Ասելով Շարական, Եկ. «Քրիստոս յարեաւ », և այլն ։

Թափօրականք՝ երգեն 'ի ձայն, Ալէլուիա ալէ", «Գովեա՛ երուսաղէմ զտէր. և օրհնեա՛ զած »։ Աւետարան Մաթ. ԻԸ. «Իսկ մետասան; վերջ 20. 'ի կատարած աշխարհի », և այլն ։

Դպիրքն, 'ի ձայն ասեն, Տէր ողորմեա ։ Երգ ։

Սարկաւագն, Խնդրեսցուք հաւատով միաբան"։

Դպիրքն, Կեցո տէր, և այլն ։

Աւետարանիչն, Քում ամենազօր և հրաշալի ։

Սարկաւագն, Եւ ևս խաղաղութեան զտէր ։

Հանդիսապետն, Օրհնութիւն և փառք Հօր ։ Եւ շուրջ զԳերեզմանաւն երթալով ելանեն 'ի Վերնատունն, ասելով զերգս, «Նորատեղծեալ բանն յանէից », և այլն ։

Այս հարկանի զոյգ կոչնակ 'ի Վերնատունն մեր վասն պատարագի ։

Սարկաւագն, Սուրբ խաչիւս աղաչեսցուք ։

Հանդիսապետն, Պահպանիչ և յոյս հաւատոյ ։

Պատարագիչն, զգեստաւորի 'ի սենեակ Կառավարչին. հաշտարար սուրբ Պատարագն 'ի վերոյ կենսատու սուրբ Գերեզմանին ։ Զորոյ զգործառնութիւնն տես 'ի հինգերորդ Կիւրակէի մեծի պահոց ։ Զկնի պատարագին վերադառնան 'ի սուրբ Յակոբ ։

Յաղագս Աշխարհամատրան Ներսէսի ։

Ի շաբաթ երեկոյին գնամք 'ի սուրբ Յարութիւն. զօրգ 'ի սուրբ Պատանատեղին, և այլ ամենայն ըստ կարգի. ժամերգութեան պաշտօնըն կատարի 'ի Վերնատունն, և ապա գանամք 'ի սուրբ Յակոբ ։

Ի գիշերին հարկանի կոչնակ 'ի սուրբ Յակոբ, գնան ամենայն պաշտօնեայք 'ի սուրբ Յարութիւն, 'ի Վերնատունն պաշտել ժամերգութիւնն ։ Զկնի հարկանի զոյգ կոչնակ. ճաշունափ 'ի դուռն կենդանատու Գերեզմանին, և պատարագիչն զգեստաւորի 'ի սենեակ Լուսաւորչին. զօրին խորհրդաւոր արարողութիւնն Տէր Վարդոգոյ խաղէ ։

Նաև այսր հանդիսի մերում Յոյնք և Լատինք յերեկոյի և 'ի ժամ սուրբ Պատարագին, լուցանեն զվերին և զներքին շարան կանթեղաց, և զաշտանակս զՊատանատեղւոյն և զսրբոյ Գերեզմանին ։

Յամի Տեառն 1829. և Հայոց ՌՄՀԸ. այցելութեամբն Աստուծոյ՝ իբրև նորոգեցաւ սրբոյ Գերեզմանի պատարագի հին հրովարտակն, վճիռ հատու արդար դատաստանաւ և հաւահաճութեամբ դատախազաց. 'ի նոյն ամի, 'ի Սեպտեմբեր երկու. թէ երեք ազգք Հայք, Յոյնք և Լատինք համախոհ հաւասար ընկերութեամբ 'ի սուրբ Գերեզմանն դիցեն պատկեր, աշտանակ, ծաղիկ, և կախեսցեն կանթեղ, և զայլ անօթս և զարդս եկեղեցականս ։ Նա յամենայն աւուր առա-

մնացորդեցաւ պատարագել 'ի վերայ Քրիստոսի կենդանւոյ Գերեզմանին ։ Բայց Նախ՝ Յոյնք, ապա Մեք, յետոյ Լատինք ։

Այլ 'ի յաւելուածոյ հանդիսաւոր աւուրց՝ եթէ հանդէս աւուրն Յունաց իցէ, նախ Մեք Պատարագեմք, ապա Լատինք, յետոյ Յոյնք՝ հանդիսաւոր ։ Իսկ եթէ Մերն իցէ հանդէսն՝ ըստ պայմանեալ կանոնադրութեանց, նախ՝ Յոյնք և Լատինք պատարագեն . յետոյ Մեք՝ հանդիսաւոր ։ Այլ եթէ Լատինաց իցէ հանդէսն . նախ Յոյնք և Մեք պատարագեմք, յետոյ Լատինքն՝ հանդիսաւոր ։

Յայսպիսի աւուրս՝ միայն հանդիսականքն զարդարեն զսուրբ Գերեզմանն շուրջանակի ըստ հաճութեան ։ Այլ եթէ 'ի միասին կատարի հանդէսն, որպէս Ծաղկազարդ, Զատիկ, ըստ յառաջասաց կարգադրութեանն պատարագեմք, և ընկերութեամբ հաւասար զարդարեմք, թէ զսուրբ Գերեզմանն, թէ զճակատ դրանն, և թէ զկաթուղիկէն և զշրջապատս Նորա ։ Այլ իւրաքանչիւր ազգ՝ 'ի մի մի շաբաթ աւել ածէ, և լուանայ զսուրբ Գերեզմանն՝ արտաքին շրջանակօք, նմանապէս և զս̃բ Պատանատեղին 'ի մի մի շաբաթ աւել ածեմք և լուանամք, և զծածկոյթս սփռեմք 'ի փառս մեծ վայելչութեանն Քրիստոսի, որ վասն փրկութեան մերոյ չարչարեցաւ, մեք մաքուր և պայծառ պահեսցուք զանօրինական սուրբ Տեղիսն իւր, և փառաւորեսցուք զնա գոհութեամբ և երգօք հոգևորօք, զի և նա մաքրեացէ զմեզ յամենայն արատոյ մե-

ղաց, և անձանց շնորհօքն լուսաւոր և պայծառ պահելով զհոգիս մեր, փառաւորեսցէ զմեզ անպատում փառօք իւրովք յաւիտեան, ընդ այնմ զփառաւորիչս իւր փառաւորեսցի ։

Եւ փոխանակ այսր հանդիսի մերում՝ յառաջին շաբաթուն, որ է Նոր Կիւրակէ, հանդիսաւոր պատարագ ունին Ցոյնք 'ի սուրբ Գերեզմանն Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ ։

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ՄՇՏՆՋԵՆԱՒՈՐ ՇԱԲԱԹԱԿԱՆ ԹԱՓՕՐԻ

ՍՐԲՈՑ ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ՏԱՃԱՐԻՆ.

Որ յԱստուածընկալ և 'ի շնորհազարդ Տեղւոջ չարչարանացն Քրիստոսի, ըստ կարգադրութեան առաջադրութեանց Ազգային նախնեաց մերոց.

Ուրբաթ.

Յիններորդ ժամու զկնի Երեկոյի կոչնա-կին՝ գումարին Եկեղեցականք առաջի Իւղա-թափման տեղւոյ. մինչ հասանի Լատինաց թա-փօրն 'ի Փուշ պսակն, առնու շուրջառ մեր թա-փօրապետն միայն, վարդապետք և քահանայք փիլոնաւ, զոյգ դպիր լուսակալք, և 'ի ձեռս թափօրականաց վառեալ մոմ. իսկ Նախասարկաւագն զգեցեալ շապիկ՝ ուրար զուսովն, սաղաւարտ 'ի գլուխն, բուրվառ և խնկամանս 'ի ձեռին.

1 Նաէ 'ի ձայն, Եւ կս խաղաղութեան զսէր։

Թափօրապետն. Օրհնութիւն և փառք հօր։

Եւ արկանէ խունկ 'ի բուրվառն, և գնան զոյգ զոյգ 'ի մէջ Բանտին, ասելով Շարական՝ Բյ. «Նա-ծածկոյթութեամբն», և այլն։

Սարկաւագն՝ Որթի։ Աւետարան Ղուկ. ԻԳ. 17. «Զի հարկ էր մի մի, վերջ 23. 'ի խաչ հանել»։

Սարկաւագն, Փառք քեզ տէր. Խնդրեսցուք։

Դպիրն, Կեցո տէր. Տէր ողորմեա։

Թափօրապետն, Քում ամենազօր և հրաշալի։

2 Սարկաւագն՝ ասէ 'ի ձայն, եւ ես խաղաղութե:
Թափօրապետն, Օրհնութիւն և փառք հօր:
Այս անուն երկաթն 'ի տեղին ուր զհանդերձն
Քրիստոսի բաժանեցին, ասելով Շարական՝ դէ.
«Զ.ահն լուսոյ յառաւօտին», և այլն:
Սարկաւագն՝ Որթի: Աւետարան Յովհ. ԺԹ. 23.
«Իսկ զինուորք, մինչ 24. զայս ինչ գործեցին»:
Սարկաւագն, Փառք քեզ տէր. Խնդրեսցուք:
Դպիրն, Կեցո՛ տէր. Տէր ողորմեա՛:
Թափօրապետն, Քում ամենազօր և հրաշալի:

3 Սարկաւագն՝ ասէ 'ի ձայն, եւ ես խաղաղութե:
Թափօրապետն, Օրհնութիւն և փառք հօր:
Այս անուն բլանեն 'ի Գիւղ խաչ, ասելով Շա-
րական՝ այ. «Հրաշակերտ և զօրեղ», և այլն:
Սարկաւագն՝ Որթի: Աւետարան Մարկ. ԻԴ. 27.
«Զի որպէս փոյլակն, մինչ 29. չարչարեցին»:
Սարկաւագն, Փառք քեզ տէր. Սուրբ խաչիւս:
Դպիրն, Կեցո՛ տէր. Տէր ողորմեա՛:
Թափօրապետն, Պահպանեա՛ զմեզ Քրիստոս:
Այս աւետարան միշտ 'ի Թափօրին՝ առաջի Լա-
տինացւոց խորանին ընթեռնումք:

4 Սարկաւագն՝ 'ի ձայն ասէ, եւ ես խաղաղութե:
Թափօրապետն, Օրհնութիւն և փառք հօր:
Այս անուն եղանեն 'ի սուրբ Լուսաւորչի եկեղե-
ցին մեր՝ ասելով Շարական, դէ. «Մարգարէ-
ից գերագոյն»: Այս աւետարան ընթեռնումք
առաջի սուրբ Կարապետի սեղանոյն:
Սարկաւագն՝ Որթի: Աւետարան, Յովհ. Ա, 29.
«Ի վաղիւն անդր ետես, մինչ 31. սա է որդին Այ»:

Սաղմոսագն, փառք քեզ տէր. Մէ ճգնաւորք:

Թափօրայեփն, Որ ընտրեցեր և ընկալար. և այլն:

5 Սաղմոսագն՝ առէ 'ի ձայն, Եւ ես խաղաղութեն:

Թափօրայեփն, Օրհնութիւն և փառք հօր:

Այս անուն եղանեն 'ի փուշ պսակ, ուր է սիւնն՝ յոր կապեցին զՔրիստոս 'ի տանն Պիղատոսի, ասելով Հարականն՝ դյ. "Նայսօր 'ի կատարումն:

Սաղմոսագն՝ Որթի: Նուեսարան Յովհ. ԺԹ. 2. "Եւ զինուորաց արարեալ, մինչ Ծ. ահա այրդ-ցձեղ", և այլն:

Սաղմոսագն, փառք քեզ տէր: Խնդրեսցուք:

Պղերն, Կեցն տէր. Տէր ողորմեա:

Թափօրայեփն, Քում ամենազօր և հրաշալի:

6 Սաղմոսագն՝ առէ 'ի ձայն, Եւ ես խաղաղութեն:

Թափօրայեփն, Օրհնութիւն և փառք հօր:

Այս անուն եղանեն 'ի սուրբ Գողգոթայ, ասելով Հարականն՝ դհ. "Ի յուրբաթու ժամ յերրորդ":

Սաղմոսագն՝ Որթի: Նուեսարան Յովհ. ԺԹ. 17. "Եւ նոքա առեալ, մինչ 20. և յունարէն":

Նա ապա 'ի ծունկս անկեալ ասեն, Սուրբ ած՝ երիցս, առանց փառաւորեալի. և ասի կից՝ Տէր ողորմեա: Երգ:

Սաղմոսագն, փառք քեզ տր. Սուրբ խաչիւս:

Պղերն, Կեցն տէր. Տէր ողորմեա:

Թափօրայեփն, Պահպանիչ և յոյս հաւատոյ". Կամ Առաջի պատուական, և այլն:

7 Սաղմոսագն՝ առէ 'ի ձայն, Եւ ես խաղաղութեն:

Թափօրայեփն, Օրհնութիւն և փառք հօր:

Իսկ անտի իջանեն 'ի սուրբ Պատանատեղին՝ ա- սելով Շարական, բէ. «Պարգևատուն», և այլն։

Սարկաւագն՝ Որթի։ Աւետարան Յովհ. ԺԹ. 38. «Յետ այսորիկ աղաչեաց», Վերջ 42. եդին զՅիսուս»։

Սարկաւագն, փառք քեզ տէր. խնդրեսցուք։

Դպիրն, կեցո՛ տէր. Տէր ողորմեա՛։

Թափօրապետն, Քում ամենազօր և հրաշալի։

Թափօրապետն կանգնի 'ի գլուխ սուրբ Պատա- նատեղւոյն՝ 'ի կողմն սուրբ Գողգոթային։

8 Սարկաւագն՝ ասէ 'ի ձայն, Եւ ևս խաղաղութեան։

Թափօրապետն, Օրհնութիւն և փառք հօր։

Իսկ անտի երթան 'ի սուրբ Գերեզմանն՝ ասելով Շարական, ակ. «Առաքեցար 'ի հօրէ», և այլն։

Սարկաւագն՝ Որթի։ Աւետարան, Յովհ. Ի. 10. «Բայց Մարիամ», Վերջ 16. վարդապետ»։ Մինչ բազմութիւն իցէ՝ առաջի դրանն ընթեռ- նումք զաւետարանն, ապա թէ ոչ՝ 'ի ներքս 'ի սուրբ Գերեզմանն։

Դպիրքն՝ ասեն 'ի ձայն, Տէր ողորմեա՛։ Երգ։

Սարկաւագն, փառք քեզ տէր. խնդրեսցուք։

Դպիրն, կեցո՛ տէր. Տէր ողորմեա՛։

Թափօրապետն, Քում ամենազօր և հրաշալի։

9 Սարկաւագն՝ ասէ 'ի ձայն, Եւ ևս խաղաղութեան։

Թափօրապետն, Օրհնութիւն և փառք հօր։

Իսկ ապա շուրջ զԳերեզմանաւ Տեառն՝ գան 'ի յԻւղաթափման տեղին սրբուհւոյ Աստուածածնին, ասելով Շարական՝ տկ. «Մերձ սիրով»։

Սարկաւագն՝ Որթի։ Աւետարան Յովհ. ԺԹ. 25. «Եւ կային առ խաչին», Վերջ 30. զհոգին»։

Սարկաւագն, փառք քեզ Տէր. Սբ զմծածինն։
Կոչերն, կեցո Տէր. Տէր ողորմեա։
Թափօրականն, Ընկալ Տէր զաղաչանս մեր։
Օրհնեալ Տէր մեր. Հայր մեր որ յերկինս.
Օրհնեալք եղերուք 'ի շնորհաց սբ հոգւոյն։

Շարական։

Օծնի Եկեղեցւոյ կոչնակին, մինչ Լուսինաց Թափօրն ելանէ 'ի Գիւտ խաչէն 'ի փուշ պսակն հասանի.

1 Սարկաւագն՝ ասէ 'ի ձայն, Եւ ևս խաղաղութեան։
Թափօրականն, Օրհնութիւն և փառք Հօր։
Սոյն արկանէ խունկ 'ի բուրվառն. և գնան 'ի սբ Բանան՝ ասելով Շարական, Բյ. "Ի գիշերին յորում մատնիւր", և այլն։
Սարկաւագն՝ Որթի։ Աւետարան, Մարկ. ԺԵ. 1. "Եւ վաղվաղակի, մինչ Ծ. յայտ պիղատոսի"։
Սարկաւագն, փառք քեզ Տէր. Խնդրեսցուք։
Կոչերն, կեցո Տէր. Տէր ողորմեա։
Թափօրականն, Քում ամենազօր և հրաշալի։

2 Սարկաւագն՝ ասէ 'ի ձայն, Եւ ևս խաղաղութեան։
Թափօրականն, Օրհնութիւն և փառք Հօր։
Սոյն անուի երթան 'ի Հանդերձ բաժանումն, ասելով Շարական՝ Դկ. "Սամկական", և այլն։
Սարկաւագն՝ Որթի։ Աւետարան Ղուկ. ԻԳ. 34. "Հայր թող դոցա, մինչ 38. սա է արքայն հրէից"։

Սարկաւագն, փառք քեզ Տէր. Խնդրեսցուք:

Դպիրն, կեցո՛ Տէր. Տէր ողորմեա՛:

Թափօրապետն, Քում ամենազօր և հրաշալի:

3 Սարկաւագն՝ ասէ 'ի ձայն; Եւ ևս խաղաղութե՜:

Թափօրապետն, Օրհնութիւն և փառք Հօր:

Այս անուն լինանեն 'ի Գիւտ խաչն, ասելով Շարականն՝ այ. «Անճառելի երևումն», և այլն:

Սարկաւագն՝ Որթի: Աւետարան Մատթ. ԻԴ. 30.

«Եւ ապա երևեսցի», մինչ 32. ամառն:

Սարկաւագն, փառք քեզ Տէր. Սուրբ խաչիւս:

Դպիրն, կեցո՛ Տէր. Տէր ողորմեա՛:

Թափօրապետն, Առաջի պատուական. կամ Պահպան»:

4 Սարկաւագն՝ ասէ 'ի ձայն, Եւ ևս խաղաղութե՜:

Թափօրապետն, Օրհնութիւն և փառք Հօր:

Այս անուն երանեն 'ի սուրբ Լուսաւորչի եկեղե-ցին մեր՝ ասելով Շարականն, դյ. «Հրաշափառ Աստուած», և այլն: Զայս աւետարան ընթեռ-նումք առաջի սուրբ Լուսաւորչի սեղանոյն:

Սարկաւագն՝ Որթի: Աւետարան, Յովհ. Ժ. 14.

«Ես եմ հովիւն», մինչ 16. և մի հովիւ»:

Սարկաւագն, փառք քեզ Տէր. Մեք ճգնաւորօքն:

Թափօրապետն; Որ ընտրեցեր և ընկալար:

5 Սարկաւագն՝ ասէ 'ի ձայն, Եւ ևս խաղաղութե՜:

Թափօրապետն, Օրհնութիւն և փառք Հօր:

Այս անուն երանեն 'ի փուշ պսակն, ասելով Շարականն՝ դհ. «Այսօր որ 'ի հրեղէն», և այլն:

Սարկաւագն՝ Որթի: Աւետարան Մարկ. ԺԵ. 16.

«Եւ զինուորքն», մինչ 20. հանեցեն զնա»:

Սարկաւագն, փառք քեզ Տէր. Խնդրեսցուք:

Դպիրն. Կեցո́ տէր. Տէր ողորմեա́.

Թուափորպետն. Քում ամենազօր և հրաշալի։

6 Սարկաւագն՝ առէ 'ի ձայն, Եւ եւս խաղաղութե։

Թուափորպետն, Օրհնութիւն և փառք հօր։

Եւ անտի ելանեն 'ի սուրբ Նշանն Գողգոթայ՝ ասելով Շարական, դէ. « Ստեղծեալ ծառոյ »։

Սարկաւագն՝ Որթի։ Աւետարան Ղուկ. ԻԳ. 33. « Եւ իբրև չոգան 'ի տեղին, վերջ 38. արքայն հրէից »։

Եւ 'ի ծունկս անկեալ առեն, Սուրբ աստուած՝ երիցս։ Եւ կից ընդ նմին 'ի ձայն առեն, Տէր ողորմեա́։ Երգ։

Սարկաւագն, Փառք քեզ տէր. Ալ. խաչես։

Դպիրն, Կեցո́ տէր. Տէր ողորմեա́։

Թուափորպետն, Առաջի պատուականն, և այլն։

7 Սարկաւագն՝ առէ 'ի ձայն, Եւ եւս խաղաղութ."։

Թուափորպետն, Օրհնութիւն և փառք հօր։

Եւ անտի իջանեն 'ի սուրբ Պատանատեղին՝ ասելով Շարական, բէ. « Կենդանիքն յաւիտենից »։

Սարկաւագն՝ Որթի։ Աւետարան Ղուկ. ԻԳ. 50. « Եւ ահա այր մի, վերջ 54. և շաբաթ լուսանայր »։

Սարկաւագն, Փառք քեզ տէր. Խնդրեսցուք։

Դպիրն. Կեցո́ տէր. Տէր ողորմեա́։

Թուափորպետն, Քում ամենազօր և հրաշալի։

8 Սարկաւագն՝ առէ 'ի ձայն, Եւ եւս խաղաղութե։

Թուափորպետն. Օրհնութիւն և փառք հօր։

Եւ անտի երթան 'ի սուրբ Գերեզմանն Քրիստոսի, ասելով Շարական՝ ոէ. « Յարուցեալ »։

Սարկաւագն՝ Որթի։ Աւետարան, Մարկ. ԺԶ. 1. « Եւ իբրև էանց, վերջ 6. ուր եդին զնա »։

Դպիրն, ձայնաւոր՝ Տէր ողորմեա։ Երգ։

Սարկաւագն, խնդրեսցուք հաւատով միաբան։

Դպիրն, Կեցո՛ Տէր։ Տէր ողորմեա։

Թափօրապետն, Քում ամենազօր և հրաշալի։

9 Սարկաւագն՝ ասէ ՚ի ձայն, Եւ ևս խաղաղութեան։

Թափօրապետն, Օրհնութիւն և փառք Հօր։

Եւ այս շուրջ զԳերեզմանաւ Տեառն՝ գան ՚ի յՈւխտաթափման սուրբ Տեղին ՚ի վիճակն մեր, ասելով Շարական, “Երևեցար խնկաբերից”։

Սարկաւագն՝ Որթի։ Աւետարան Յովհ. ԺԹ. 25. “Եւ կային, մինչ 30. աւանդեաց զհոգին”։

Սարկաւագն, փառք քեզ Տէր. Ամ զածածինն։

Դպիրն, Կեցո՛ Տէր. Տէր ողորմեա։

Թափօրապետն, Ընկալ Տէր զաղաչանս մեր։ Օրհնեալ Տէր մեր. Հայր մեր որ յերկինս. Օրհնեալ եղիցի ՚ի շնորհաց սբ հոգւոյն։

Կիւրակէ։

Մինչ Լատինացւոց Թափօրն գայ ՚ի փուշ պսակն.

1 Սարկաւագն՝ ասէ ՚ի ձայն, Եւ ևս խաղաղութեան։

Թափօրապետն, Օրհնութիւն և փառք Հօր։

Եւ որկանէ խունկ ՚ի բուրվառն. և գնան զոյգ զոյգ ՚ի սուրբ Բանտն, ասելով Շարական՝ Բյ. “Որ Թագաւորդ ես Թագաւորաց”։

Սարկաւագն՝ Որթի։ Աւետարան Մատթ. ԻԷ. 11. “Եւ եկաց առաջի, մինչ 17. մատնեցին զնա”։

Սարկաւագն, Փառք քեզ տէր. խնդրեսցուք։
Դպիրն, կեցո տէր. Տէր ողորմեա։
Թափօրապետն, Քում ամենազօր և հրաշալի։

2 Սարկաւագն՝ ասէ 'ի ձայն, Եւ եւս խաղաղութեան։
Թափօրապետն, Օրհնութիւն և փառք հօր։
Եւ անտի երթան 'ի տեղին, ուր զհանդերձն Քրիստոսի բաժանեցին, ասելով Շարական՝ Տէ. «Մերկանանքն. կամ Պատկառանօք։
Սարկաւագն՝ Որթի։ Աւետարան Մատթ. իէ. 35.
«Եւ հանեալ զնա, վերջ 40. էջ 'ի խաչէդ»։
Սարկաւագն, փառք քեզ տէր. խնդրեսցուք։
Դպիրն, կեցո տէր. Տէր ողորմեա։
Թափօրապետն, Քում ամենազօր և հրաշալի։

3 Սարկաւագն՝ ասէ 'ի ձայն, Եւ եւս խաղաղութեան։
Թափօրապետն, Օրհնութիւն և փառք հօր։
Եւ անտի իջանեն 'ի Գիւտ խաչն, ասելով Շարական՝ այ. «Որ զնախնոյն առիթ»։
Սարկաւագն՝ Որթի։ Աւետարան Մատթ. իդ. 32.
«Ի թզենւոյ անտի, վերջ 36. բայց միայն հայր»։
Սարկաւագն, փառք քեզ տէր. Սուրբ խաչիւս։
Դպիրն, կեցո տէր. Տէր ողորմեա։
Թափօրապետն, Պահպանեա. կամ Առաջի պատ"։

4 Սարկաւագն՝ ասէ 'ի ձայն, Եւ եւս խաղաղութեան։
Թափօրապետն, Օրհնութիւն և փառք հօր։
Եւ անտի ելանեն 'ի սուրբ Լուսաւորչի եկեղեցին մեր, ասելով Շարական՝ Տէ. «Որ յարուցեալն»։ Զայս աւետարան ընթեռնումք առաջի սուրբ կարապետի սեղանոյն։
Սարկաւագն՝ Որթի։ Աւետարան Յովհ. գ. 22.

« Ցնծա այսօրիկ եկեղեցի », վերջ 27. 'ի վերջումն »:

Սարկաւագն, փառք քեզ Տէր. Ար ձգնաւորացն:

Թափօրապետն, Որ ընտրեցեր և ընկալար:

5 Սարկաւագն՝ ասէ 'ի ձայն, եւ ես խաղաղութե՛:

Թափօրապետն, Օրհնութիւն և փառք Հօր:

Եւ անտի երթեալն 'ի փուշ պսակն, ուր է սիւնն՝ յոր կապեցին զՔրիստոս 'ի տանն Պիղատոսի, ասելով Շարական՝ գլ. « Այսօր յառաւօտ »:

Սարկաւագն՝ Որթի: Աւետարան Մատթ. իէ. 27.
« Ցայնժամ զինուորք », վերջ 31. 'ի խաչ հանել »:

Սարկաւագն, փառք քեզ Տէր. Խնդրեսցուք:

Դպիրն, Կեցո՛ Տէր. Տէր ողորմեա՛:

Թափօրապետն, Քում ամենազօր և հրաշալի:

6 Սարկաւագն՝ ասէ 'ի ձայն, եւ ես խաղաղութե՛:

Թափօրապետն, Օրհնութիւն և փառք Հօր:

Եւ անտի երթեալն 'ի սուրբ Գողգոթայ՝ ասելով Շարական, գլ. « Սոսկալին սերովբէից »:

Սարկաւագն՝ Որթի: Աւետարան Մատթ. իէ. 44.
« Ջնոյն և աւազակքն », վերջ 50. և արձակեաց զոգին »: Եւ ապա 'ի ծունկս անկեալ ասեն, զՍուրբ աստուածն՝ երիցս, առանց փառաւորելոյ. և զկնի ձայնիւ՝ Տէր ողորմեա՛:

Սարկաւագն, փառք քեզ Տէր. Սուրբ խաչիւս:

Դպիրն, Կեցո՛ Տէր. Տէր ողորմեա՛:

Թափօրապետն, Առաջի պատուական, և այլն:

7 Սարկաւագն՝ ասէ 'ի ձայն, եւ ես խաղաղութե՛:

Թափօրապետն, Օրհնութիւն և փառք Հօր:

Եւ անտի լ'ջանեն 'ի սուրբ Գերեզմանատեղին՝ ասելով Շարական, գլ. « Կուսածին մարմնով »:

Սարկաւագն՝ Որթի։ Աւետարան Մարկ. ԺԵ. 42.
"Եւ իբրեւ երեկոյ եղեւ, վերջ 47. ուր եդաւ"։
Սարկաւագն, փառք քեզ տէր. խնդրեսցուք։
Դպիրքն, Պեցն տէր. Տէր ողորմեա։
Թափօրայեքն, Քում ամենազօր եւ հրաշալի։

8 Սարկաւագն՝ ասէ 'ի ձայն, Եւ եւս խաղաղութե։
Թափօրայեքն, Օրհնութիւն եւ փառք հօր։
Եւ անտի երթան 'ի սուրբ Գերեզմանն Քրիստոսի՝ ասելով Շարական, այլ. "Սքանչելի"։
Սարկաւագն՝ Որթի։ Աւետարան Մատթ. ԻԸ. 1.
"Եւ յերեկոյի շաբաթուն, վերջ 6. ուր կայր"։
Թափօրականքն, ձայնիւ՝ Տէր ողորմեա։ Երգ։
Սարկաւագն, փառք քեզ տէր. խնդրեսցուք։
Դպիրքն, Պեցն տէր. Տէր ողորմեա։
Թափօրայեքն, Քում ամենազօր եւ հրաշալի։

9 Սարկաւագն՝ ասէ 'ի ձայն, Եւ եւս խաղաղութե։
Թափօրայեքն, Օրհնութիւն եւ փառք հօր։
Եւ ապա շուրջ զԳերեզմանաւ Տեառն՝ գան 'ի յՈւժաթափման տեղին սրբուհւոյ Ածածնին՝ 'ի վիճակն Մեր, ասելով Շարական՝ "Երեւեցար"։
Սարկաւագն՝ Որթի։ Աւետարան Յովհ. ԺԹ. 25.
"Եւ կային առ խաչին, վերջ 30. զհոգին"։
Սարկաւագն, փառք քեզ տէր. Առ զԱծածինն։
Դպիրքն, Պեցն տէր. Տէր ողորմեա։
Թափօրայեքն, Ընկալ տէր։ Օրհնեալ տր մեր. Հայր մեր որ յերկինս. Օրհնեալք եղբարք։

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

Ի ԴՐԱՆԷ ՍՐԲՈՑ ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ՏԱՃԱՐԻՆ ՄԻՆՉԵՒ Ի ՍԻՈՆԻ ՎԱՆՈՑ, ԵՒ Ի ՊՐՈՊԱՏԻԿԷ ԱՒԱԶԱՆՆ

ՍՐԲՈՑ Յարութեան դաւթի արևելեան յանկեանն գոյ փոքրիկ դուռն մի՝ ընդ որ մտանէ 'ի խաղախորդարան, այսինքն փաղախանոյն. և է 'ի ձեռս Այլազգեաց, և յոյժ անմաքուր. զոր մաւն ինչ 1858 գնեցին Յոյնք, և շինեցին իբր վաճառանոց: Յաջմէ կողմանէ առ հիւսիս՝ է մեծագոյն աւերակ մի, որ է բանտ առաքելոյն Պետրոսի, որ գրի 'ի Գործ. ԺԲ. 3—8. և ուղղակի գնացեալ մինչ 'ի յեզր խաղախանոցին, դառնալով 'ի ձախմէ 'ի ներքոյ կամարին 'ի մութ շուկայն, 'ի կէս կամարին յաջմէ պողոտային գնայ 'ի պալատն Հեղինէ դշխոյին, և է 'ի ձեռս Այլազգեաց, ուր գոն յոյժ մեծամեծ կաթսայք՝ այսինքն խալկին. յորս ապուր եփեալ բաժանեն աղքատաց և տէրվիշաց իւրեանց: Իսկ 'ի ձախմէ յանկեան փողոցին գոյ հնաշէն մզկիթ մի, որ է դատարան Այլազգեաց. այն է տուն Մատթէոսի աւետարանչին. ուր զսուրբ Աւետարանն գրեաց 'ի լեզու Եբրայեցւոց: Այսու ճանապարհաւ ևս գնամք 'ի Գերեզմանն սուրբ Աստուածածնի. սակայն չէ սովորական: Իսկ ուղղակի անցեալ մինչև ցեզր մութ շուկային 'ի քա-

ուղեւորի Ճանապարհն, առ հիւսիս գնայ 'ի դու-
ռըն Դամասկոսի, զոր Արաբացիք կոչեն՝ պապըլ-
տոմա, այսինքն դուռն սեան. քանզի գոյ անդ
'ի ձախմէ կրպակ մի, որոյ յետուստ կողման
կանգնեալ կայ քարեայ սիւն մի՝ իբր երեք կան-
գնաչափ, որում սոսի սիւն վճռոյ. այն է սիճիլ
գաբոտի, որ սոսա հաստատ վճիռ մահու Անմահ
Փրկչին մերոյ Յիսուսի. և սոսա գրեցաւ 'ի վե-
րայ տախտակին՝ "Յիսուս Նազովրեցի Թագա-
ւոր Հրէից. Եբրայեցերէն, Դաղմատերէն, և
Յունարէն գրով". Յովհ. ԺԹ. 19, 20:

Զայն տախտակ եդին ևս 'ի գլուխ սեանս
այսմիկ, զի երթևեկք ընթերցցին յիւրաքան-
չիւր լեզու: Նոյն դուռնս այս գոլով յեզր քա-
ղաքին, յորմէ ելանէր արտաքս 'ի լեառն Գող-
գոթայ, որ էր տեղի կառափելոյ. ըստ աւան-
դութեան Հրէից՝ հանեալ զմահապարտսն ար-
տաքոյ քաղաքին սպանանէին, զի մի պղծեսցի
քաղաքն սուրբ: Տես, զի անգիտութեամբ ըզ-
Սուրբն սրբոց արտաքս հանէին, զի մի սրբեա-
ցին 'ի պղծութեանց հոգւոյ, և ազատեսցին
'ի յաւիտենական պատժոց: Նոյն հանին զնա
արտաքս քան զայգին, և սպանին. Մարկ. ԺԲ. 8:
Ղուկ. Ի. 15:

Մերձ սորին 'ի հիւսիսակողմն տեսանին կա-
մարք 'ի վերայ պողոտային, յորոց վերայ են տունք
բազումք: Ասի՝ թէ անդ կային կանայք ոմանք,
որք իբրև տեսին՝ զի վճիռ մահուն հատեալ, 'ի
դրանէ քաղաքիս արտաքս հանէին զՅիսուս, կո-
ծէին զնա և լային. "Դարձաւ առ նոսա Յիսուս

և ասէ ցնոսա․ դստերք Երուսաղէմի՝ մի՛ լայք ՚ի վերայ իմ, այլ լացէք ՚ի վերայ անձանց և ՚ի վերայ որդւոց ձերոց ․․․ զի եթէ ընդ փայտ դալար զայս առնեն, ընդ չորն զի՞նչ լինիցի ։ Ղուկ․ ԻԳ․ 28․ 31 ։

Յաղագս Մեծարանի և Ղազարոսի տանցն,
և Ռոծամանման փեղոյն Քրիստոսի և Սիոնն,
և Թաշկինակի փեղոյն ։

Հասի իջանելով առ արևելս ՚ի ներքոյ երկրորդ կամարին՝ յաջմէ դոյ նորակերտ դուռն մի՝ որ էր փուռն հացի, յոր արկին զՎերոնիքայ կինն, զամանէ ասեն թէ՝ սա էր սեռատես կինն բժշկեալ ՚ի Քրիստոսէ․ ՚ի ձախմէ դրանն երեք աստիճանաւ ելանէ ՚ի տուն Վերոնիքայի․ ուր հանդիպեալ Տեառն մերոյ ՚ի ճանապարհին, մինչ բարձեալ տանէր ինքնին զծանրագոյն խաչն, և քրտունք հոսէին ՚ի նմանէ․ սա Վերոնիքայ կարկառեաց զվարշամակն իւր առ Յիսուս, զոր առեալ սրբեաց զքրտունս երեսաց իւրոց․ յորում տպեալ նկարեցաւ պատկերն իւր ՚ի վարշամակն, որպէս գրէ Մարինոս ։

Նաև աւանդութեամբ՝ թէ զայն տեսեալ Հրէից, արկին զՎերոնիքայ կինն ՚ի հնոցն, և հրկէզ արարին զնա ։

Հասի իջանելով մինչ ՚ի յանկիւն որմոյն յաջմէ կողմանէ, երկու կանգնաչափ ՚ի վեր յատակէն, գոյ խաչ նշան ինչ յորմն․ զորմէ ասեն՝ թէ

Տէրն մեր մինչ բարձեալ զխաչափայտն ելանէր 'ի Գողգոթայ, եհար զձեռն իւր 'ի յորմն. և ասենք թէ՝ փայտ խաչին հպեցաւ անդ, և եղև այն նշանն խոր:

Նոյն յանկիւնէն դառնալով յաջմէ՝ տեսանի կամար 'ի վերայ պողոտային, յորոյ վերայ դոյ բարձրաքերձ գեղեցկաշէն պալատն, զորմէ ասի յաւանդութեան՝ թէ անդ էր տունն Մեծատան, որ ագանէր բեհեզս և ծիրանիս. Ղուկ. ԺԶ. 19:

Նոյն դառնալով 'ի ձախմէ առ հարաւ, մերձ բաղանեաց է տուն աղքատ Ղազարոսին:

Բայց չերևի ինչ ստուգութի, քանզի Տէրն մեր առակ տայց զայս, թէ և իցէ ստոյգ եղեալ՝ գոլ իրօք Մեծատունն և Ղազարոս. սակայն ոչ ոք կարէ ճշմարտել զբնակութիւնս սոցա, թէ ուր լեալ իցէ՝ կամ անդ:

Յաջմէ ճանապարհին տեսանի բաղանիք մի, որ կոչի՝ Սուլթան համամի. և 'ի յանկեան նորին 'ի փողոցի անդ ընկողմանեալ կայ քարեայ սիւն մի՝ յերկուս մասունս բաժանեալ, որոյ երկայնութիւն իբր 13 ոտնաչափ, և է բոլորակ ամախ քար:

Նա 'ի վերայ սեանս այսմիկ հանգեաւ Յս͠ փրկիչն մեր 'ի խիստ չարչարանաց մարմնոյն՝ և 'ի ծանրութենէ փայտին կենաց, զոր բարձեալ ունէր 'ի յուս իւր:

Աստ հանդիպեալ Սիմոնի Կիւրենացւոյն, զոր կալան պահակ, զի բարձցէ զխաչ նորա. Մարկ. ԺԵ. 21: Ղուկ. ԻԳ. 26: Ո՛չ եթէ խնայէին 'ի նա, այլ զի մի մեռցի մինչև հանեալ 'ի Գողգոթայ՝ 'ի խաչ հանիցեն զնա:

Նաեւ մի մասն վերոյիշեալ սեանն՝ յամի 1836, բարձին այլազգիք, և տարեալ եդին իբր բազմոց առ դրանն պալատի բդեշխին. զորմէ ասացաւ՝ ուր էր տունն Մեծատան. յորոյ վերայ նստողքն 'ի բազմաց անտի 'ի Թանչից մեռանէին. և ոմանք 'ի նոցանէ անբուժելի ջերմութեամբ տենդիւ ախտացեալ չարաչար տանջէին ընդ երկար ժամանակ:

Սեան որոյ բարձեալ վերստին բերեալ եդին 'ի տեղւոջ իւրում, որպէս և էրն յառաջ. զայս ոչ միայն ականջալուր եղէ, այլ և ականատես իսկ. և բանիւ բազմաց լուաք՝ որք ցաւագին սրտիւ պատմեցին մեզ:

Նաեւ 'ի մնացս սեանն առ հարաւ գոյ Վէմ մի, յորոյ վերայ ասի՝ թէ պատարագէին երբեմն Լատինք, այլ այժմ անկարանան. և 'ի յահէ այլազգեաց ոչ յայտնապէս պատուի 'ի քրիստոնէից, այլ մոօք և եթ:

Նաեւ այժմ Հռովմէականք գնեցին զայս բաղանիս՝ Մուլլան համամի կոչեցեալ. որոյ 'ի հիւսիսակողմանն շինեցաւ 1859 յամին, հայակապ Հիւպատոսարան Նէմցէի. և 'ի մէջ նորա կառուցաւ յատուկ եկեղեցի, որոյ երկայնութիւն է 40 ոտնաչափ, և լայնութիւնն 25:

Յաղագս փեղւոյ սուրբ Աստուածածնին ։

Նատի գնալով առ արևելս 'ի յետակողմ բաղանեաց գոյ տուն մի աւերակ, յոր երբեմն ծառէին անդ սպասք ։ Նա ասի և հաստ թէ կայեն Մարիամ առ միածինն իւր Յիսուս , որ բաձեալ ունէր զփայտ խաչին 'ի յուսն իւր , անդ սուրբ կայեն իբրու ուժաթափ եղեալ անկացերկիր ։ Յայսմ տեղւոջ էր յառաջագոյն եկեղեցի յանուն սուրբ Աստուածածնի . և մինչև ցայսօր երևի տեղի երից խորանացն , բայց այժմ աւերակ է՝ որպէս տեսանատես իսկ եղաք ։ Այլ ոմանք ասեն , թէ աստանօր բաղանիս շինեալ են նախ քան զեկեղեցին , և ոմանք՝ նախ զեկեղեցին ասեն ։ Իսկ սուրբ կայեն սրտէ 'ի սիրտ խօսելով ընդ Միածնին իւրոյ հեծեծանօք և արտասուօք , երթայր զհետ շաւղացն նորա . և եկանէր ընդ որդւոյն մինչ 'ի լեառն Գողգոթայ ։

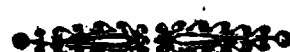

Յաղագս կապպաճոյ փեղւոյն և խամբրին՝ որ ածին զՅիսուս ։

Գնալով յարևելս 'ի վերայ ճանապարհին՝ տեսանի բարձր կամար մի , յորոյ վերայ է փոքրիկ սենեակ մի ։ Նա առեալ զջուր՝ լուաց զձեռըս իւր Պիղատոս , ասելով “ Քաւեալ եմ ես յարենէ արդարոյդ , դուք գիտասջիք . պատասխանի ետ ամենայն ժողովուրդն և ասէ , ա-

բիւն զարս 'ի վերայ մեր և 'ի վերայ որդւոց մե-րոց ": "Նա ած զՅիսուս արտաքս՝ և նստաւ 'ի վերայ բեմին 'ի տեղւոջն որ կոչիւր քարայա-տակ, և Եբրայեցերէն կապպաթա։ Եւ ասէ ցՀրեայսն, ահա թագաւորդ ձեր ցձեզ..." և այլն. Յովհ. ԺԹ. 13. 15։ Տեղին է 'ի մէջ պալա-տին Պիղատոսի 'ի գաւթին։

Եւ 'ի ներքոյ կամարին յաջմէ գոյ 'ի յորմն խոր տեղի ինչ իբր կանթեղնաչափ մի. զորմէ ասի գոլ տեղի սուրբ կուսին. յոր յեցեալ՝ տեսանե-լով զերեխայսն ամենայն, լայր և արտասուէր։ Մերձ սորին է դուռն մի մեծ, որ է մզկիթ, զոր-մէ ասեն երբեմն գոլ եկեղեցի. բայց ոչ ոք պա-տրաստ իշխէ 'ի քրիստոնէից մտանել 'ի ներքս։

Յաղագս տանն Հերովդեի։

Մերձ կամարին է չորեք կուսի ճանապարհ, 'ի ձախմէ պողոտային՝ որ գնայ առ Հարաւ, ե-րևի բարձրաբերձ պալատն Հերովդեի, ուր ա-ռաքեաց Պիղատոս զՅիսուս առ Հերովդէս. և նա արհամարհեաց զնա հանդերձ զօրականօքն իւրովք, և այպն արարեալ՝ արկ զնովաւ հան-դերձ սպիտակ, և ետ անդրէն տանել առ Պիղա-տոս. Ղուկ. ԻԳ. 6. 12։

Այս եկեղեցի էր յառաջագոյն. այլ աւե-րեալ յանօրինաց, արարին խնկերանոց բնակու-թիւն, և այժմ հիւանդանոց է, որպէս ամենե-քին ցուցանի.

Յաղագս տանն Պիղատոսի ։

Գնացեալ յետոյ յապարանից Հերովդէի առ յիշեալ կամարն, որոյ հանդէպ առ աջակէս տեսանի մեծ դուռն մի, այն էր տուն Պիղատոսի, այժմ քաղաքապետան բնակի զօրաց խումբք, և է պալատ, այսինքն սարայ ։ Աստ խօսեցաւ Պիղատոս ընդ Յիսուսի. և հանդէպ սորին խնդրեաց ջուր, և լուաց զձեռս առաջի ժողովրդեան, որպէս գրեցաւ 'ի վերոյ ։

Յաղագս Ձաղանաց տեղւոյն և փուշ պսակին ։

Առաջոյ դրան տանն Պիղատոսի՝ որոյ կից կայ սոյն կամարի, և միւս սոյն ամրացեալ կայ 'ի յետոյս Որմոյ եկեղեցւոյն. 'ի սոյն այս կամարին տեսանէ սկսեալ 150 ոտնաչափ երկայնութեամբ նոյն պողոտային, որ գնայ առ արևելս, է տեղի և վայրք Ձաղանացն Քրիստոսի ըստ Աւետարանչացն ։

Այս տեղի յոյժ աւերակ էր՝ անմշակ և անպատիւ 'ի 600 ամաց հետէ, զոր երբեմն ախոռ առնէին անասնոց. գրէ Մաքինոս՝ թէ յամի Տեառն 1619 Յունիսի 14. շինեցաւ գոմ ձիոյ 'ի ձեռն ղեքսին Երուսաղէմի. ուր ձիս առեալ ամբարէին. ընդ առաւօտն եկեալ տեսանէին զձիսն ամենայն մեռեալ, ուստի քանդեալ աւերեցաւ ։

Սա սկսեալ է իմ յամի Տեառն 1826, մինչև ի 1837 ամին՝ երբեմն արգել, և երբեմն կրկին շուրջհայից. ընդ որ ՚ի խոր խոցեալ լինէր ՚ի սիրտ և ՚ի հոգի: Նոյն յամի Տեառն 1838, աւարտ-եալ զայն տեղի Լատինք, և մաքրեցին յամենայն պղծութեանց, ուր և շինեցին Վանք հոյակապ և Եկեղեցի, որ լրացաւ ՚ի 1841 ամին. որոյ երկայնութիւնն 150 ոտնաչափ, և լայնութիւն 80 չքնաղապատ պարիսպ քարուկիր, և միջքը երկայ-թի դրամբ ամրացեալ, որ է ՚ի մէջ պաղատանացն. և դուռն մտանէ ընդ հարաւ, որոյ գաւթի եր-կայնութիւնն է 50 ոտնաչափ, և լայնութիւն 29.

Ի ներքս հանդէպ դրանն գոն կրկին սենեակք և ջրհոր մի բարեհամ. առընթեր ջրհորոյն է դուռն մի առ արևմուտս, մտանէ ՚ի նեղ պողո-տայն, յաջմէ է դուռն պահարանին, և ՚ի ձախմէ է դուռն Եկեղեցւոյն, որ առ հիւսիս. ընդ որ մտանէ ՚ի յետոյս Աւագ խորանին՝ որ յարևելս. և ՚ի ներքոյ սեղանոյն գոյ բոլորակ փոս մի կճեայ քարամբք կերտեալ, որ և հնգեակ մշտավառ կանթեղօք պատուի. երկու խորան ևս գոն յաջ-մէ առ հիւսիս, և երկու՝ ՚ի ձախմէ առ հարաւ. Ի Աւագ դուռն երկրպագելի է ընդ արևմուտս՝ ընդ որ մտանէ յեկեղեցին. որոյ երկայնութիւն է 65 ոտնաչափ, և լայնութիւնն 33.

Եկեղեցւոյ արևմտեան դրան առաջի գաւ-թի երկայնութիւնն է 45 ոտնաչափ, և լայնու-թիւնն 22. առ արևմուտս գաւթին է՝ նոյն չա-փով բուրաստան: Եկեղեցւոյ հարաւակողմն գաւթի երկայնութիւնն է 53 ոտնաչափ, և լայն-

խորութիւնն 20. և արևելեան յանկեանն գոյ ջըր-
հոր մի լինքնաբուղխ, և սենեակ մի անդ, և դռա-
նակ մի՝ ընդ որ մտանէ յարևելս ՚ի նեղ պողո-
տայն. զոր ՚ի վերն յիշեցաք, որով ելանէ յար-
տաքին դաւիթն.

Աստ ծաղեցաւ Տէրն մեր ՚ի զինուորացն Պի-
ղատոսի. աստ Պիղատոս գան եհար զՅիսուս.
և զինուորացն արարեալ զպսակ ՚ի փշոց՝ եդին
՚ի գլուխ նորա, և զգեցուցին նմա զհանդերձ
ծիրանի, կամ քղամիթ կարմիր. և ետուն ՚ի ձե-
ռըս նորա զեղէգն, և բազմեցուցին ՚ի վերայ
քարերայ սեանն, և գային առ նա և ասէին, ողջ
լեր արքայ Հրէից, և հանէին նմա ապտակս. Յովհ.
ԺԹ. 1.3. Մարկ. ԺԵ. 16.19. Մատթ. ԻԷ. 27.30.

Աստ բնակին կրօնաւորք և քահանայք Լա-
տինաց, և յամենայն աւուր պատարագեն անդ
անխափան. և Ուխտաւորքն մեր համարձակ
մտանեն աստ, և ջերմեռանդն սրտիւ կատարեն
զուխտս իւրեանց.

Յաղագս Երրորդ Բանտին Քրիստոսի.

Յելանելն ՚ի վանացն ձաղանաց և փուշ
պսակին, դէպ յարևելս յաջմէ պողոտային, յեզեր
պալատին Պիղատոսի, առընթեր կամարին գոյ
փոքրիկ դուռն մի, ընդ որ մտեալ՝ քանի մի աս-
տիճանաւ ելանէ ՚ի պալատն. անդ է գմբէթեայ
հնադոյն եկեղեցի մի, այն է Երրորդ բանտն Քը-
րիստոսի, և է հրաշագործ. քանզի պատմի՝ թէ
նեջողքն անդ լուսաւորին և դիւահար լինին,

ուտի դուռն միայ աղխեալ անդարձ և ամրացեալ, բայց 'ի բրիտանեկից ոչ ոք մտանէ անդ ։

Յաղագս Խաչաբերից Եկեղեցւոյն, որ առ Տամպաւելիս. զոր Աւրոպացիք կոչեն՝ Տէր ԸԸ. արև ։

Հանդէպ դրան այն երրորդ բանտին է այլ զառայ մի՝ որ գնայ դէպ 'ի հարաւ. անցանելով յառաջին կամարն, որոյ 'ի ձախմէ է փողոցն մի անել, այսինքն չըլխող. յետ փողոցին անտանի դուռն մի՝ իբր 30 քայլ հեռի, ուր է եկեղեցի մի գմբէթեայ հնաշէն, սա է տուն խաչաբերաց կանանց, և է 'ի ձեռս Ալլայիկեաց. և հայլս Թողուն բրիտանեկի մտանել 'ի նա ։

Յաղագս տանն Սիմոնի փարիսեցւոյն ։

Այսն պողոտայիւ ուղղակի գնացեալ մինչ 'ի հինգերորդ կամարն, յաջմէ 'ի ներքոյ վեցերորդ կամարին է կամարակապ քանդակածոյ դուռն մի հիւսեալ քարամբք, սա է դուռն տանն փարիսեցւոյն, զորմէ ասէ Աւետարանիչն ։ « Աղաչէր զնա ոմն 'ի փարիսեցւոցն, զի կերիցէ հաց ընդ նմա. և մտեալ 'ի տուն փարիսեցւոյն բազմեցաւ ։ Եւ կին մի էր 'ի քաղաքին մեղաւոր, իբրև գիտաց թէ բազմեալ է 'ի տան փարիսե-

ցուոյն, բերեալ շիշ մի իւղոյ նարդեան ազնուի, կայր յետոյ առ ոտս նորա՝ լայր և արտասուօքն սկսաւ թանալ զոտս նորա, և հերովք գլխոյ իւրոյ ջնջէր, և համբուրէր զոտս նորա և օծանէր ն. Ղուկ. Է. 38։

Թէպէտ անուն փարիսեցւոյն Սիմոն է. բայց ոչ է յայտնի. զի տուն բորոտին է 'ի գիւղն Բեթանիա. այլ սա էր մի ոմն 'ի գիտնոց և 'ի Րաբունեաց Եբրայեցւոց։

Այս կինն մեղաւոր, որ էր 'ի քաղաքին, ոմանք ասեն զՄագդաղենացւոյն՝ որ էր քոյր Ղազարու։ Դա և փարիսեցին տրտնջէին զՔրիստոսէ, ուստի ասաց Տէրն զառակս երկուց պարտապանաց։ Ղուկ. Է. 40։

Ի պատիւ տեղւոյն շինեալ էր անդ վանք, որ ունէր զերկուս եկեղեցիս հոյակապ, որք մինչև ցայսօր ժամանակի կան միայն կիսով չափ խանգարեալ, և ունի քանի մի կամարակապ սենեակս, յորս գործէ բրուտ. և կայ առաջի դրան սենեկին միում անձուկ քար մի, յորոյ վերայ տպեալ կայ շաւիղ ոտիցն Քրիստոսի։

Թէպէտ այն տեղիս է 'ի մէջ բազմախուռն բարբարոս ազգաց, սակայն ոմանք հաւատացելոց գնան անդ. քանզի այլազգիքն թոյլ տան մտանել և շրջել 'ի նմա, և այսպէս յուսացող խնդրեն 'ի նոցանէ կամաւոր պարգևս։

Յաղագս տանն Յովակիմայ և Աննայի, և տեղւոյ ծննդեան սրբոյ կուսին Մարիամու ։

Դառնալով յետս 'ի տանէ փարիսեցւոյն մինչ 'ի վերոյիշեալ արևելեան պողոտայի կամարին, ուր է դուռն երրորդ բանտին Քրիստոսի, գնալով 'ի ներքոյ կամարին. յաջմէ կողմանէ է փողոց և դուռն Սողոմոնեան տաճարին, յորում պարտ է զգուշանալ և չգնալ ընդ այնր ։ Ընդաքոյ կամարին դարձեալ գոյ յաջմէ փողոց մի, և դուռն՝ ընդ որ գնայ 'ի Տաճարն. 'ի քառուղիին ճանապարհին՝ անցանելով ընդ այնս ուղղակի գնացեալ մինչ մերձ առ բաղանիսն, ուր 'ի ձախամէ տեսանի բարձրաբերձ կաթուղիկէիւ եկեղեցի մի, որոյ Աւագ դուռն հայի յարևմուտս, և փոքրն՝ առ հարաւ. սա է տունն Յովակիմայ և Աննայի, ուր ծնաւ սուրբ կոյսն Մարիամ։ Իսկ էր սա հռչակաւոր վանք Լատինաց, բայց այժմ է 'ի ձեռս Այլազգեաց, և է նոցա մզկիթ ։

Քանզի յամի Տեառն 1187. և Հայոց՝ ՈԼԶ. 'ի Հոկտեմբերի երկու, մինչ Իւսուֆ Սալահատին սուլթանն Եգիպտոսի՝ էառ զԵրուսաղէմ 'ի Լատինաց, յափշտակեաց և զայս 'ի ձեռաց նոցա, և արար Ֆիքհեան Վարժարան. վասն որոյ 'ի լեզու նոցա՝ կոչի Սալահիէ կամ Սալէհիէ ։

Իսկ 1857 ամի՝ Լատինք գնեցին զբոլոր վանսն, և կանգնեցին պարիսպ, և երկոքին դրամբք ամրացուցին ։

X 177 X

Յաղագս Բաղանեաց, որ կոչի՝ աղբիւր Աստուածածնի :

Ի Հախմէ Ճանապարհին՝ մերձ պարսպի քաղաքին գոյ փոքր բաղանիք մի, զորմէ ասի յաւանդութեան՝ թէ Աննա աւետալ զաւուրս կայան բերելով անդ լուանայր. և հետք ոտից սորա կուսին տպաւորեալ կայ 'ի կճեայ աւազան Ջրոյն, զոր ցուցանեն անդ. որում ակնածանօք իսկ և վերք. բայց զայս գրեմք 'ի գիտութիւն. և ոչ 'ի հրաւէր երթալ անդ յուխտ, և թէ հանդերձեալ գնալ ումեք՝ չէ ինչ վնաս, զի բաղանիք է հասարակաց :

Մանաւանդ յամի 1857, գնեաց զայն ազգն Յունաց, և է 'ի ձեռս նոցա այժմ :

Յաղագս Պրոպատիկէ աւազանին :

Հանդէպ բաղանեացս է Բեթհեզդայ, այն է հինգ սրահ տունք. յորս բնակէին ախտացեալքն, հիւանդք, կաղք, կոյրք, գօսացեալք, և անդամալոյծք. որք ակնկալեալ սպասէին յաւալ իջման հրեշտակին Աստուծոյ՝ և յուզման Ջուրց Աւազանին. և 'ի տարուջն քանիցս իջանէր հրեշտակ Տեառն անդ հրամանաւն Աստուծոյ 'ի շարժել զՋուրս աւազանին, և որ ոք նախ կանխաւ իջանէր անդ, իսկ և իսկ բժշկիւր, և ոչ մնայր ինչ նշան ախտից և հիւանդութեան 'ի վերայ նորա :

Յաղագս տանն Յովակիմայ և Աննայի,
և տեղւոյ ծննդեան սրբոյ կուսին
Մարիամու ։

Դառնալով յետս 'ի տանէ փարիսեցւոյն մինչ 'ի վերոյիշեալ արեւելեան պարսպայի կամա-րին, ուր է դուռն երրորդ բանտին Քրիստոսին, գնալով 'ի ներքոյ կամարին. յաջմէ կողմանն է փողոց և դուռն Սողոմոնեան տաճարին, յորմէ պարտ է զգուշանալ և չգնալ ընդ այնր ։ Արտա-քոյ կամարին դարձեալ գոյ յաջմէ փողոց մի, և դուռն՝ ընդ որ գնայ 'ի Տաճարն . 'ի քառուղւոյն ճանապարհին՝ անցանելով ընդ այնս ուղղակի՝ գնացեալ մինչ մերձ առ րողանիան, ուր 'ի ձախ-մէ տեսանի բարձրաբերձ կաթուղիկէիւ եկե-ղեցի մի, որոյ Աւագ դուռն հայի յարեւմուտս, և փոքրն՝ առ հարաւ . ահա այն է տուն Յովա-կիմայ և Աննայի, ուր ծնաւ սուրբ Կոյսն Մարիամ ։ Այս էր սա հռչակաւոր վանք Լատինաց, բայց այժմ է 'ի ձեռս Այլազգեաց, և է նոցա մզկիթ ։

Քանզի յամի Տեառն 1187 . և Հայոց՝ ՈԼԶ . 'ի Հոկտեմբերի երկու, մինչ Իւսուֆ Սալահա-տին սուլթանն Եգիպտոսի՝ էառ զԵրուսաղէմ 'ի Լատինաց, յափշտակեաց և զայս 'ի ձեռաց նոցա, և արար ինքեան Վարժարան . վասն որոյ 'ի լեզու նոցա՝ կոչի Սալահիէ կամ Սալհիէ ։

Այս 1857 ամի՝ Լատինք գնեցին զբոլոր վանս, և կանգնեցին պարիսպ, և երկոքին դրամբք ամրացուցին ։

Յաղագս բաղանեաց, որ կոչի՝ սուրբ Աստուածածնի։

Ի ձախմէ ճանապարհին՝ մերձ պարսպի քա-ղաքին գոյ փոքր բաղանիք մի, զորմէ ասի յա-ւանդութեան՝ թէ Աննա առեալ զդուստրն կոյսն բերեալ անդ լուանայր. և հետք ոտից սորա կու-սին տպաւորեալ կայ 'ի կճեայ աւազան ջրոյն, զոր ցուցանեն անդ. որում ակնատեսս իսկ ե-ղաք. բայց զայս գրեմք 'ի գիտութիւն և ոչ 'ի հրաւէր երթալ անդ յուխտ, և թէ հանդէ-պիցի գնալ ումեք՝ չէ ինչ վնաս, զի բաղանիք է հասարակաց։

Մանաւանդ յամի 1857, գնեաց զայն ազգն Յունաց, և է 'ի ձեռս նոցա այժմ։

Յաղագս Պրոբատիկէ աւազանին։

Հանդէպ բաղանեացս է Բեթհեզդայ, այն է հինգ սրահ տունք. յորս բնակէին ախտա-ցեալքն, հիւանդք, կաղք, կոյրք, գօսացեալք, և անդամալոյծք. որք ակնկալեալ սպասէին յա-ռաջ իջման հրեշտակին Աստուծոյ՝ և յուզման ջուրց աւազանին. և 'ի տարւոջն քանիցս իջա-նէր հրեշտակ Տեառն անդ հրամանաւն Աստու-ծոյ 'ի շարժել զջուրս աւազանին, և որ ոք նախ կանխաւ իջանէր անդ, իսկ և իսկ բժշկիւր, և ոչ մնայր ինչ նշան ախտից և հիւանդութեան 'ի վերայ նորա։

Նոյն էր երեսուն եւ ութամեայ անդամալոյծն, եւ ոչ զոք ունելով ինքեան օգնական, կայր մնայր յանբուժելի յախտս. որպէս եւ ինքն իսկ խոստովան եղեւ բանիւ իւրով առ Բժշկապետն երկնաւոր, որ գթացեալ՝ ասաց նմա վաղվաղակի «Արի, առ զմահիճս քո եւ երթ ՚ի տուն քո»։ Յովհ. Ե. 8։

Բեթհեզդայ՝ որ ըստ Վարդապետաց ասի Տուն ողորմութեան, բայց ըստ Եբրայեցւոց Թարգմանի Հինգ սրահ, որ էր աւազան մեծ. եւ այժմ անջրդի՝ եւ եղեալ իբր աղբիւս, որ է չէօփլիւք. որոյ երկայնութիւնն է քայլ 170, եւ լայնութիւնն 63։

Նոյն յաւանդութենէ՝ թէ անդ էր փայտ խաչին, որ եղեւ մեզ փայտ կենաց. եւ ՚ի նշան ապագայ զօրութեան նորա՝ լինէր բժշկութիւն ՚ի ձեռն հրեշտակին։ Տես ՚ի Հանդէս պարծանաց, յէրես 289։

Նոյն է դուռն Տաճարին, որ կոչի Դուռն Հօտից, ընդ որ մուծանէին զողջակէզսն ՚ի Տաճարն. զոր այժմ կոչեն՝ Պապըլ Սիթի Մէրիէմ։

Իսկ առ արեւելս է դուռն Բենիամինի, զոր անուանեն՝ Աստուածածնի դուռն։

Յաղագս Թովմայի առաքելոյ եկեղեցւոյն։

Ելեալ 'ի սուրբ Յակոբայ վանից, և գնացեալ յաջմէ 'ի ներքոյ կամարին՝ տեսանի փողոց մի, որոյ 'ի ձախմէ գոյ փոքր դուռն մի. և առ դրանն տեսանի յորմն կամար մի, որոյ մէջն է զմբեթաձև. սա է եկեղեցին սրբոյն Թովմայի առաքելոյն, և է հնաշէն։ Մարինոս ասէ՝ թէ այդ է տուն Թովմայի. բայց Յայսմաւուրքն մեր՝ յՕգոստոսի քսանևհինգ ասէ, թէ Աստ վաճառեաց Տէրն մեր զԹովմայ առաքեալն Աբբանեայ վաճառականի Հնդկացւոյ, զիարդ և իցէ, թէ այսպէս և թէ այնպէս. եկեղեցիս կառուցեալ է յանուն սրբոյն Թովմայի, որոյ երկայնութիւնն է քառասուն ոտնաչափ, և լայնութիւնն քսան. և գմբեթի երկայնութիւնն 'ի հիւսիսոյ առ հարաւ է երեսուն ոտնաչափ, և լայնութիւնն յարևելից յարևմուտս է տասն ոտնաչափ։

Սա էր յառաջագոյն վանք Ասորւոց ազգին, այժմ 'ի ձեռս Այլազգեաց է, նաև գոյ այլ ևս երկու եկեղեցի 'ի հիւսիսակողմն սորին, որք են 'ի յետուստ եկեղեցւոյն Անգղիացւոց, որ կոչի՝ Բուղաբերից. իսկ միւսն յարևելս նորին՝ որ անուանի Եաղուպիէ։ Որքա աւերակ են, և Ուխտաւորք ոչ գնան. այլ գրեմք 'ի գիտութիւն հետաքրքիր ումանց։

Յաղագս Աստուածոյ վանից, և Երկաբնեայց գերանն յաղագին ։

Գնացեալ նոյն պողոտայիւ, և 'ի դառնալն 'ի ձախմէ առ հիւսիս, յորոյ վերայ գոյ կամուրջ մի. արտաքոյ կամարին յաջմէ՝ գոյ դուռն մի երկաթեայ, ուր է վանքն Աստուծոյ, որոյ եկեղեցին կառուցեալ կայ յանուն սուրբ Ածածնի. ասի՝ թէ շինեալ է 'ի թագաւորաց Քրիստոնէից. որոյ երկայնութիւն է 40 ոտնաչափ, և լայնութիւն 22։

Յաւագ խորանի սքանչելագործ սուրբ Պատկերն, ասի աւանդութեամբ՝ թէ Յովհաննէս, որ կոչեցաւն Մարկոս, ձեռամբ իւրով նկարեալ է. և 'ի մէջ եկեղեցւոյն մերձ հարաւային որմոյն գոյ աւազան մի, զոր Ասորիք կոչեն՝ Աւազան սուրբ Աստուածածնի։ Սա է տուն Յովհաննու, որ կոչեցաւն Մարկոս, զոր յիշեցաք 'ի վերոյ։ Աստ ժողովեալ էին սուրբ Կոյսն Մարիամ, և Յակոբոս Տեառնեղբայրն, և այլք. և կային ընտրեալ յաղօթս վասն Պետրոսի առաքելոյն՝ որ էր 'ի բանտի։

Իսկ 'ի յարևմտակողմն եկեղեցւոյն է փոքր մատուռ մի՝ յանուն սրբոյն Մինասայ. որոյ երկայնութիւնն է 11 ոտնաչափ, և լայնութիւնն՝ 12. և ջրհոր մի գոյ 'ի նմա. և մեծ ջրհոր մի ևս գոյ 'ի դաւիթն։

Ի Թիւ Հայոց՝ ՌՃՀԶ. Գրիգոր վարդապետ շղթայակիրն՝ նորոգեաց զվանս, և սպիտակեցոյց զեկեղեցիս։ Իսկ և յամի Տեառն 1831, նորոգեալ սպիտակացաւ. քանզի Ասորիք հետևակ են Ազգի մերում։

Նաեւ արտաքոյ վանուց 'ի ներքոյ կամարին տեսանի քարեայ սեան մասն մի, որ է նշան նոյն երկաթեայ դրան քաղաքին, որ ինքնին բացաւ առաջի Պետրոսի. և եմուտ 'ի ներքս և եկն 'ի տուն Մարիամու մօրն Յովհաննու Մարկոսի, որպէս գրի 'ի Գործոց, ԺԲ. 2. 17:

Յաղագս Յունաց սուրբ Գէորգեայ վանուց:

Ելեալ 'ի վանուցս Ասորւոց, և գնացեալ առ հարաւակողմն՝ որ յաջմէ միոյ սրբոյ Յակոբայ վանիցն մեր՝ և 'ի ձախմէ Թաղն Հայոց, մինչ 'ի յեզր վանից մերոց. և 'ի դառնալն յարևելս՝ որ է քառադիմի ճանապարհն, որ յարևելս է անկեալ, այսինքն չըխմաղ. է դուռն մի մեծ երկթացիկ. այն է վանք սրբոյն Գէորգայ, և ունի փոքրիկ եկեղեցի մի, և քանի մի սենեակ:

Նաեւ 'ի ձախմէ սոյն վանուցս՝ կից է տուն մեծ սեպհական ստացուած վանուցս մեր Յակոբայ, որ ունի 37 սենեակ, և 13 մաղազայ՝ կամ պօպո-[illegible], և 6 [illegible], և 5 մաքուր ջրհոր, և 3 ջրհոր անմաքուր, և մի փոքր պարտէզ: Նաեւ մերձ յաջակողմն սոյն վանուցս ունիմք ևս տուն մի երեք դրամբք, յորում է իբր 18 սենեակ, 3 մաղազայ, 10 [illegible] և փիլէ, և 3 ջրհոր: Այն երկու տունք յամի Տեառն 1857 գնեցան, աշխատութեամբ Մեծավաստակ Սրբազան Պատրիարքին մերոյ, Տ. Յովհաննու Աստուածարեալ Արքեպիսկոպոսին Զմիւռնացւոյ:

Յաղագս սուրբ Հրեշտակապետի վանացն Ձիթոյ.

Յելանելն 'ի վանուցն սուրբ Գէորգայ՝ և ելեալ առ հարաւ 'ի Թաղն Հայոց. անդ 'ի ձախմէ է դուռն՝ սուրբ Հրեշտակապետացն վանից մերոց. որ է՞ յարևելս սրբոյն Յակոբայ. և 'ի հարաւակողմն քաղաքիս, մերձ առ պարիսպն և առ դուռն Դաւթի։

Սա է յատուկ Եկեղեցի քաղաքացի Հայազգի ժողովրդոց մերոց. յորում և բնակին յաշխարհէ հրաժարեալ հաւատաւոր կանայք, որոց անի՝ Մայրապետ։ Նա էր տուն Աննայ քահանայապետին, ուր և ածաւ Փրկիչն մեր Յիսուս 'ի գիշերի չարչարանաց 'ի ձորոյն Գեթսեմանի. Յովհ. ԺԸ. 13. «Եւ ածեն զնա նախ առ Աննա՝ որ էր աներ Կայիափայի, որ քահանայապետ էր տարւոյն այնորիկ»։

Նաև յաւանդութենէ, և 'ի պատմութեանց Լատինացւոց՝ թէ յայնժամ Աննա զբաղեալ գոլով 'ի դատաստանի այլոց ուրուք, կապեցին զՅիսուս 'ի ծառն Ձիթենւոյն՝ ուր կայր. և ուժգին ձաղկեցին զնա, և ծառն կայ մնայ մինչև ցայսօր ժամանակի, և պատուի 'ի մէնջ և յայլոց ազգաց. Եւ յԱրաբացւոց կոչի վանքս այս (Տէր ըլ զէյթունէ) այսինքն վանք ձիթենւոյ. Որոյ եկեղեցին է հոյակապ և յոյժ պայծառ. և կազմեալ կայ 'ի վերայ չորից սեանց. որոյ երկայնութիւնն 40 ոտնաչափ, և լայնութիւնն 31։ Որոյ Աւագ խորանն է յանուն սուրբ Աստուածածնի, յաջմէ և յահեկէ՝ սրբոց հրեշտակա-

պետացն Գաբրիէլի և Միքայէլի ։

Կայ 'ի հիւսիսակողմն է սուրբ Մատուռն՝ որ է Առաջին բանտն Քրիստոսի․ յորոյ վերայ սեղան Պատարագամատոյց, և 'ի ներքոյ նորա քարայրակ փոսն․ յատակօք և շրջապատօքն գեղեցկակերպ կճեայ քարամբք յօրինեալ, և կրկին ճշտապատ կանթեղօք յարդարեալ պատուի․ և 'ի յետոյս որմոյն է վերոյիշեալ նոյն ծառն ձիթենւոյն։ Կայ 'ի հարաւակողմն է պահարան և խարան յանուն սրբոյն Հռիփսիմեայ կուսին, զոր նորոգեալ մեծացոյց և կանգնեաց զսեղան անդ Գրիգոր հայրապետս շղթայակիրն, 'ի թիւ Հայոց՝ ՌՃՀԴ․ և զմասն ինչ 'ի նշխարաց սուրբ կուսին աւանդեալ անդ, և զեկեղեցին զհամայնն սալայատակեցոյց․ որոյ երկայնութիւնն է 21 ոտնաչափ, և լայնութիւնն՝ 10։

Կայ գաւիթ եկեղեցւոյս է ընդարձակ, որոյ երկայնութիւնն է 24 ոտնաչափ, և լայնութիւնն 60։ Կայ յաջակողմն է խորան չարչարանաց․ և ջրհոր մի անդ 'ի գաւթի։ Կայ արտաքոյ եկեղեցւոյն, յորում արևելեան յանկեանն է քարն Ովսաննայինն․ քանզի յաւուր գալստեանն Քրիստոսի յԵրուսաղէմ քաղաք, մինչ ասաց առ Փարիսեցիս և առ դպիրս եթէ դոքա լռեսցեն, քարինքդ աղաղակեսցեն․ Ղուկ․ ԺԹ․ 40։ Նոյն յաւանդութենէ՝ թէ սա է 'ի քարանց յայնցանէ։ Եւ ունի յատուկ դուռն մի երկաթի՝ որ ելանէ 'ի փողոցն առ արևմուտս, որ անջատէ զերկուս վանս յիրերաց․ զսուրբ Յակոբայ և զսուրբ Հրեշտակապետի․ և հանդէպ դրանս է մեծա-

դոյն փայտակերտ դուռն, ընդ որ մտանէ 'ի մեծ վանս. և առ հարաւ գնալով նոյն պողոտային այլ յատուկ մեծագոյն դրամբք եղանէ 'ի հրապարակն. ուր յամենայն աւուր Ուրբաթու՝ անասնոց պաշարեղինաց և չորքոտանեաց վաճառ լինի, որ 'ի յետուստ դրանն Դաւթի. և 'ի ներքոյ պարսպին են տունք ուրկաց՝ և յարևելակողմն հրապարակին է պանդոկ ազգիս Հայոց, կամ մեծ ախոռ, զոր նորոգեցաք 'ի հիմանէ յամի Տեառն 1837:

Յաղագս Յունաց սուրբ Աստուածածնի վանուց. և Խպտայոց պանդոկին:

Ելեալ 'ի սահմանէն սրբոյ Յարութեան, և մտեալ 'ի վաճառանոցն 'ի ձախակողմն, տեսանեմք 'ի գլուխ վաճառանոցին յաջմէ փողոց մի զառ 'ի վեր. և 'ի գագաթ նոյն փողոցին 'ի ձախմէ է նորաշէն պանդոկն Խպտուց, որ շինեցաւ յամի Տեառն 1839: Իսկ յաջմէ նոյն փողոցին, հանդէպ պանդոկին է վանքն Յունաց. որ ունի փոքրիկ եկեղեցի մի յանուն սուրբ Աստուածածնի, և բազում սենեակս, յորում բնակին մայրապետք նոցա:

Յաղագս սուրբ Գէորգայ վանուցն Խոփայոյ։

Այս հռովմէադաւան Յունաց վանացն է տաճարն սրբոյն Գէորգայ, որոյ եկեղեցին կառուցեալ է ՚ի վերայ քարից քառանկիւնի սեանց, բայց առատաղն յոյժ ցած, և ունի զերիս խորանս, և զմասն ինչ ՚ի նշխարաց սրբոյն Գէորգայ զօրավարին։ Ըստ նախնի սովորութեան ամ յամէ ՚ի տօնի սրբոյն Գէորգայ. այն է ՚ի Վարագայ խաչի պահոց Ուրբաթի երեկոյին բազմութեամբ և հանդիսիւ գնամք կատարել ըզպաշտօն ժամերգութեան, և առնել նախատօնակն, և վերադառնամք։ Իսկ ՚ի շաբաթ աւուր ընդ առաւօտն զկնի ժամերգութեան, գնացեալ անդ կատարեմք զփրկագործ խորհուրդ սուրբ Պատարագին, և վերադառնամք ՚ի սուրբ Յակոբ։

Յաղագս վանաց Յունադաւան Հռոմէականաց։

Յամի Տեառն 1847 ՚ի յարևմտակողմն սուրբ Գէորգայ Խոփայոյ վանուց յունադաւան Հռոմէականք շինեցին նորոգ ՚ի հիմանց վանս, որոյ եկեղեցին է յանուն սուրբ Աստուածածնի. որոյ երկայնութիւնն է 63 ոտնաչափ, և լայնութիւնն 50. որ ունի երիս հոյակապ խորանս ընդարձակ և պայծառ, և ՚ի գմբէթն գոն սենեակք. և յատուկ թաղ մի իբր քսան սենեկօք, ուր բընակին միաբանք նոցին։

Յաղագս Լատինաց դաստիարակարանին ։

Ի հարաւակողմն վերոյիշեալ վանուցն է նորաշէն պատրիարքարան Լատինաց՝ որ շինեցաւ յամի 1850 . 'ի մտանելն 'ի ներքս 'ի ձախմէ փոքըր պարտիզին՝ է փոքրիկ եկեղեցի մի . յորոյ վերայ քանի մի հոյակապ սենեակք են . և յատուկ ճեմարան մի , և այլն ։

Իսկ յարևելակողմն սոյն Պատրիարքարանիս բաւական մեծութբ էր տուն մի Յունադաւանն Հռոմէականի միոյ , որ ունի քանի սենեակս , և ջրհորս , և 'ի ներքոյ մաղազայ վաճառականաց , զոր յայսմ ամի 1859 . արդեամբք սրբոյ Աթոռոյս գնեաց Ամենապատիւ սրբազան Պատրիարքն Հայրըն մեր Հոգևոր ։

Յաղագս Մեծ վանուց Լատինաց ։

Յարևմտակողմն քաղաքիս է վանքն Լատինացւոց . եկեղեցին է կաթուղիկէիւ յանուն սուրբ Աստուածածնի , որոյ երկայնութիւնն է 80 ոտնաչափ , և լայնութիւնն 39 . և ունի մետաղեան խորանս , զերրին յարևելս հանդերձ ուռագ խորանաւն , չորքն առաջի չորից սեանցն . և չորքն առ հարաւ և առ հիւսիս . և է կամարակապ 'ի վերայ քառից քառակուսի սեանց . բայց ցած յոյժ . և ունի բազում սենեակս , և յատուկ կամարակապ թաղ մի քառակուսի , յորում են սենեակք աւելի քան զյիսուն վասն կարգաւորաց . և ունի բժշկարան և հիւանդա-

նոց, և պղպեղս, և արտաքոյ վանուցն յատուկ հիւրանոց՝ իբր սենեակս 45։

Յաղագս վանուց Ռուսաց։

Ի հիւսիսակողմն Լատինաց վանուցն է վանքըն Ռուսաց, որ ունի հին եկեղեցի մի յանուն սուրբ Միքայէլի հրեշտակապետին. և ունի աւելի քան զվաթսուն սենեակս, և յանդիման վանուցն է նորակերտ եպիսկոպոսարան, համայնարան, և գանձելէր։

Յաղագս Ձեթի վանուցն Յունաց։

Եկեղեցին է յանուն Կոստանդիանոսի և Հեղինեայ՝ բայց փոքրիկ. և է կից Վերնատան մերոյ՝ որ ՚ի սուրբ Յարութեանն. որոյ կիցն բազմամուտքն հայրին ՚ի ներքս ՚ի Վերնատունն մեր. յառաջ փոքրիկ էր վանքս բաց զբեկյս Հաննա վարդապետին, բայց զկնի Հապէշից՝ որ կայէր սուրբ Թեկղի. խառնեալ ընդ միմեանս, արարեալ են զերկոսեանն մի, և ընդարձակաթեամբ իւրացուցեալ են. ուր նստի Պատրիարք նոցին և գործակալք. և այլն։

ՅԻՇԱՏԱԿՈՒԹԻՒՆՔ

Ոմանց Սրբազան Պատրիարքաց՝ և Թագաւորաց մերոց, և Երևելի անձանց և իրաց։

Յամի Տեառն 391. կրտսեր եղբայր Բարսեղի Կեսարացւոյ՝ Գրիգոր Նիւսացի գնաց յԵրուսաղէմ, և շրջեցաւ 'ի Տնօրինական տեղիս նովին հոգւով որով արժան է տեսանել զայնպիսի սուրբ Ուխտատեղիս, մինչև ասել նմա, թէ 'ի սիրտ աստուածասէր ուխտաւորին մնան միշտ Բեթղեհէմ, Լերան Ձիթենեաց, Գողգոթայ, և սուրբ Յարութիւն. Ի Վարս սրբոց։

Յամի Տեառն 1169, և Հայոց՝ ՈԺԸ. մայրն Հեթմոյ և Ներսէսի Լամբրոնացւոյ Շահանդուխտ տիկին գայ յԵրուսաղէմ յուխտ, և դառնայ յերկիր իւր։

Յամի Տեառն 1266. Ֆնտուխտար բռնաւորն Եգիպտոսի կալեալ զերրորդ Լևոն արքայորդին Հեթմոյ առաջնոյ՝ կապանօք տանի յԵգիպտոս ընդ բազում գերիս. նա մինչ 'ի կապանս էր, խնդրեաց 'ի նմանէ գալ յԵրուսաղէմ յուխտ, որում հրաման ետ Ֆնտուխտարն, շղթայիւք և կապանօք եկն յԵրուսաղէմ յերկրպագութիւն սուրբ Տեղեաց, և վերադարձաւ յԵգիպտոս։

Սա յամի Տեառն 1269. արձակեալ 'ի կապանաց՝ գնաց առ հայրն իւր արքայն Հեթում, և յետ վախճանի Հեթմոյ՝ թագաւորէ փոխանակ նորա։

Յամի Տեառն 1271, և Հայոց՝ ՉԺԸ. Այն այր երրորդ Լեւոն արքայն շինէ յԵրուսաղէմ զպարիսպն սրբոց Հրեշտակապետաց վանուցն։ Տես ՚ի Հաննա պատմութեան, յերես 220. բայց զԹիւն սըխալ դնէ ՊԼԸ. յերես 110։

Նա ՚ի հիւսիսային կողմն սուրբ Յակոբայ եկեղեցւոյն՝ հիմնարկեալ շինէ Եկեղեցի մի յանուն սրբոյն Թէոդորոսի. որոյ երկայնութիւնն է 55 ոտնաչափ, և լայնութիւնն 25։ Նաև գաւիթն յանուն սրբոյն Թէոդորոսի, որոյ ՚ի ձախակողմն է մատուռ մի յանուն սրբոյն Մերկերիոսի, որ նահատակեցաւ յամի Տեառն 250։ Յաջակողմանն է պահարան մի, ուր և խորան յանուն սրբոյ Կարապետի. և խորան մի ևս արտաքոյ մեծի դրանն հարաւային, յանուն Թադէոսի առաքելոյն և Սանդխտոյ կուսին։

Գրէ Հաննա վարդապետ ՚ի պատմութեան, յերես 110. Թէ «Թորոս որդի Լեւոնի արքայի մեռաւ աստ. ՚ի յիշատակ Որդւոյ իւրոյ շինեաց զեկեղեցիս, որոյ գերեզմանն կայ ՚ի հիւսիսային յանկեան եկեղեցւոյն»։ զայս չկարացաք ստուգել, Թէ ուստի առեալ գրէ զայն։

Ի տարւոջն երիցս հանդիսաւոր Տօնախմբութիւն կատարի յեկեղեցիս այս։ Նախ՝ ՚ի մեծի պահոց՝ յառաջին շաբաթու շաբաթ օրն, ՚ի Տօնի սրբոյն Թէոդորոսի զօրավարին։ Երկրորդ՝ ՚ի Տօնի սրբոցն Թադէոսի առաքելոյն և Սանդխտոյ կուսին. և Երրորդ՝ ՚ի Տօնի սրբոյն Մերկերիոսի զինաւորին։

Յամի Տեառն 1281, և Հայոց՝ ՉԼ. Յոհան Երզնկացի, և պլուզ կոչեցեալն. այսինքն կապուտ աչքն, որ և ծործորեցի. գայ յԵրուսաղէմ. յՈւխտ և յերկրպագութիւն սուրբ Տեղեացն.

Յամի Տեառն 1320, և Հայոց՝ ՉԿԹ. Երկրորդ Հեթում արքայն մեր գնայ մինչ 'ի դուռն Եգիպտոսի, ուր կանգնէ պայղթանակ. և անտի գայ յԵրուսաղէմ յուխտ սուրբ Տեղեաց, ուր կացեալ զաւուրս աւանդ հինգ գնայ 'ի Կիլիկիա։ Ի պատմութիւն Հայոց, Գ. հատոր. յերես 373։

Սա շինէ զխորան մի կից գերեզմանի մօրն Տե. Աստուածածնին. նաև շինէ խորան 'ի մէջ քաղ Հրեշտակի Միքայէլի անուան արքայ Գերեզմանին Քրիստոսի՝ 'ի սուրբ Յարութեանն. Տես Դ. պատմութիւն Չամչեան վարդապետի, յերես 233. 297։

Յամի Տեառն 1375, և Հայոց՝ ՊԻԴ. Վերջացորդ Լևոն Լուսինեան արքայն մեր, հանգերձ Մարիամ թագուհեաւ և փեսայս զաւակօքն գերի վարեցաւ 'ի բռնակալէն Եգիպտոսի 'ի Գահիրէոյ քաղաքը. և յետ եօթն ամաց գերութեանն և արձակեցաւ՝ ձեռնտուութեամբ Յովհաննու արքային Կաստիլիոյ. յամի Տեառն 1382, և Հայոց ՊԼԱ. Սուլթանն Եգիպտոսի Ահմէտ Ապուլահէթ Հանձի Դէրիֆէ կոչեցեալ՝ արձակեաց զնոսա խաղաղութեամբ, տալով և գիր առ Յովհաննէս արքայն Կաստիլիոյ. գրեալ յամի Տեառն 1382, և Տաճկաց՝ ٧٨٤, 'ի Ռեձէպ ամսոյ. որք յուղի անկեալ եկին յԵրուսաղէմ յՈւխտ և յերկրպագութիւն սուրբ Տեղեաց՝ և 'ի շնորհակալութիւն ազատութեան. բայց թագուհին Մարիամ և

դուստրն Փեննա խնդրեցին մնալ յԵրուսաղէմ. Եւ այսպէս Լևոն եկեալ յամի Տեառն 1388 գնաց ՚ի Հռոմ, ՚ի Սպանիա, յԱնգղիա, և ՚ի Գաղղիա, առ ՚ի գտանել զօգնութիւն, բայց ՚ի դերև ել. այլ հիւանդացեալ մեռաւ ՚ի Փարիզ 60 ամաց, յետ մետասաներորդ ամի ազատութեան իւրոյ. յամի Տեառն 1393. ՚ի Նոյեմբեր ամսեանն. և թաղեցաւ յեկեղեցւոջ վանացն Սեղեստինեանց ՚ի հոյակապ գերեզմանի. ուր և փորագրեալ կայ անուն նորա ՚ի վերայ շիրմի մինչև ցայսօր։ Իսկ թագուհին Մարիամ դշխոյ և դուստրն Փեննա կացին մնացին մինչև ՚ի վախճան կենաց իւրեանց. յամի Տեառն 1408. և թաղեցան մերձ տաճարի սրբոյն Յակոբայ։ Ի պատմութիւն Հայոց, Գ. հատոր, յերես 383, 384։

Յամի Տեառն 1631, և Հայոց՝ ՌՁ. Գրիգոր պարոնտէր կոչեցեալ Նաւոր Պատրիարքն Երուսաղէմ. և յամի 1684, և Հայոց՝ ՌՁԳ. ձեռն ՚ի գործ արկեալ՝ շինեաց զվանս մեր սուրբ Ծննդեան՝ որ ՚ի Բեթղեհէմ, և նորոգեաց զսուրբ Փրկիչ վանքն մեր. և կամարակապ կառոյց զեկեղեցի սրբոյն Յովհաննու աւետարանչին. որ է կից սուրբ Յարութեան տաճարին. և էառ զերիս կամարս ՚ի Լատինացւոց վասն Հայոց ՚ի Վերնատանէ սրբոյ Յարութեան, զորմէ գրեցաք այլուր։ Տես ՚ի պատմութիւն Հայոց. Գ. հատոր, յերես 616։

Յամի Տեառն 1640, և Հայոց՝ ՌՂ. շինեաց զցորենաթաղն ՚ի կողմն արևելից սրբոյն Յակոբայ՝ ՚ի վերայ աւերոյն եղեալ սենեկօքն։ Եւ

վճարեաց զդիքեալ բազմամեայ պարտսն որոց Աթոռոյս ․ և գնեաց գքանի մի գեղս․ Այլս այս բարեյիշատակ ։

Յամի Տեառն 1651, Փիլիպպոս կաթողիկոսն աթոռոյ Էջմիածնի՝ որ յերկան գեղջէ փոքր յաղբակայ, եկեալ գայ 'ի Կարին ։ և անտի դիմէ յԵրուսաղէմ յուխտ՝ 'ի Պատրիարքութեան Աստուածատրոյ սրբազան արքեպիսկոպոսին, յորում ժամանակի և եկեալ էր Սրբազան Ներսէս կաթողիկոսն Կիլիկիոյ․ ուր կացեալ ամիսս չորս․ ետ շինել զպատուական եկեղեցւոյ սրբոյն Յովհաննու գմբեթաձև գմբեթն քարամբք, և գեղեցիկ յօրինեալ զարդարեաց ; և զսեղան Աւագ խորանին բարձրացոյց ։ Նոյն յամի 1652 եկեալ գնաց 'ի Կոստանդնուպօլիս ։ Ի պատմ—թ—ն Հայոց, Գ. հատ. եր. 626.

Յամի Տեառն 1663, Խաչատուր կաթողիկոսն Կիլիկիոյ գայ յԵրուսաղէմ յուխտ 'ի Պատրիարքութեան Նոյն Աստուածատրոյ Սրբազան արքեպիսկոպոսին, որոյ փոխանորդ էր և գործակալ Եղիազար եպիսկոպոսն Այնթապցի, որ և բազում շինութիւնս արարեալ էր 'ի վանս սրբոյն Յակոբայ, մանաւանդ խորհրդով իւր և ձեռնտուութեան՝ 'ի հարաւակողմն սրբոյն Յակոբայ մեծի եկեղեցւոյն շինէ եկեղեցի մի՝ գմբեթաւոր և կոչեաց Էջմիածին. և 'ի թիւ Հայոց ՌՃԺԳ շինեաց զԹաղն Աքեղայից, և զկամարակապ սենեակս 'ի վերայ մեծին ախոռոյն, որ կոչի պէշ-չէսր Թաղի. և նորոգեաց զտուրք Գէորգայ վանացին՝ որ 'ի Ռէմլէ ։

Նոյն յամի 1664, երթեալ Եղիազար եպիսկոպ-

գոյ 'ի Բերիա, և ձեռնադրի կաթուղիկոս 'ի վե-րայ ամենայն Հայոց՝ որ ընդ իշխանութեամբ Օսմանեանց, 'ի խաչատուր կաթուղիկոսէ Կիլի-կիոյ. զոր հրաւիրեալ էր 'ի Բերիա, ընդ որ և յառաջագոյն խորհրդակցութեամբ միաբանեալ էին 'ի սիրտ և 'ի հոգի. և երթեալ նստի Եղի-ազար յԵրուսաղէմ. և Աստուածատուր Պատ-րիարքն սորայ Երուսաղէմի վարէ զնա անտի, և ելեալ գեգերի յայլ և այլ քաղաքս:

Իսկ Յակոբ կաթուղիկոսն սորայ Էջմիածնի 1665 գայ յԵրուսաղէմ յուխտ, և երթայ 'ի Կոստանդնուպօլիս. և անտի յԷջմիածին: Իսկ Եղիազար կաթուղիկոս յատուկ արքունի հրա-մանաւ կարգի և Պատրիարք սորայ Երու-սաղէմի յամի Տեառն 1666:

Իսկ յամի 1667, յաւուր տօնի Ծննդեան Յի-սուսի փրկչին մերոյ մեծաւ հանդիսիւ կատա-րէ զխորհուրդ օրհնութեան սրբալոյս Միւռո-նին, որպէս գրէ 'ի կոնդակին՝ որ առ ամենայն իշխանս. նա և յիշէ զառատութիւն իւղոյ ծա-ռոյ ձիթենւոյն, յոր կապեցաւ Տէրն մեր. որ կայ մինչև ցայսօր 'ի սուրբ Հրեշտակապետի վանս մեր. և ըստ խնդրանաց Լատինացւոց՝ 'ի Սրբալոյս իւղոյ անտի առաքէ ընծայ Պապին Հռովմայ, որպէս գրէ 'ի ծանուցական գիրս իւր, որոյ ամբողջ օրինակն եդաւ 'ի Ստորագրու-թեան յայսմիկ:

Իսկ իբրև ամս երեք վերստին Եղիազար կա-թուղիկոս դեգերի աստ և անդ 'ի ձեռն Աստ-ուածատուր Պատրիարքին սորայ Երուսաղէմի,

որ և 1668 վախճանեցաւ . և յամի 1670 հաստատի Եղիազար Պատրիարքն Երուսաղէմի՝ և միանգամայն կաթուղիկոս սրբոյ Էջմիածնի . և յամի 1679 վերստին երթայ Յակոբ կաթուղիկոսն 'ի Կոստանդնուպօլիս :

Իսկ 1680 'ի փոխս սրբոյն Յակոբայ Եղիազար կաթողիկոս ձեռնադրէ քանի մի Եպիսկոպոսունս . և 'ի նոյն ամի Յակոբ կաթուղիկոսն Էջմիածնի վախճանի 'ի Կոստանդնուպօլիս : Իսկ միաբանք սրբոյ Էջմիածնի յայնժամ ընդ երկար խորհեցան՝ և զգդումն Ազգիս առաջի աչաց ունելով յամի 1682, գիր հրաւիրանաց առաքեցին 'ի սուրբ Երուսաղէմ՝ առ Եղիազար Արքայազն կաթուղիկոսն՝ գալ յԷջմիածին՝ և նստել 'ի սեպհական Աթոռ իւր . որ և նա յայսմ ամի գնաց 'ի Կոստանդնուպօլիս . և զԿարապետ Պատրիարքն թագաւորեալ քաղաքին ձեռնադրեաց Եպիսկոպոս . և անտի ընդ խնդրանաց նոցին գնաց յԷջմիածին 'ի վարել զհոգևոր իշխանութիւն իւր : Իսկ զօրինակ Հրաւիրանաց գրոյն միաբանից սրբոյ Էջմիածնի եդեալ եմք յաղագս տեղւոյ, զոր տես անդ : Իսկ այս ամենայն ընդարձակ տեսանէք . Ի պատմութիւն Հայոց , Գ. հատոր, Գլուխ ԼԶ . յերես 697 :

Յամի Տեառն 1713, և Հայոց՝ ՌՃԿԲ . Կարճ Յօհաննէս Պատրիարքն Պօլսոյ գայ յԵրուսաղէմ վասն այցելութեան , ուր մնայ ամ մի և ամիսս ութն . և դառնայ 'ի Պօլիս :

Յամի Տեառն 1715, և Հայոց՝ ՌՃԿԴ . Գրիգոր Շղթայակիրն ընտրեցաւ Պատրիարք՝ սրբոյ

Երուսաղէմի ։ Այլ ՚ի Թիւ Հայոց՝ ՌՃԿԷ ․ յա-ւուր Վերափոխման սրբոյ Կուսին՝ երթայ ՚ի Կոս-տանդնուպօլիս ․ և յայնմ ամի հրաման եղև յԱր-քունուստ իւրաքանչիւր ազգաց չիշխել զ[illegible] իւր ՚ի սուրբ Յարութիւն ։

Այլ ՚ի Թիւ Հայոց՝ ՌՃԿԹ ․ ՚ի 13 Սեպտեմբեր ամսոյն յաւուր Ուրբաթու ․ Գրիգոր Շղթայա-կիր Արքունի հրովարտակաւ հաստատեցաւ Պատրիարք սրբոյ Երուսաղէմի ․ և ՚ի 14 Սեպ-տեմբերի՝ յաւուր շաբաթու յիշատակեցին ՚ի Պատրիարգին ՚ի Կոստանդնուպօլիս՝ զանուն քաղ-ցրախօս Առն այնորիկ ․ որոյ ձեռնտու իշխա-նութեանն էին կեսարացի մահտեսի Մելիքսան այր երևելի ՚ի դուռն արքունի ։ Ապուչեխցի մահ-տեսի Մուրատեան մահտեսի Յարութիւն ․ Թէ-միրճեան մահտեսի Յարութի ․ կեսարացի մահ-տեսի Սարգիս ․ և Կոստանդնուպօլսեցի մահտե-սի Խաչայէլ և մահտեսի Լութֆլին ․ և այլք բա-զումք ․ որք էին պատճառ բարութեանց յա-մենայն իրս սրբոյ Աթոռոյս Երուսաղէմի ․ վասն որոյ ծանուցան աստէն անուանք բարեյիշատակ հանգուցեալ անձանցն այնոցիկ ։ Ապա եկեալ այն Շղթայակիր Հայրապետն մեր ՚ի Պօլսոյ եկն ՚ի Բերիա, որ է Հալէպ ․ անդ բազում կալուածս գնեաց, և նորոգեաց զհոգեւորսն սրբոյ Երու-սաղէմի, որ կայր անդ ՚ի նախնեաց անտի ։ Այ-[illegible] եկն յԵրուսաղէմ ․ ՚ի Թիւ Հայոց՝ ՌՃՀ ․ ՚ի 12 Փետրվարի ։ Տես ՚ի պատմութիւն Հաննա վարդա-պետի, յերես 147 ։

Սա շինեաց ՚ի կողմն արևելից սրբոյն Յակո-

բայց՝ քանի մի աւուրս, և զրահս զգենլով թագա-
ւորաց ՚ի վանս ; և ընդ արձակելով լայնագոյն [illegible]
ջերմանս ամբարշտական Ոսկաւորաց. և աշխարհին
կողման պարտաւոր նորայ ՚ի Հրեանց չքնաղագոյն
երկուսն չորս ամս եկաց ՚ի Գաւառինաքն Թեհրանի
բազմազգութիւն ձգամբք.

Յամի Տեառն 1749, և Հայոց՝ ՌՃՂԸ, Յակոբ
կոչ Նալեան ՚ի Զմիւռնիայ, որ և Պատրիարք կոչի
առանձնացեալ նստաւ ամս երեք՝ և ամիս [illegible]

Յամի Տեառն 1752, և Հայոց՝ ՌՄԱ. [illegible]
Տաճկաց՝ 1177, Եղիազար աղայ Մեծահամբաւ ի[շ]-
խանն եկն ընտանեօք իւրովք յԵրուսաղէմ
յՈւխտ և յերկրպագութիւն սուրբ Տեղեացն
՚ի նմին ամի նստոյց ՚ի տեղի նորա, զԹէոդորոսն
Պատրիարք կորզուածին, որ էր աշակերտ Գրիգոր
Շղթայակրի. և զՅակոբ Պատրիարք տա-
րաւ ընդ իւր ՚ի Կոստանդնուպօլիս. և նոյն ի
նմին ամի գլխատեցաւ անդ ՚ի Պօլիս, հրամա-
նաւ Սուլթան Մահմուտի առաջնոյ.

Յամի Տեառն 1761, վախճանի Թէոդորոսն
կորզուածին, և Հայոց՝ ՌՄԺ. ՚ի Դեկտեմբերի
եօթն. Յամի Տեառն 1762, և Հայոց՝ ՌՄԺԱ.
Աբրահամ ամս և մեկ, յաջորդէ նմա աշակերտ
նորա Կարապետ Գանձակեցի կամ Կէնճեցին
և վախճանի՝ ՚ի ՌՄԺԷ. Յունվարի քառասնորդաց.

Յամի Տեառն 1768, և Հայոց՝ ՌՄԺԷ. Աբրա-
համ ամսեանս, յաջորդէ Պօղոս Վանեցին որ
վախճանի յամի Տեառն 1775, և Հայոց՝ ՌՄԻԴ
՚ի Մայիսի ամսեանն.

Յամի Տեառն 1775, և Հայոց՝ ՌՄԻԴ. ՚ի Նոյեմբերի երկու՝ յաջորդէ նմա Յովակիմ ՚ի Քանաքեռոյ, և վախճանի ՌՄԻԸ. ՚ի Սեպտեմբերի ամսոյն և հինգ։ Սա ՌՄԻԴ. ՚ի փետրուարի ամսեան և չորս՝ յաջորդէ նմա Պետրոս Եւդոկիացին. յորում ժամանակի եկն Գաղղիացին ՚ի Յոպպէ. ապա Բոնաբարթ անուն զօրացն իշխանեցաւ, ՚ի սեպհական տանն վանուց մերոց. որ նոյն տունն առաջնոյն է ՚ի ձեռս մեր. անտի եկեալ զայս տաճարն ՚ի վանս մեր սրբոյն Նիկողայոսի. իբր ժամ մի բազմի ՚ի ներքոյ սեանն Հոգետան մերում, իսկ Պետրոս պատրիարք գնացեալ ՚ի Յոպպէ վախճանի անդ, յամի 1799, և Հայոց՝ ՌՄԽԸ. Յունուարի քսանեւմէկ. բայց ոմանց՝ ՚ի Յունիսի տասնեւութ, և ՌՄԽԸ. որոյ գերեզմանն կայ առաջի դրանն եկեղեցւոյ սրբոյն Նիկողայոսի, որ ՚ի Յոպպէ.

Յամի Տեառն 1799, և Հայոց՝ ՌՄԽԸ. Յուլիսի տասնեւինն, ՚ի տանն Տապանակին յաջորդէ նմա Թէոդորոս Վանեցին. յաւուրս սորա 1808, և ՌՄԾԷ. յամենայն Աստուածածնի այրեցեալ եղև սուրբ Յարութեան տաճարն ՚ի 1810, և ՌՄԾԹ. Նոր շինեցաւ սուրբ Յարութիւնն, նա և ճաշարանն մեր Վերնատունն նորոգեցաւ, ՚ի Թուին Հայոց՝ ՌՄԿԴ։ Սա հրամանաւ բարեխնամ Արքային նորոգեցան հնագոյն հրովարտակք ՚ի վերայ սրբոյ ծննդեան տեղւոյն, և ՚ի վերայ սուրբ Աստուածածնի գերեզմանին պատարագելոյ ընկերութեամբ ընդ Յունաց, հաստատելով ընդ նոսա զաշտանակս, զպատկերս, զկանթեղս, և

զիւրոյ ։ Յամի Տեառն 1818 , և ՌՄԿԷ ․ յՕրհնու-
թեան քահանայութեան , յաւուր Չորեքշաբաթին
վախճանեցաւ Տէր ողորմի պատրիարքին ։

Յամի Տեառն 1819 , և Հայոց՝ ՌՄԿԸ ․ յամսեանն Օգոստոսի ի ամսի եղեալ աւուր ձեռնադրեցաւ ․ յանձնեալ էսթեր Գաբրիէլ պատրիարքին Նիկոմիդիացին ․ և յամի 1824 , և ՌՄՀԳ ․ ամսեանն կամ քաղաքն Օգոստոսի , ըստ հրովարտակի Աղեքսանդր Աթոռոյս եղեալ դիմէ ի պատերազմ տանջանօք ... վասն ազատութեան պատրիարք սրբոյ Աթոռոյս , որոյ ի Ճանապարհ հորդեցին և ի ժամանակին ի Կոստանդնուպօլիս , որ էր մեծ փոխանակ , և Մանկունեաց իշխանն Մահմուդ ․ ուրանօր Նախիջեւան ․ Գաւառի կոստանդնուպօլսոյ՝ Աճառեալ Պօղոս Անդրիանուպօլսեցի Սրբազան Արքեպիսկոպոսին հանդի-պեալ , և անդ ուրախ եղեալ ողջագուրեցին զմիմեանս ․ և ապա Գաբրիէլ Արքեպիսկոպոսն դը-նայ ի Պօլիս , և Պօղոս գայ յԵրուսաղէմ յերկ-րորդ աւուր Նոյեմբերի , և կացեալ անդ ... քառասուն , ստանձնեալ զաթոռակալութիւն Աթոռոյն , և քաջ վերահասու եղեալ ամենայն իրաց և գործոց ․ ապա ի տասներորդ Դեկտեմ-բերի , եկեալ յԵրուսաղէմէ գնայ յԵգիպտոս և անդ ի պատարագութեան ; որ բաղում ջա-նիւ ... գործէր ընդ Աղեքսանդրոսի յաղագս ազատութեան սրբոյ Աթոռոյս ի ծանրաբեռն պարտուց ։

Իսկ երջանիկ Գաբրիէլ Պատրիարքն ժամանեալ Տեառն ... ի Մեծն Պօլիս , Նոյեմբեր և Պօղոս

պակեալն ․ ուր 'ի ժողովի անդ՝ յետ բազում
բանից խօսակցութե, Գաղղիէ և Անգղիական եր-
կանց յանձնառուաց՝ 'ի տանն Եւրոպայէն , մինչ
յամին Տեառն 1829 ։

Այսու առ օրէնսին ըստ սկզբան և յաջողութեանց
'ի քաղաքն Զմիւռնիա՝ առ 'ի հոգևոր, զբա-
նաւոր հօտն Քրիստոսի , մինչև այց արարեալ Տէր
Աթանասիոս Եպիսկոպոսն ։ բայց լեռնականութեան
արարքն , որք եղեն առ ժամանակ ժամանակ,
որ ուսուցին յանկարծ և ծանրանայր . մինչ զի ըն-
դդէմ անձամբ զանհիւանդեալ անհնարին ըմբռնեն ․
յանկարծ Թիւն պատերազմ էր իբր ութն հազար
քաղաքաց . որ պատճառ եղև էր 'ի պատերազմն
Ամալիա՝ որ էր ընդ Ցոյնս և ընդ Օսմանցիս ,
և երկարեցաւ յամս ինչ . վասն որոյ անբաւա-
կան Ռուսաստանը՝ մինչ զերիս ամս երկրին ծո-
վայինք հարցաւ 'ի միջերկրական ծովու . վասն որ-
պէս սկսեալ պատերազմաւորք որ բառ օրէ նեղեալ բազ-
մամարդիկս և զմիաբանութիւնս Աթանասիո-
սեան ... խռով եղեալ ։ Նա արտաքինք տեղ-
բազում մար Միաբանքն՝ յուղս արտաքսեալս 'ի խաղաղ
տեղին մեծաւ յաւելուլ առ Աստուծոյ կարգադրին
յանդուգն աղօթութեան և պայծառութեան
Աթանասիոս ։

Յամի Տեառն 1825 . ամին առաքելութեան
մեծամեծ ծայր քաղաքիս . և նեղեալ պատրաստեալ
զանդ ապաշխարհս Աթանասիոս . չհանդարտեալ խոր-
հրդականն հարցն՝ Աւագ լուսաւորիչ Միքայէլ ե-
պիսկոպոս ծերանալ . փոխանորդ Անգղիական Պատ-
րիարքի Եղիա Եպիսկոպոս , և զարդարեալ կա-

բազմեալ եպիսկոպոսն Եւդոկիացի, և Պետրոս եպիսկոպոս Երուսաղէմացի. համդերձ պատուաւորօք եկեալ գային 'ի գիշերի չուեցին 'ի Քերբոն՝ առաջնորդութեամբ Արտաւահման չէյխին Քերբոնի, որպէս զի գնասցեալ անտի Յեգիպտոս դիմեսցեն 'ի Կոստանդնուպօլիս, ուր կարասցեն գտանել զհնարս ազատութեան պարտուց, և այլն։

Եւ իբրև լուան մեծամեծք քաղաքին զփախուստ կառավարչացն, առաքեցին հրաւիրակս զկնի նոցա 'ի Քերբոն, բազում երդմամբ յայնմհետէ չնեղել զնոսա. իսկ վերոյիշեալ չէյխն Քերբոնի՝ երաշխաւոր լեալ եպիսկոպոսացն, յետ երից աւուրց դարձ արարին վերստին յԵրուսաղէմ։ Եւ այս յետ քանի ինչ աւուրց դարձեալ ապստամբեցան գլխաւորք քաղաքին, և տիրեցին բռնութեամբ ամրոցի քաղաքին. և կալեալ զեպիսկոպոսունս եդին 'ի բանտի, և զկնի երկուց աւուրց արձակեցին զնոսա, և չորք եպիսկոպոսք ելեալ անտի գնացին 'ի Բեթլեհէմ, ուր կացեալ ամիսս չորս, և ապա վերադարձան յԱթոռն։

Եւ յամի 1826, 'ի տասն Յունիսի ամսոյն մեք եկաք յԵրուսաղէմ յուխտ, և յետ կատարելոյ զուխտս մեր, առաքեցին զմեզ 'ի Բեթլեհէմ իբրև միաբան, ուր մնացաք մինչ 'ի ութը Զատկի։ Յայսմ ամի 'ի միջոցի ծննդեան և Առաջաւորաց բարեկենդանի, ապստամբեցան Բեթլեհէմցիք. յեղակարծ իսկ գրոհ տուեալ յափշտակեցին զերիս վանս. զՄերն, Լատինաց, և Յունաց. յորոց բռնի խնդրէին քառասուն հինգ քսակս։

զօրծոյն յայսմ ամի եկն զօրքն Դամասկոսի մե-
րատապետէմ, և եդ զհարկ 'ի վերայ բնակչաց Թէոդո-
սուպօլսի քանքարս քառասուն և հինգ, և զուգաթն ան-
ձինս 'ի գրաւ ի առեալ, եդ 'ի պահեստի յանձնա-
ցին, և ինքն գնաց 'ի Սամոսատիա, փոխան որոյ յա-
փշտակեցին զմանկն, և ամենայն դժնեայց մերոյ
եկեղեցեացն Սարգսի վարդապետին, զոր կոչեցեալ
Ջնդեցին յայտ. իսկ Թադդէոս Գէորգն եպիս-
կոպոսն ընդ աղջամնեայց զանուանեցին, և էառ զի-
րաւունս:

Իսկ այսմ անուանեալ քանաւորաց' զի եկեալ
միշտ հասարակաց պարտուցն, եկին 'ի վանս մեր
և կարգաւ զկաթողիկոսն Մշեցի Գէորգ վարդապետին,
և զԴայրաղաքացի Տէր Յովհաննէսն և Սահակ որդի
Բարսեղ որք էին Ռուբինեանք յայնմ ամի զհայրապետ
Գէորգ, զխոստովանութեան Գաղատացւոյն, և զղեկավար
Աբեղենեաց Գէորգն, և զՄշեցի Մխիթարն, ընդ նո-
սին և զմեզ եդին 'ի մեծ անձկութիւն 'ի բանտս,
մինչ զաւուրս ութն նեղէին զմեզ ծխով: Իսկ
ինքն առ ինքն զքառասուն և հինգ քանքար 'ի մե-
նուցն երից ազգացս, և արձակեցին 'ի կապա-
նաց զգերեալ առանց զաւթն այսր, որք եկին հա-
սին 'ի Բեթղեհէմ. այսր եկեալ համբաւ զմեզ 'ի
յանձանս, և յանձնեցին զվանս յիւրաքանչիւր
տեղիս:

Իսկ սորին 'ի վերայ գրեցաք, յաւուրսն յայ-
նոսիկ սուրբ Աթոռս մեր անկեալ էր 'ի ներ-
քոյ ծանր և անկշռելի պարտուց' զի 'ի քանի
ամաց պակասեալ էին Ռուբինեանք վասն
պարտուցն Գէորգեանց, որ է Մուշ. և

միաբանութիւն սրբոյ Աթոռոյս հանապազ
խորհէր զհնարս ազատութեանն 'ի պարտուց
անտի. վասն որոյ անձարացեալ՝ խնդրեաց զօգ-
նութիւն 'ի լութենէ ազգիս, և գրեաց 'ի
Կոստանդնուպօլիս առ Ազգասէր Ամիրայս,
ուստի խորհրդով Գերամեծար Ազգասիրաց
յատուկ անօրէնութիւն ինչ եղև. և յանձնեալ
Ամենապատիւ Տ. Կարապետ Արքալան Պատ-
րիարքն Կոստանդնուպօլսոյ՝ Բոխիլը գրեաց 'ի
բարձրագոյն Դուռն արքունի, զի Բոխոխի- վերջ-
ուեսցի հաստատութն այն ծանր պարտուց սրբոյ
Աթոռոյս. որ և 'ի Դրանէն արքունի տուաւ
հրովարտակ մի քննութեան՝ այսինքն խափլուն,
զի եկեալ մի առցի 'ի դատարանէ քաղաքիս Երու-
սաղէմի, և Բոխոխի- վճարեսցի պարտքն այն:

Այս յաւուրսն յայնոսիկ գործով եմիրհոր-
ձութեան էր 'ի Պոլիս Զմիւռնացի խոհական
Յոհաննէս վարդապետն, որ այժմ է Պատրիարք
սրբոյ Աթոռոյս. զնա արժան դատեցան, զի տ-
ռեալ զարքունի հրովարտակն խափլուն՝ ուղևոր-
եսցէ 'ի սուրբ Երուսաղէմ տանել զնա 'ի
դատարանէ: Սակայն ինքն բնական հանճարով
քերով նախ գնաց յեգիպտոս 'ի Պոլսոյ, և միջ-
նորդութեամբ Հայազգի ծիվանի Պէյին, որ
բժշկապետն էր փոխարքային Եգիպտոսի, 'ի
դիւրութիւն և 'ի յաջողութիւն գործոյն քննե-
լաւ և գգիր ինչ 'ի փոխարքայէն առ Լէգիաց-
կատէ Մոլլային Երուսաղէմի, զի և հրովարտակն
խափլուն և ս յանուն նորին գրեալ էր 'ի Պոլսոյ:
և ապա եկն 'ի սուրբ Երուսաղէմ նոյն խոհեմ-

ընթացս Յօհաննէս վարդապետն. և առեալ ընդ
իւր զեւդոկիացի կարապետ եպիսկոպոսն՝ էջ ՚ի
դատարանն. և մատոյց զյանձնարարական գիրն
մեր վերոյիշեալ ժողովոյն՝ և ետ ընթեռնուլ ըստ
հրովարտակին արքունեաց ՚ի ներկայութեան միաձու-
նից. որք միաբան հաւանութեամբ և իրաւամբք
խնդրեցան, թէ այսչափ գումար պարտուց ան-
հնար է վճարել առանց խափանի, մանաւանդ ոչ
և միւս պարտատերաց, քանզի շահ ՚ի վերայ
շահուց բարդեալ՝ այնպէս մուրհակ առեալ են.
Իսկ առանձինն ամենայն աւագանիք համո-
զեցին զդատաւորն՝ թէ այսպիսի խնդիր ինչ
հազիւ հազ կարէ անկանիլ ՚ի ձեռս մեր, ու-
րեմն պարտ է պահանջել ՚ի Հայոց վաթսուն հա-
զար ղուրուշ՝ իւրեանց բաժն ասելով. որ և յայն-
ժամ իւր միջնորդ լինելով ՚ի մէջ մեր և դատա-
ւորին, ինքեանք ևս շահեցին կաշառօք. որ և
դատաւորն անսալով շահասիրութեան նոցին՝
երկարեցոյց յոյժ միջոց կատարման գործոյս այ-
նորիկ. և ծանուցին նա և առ բդեշխն Դամաս-
կոսի զայս ամենայն, որովհետև ընդ իշխանու-
թեամբ նորին էր քաղաքս այս. թէպէտ հրո-
վարտակն արքունի առ ժողովոյն գրեալ էր.
Այս բդեշխն յայնմ ամի էր Զմիւռնացի Մու-
լէհ փաշայն այր խիստ և անաչառ, երկատասան
անձամբ Փոլոզչէր մի առաքեաց առ Փոլոզլին՝
ասելով, թէ ՚ի մօտոյ ունիմ գալ յԵրուսաղէմ,
և կամիմ տեղեկանալ այդ ամենայն եղելութեանց,
և Փոլոզչէրն մնացէ այդր. որ և նա եկեալ կա-
մէր մնալ ՚ի սուրբ Վանս մեր, բայց ՚ի ձեռն

Արտաշէսեցի Կոսկեաս պղպչին՝ որ առաջին էր ըստ գեղեցկին. արգիլեցաւ մեղաւորն ՚ի մտանելոյ ՚ի նորա մէջ :

Յետ քանի աւուրց եհաս բղեշխն յերուսաղէմ, և ընդ նմին միւս յառաջին դատաւորին և մեծամեծաց կոչեցեալ զնոյն Յօհաննէս վարդապետն Զմիւռնացի. եւ ընթեռնուլ զանենայն և եւ ընթեռնուլ զհրովարտակն արքունին՝ և զմեծաշնորհ պատրիարքութեան, որ և անձնայն առ անձնակայք ընդ դատաւորին հրամանս համարեցան առ վիճակն. բայց վաղվաղակի հաւանեալ գաւառս պատճառելովս. որպէս ՚ի վերոյ ասացաւ :

Յայնժամ Յօհաննէս վարդապետն համարձակեցաւ յառաջ անդր ասելով. եթէ մինչ Բաղդադ եկէ խնդրէր մեր. բայց տիրապետութեանն առնելով զիւրն մի՝ տուք ինձ զվիճակն. և կամ տուք ինձ զգիր մի յայտնելով պատճառն՝ թէ վասն մի՞ ոչ կամիք տալ զվիճակն. և եւ առնելով զայն գիր՝ պատրաստ եմ անցանել վերադառնալ ՚ի Թագաւորանիստ մայրաքաղաքն Կոստանդնուպօլիս. և զայս ասացեալ՝ արտաքս ելանէ յատենէն անդի. և բղեշխն եւ թէև յարգութեամբ եր զդատաւորն առ ՚ի տալ վիճակն, բայց նա ոչ էր ունելին եղեալ՝ կամ անսացեալ բանից նորա :

Իսկ բղեշխն կոչեաց առ ինքն զնոյն ինքն Յօհաննէս վարդապետն՝ և ասէ, ես ունիմ երթալ ՚ի Դամասկոս, եկ և դու ընդ իս. և եւ ՚ի Դամասկոսէ առ դատաւոր քաղաքին յայնժամ գրեմ այսպէս, թէ առնել զտիրապետական խորհրդն՝ տուր վիճակն այսր գործոյս. այլ թէ ոչ՝

եւ առնիմ զգիրն ՚ի քաղաքացւոց Գուտան աղբե-
նի. Թէ մնացեալ ՚ի գաստառանն առ մեզ միում
ազգս գործոյ, եւ ամենայն Աստուածային համն եւ
հաւատն պատն, բայց ՚ի մէջ քան զնորին պահպան-
ներով միածն, յետոյ կոտեցան ՚ի գլխոց վերին.

Այսու քան զգեղջկին հաւատներ՝ եւ Յովհան-
նէս վարդապետն, եւ յետոյ պատմեաց կառավա-
րին եպիսկոպոսաց որոց Աթոռոյս, եւ հետաւ
ամենայնութբ իւրով զայս խորհուրդ մեծ եւ հաստատ
զի եթէ պահանջեսցեն ինչ ՚ի Գաստառանէ վասն
իւրեանց, եւ ՚ի չգտանել ձեր օգնական որ կամ ձեռն
իցէ՝ միայն յանձնառու լինիցիք առ ընդունելով առ
գատասաւորն յանուն Աստուածային իւրոյ՝ Թէեւ մերժ-
եալ հազար զառաւելս իցէ, եւ մի երբեք առնի-
ցէք զշփոթ մի. եւ զօրութեամբ Տեառն ՚ի հա-
ւանեցին ինձ ՚ի Կոստանդնուպոլիս՝ յառաջ զգա-
նել զերս հնազանդեցին. եւ ՚ի Կոստանդնուպոլիս եւս
զբեղց որոց առնման էր ոչ այս. եթէ ՚ի կա-
ռավարչաց որոց Աթոռոյս հաւանի առ ձեզ
մուրհակ մի յայս անուն, մի խոստասցիք մնա-
լով յառաջ քան զհաստատելն իմ այդր. եւ եղ-
գեալ ընդ քաղկեդոնին ՚ի Դամասկոս.

Իբր կառավարիչք ոչ Աթոռոյս ոչ կարասցեն
զատանել զհնարս ինչ առնել վերին, եւ առ ըստ
մուրհակին վախճան հազար զն. չի, եւ առաւել վերին՝
առաքեցին ՚ի Դամասկոս առ Յովհաննէս վար-
դապետն. Որ եւ նա իւրն փութացեալ հասոյց
ընդ յամենք ՚ի Կոստանդնուպոլիս, եւ օգնութիւ
Գերապատիւ Աղգաւորեաց էառ յայնժամ ըստ
հրամանագրական ճանփի. ՚ի հաստատեալ մինչեւ

ցամս ութն . և առաջի Ստամբօլ Էֆէնտիին առած և հինգ հազար ղուռուշ տուեալ վասն խըզմէթի փոխանակ վաթսուն հազար ղուռուշին , այսպէս վերջացոյց զայս պաշտօն իւր ։

Նոյն յամի Տեառն 1827 , և՚ի չորս Դեկտեմ-բեր ամսոյ եկն ժամանեաց յՃէմ՝ այցելու Նորա զոր արքեպիսկոպոս Անդրիանուպօլսեցին յանուն կրնկալ պահու , որ և առաքեալ էր համակամն ընտրութբ քրիստոսասէր Ազգասէրս ժողովոյն այսր , արքունական բարձրագոյն հրամանագ-րովն այնուհետև առ ՚ի վճարել զբազմակուտակ պարտսն նշանակեալ Բուշուփին , որոյ ՚ի գալն առեալ ինն հանդարտեցան պարտատեարք , որք նախ քան զգալն նորին՝ յոյժ նեղէին զԱթո-ռայինս , և սպասաւորսն ։

Որդ՝ ազատեցաւ սբ Աթոռս ՚ի պարտուց իւրոց ՚ի միջոցի վեց ամաց , և յամի 1834 . առատապարգև արամբք օրհնեալ ազգիս Հայոց՝ և ջերմեռանդն տէրունական Ուխտաւորաց . որոց ամենեցուն յանսպառ գանձուց շնորհաց Ողորմութեան իւ-րոյ հատուսցէ առատ և ՚ի հանդերձելումն , և ազատս կացուսցէ զորութիւն Ազգիս ՚ի հոգե-ւոր և ՚ի մարմնաւոր պարտուց . և զքաղաքագամն և զխառնակաւորս և օ սրբոյ Աթոռոյս երանա-կան առատութեան վերնոյն Երուսաղէմի արժա-նի արասցէ . ամէն ։

Այլ մինչև էր հատուցեալ երանելոյն վերջ-րորդ Բուշուփին պարտուց , հոգեսէր Ջանիքը ջերմեռանդն անձանց երևելեաց Ազգիս նորո-գեցան հնագոյն հրովարտակքն պատուարագի կենն ;

տու Գերեզմանին Քրիստոսի ։ Յամի Տեառն 1829, յամսեանն Օգոստոսի՝ տան հրամանատարն Վեհ. ձեռն Վանեցի Խաչիկ անուանեալ կարապե-տին բազմամեայ սպասաւորին վերայիշեալ Սրբ-ազան Պօղոս արքեպիսկոպոսին, որ այս կարա-պետ ՚ի Ճանապարհին ՚ի միջոցի դիւղաքաղաքին Հայկամ Համուզ հարեալ ՚ի խորշակէ մեռանի, և զհրամանատարն Այլազգի սուրհանդակք հա-սուցանեն ՚ի սուրբ Աթոռս ։

Ար և սոյն Պօղոս Սրբազանն համակամութբ խոր-հրդականաց՝ բազում ջանիւ և ծախիւք ՚ի գործ եդ զհրամանն ողորմած և բարեխնամ Արքային, զի ՚ի յերկրորդում աւուր Սեպտեմբեր ամսոյ, սկիզբն եղև պատարագելոյ հանդիսիւ մեծաւ ՚ի վերայ սրբոյ շնորհատու Գերեզմանին. բայց այսու պայմանաւ. նախ Յոյնք՝ զկնի Մեք, և ա-պա Լատինք. այլ ՚ի յատկացեալ հանդիսի աւուր՝ հանդիսատէրն յետ քան զամենայն ունի պատա-րագել մեծաւ հանդիսիւ. որպէս գրեցաք ՚ի տեղւոջ իւրում ։

Յամի Տեառն 1831, յաւուր Ուրբաթու բուն բարեկենդանին, յորում աւուր ըստ Նախնի սո-վորութեանն ընդ առաւօտն մինչ գնոյցին միա-բանք և ամենայն աշխարհականն Ուխտաւորք ՚ի տուն սբյն Մարկոսի յեկեղեցին Ասորւոց՝ յուխտ և ՚ի մատուցանել զՊատարագ. մինչ սկսաւ պա-տարագիչն զգեստաւորիլ, որ էր կարապետ վար-դապետ Էվէրէկցի ձեռնասունն Եղիա եպիս-կոպոսին, ՚ի խուռն բազմութենէն յեղակարծ խիստ վերնատունն անկեալ կործանեցաւ, յորոյ

միւռոյ լի էին կանթեղք․ նոյնպէս և ՚ի մէջ բերդին նու-
րաց լի կանթեղք և պատմէրք, բայց չերևէր ինչ նշ-
նման ունէր․ յորում ամի նորոգեցաւ այս եկեղե-
ցեցին Աստուծոյ և այլիմաստիցաց։

Յամի Տեառն 1832․ ՚ի սասանեն Մայրո ան-
նոյ ՚ի չորրորդ կիւրակէի մեծի պահոց, յորժամ
գիշերի ՚ի մէջ սրբոյ Յարութեան զինի Յունաց
պատարագին․ գրոհ տուեալ Յունաց այլազգ
ոսկարեանց խորտակեալ կոտորեալ մանրեցին
զնորա եղեալ բոլորակ պատկերազարդ կանթեղ
պատուական քարն Ուժաթափիման սրբոյ Աստ-
ուածածնի անուն․ յորում եղեալ էր յառաջ
քան զամիսս ինչ․ որ առաքեցաւ ՚ի Պոլսոյ ՚ի յի-
շատակ երեսուն և վեց ամանոց՝ անկրուանկան
Ռուսաստանոցաց, որք ծովայոյղ եղեալ էին քանի
ամաւ յառաջ ՚ի նաւէն յԵրուսաղէմ։

Յամի Տեառն 1834․ յաւուր մեծի շաբաթու
Ճրագալուցի, յորում աւուր երկու ազգք Մեք
և Յոյնք առնեմք արարողութիւն լուսաւոր-
եայի ըստ նախնի հարց մերոց ՚ի սուրբ Գերեզ-
մանն Քրիստոսի․ և ՚ի նմին ժամու մեծազօր
դուքսն Եգիպտոսի Իպրահիմ փաշայն, որ տիրէր
Երուսաղէմի, առեալ ընդ ինքեան զզօրս իւր
աւելի քան զհինգ հարիւր, գայ մտանէ ՚ի սուրբ
Յարութեան տաճար՝ յեօթներորդ ժամու՝ ՚ի
պահպանութիւն խուռն բազմութեան Ուխտա-
ւորաց Մեր և Յունաց՝ որք էին աւելի քան ըզ-
տասն հազար անձինս, թող և զայլազան ազգս
երկրաց և բնակաց․ և ինքն Իպրահիմ փաշայ ե-
լեալ նստէր ՚ի վերնատունն Լատինաց, և զօրքն

՚ի ներքս և արտաքս շուրջանակի պաշտէին զՔա-
ղաքաւթեանն ։ Որք՝ յետ լուսաւորութեանն մինչ
կամէին ընդ կրունկն դառնալ՝ և ելանել ար-
տաքս ՚ի տաճարէ անտի սրբոյ Յարութեան, ա-
րոյ երկրպագին դուռն փակեալ գոլով, փոխանորդ
յայնժամ ժամու անկան ՚ի խառանի անդ ՚ի Հայոց
և ՚ի Յունաց և յայլոց ազգաց անձինք իբր հա-
րիւր յիսուն՝ ևս և երեք անձինք ՚ի զօրացն Իբ-
րահիմ փաշային, որպէս ամենեքեան շնչասպառ
եղեալ մեռան ։ Ընդ էր անտանել լալումն ող-
բումն՝ և աղխաղարմ ձայն աղաղակին խուռն բազ-
մութեան ։ Այնժամ ամի յաւուր Աշխարհամատ-
րան կիւրակէի եղև շարժ, յորմէ բազում հոյ-
ակապ շինուածք խախտեցան և կործանեցան ։

Ապա յետ այնու ապստամբեալ Գաղզանդա-
րան Արաբացւոց պաշարեցին զԵրուսաղէմ զա-
ւուրս տասն. ՚ի ներքուստ և յարտաքուստ մարտ
եղեալ ընդ միմեանս կռուէին, մինչ ոչ կարա-
ցին զդէմ ունել ապստամբքն Ֆէլլահից զօրքն Իբ-
րահիմ փաշային. Թոյլ ետուն նոցա մտանել ՚ի
քաղաքն, և զօրքն մտեալ յամրոցն ամրանային.
յայնժամ պահու առաւ հարքին Ֆէլլահք զտունս և
զխանութանոցս մինչ ցերեկոյս առաւօտու ։

Ապա մինչ լուան թէ՝ Իբրահիմ փաշային բա-
զում զօրք եկեալ ՚ի Յոպպէ՝ և գայ յԵրուսա-
ղէմ. ամենեքեան ահաբեկ լեալ՝ ցիրեցան և-
ղեալ ՚ի փախուստ դառնային. եկն ապա քաջ
սպարապետն, և յաղթեալ նուաճեաց զգունդս
ապստամբացն, և դիմեաց ՚ի վերայ քաղաքին
Քէրէքին՝ և պաշարեալ էառ զայն, զմեծամեծ-

օրն կատարեալ, զպատանիս, զերիտասարդս, և զգեղեցիկն գերի վարեալ, և տարեալ յեգիպտոս. զորմէ զանց առնեմք վասն երկարութեան բանից, և թողումք ընդարձակ պատմութեան այլոց:

Իսկ յետ այսր ամենայնի, յամի 1834, յամսեանն Օգոստոսի Գաբրիէլ Սրբազան Պատրիարք, որ ՚ի բազում ամս էր ՚ի Մայրաքաղաքն ՚ի Զմիւռնիա. ըստ հաճութե Ազգային ժողովոյն վերադարձաւ ուրախութեամբ յԱթոռն սուրբ, ուր եկաց մնաց յանդորրութեան մինչ ՚ի վախճան կենաց իւրոց: Յաւուրս սորա, և յիշեալ մեծափառաւոր Տեառն Պօղոսի այցելութին Աթոռոյս՝ բազում կարևոր շինութիւնք եղեն աստ ՚ի ներքս և յարտաքս:

Յամի Տեառն 1836 շինեցաւ նորոգ Վերնատուն յեկեղեցւոջ սուրբ Յակոբայ, ուր և կառուցան կրկին խորանք առաջի սեանց, Պայծառակերպութեան, և Ընթրեաց. և բարձաւ խորանն սրբոյն Սիոնի, որ հաստատեալ կայր ՚ի մէջ կամարի լուսամտին, որ ՚ի ձախակողմեան դրան. և ապա յայժ վայելչակերպ սպիտակացան եկեղեցիք սուրբ Յակոբայ, սուրբ Էջմիածնի, սուրբ Ստեփաննոսի, և սուրբ Առաքելոց: Իսկ սուրբ Հրեշտակապետի եկեղեցին ևս ծեփեալ սպիտակացաւ, և երկաթի ճաղիւ և դրամբք գեղեցկացեալ պայծառացաւ:

Նա և անմիջապէս շինեցան քանի մի հոյակապ սենեակք միաբանութեան ՚ի վերայ Հոգետան, որ կոչեցաւ սուրբ Մինասայ Թաղ: Իսկ

շինեցան զոյգ սենեակք, մերձաւորուն և ներք-նաւորուն, 'ի մեծի գաւթի հանդէպ կրպակի մա-մլաճառութին։ Եւ քարայատակ եղև սոյն մեծ գաւիթն և այլ բազում տեղիք, և նորոգեցան բազում ջրհորք աւելի քան զքսան. նա և մե-ծագոյն ջրհորն կոչեցեալ Ֆէրման Օղլու, որ է կեսարացի Պետրոս եպիսկոպոսի յիշատակն։

Այլ և բազում ջանիւք հաստատեցաւ Տը-պարան 'ի պարծանս սուրբ Աթոռոյս, որ մին-չև ցայսօր ժամանակի չեղև երբէք 'ի նախնի Հարցն մերոյ։

Նա և յամի Տեառն 1837 շինեցաւ սուրբ Համբարձումն. և յամի 1839 հիմնայատակ ե-ղեալ կործանեցաւ 'ի ձեռն Լատինաց և Յու-նաց։

Յամի Տեառն 1840, 'ի քսան և հինգ ամսոյն Ապրիլի, Գաբրիէլ Սրբազան Պատրիարքն՝ փոխե-ցաւ առ Աստուած։ Եւ 'ի նոյն ամի՝ 'ի քսան և չորս Հոկտեմբերի յաջորդեաց նմա Զաքարիա Պատրիարքն՝ որ էր 'ի սահմանաց Տարօնոյ 'ի Կո-փոյ գեղջէ. յաւուրս սորա թէպէտ չեղև ինչ երևելի գործ և շինութիւն. սակայն պատրա-ստեաց զնիւթ շինութեան, և արար հիմնարկու-թիւն Թաղի միոյ, որ կոչէր Լիմոնի պարտէզ. էառ և զբանալի սրբոյ Ծննդեան արտաքին եր-կաթի դրանն ընկերութեամբ ընդ Յոյնս. բայց յետ միոյ ամսոյ՝ կաշառօք դարձեալ յետս ա-ռին Յոյնք զբանալին։

Յամի Տեառն 1841, եկն Անգղիոյ եպիսկո-պոսն յԵրուսաղէմ, և ձիրաւ հիմնարկութիւն

եկեղեցւոյ նորա․ որ եղև կատարումն շինու-
թեանն 1848։

Յամի Տեառն 1845, ՚ի սկիզբն Մարտի նորո-
գաւ Յունաց Պատրիարքն Երուսաղէմ, որ երկ-
կու հարիւր ամօք յառաջ մինչև ցայսօր Պատ-
րիարքն նոցա նստէր ՚ի Կոստանդնուպօլիս․ Թէ-
պէտ այժմ և ս է ՚ի Կոստանդնուպօլիս։

Յամի Տեառն 1846, ՚ի եօթն Մայիսի եղև
փոփոխումն Զաքարիա Պատրիարքի։

Յամի Տեառն 1847, ՚ի տասներկու Փետրվա-
րի յաջորդեցաւ նմա Կիրակոս Պատրիարքն Երու-
սաղէմացի, յաւուրս սորա շինեցաւ ՚ի Հայրա-
ւանդամն վանուցս, ՚ի վերայիշեալ Լիմնի պար-
տէզն նորոգ հայակապ Թաղ մի, հիմնարկեալ
՚ի Զաքարիա Պատրիարքէ․ որոյ երկայնութիւն է
155 ոտնաչափ, և լայնութիւն 75․ և ունի քառա-
սուն և ութն սենեակս․ և ՚ի միջի ընդարձակ գմբ-
էթ․ և ՚ի ստորհին գեղեցիկ պարտէզ, ունի և
եօթն ջրհորս․ և առաջի սենեկացն երկաթեայ
ճաղիւ ամրացեալ․ որոյ Աւագ դուռն մեծ ՚ի
ջրհորն, որ կոչի Քիլիճ Բաղչ․ և փոքր դուռն
մի՝ որ ելանէ ընդ հարաւ։

Նաև շինեցան քանի մի հայակապ սենեակք
՚ի յետոյս տաճարի սուրբ Յակոբայ եկեղեցւոյն
առ արևելս կոյս՝ ՚ի վերայ դրանն ազօրւոյն․ առ
որ ելանէ տասն և վեց աստիճանաւ, որոց լու-
սամուտքն երկուքն հային յարևմուտս դէպ ՚ի
սուրբ Տաճարն․ չորքն՝ ՚ի վերայ հրապարակին
մեծի, և միւսքն ՚ի հիւսիս ՚ի վերայ տանեաց
ազօրւոյն՝ և յարևելս։

Նոյն և՛ ոսկեզօծ գեղեցկացեալ ծաղկեցին և պայծառացան, խաչկալք սուրբ Յակոբայ եկեղեցւոյն, և գմբէթն սուրբ Գլխադրին. կաթուղիկէք սուրբ խաչին և Ամբիոնին, և այլ ամենայն խոյակք և բուրիղք չքնաղագոյնք սուրբ [illegible]կերաց. վերնատունն խորանաց սուրբ Էջմիածնի, սուրբ Ստեփաննոսի, և սուրբ Մինասայ խաչկալք. նաև սուրբ Հրեշտակապետաց և սրբոյ Ծննդեան՝ որ 'ի ԲԵԹՂԵՀԷՄ, ներքին եկեղեցւոյ խաչկալք ոսկեզօծ գեղեցկացան.

Յամի Տեառն 1847, հրամայեալ շինեցաւ եկեղեցի հռոմէադաւան Յունաց՝ 'ի հիւսիսակողմն պատրիարքարանին Լատինաց. որոյ առաջին Պատրիարք Մաքսիմոս եկն յԵրուսաղէմ և կացեալ ամիս մի, և ելեալ գնաց 'ի Վերիտոն՝ որ է Պէրութ, և անտի 'ի Դամասկոս:

Յամի Տեառն 1848, 'ի Յունվար հինգ՝ նստաւ Լատինացւոց Պատրիարք յԵրուսաղէմ, որ և սկիզբն եղև Պատրիարքութեան նոցա յԵրուսաղէմ, զի 'ի բնէ անտի ոչ էր.

Յամի Տեառն 1848, 'ի տասներկու Ապրիլի յերկրորդումն աւուր սուրբ Զատկին, յետ ելանելոյ եկեղեցւոյն, 'ի յերրորդ ժամու առաջեան յեղակարծ ինն ինքնին լուցան և վառեցան կանթեղք և լապտերք սուրբ Յակոբայ եկեղեցւոյն, յորում էին բազումք Ուխտաւորաց, և երևելի ականատեսորք Աստուածասէր Իշխանաց, որք ականատեսք եղեն, և մինչ ձայն աւետեաց հնչեցին յականջս եկաց և բնակաց. և ուղևորաց ևս, ուստի դարձան յետս յԵրու-

տաղէմ, և եկեալ խառնեցան յայժ յամենայն ազ-գաց քրիստոնէից, այլ և 'ի հեթանոսաց և 'ի հրէից. յորոց ոմանք 'ի նոցանէ իբրև տեսին զսքանչելին՝ հիացեալ գոհութեամբ փառս վերառաքէին տուողին բարեաց, և ոմանք 'ի նոցանէ ապշեալ յանձկիւս լեալ բերանաբաց մնային, այսպէս տևեաց լոյսն մինչև ցերիս ժամուն.

Յամի Տեառն 1850, 'ի քսան և չորս Մայիսի յերկրորդ ժամու գիշերոյ՝ յանկարծ իմն եղև վախճան Կիրակոս Սրբազան Պատրիարքի. որում ընտրեցաւ յաջորդ 'ի Պօլիս 'ի չորս Յուլիսի, Զմիւռնացի Յովհաննէս Սրբազան Արքեպիսկո-պոսն, ըստ խնդրոյ համագումար Միաբանութեան սրբոյ Աթոռոյս, և ըստ միակամ և միահաւան ընտրութեան Ազգային ժողովոյն բաղկացելոյ 'ի Հո-գևորական և յաշխարհական երևելեաց 'ի Մայ-րաքաղաքն Կոստանդնուպօլիս, որ և նորին Սրբ-բազնութիւնն 'ի բազում ամաց հետէ վարէր զպաշտօն փոխանորդութեան սրբոյ Երուսաղէ-մի 'ի Կոստանդնուպօլիս. առ որ հրաւիրակ ա-ռաքեցան յԱթոռոյս՝ երեք վարդապետք, Մատ-թէոս Կեսարացին, Ղուկաս Բալուեցին, և Յա-կոբոս Կեղիպօլցին, և կրկին Սարկաւագունք. ընդ որս նորընտիր Սրբազան Պատրիարքն ելեալ 'ի Պօլսոյ՝ եկն եհաս յԵրուսաղէմ յիններորդ աւուր Նոյեմբերի. և 'ի տօնի սրբոյ Հրեշտա-կապետացն նստաւ յԱթոռ Պատրիարքութեան. որ այժմ խնամօքն Աստուծոյ վարէ զբարձրա-գոյն Իշխանութիւնն ամենայն բարեկարգու-թեամբ, որում Տէր տացէ զօրութիւն և կա-

բազմութիւն ընդ երկայն աւուրս 'ի պարծանս քաջութեան Ազգիս, և 'ի հաստատութիւն և 'ի պայծառութիւն սրբոյ Առաքելական Աթոռոյս։

Սա նախ՝ շինեաց և կառոյց վայելչագիր հայակապ վեհարան կամ Պատրիարքարան 'ի վերայ քառակի ամբակառոյց կամարաց, որ 'ի վերայ Արքունական պողոտայի. ընդ որում անցեալ գընայ առ հարաւ 'ի դուռն Դաւթի՝ 'ի Սիոն՝ և 'ի տունն Փրկիչ, և 'ի վերուստ է եզր նորակերտ Թաղին սրբոյն Մինասայ. որոյ Առաջդուռն է 'ի նոյն Թաղն, զորոյ յիշատակարանըն գնեմք աստ ամբողջ. « Եթէ ոչ Տէր շինէ զտուն, 'ի նանիր վաստակին շինողք նորա »։

Սոյնք սպաւինեալ 'ի շնորհս Տեառն խնամածութեամբ նորին 'ի հիմանէ կառուցաւ հոյակապս յարկս պանծալի Ազգասէր Ջանիւք Տ. Տ. Յովհաննու Սրբազան Արքեպիսկոպոսի Զմիւռնացւոյ՝ Պատրիարքի Առաքելական Աթոռոյս Երուսաղէմի, 'ի յիշատակ Հոգևորս նախնեաց, և 'ի պարծանս լութեան Ազգիս, և 'ի վայելչումն ապագայց հարց, 1853. 'ի վերջ Ապրիլի.

Երկրորդ դուռն է 'ի ներքոյ կամարաց, որ մտանէ ընդ արևմուտս՝ և հայի յարևելս։ Երրորդ դուռն հայի 'ի հիւսիս և մտանէ ընդ հարաւ, և է կից դրանն մեծի պարտիզաց. ընդ որ մտանէ նախ 'ի յառակացեալ բուրաստանն. և ապա չորրորդ դրամբ մտանէ 'ի խոհարանն, և անտի ելանէ 'ի լուացարանն, և 'ի ներքս 'ի վայելչազարդ սրահն, այն է տիվան. որոյ երեքին մեծամեծ լուսամուտքն հային յարևմուտս 'ի

մերոյ բարերարութեան, եւ ունի չորս սենեակս առ Հիւանդս եւ առ Հարսն. եւ առ արեւելս ունի Աւագ մինչտանունն, որոյ առաջի փոքր պարտէզ եւ մեծ բուսաբանութեան մի, եւ յաջմէ նորին մեծագոյն յատուկ սենեակ մի. հանդէպ մինչդարանին չորեքին տարիճանաւ 'ի վայր՝ են անդ կրկին սենեակ եւ սպասաւորաց, որոց յանդիմանն է յատուկ գրատուն. եւ առ Հիւսիս է Աւագ դրան պարտաքին՝ ընդ որ ելանէ 'ի սուրբ Միքայէլ Թաղին. զորմէ դրեցաւ 'ի վեր։

Իբրեւ շինեցաւ նորոգ Թաղ մի 'ի Հիմանց՝ Հայազգայ եւ գեղեցկադիտը 'ի Հարաւակողմն վանուցս իբր բազմատուն եւ վեց սենեակաց. որոյ դուռն Հայի 'ի Հիւսիս, եւ միանայ ընդ Հարաւ Հանդէպ պարտիզին, յաջմէ ձեռնապարհին՝ որ դնայ 'ի վանս սուրբ Հրեշտակապետին, որոյ երկայնութիւնն է 185 ոտնաչափ, եւ լայնութիւն 100. որոյ յիշատակարանն եդեալ կայ 'ի ճակատ դրանն այսպէս։

«Միդրանութեամբն Աստուծոյ առաջանեցաւ Հիմնարկութեամբ գեղեցկաշէն Չամլը Թաղս Աւեգանէր Տ. Տ. Յովհաննու Արքեպիսկոպոսի Պատրիարքոքի Զմիւռնացւոյ. աշխատութեամբ խորհրդական սուրբ Եղբարց 'ի պարծանս լրութեան Աւեգիս. 1853, 'ի վերջ Մայիսի ո։

Յամի Տեառն 1857, յաւուրս սոյն բարեկեցիկ շատակ Արքեպիսկոպոս Պատրիարքիս եղեւ Հիմնարկութիւն նորակերտ Ուսումնարանին՝ որ կառուցցաւ առ արեւելս Չամլը Թաղին, որ ունի չորս սենեակս՝ իբր դասարան. երկուքն առ Հիւսիս

և երկուքն առ հասարակ. և երկայնութիւն իւ-րաքանչիւրոցն է. եօթն կանգուն՝ և լայնութիւն վեց կանգուն և վեց մատն. և 'ի մէջ ունի սը-րահ՝ իբր հանգստարան ուղտանողաց, որոյ եր-կայնութիւնն է քսան և հինգ կանգուն և կէս. և լայնութիւնն ինն և կէս կանգուն. որոյ ա-ւագ դուռն հայի ընդ արևմուտս՝ 'ի Ձամբք Թա-ղին. և զօրութեամբ Տեառն մերոյ է կատարու-մըն շինութեանն յետ քանի ամաց, զոր Տէր յաջողեսցէ 'ի պարծանս սրբոյ Աթոռոյս և 'ի պայծառութիւն լուսաւորութեան ազգիս Հայոց:

Իսկ յամի Տեառն 1857, և 'ի փետրվարի 13, երջանկափառ Տ. Տ. Ներսէս Ե. Սրբազան Կա-թողիկոսն սրբոյ Էջմիածնի փոխեցաւ յան-ցաւոր կենցաղոյս աստի յանանց կեանսն երա-նութեան իբր իննսուն և չորս ամաց:

Իսկ 'ի սմին ամի՝ եղև սկզբնաւորութիւն նստելոյ 'ի սուրբ Երուսաղէմ արքեպիսկոպոսի միոյ 'ի Ռուսաց ազգէն:

Իսկ յայսմ ամի 1858, և 'ի Սեպտեմբերի մէկ, համակամ հաճութեամբ բոլոր լրութեան ազ-գիս Հայոց եկեղեցականաց և աշխարհականաց, որ յԱսիա և յԵւրոպիա ընդ իշխանութեամբ կրկին Մեծազօր տէրութեանց Օսմանեանց և Ռուսաց, ընտրեցաւ 'ի նոյն Սրբազնագոյն կա-ջաւն Կաթողիկոսութեան և մեծի Քահանայա-պետութեան լուսաւորչեան ժողովրդեանն ա-մենայն Հայոց՝ Կոստանդնուպօլսեցի Ամենապա-տիւ և Երջանկափառ Տ. Մատթէոս Առաքելա-գործ Սրբազան Արքեպիսկոպոսն, զոր Տէր 'ի պայ-

ծանս ազգիս բազմամեայ կենօք պարգևեսցէ ։

Եւ յայսմ ամի 1858, սկիզբն եղև ՚ի սուրբ Երուսաղէմ Նստելոյ Հիւպատոսի մեծի տէրութեանն ինքնակալին Ռուսաց, որպէս զՀիւպատոսս այլ տէրութեանց ։

ՍՏՈՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՐԱՒԱԿՈՂՄԱՆ ՔԱՂԱՔԻՍ ՍՐԲՈՑ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ

Աստի մինչ ՚ի ԲԵԹՂԵՀԵՄ երկու ժամ է ։

ՑՈՒՑԱՆ ՚ի դրանէ Դաւթի, որ ըստ Արաբացւոց կոչի պապըլ խալիլ ։ Յաջմէ կողմանէ առ պարսպաւ գնայ իջանէ ՚ի ձորն հովտին ըստ ոմանց մեկնչաց. յոր եկին լրտեսք՝ և տեսին անդ զհսկայս. «Տեսաք անդ հսկայս, և էաք յաչս նոցա որպէս մարախ»։ Թուոց. ԺԳ. 34 ։ Նոյանելով ընդ կամուրջն, և ընդ ցամաք աղբիւրն. ելանէ խուլն ինչ զառ ՚ի վեր ՚ի դաշտն. ՚ի ձախմէ ճանապարհին գոյ աւերակ մի՝ զոր կոչեմք Ցուղայի գիւղ. յորում է մզկիթ մի, այս է գիւղըն չար խորհրդոց զոր մեք ասեմք Ցուղայի գեղ, և յԱրաբացւոց կոչի փէր ադոլիօս. քանզի Կայիափայ քահանայապետս արար ժողով քահանայից և իշխանաց Հրէից, ուր մարգարէաբար վճռեցաւ վասն Քրիստոսի մեռանել. «Լաւ է մեզ, զի այր մի մեռանիցի ՚ի վերայ ժողովրդեանս, և մի ամենայն ազգս կորիցէ»։ Յովհ. ԺԱ. 50 ։ Զայս գիւղ գնեցին Յոյնք 1857 ։

Հանդէպ սորին է Նորաշէն քանի մի տուն Յունաց. յորս և միակողմն ոցին է Նորակերտ պալատ Հիւպատոսին Անգղիացւոց ։ Աստի իբր քարընկեց մի՝ է տուն կամ աշտարակ Սիմէօնի Ծերունւոյն, որ ՚ի քառասնօրեայ գալստեան Փրկ-

չին մերոյ՝ եկն ՚ի Տաճարն Սողոմոնեան, որ ըն-
կալաւ զնա ՚ի գիրկս իւր, և աղերսէր ՚ի Նմա-
նէ արձակիլ ՚ի խաղաղութիւն. Ղուկ. Բ. 28.

Դուն յաջմէ և յահեկէ ճանապարհին հնա-
գոյն աշտարակք աւերակ. զորոց ասեն ոմանք՝
լինել հնձան. և ոմանք՝ տեղի խորանաց երից
մոգուցն, և այլ ոմանք՝ այլ ինչ. ՚ի մէջ ճանա-
պարհի իբր տասն քայլիւ մերձ սուրբ Եղիայի
վանուցն՝ գոյ մեծ ջրհոր մի. զորմէ ասի աւան-
դութեամբ՝ թէ աստղն մինչ ցայս վայր երևե-
ցաւ մոգուց, և աստ անյայտ եղեալ՝ ծածկեցաւ
յաչաց նոցա. զոր Արաբացիք կոչեն պիր ըլ Նէճմ,
այսինքն հոր աստեղն. յաջմէ նորին արտաքոյ
ճանապարհին հեռի իբր քարընկէց մի՝ գոյ ա-
ւերակ եկեղեցի մի, յանուն Ամբակումայ մար-
գարէին, և է տեղի վանուց, ըստ պատմագ-
րութեանց Լատինաց. Դրէ Մարինոս՝ թէ ե-
րեք մղոնաւ հեռի յԵրուսաղէմէ, մերձ վա-
նուցն սրբոյն Եղիայի գոյր բևեկնի ծառն՝ ընդ
որով նստաւ Տէրն մեր հանդերձ Մարեմաւ
մարբն և Յովսեփաւ. բայց յամի Տեառն 1619,
այրեցաւ բևեկնին ՚ի ձեռն հողագործ Արա-
բացւոց.

Յաղագս սուրբ Եղիայի վանացն ։

Ի ձախմէ ճանապարհին է վանք Եղիայի մարգարէին. ուր եկն մարգարէն, յորժամ փախչէր 'ի ձեռաց Յեզաբելայ. որպէս գրի, Գ. Թագ. ԺԹ. Ե. Ը. « Եւ նստաւ ընդ բեւեկնեաւ... եւ 'ի քուն եմուտ, եւ ննջեաց ընդ տընկովն »։ Սորա եկեղեցւոյ երկայնութիւնն է 92 ոտնաչափ, եւ լայնութիւնն 51։

Սա էր յառաջագոյն ազգին Վրաց. եւ է այժմ 'ի ձեռս Յունաց. աստ ննջեաց մարգարէն, որոյ տեղին ցուցանեն յեկեղեցւոջ 'ի հիւսիսային յորմն, որ է 'ի ձեւ գերեզմանի, յորում գոն բազում մեծամեծ սենեակք. եւ շուրջ նովաւ բազում ձիթենիք եւ այգիք. արտաքոյ վանուց 'ի վերայ ճանապարհի գոյ ջրոյ ջրհոր մի, յորմէ երթեւեկք ըմպեն. եւ յաջմէ պողոտային է ձիթենի մի, եւ 'ի ներքոյ նորին վէմ մի հաւասար գետնոյն փոսորակ իբր մարդաչափ, եւ ասենք աստէն՝ թէ աստ ննջեաց մարգարէն։

Վասն աշտարակին Յակոբայ՝ եւ գերեզմանին Ռաքելայ ։

Իբր կէս ժամու հեռի 'ի սուրբ Եղիայի վանուցն, 'ի ձախմէ ճանապարհին գոյ աւերակ մի, որ է Աշտարակն, ուր էջ Յակոբ նահապետն մինչ գայր 'ի Միջագետաց։ Եւ 'ի ձախմէ է գերեզման Ռաքելայ, զի յերկուսս գոլով

Ռաքէլ՝ ուր ծնաւ զԲենիամին. մեռաւ և թա-
ղեցաւ անդ. և կանգնեաց Յակոբ արձան 'ի
վերայ շիրմի նորա: "Եւ եղև իբրև մերձեցաւ
'ի Քաբրաթա երկիր, մտանել յԵփրաթա. ծը-
նաւ Ռաքէլ... մեռաւ Ռաքէլ և թաղեցաւ 'ի
ճանապարհին Եփրաթայ, այն իսկ է Բեթղե-
հէմ. և կանգնեաց Յակոբ արձան 'ի վերայ շիր-
մի նորա, այն է արձան շիրմի Ռաքելայ մինչև
ցայսօր ". Ծնն. ԼԵ. 16. 20:

Յաղագս վիմին Քրիստոսի:

Յելանելն 'ի վանուցն սուրբ Եղիայի, յաջ-
մէ ճանապարհն՝ որ գնայ 'ի Քեբրոն. այն է
հայր Աբրահամ, արտաքոյ ճանապարհին 'ի ձախ-
մէ. կայր քարընկէց մի առ արևմուտս, գոյ վէմ
մի, որոյ մէջն փորեալ և փոս, և ձևացեալ իբր
օրօրոց. զորմէ ասեն՝ թէ 'ի կոտորելն մանկանց,
առեալ Մարիամ և Յովսէփ զմանուկն Յիսուս՝
կամէին փախչիլ յԵգիպտոս, հասին զինուորք
նոցա առ 'ի սպանանել զմանուկն, անդ մատեալ
թագեան, և անտես եղեն յաչաց նոցա:

Եւ ըստ ոմանց՝ թէ կին ամն զմանուկն իւր
պահեաց անդ, և մինչ աղերսանօք աղաչէր
զԱստուած վասն մանկանն, և յուսաբեկ լինէր,
ետես զհոգիս մանկանց կոտորելոցն իբրև զե-
րամս աղաւնեաց թռուցեալք յերկինս, յան-
կարծ 'ի բաց եղեալ զգութն մայրական, եկն

առ գահոյիւքն, և մատնեաց զմարմինն իւր նա-յել. զոր 'ի խողխողելն անողորմ դահճացն, կատարիչն աստուածէր ժողովի մանկանն իւր լուա-ստանեալ աղաւնի թռուցեալ յերկինս: Տես 'ի Յայսմաւուրս. Մովսէսի քահանայի:

Վանք Պէլէճօղլայ գեղջն:

Հանդէպ գերեզմանի Ռուբէլոյ՝ հեռի 'ի նմանէ իբր տասնեհինգ քայլ, է գիւղն Պէլէ-ճօղլայ, որոյ բնակիչքն են Յոյնք. զորմէ ասեն՝ գոլ տուն Եփրաթա. և ոմանք թէ՝ է տուն Աբի-աթարայ քահանային, ուր եկեր Դաւիթ զհացն առաջաւորութեանն. Ա. Թագ. ԻԱ. 6: Կոյ անդ փոքրիկ եկեղեցի մի յանուն սրբոյն Նիկողայոսի, որոյ երկայնութիւնն է 32 ոտնաչափ, և լայնու-թիւնն 24:

Յորժամ գիւղս շինեցին Լատինք 12 ամա-յառաջ ժամանակաւ մի, բայց յամի 1854 յամ-սեանն փետրվարի յափշտակեցին Յոյնք, և վա-նեցին անտի զԼատինս:

Նոյն յամսեանն Օգոստոսի, հրովարտակաւ Սուլթան Մէճիտ արքային սկսան Լատինք հիմ-նարկել և շինել անդ հոյակապ վանք նորոգ 'ի հիմանց յարևելս կոյս հնոյ տեղւոյն. որոյ եր-կայնութիւնն է 174 կանգուն, և լայնութիւնն 124. շրջապատ պարիսպն չորեքին դրամբք, որոց երկուքն յարևելս, մին առ՝ հիւսիս, և միւսն

առ Հայոց ։ Որոյ եկեղեցւոյ երկայնութիւնն է 95 ոտնաչափ, և լայնութիւնն 35. և սենեակ 50 ոտն և փոքր. և 'ի միջի ունին յատուկ վարժարան և Ջրհոր հինգ. քան և չորս աշակերտա-տուն և չորս կարգաւոր, որոց բոլոր միաբանքն են յիսուն ։

Յաղագս Ջրհորոյն Դաւթի ։

Ի գերեզմանէն Բարսեղայ մինչ 'ի Ջրհորն Դաւթի է իբր տասն րոպէ 'ի գլուխ լերինն 'ի բարձրաւանդակ տեղւոջ, ուստի երևի քաղաքն Բեթղեհեմ. յորոյ ջրոյն ցանկայր Դաւիթ ըմպել, որպէս գրի . Բ . Թագ . ԻԳ . 15 . 16 . Ո՜վ ցանկացաւ Դաւիթ և ասէ, ո՞ արբուցանէր ինձ ջուր 'ի Ջրհորոյն Բեթղեհեմի, որ առ դրանն է դ. որպէս ասի և յառաջնաւորս. Առեալ զջուր մարգարէին, եհեղ առ տէր իւր արարչին. Հարն օրինակ սորա Կուսին, ջուրն հանդոյն՝ մերոյ Փրկչին, որում ցանկայր՝ երանելին, հոգւով ըմպել՝ ջուր կենդանին ։

Յաղագս քաղաքին Դաւթի, որ է Բեթղեհէմ։

Բեթղեհէմ ըստ վարդապետաց՝ թարգմանի տուն հացի. յորում տուաւ մեզ Հացն կենաց իջեալն յերկնից. Յովհ. Զ. 51. «Ես եմ հացն կենդանի որ յերկնից իջեալ»։

Եւ 'ի լեզու Արաբացւոց՝ նշանակէ տուն մսոյ, զի անդ ծնեալ բանն Աստուած, ետ մեզ զմարմին և զարիւն իւր 'ի կերակուր և ըմպելի հոգւոց. «Զի մարմին իմ ճշմարիտ կերակուր է. և արիւն իմ ճշմարիտ ըմպելի է»։ Յովհ. Զ. 56։

Թէպէտ քաղաքս այս ըստ նիւթոյն և ըստ քանակութեան կրտսեր և փոքր համարիւր, բայց ըստ զօրութեան մեծագոյն քան զամենայն քաղաքս՝ որ յերկրի. քանզի Իշխան իշխանաց՝ և Տէր տէրանց ել աստի, և հզօր քան զամենայն իշխանս Յուդայ՝ որք ելին 'ի սմանէ. «Եւ դու Բեթղեհէմ տուն Եփրաթայ՝ սակաւաւոր իցես լինել 'ի հազարաւորս Յուդայ. 'ի քէն ելցէ ինձ լինել իշխան Իսրայէլի, և ելք նորա 'ի սկզբանէ աւուրց աշխարհի»։ Միքիա. Ե. 2։

«Եւ դու Բեթղեհէմ երկիր Յուդայ. ոչ ինչ կրտսեր ես յիշխանս Յուդայ. 'ի քէն ելցէ ինձ իշխան, որ հովուեսցէ զժողովուրդ իմ զԻսրայէլ»։ Մատթ. Բ. 6։

Բնակիչք Բեթղեհէմի՝ են քրիստոնեայք, Յոյնք և Լատինք իբրև հարիւր տուն. և ազգ Մեր քսան տուն. քանի մի տուն Խփտի. և քառասուն և հինգ տուն Տաճիկք, և 'ի նմա են հնգետասան թաղք, որոց իշխանք կամ աղայք են հնգետասա-

սան , որք 'ի լեզուս Արաբացւոց կոչին Ճէֆր . յորոց մին է յաղգէ մերձ , և յարգոյ յայսր այլ մենեգեան , երեքտասանքն 'ի Յունաց՝ և 'ի Լատինաց , և մին 'ի Ցածկաց .

Մերձեր քաղաքիս է հաշտեանութ և մենաստան ուղղ եկեղեցին սրբոյ Ծննդեան Քրիստոսի , գրեթէ կայ 'ի մէջ յառաջագոյն երից վանուցս Մերոց , Յունաց , և Լատինաց .

Նախ գնայ 'ի մեծ արտաքին հրապարակն որոյ 'ի հիւսիսակողմն է վանքն մեր . որոյ յարե կեանն է երկաթի դուռն սրահին , 'ի հարաւակողմն է գերեզմանատուն Յունաց , և 'ի յարևելս է հրաշակերտ եկեղեցին սրբոյ Ծննդեան . Ի մէջ հրապարակին գան երկու մեծադղը դրու հոր , որոց մին ունի կրկին բերան , և միւսն միւս .

Յարևելս կայ է երկաթեայ փոքր դուռն միջ քինք որ մտանեն 'ի սուրբ Ծնունդն : Նաւակի դրանս է փոքր գաւիթ , որոյ երեքին կողմանցն են քարեայ բազմոց ; կամ մէջ՝ յորս նստին : Ի մտանելն 'ի ներքս՝ է փոքր գաւիթ մի , որոյ երկայնութիւն է 32 ոտնաչափ , և լայնութիւնն 21 .

Յաջմէ սա հարաւ է երկաթի դուռն վանացս մերոց , յորոյ վերայ գոյ փոքր լուսամուտ մի սենեկին մերոյ , և կանթեղ մի առ կախեալ 'ի վերայ դրան . 'ի ձախմէ սա հիւսիս է դուռն ուրիշ մի ; որ կոչի Հին Հայոց՝ որ 'ի ձեռս Ծնունդ էր յառաջ , զոր յափշտակեցին Յոյնք . և առ արևելս է փայտաշէն մեծ դուռն , յորոյ ներքին սենեակ և բարձրաւորաց վերայ գրեալ կայ յիշա տակարան . 'ի թիւ Հայոց՝ ՌՀՁ . կազմեցաւ

գաւառս սուրբ Աստուածածնի, ձեռամբ Տէր Աբրահամու՝ և Տէր Առաքելոյ, ՚ի թագաւորութեան Հեթմոյ կաթողիկոսի ո. Տես ՚ի Հանդէս պարբերաթերթին՝, յերես 320. զորս Յոյնք օր ըստ օրէ եղծանեն.

Ի մասանցն ընդ փայտակաց գաւառն է գաւառ թեմի Ամիդի եկեղեցւոյն. յորում գան բնակաւորս սիւնք. որոյ երկայնութիւն է 103 ասպարիզաց, և լայնութիւն 91. Ընդ հարաւ է գաւառն Յունաց փոքուց, և յաջմէ գրաւեալ է մեծ բոլորակ ապարանաւ. և առ հիւսիս է գաւառն փոքուց Լուսինեանցն, և առ արևելս ունի զերկիր գրաւեալ եկեղեցւոյն որոյ միջի Աւագ գաւառն, և ՚ի նորին ձախմէ գաւառն յատուկ Յունաց է, ընդ որս ոչ մասնեալք և ոչ եկամուտք. և յաջմէ եղեալ գաւառն Մեր է, և այն են ընկերութեամբ ընդ Յոյնս. որոյ է երկիրն բանակի, որոց միջն առ մեզ է, և միւսն առ Յոյնս. ՚ի մերոյ գրաւեալ է փոքր պատակէր մի և կանթեղ մի Մեր, և Յունաց միւս այն փոքր պատակէր մի. յաջմէ գրաւեալ մինչ ՚ի սիւնսն Այրին և Աւագ խորանին զան երկիրն շարունք, միջն Մեր և միւսն Յունաց, բայց ՚ի մեր շարքանի եղեալ կանթեղան եսուն բանութեամբ բառնալ. մինչ ցայս վայր չասեն թէ կախել ըզկանթեղս. նոյնպէս և շարան մի եւս ունիմք ՚ի առաջ Այրի սիւնսն մերն մինչ ՚ի մեր Աւագ խորանին որմն, զնորին կանթեղսն եւս եսուն բառնալ, այս երկիրն շարանք մեր միան մերն կախեալ՝ ՚ի դրանէն ուղղակի մինչ ՚ի խորանն Թըլփաստութէ. և միւս Աւագ խորանն բոլոր շրջա-

պատուն Տէր է . մեք աւել ածեմք և սրբեմք , և ունիմք կանթեղ մի առաջի Թըլիստաւութեան խարանին . 'ի ձախմէ նորին Հօր և պահարան մեծ վասն զգեստուց մերոց . և ունի խորանն՝ և լուսամուտ յետուստ խորանին , և լուսամուտ մի առ հիւսիս , և յանկիւնէն մինչ 'ի յանկիւնն արևելս է լուսամուտ մի ևս , և պատկեր մեծ Վերափոխման . առաջի նորա կանթեղ մի և մոմակալ ջահ մի ևս միով կանթեղիւ . վեց կանթեղ 'ի գլուխ սարիձանաց սուրբ Այրին , և երկոտասան կանթեղք յաջմէ և յահեկէ սեանն , և պատկեր մի 'ի վերայ սեանն , և աշտանակ առաջի նորա . կրկին կանթեղք առաջի խորանին Տերոյ , մոմակալ ջահ մի ևս միով կանթեղիւ , և կրկին կանթեղ ևս 'ի ձախակողմեան դրան , վեց կանթեղ ևս առաջի շրջապատ պատկերաց . 'ի ձախակողմն մինչ առ Ամպին մեր . և հանդէպ Աւագ սեղանին մերոյ է դուռն մի անուանեալ Լատինաց , ընդ որ գան 'ի յԱյրն և գնան . բայց 'ի գրանէն մինչ 'ի Ճանապարհն՝ որ գնայ յԱյրն , ոչ սփռեմք փսիաթ կամ գորգ , ուստի զգուշանալ պարտիմք , զի մի կագ և կռիւ լինիցի . զի 'ի բազում ամս եղև կռիւ , յորմէ բազում վնաս եղև և ոչ մի ինչ օգուտ մեզ , և նոցա . իսկ չորս սիւն 'ի մէջ որմոյն են և չորքն 'ի մէջ եկեղեցւոյ . երկուքն՝ 'ի յետուստ կողմանէ Աւագ խորանին և Այրին , որք լինին յիսուն սիւնք :

Յաղագս սուրբ Այրին, ուր ծնաւ Տէրն մեր։

Սուրբ Այրն ունի զերկուս դրունս, 'ի ձախմէ Աւագ խորանին դուռն՝ որ առ Հիւսիս, երկոտասան աստիճանաւ իջանեն յԱյրն. յաջմէ խորանին որ առ Հարաւ, որ է Մեր դուռն, իջանեն յԱյրն տասնևվեց աստիճանաւ. 'ի ձախակողմ դրանս ունիմք փոքր պատկեր մի. և կանթեղ մի, նոյնպէս և Յունաց, ըստ որում ընկերութեամբ է. 'ի վերայ սրբոյ տեղւոյն ծննդեան ունիմք վեց կանթեղս մշտավառ. նոյնպէս վեց Յունաց, և չորս Լատինաց, բոլորն տասն և վեց։ Իսկ 'ի շրջապատի փոքր պատկերքն են Յունաց. և կեդրոն սուրբ Տեղւոյն է բոլորակ փոս, և արծաթապատ, որոյ շրջապատն և յատակն կճեայ քարամբք յարդարեալ. և 'ի վերայ նորա սեղան պատարագամատոյց, յորոյ վերայ անխափան յամենայն աւուր պատարագեմք։ նախ՝ Յոյնք, և ապա Մեք. յաւարտ պատարագին Յունաց՝ նախ դնեմք զպատկեր խորանին, խաչ, Աւետարան, չորս աշտանակս. և յիշատակարանս արծաթապատ. զկնի սուրբ Պատարագին մերոյ 'ի բաց առնումք անտի զամենայն, և լուսարարն Յունաց փակէ զխորանն վանդակաւ. զի ոչ է սովորութիւն պատկերաց մնալ անդ, ոչ նոցա և ոչ մերն. 'ի ճակատ խորանին ունիմք զերկուս փոքրիկ պատկերս. և 'ի չորս յաջմէ և յահեկէ մետասան կանթեղս, նոյնչափ և Յունաց և Լատինաց գոն։

Իսկ 'ի մէջ ծննդեան և Մսրոյ սուրբ Տեղեաց

գոյ կճեայ սիւն մի, որոյ առաջի դրան եկեղեցին աշտանակք մշտավառ. աջակողմեանն՝ Մեր է, միջինն Յունաց, և ՚ի ձախմէ եղեալն Լատինաց. յաջմէ և յահեկէ սեղանն՝ երեք երեք աստիճանաւ իջանէ ՚ի սուրբ Մսուրն, յորում եղա մանկացեալն Յիսուս. որոյ յատակն և շրջապատն մարմարիոնեայ քարամբք յօրինեալ. յորոյ միջոյ հինգ կանթեղ մշտավառ և վանդակապատ. Հանդէպ Մսրոյն՝ խորան մի է, յոր պատարագեն Լատինք միայն. ուր ընծայամատոյց եղեն երեքին մոգքն. Մսուրն կայ առ արևմուտս, և սեղանն՝ յարևելս, և վանդակապատ, և են ՚ի ձեռս Լատինացւոց. ունիմք անդ ՚ի Յայրին երկու պատկեր ՚ի յարմն Հարաւոյ, և երկու ՚ի հիւսիս. և երկու՝ յարևմուտս. Այրի երկայնութիւն է 40 ոտնաչափ. և լայնութիւնն 11. յատակն և որմքն են բովանդակ մարմարիոնեայ. ՚ի կողմն արևմտեան գոյ դուռն՝ ընդ որ մտանէ ՚ի պահարանս նշխարաց կոտորելոց սուրբ Մանկանց. անդ են և գերեզմանք Հերոնիմեայ վարդապետի Լատինաց. և Եւսեբիայ աշակերտի նորին ընդ Մարինայ, և այլ խորանս. և անտի քանի հինգ աստիճանաւ ելանէ յեկեղեցին Լատինաց. զորմէ ունիմ խօսել ըստ կարգի:

Ի յետուստ Աւագ խորանէ Յունաց մինչ յաւագ դուռն՝ երկայնութեամբ է 93 ոտնաչափ. ՚ի հիւսիսոյ կողմն կամարին յատակէն մինչ ՚ի Հարաւակողմն Յունաց՝ 180 ոտնաչափ. գոյ մեծ դուռն՝ ընդ որ ելանէ յերկուց կողմանց քանի աստիճանաւ. և մտանէ ՚ի վանս Յունաց. ՚ի ձախ-

մէ Յիսուսի խորանին ուխտին ամենափրկչական՝ բարձր է յառաջ ի եկեղեցի մի յանուն սուրբ Գէորգայ, յերկրորդին կողմանն ամենակի․ յարեւմտաս և առ հասարակ ունի զերկրորդն դրունս՝ ընդ որս մտանէ 'ի տաճարն նորա․ և առաստաղ եկեղեցւոյն և մեծի պարսպին է նորաշէն և փայտակերտ յանդուսա փայտակէ, յորոց վերայ համակ կապար անխախտական, և յատակին բոլոր մարմարիոնեայ քարամբք յօրինեալ․ որ նորոգեցաւ յամի 1843։

Յաղագս վանաց Մերոյ․

Վանքն Մեր է յարևմտակողմն մեծի եկեղեցւոյ սուրբ Ծննդեան, և ունի եկեղեցին երրեք խորանս․ Աւագ խորանն՝ յանուն սուրբ Աստուածածնի, աջակողմեանն՝ սրբոյն Յակոբայ․ և ձախակողմն՝ սուրբ Ստեփաննոս․ և յաջմէ նորին Գաւհարան, յանուն Յովակիմայ և Աննայի․ որոյ երկայնութիւնն է 40 ոտնաչափ, և լայնութիւնն 31․ և զեղեցկակերպ համակ կըճեայ սուրբ Աւագան․ որ շինեցաւ յամի Տեառն 1848 'ի յիշատակ Մչեցի Թադէոս ծերունազարդ հոգևորի վարդապետին․ բայց բնակիչք Բեթղեհէմի անուանեն զայս եկեղեցի սուրբ Յակոբ, վասն զանազան պատճէնագործութեանն․ զի բազում ախտաւորաց եկեալ անդ բժշկին, զոր նորոգեաց Գ. Պարոնտէր Հայրապետն, 'ի թվ. Հայոց՝ ՌՀ․ յամի Տեառն 1620։

Եւ ապա ՚ի Թիւ Հայոց՝ ՌՃԴ. վերստին նորոգեաց Գրիգոր Հայրապետ Շղթայակիր անուանեալն, յամի Տեառն 1726. և արքունական հրամանաւ եբաց զներքին եկեղեցին. և արքագործեաց անդ զերիս խորանս յանուն ամենասուրբ Երրորդութեանն. բայց այժմ սեղանատուն ձևացեալ է այն. Տես ՚ի Հանձն պատմութիւն, յերես 163։ Որոյ գաւթի երկայնութիւնն է 22 ոտնաչափ, և լայնութիւնն 28։

Յամի Տեառն 1830 մինչ ՚ի 1850, հետզհետէ մանաւանդ օրաքար նորոգեցան անդ սենեակք և այլ կարևոր տեղիք, և ջրհորք, և ունի քանի մի սենեակս, յատուկ Պատրիարքարան, սեղանատուն, փուռն հացի, և խոհարան մեծ, և ջրհորս վեց. ունի երկու գաւիթ, և պարտէզ լիմոնի. և յատուկ ձիթահանք մի ևս հաստատեցաւ յամի Տեառն 1858. արդեամբք և ջանիւք ծերունազարդ Տեսուչ Եղիա վարդապետին. և արտաքոյ վանուց բազում ձիթաստանս, և յատուկ Տեսուչ և Միաբանք. որք անխափան կատարեն զպաշտօն ժամերգութեան, և մատուցանեն յամենայն աւուր ահաւոր խորհուրդ սուրբ Պատարագին ՚ի վերայ հրաշափառ ծննդեան երկրպագելի սուրբ Տեղւոյն. և երբեմն ըստ պատշաճին յայլ սուրբ խորանս և ՚ի վանս, ՚ի փրկութիւն հոգւոց կենդանեաց և ննջեցելոց Ազգիս. և դաստիարակ մի ևս կայ անդ, որ վարժէ և մարզէ զմանկունս Ազգիս մերոյ։

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ՍՐԲՈՑ ԾՆՆԴԵԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑՆ՝ ՍՈՒՐԲ ԱՅՐԻՆ, ԵՒ ՎԱՆՈՒՑ ՄԵՐՈՑ

Յաղագս զանգակին և կոչնակին Մեր և Յունաց:

Յամենայն գիշերի 'ի սկիզբն ժամերգութեան Յունաց ըստ սովորութեանն. նախ՝ նոցա զանգակն հնչի, և եկեալ պաշտեն յԱւագ խորանն զժամերգութիւնս իւրեանց. ապա մերձ յաւարտն զմեր զանգակն հնչեմք, և իջեալ կատարեմք անդ զգիշերային ժամերգութեան պաշտօնն, զի մի խառնակ լինիցին ձայնք ժամերգութեան մեր և նոցա, և ձանձրացուցիչք միմեանց: Բայց յերեկոյին նախ զանգակն մեր հնչեցուցանեմք ըստ միշտ սովորութեանն, և իջեալ պաշտեմք զժամերգութիւնն. և զկնի աւարտմանն հնչի զանգակն Յունաց, և եկեալ կատարեն զժամերգութեան պաշտօն իւրեանց:

Յաղագս խնկարկութեան:

Միշտ անխափան յամենայն աւուր թէ 'ի գիշերի և թէ յերեկոյի, մեր բուրվառն պարտ է գնալ 'ի սուրբ Այրն 'ի խնկարկել. բայց 'ի գիշերի. կամ նախ քան զԹիւ պատարագն Լա-

տինաց գնալ պարտիմք, կամ յետոյ. և մինչ Լատինք, կամ Յոյնք պատարագեն անդ, չէ՛ պարտ մեր խնկարկու Սարկաւագին իջանել 'ի սուրբ Այրն, այլ սպասել մինչև աւարտեսցեն զպաշտամունս իւրեանց:

Յաղագս գալստեան Ուխտաւորաց մերոց:

Ի գալ տէրունական Ուխտաւորաց մերոց՝ նախ լուսարարն մեր ազդ առնէ Յունաց լուսարարին, զի բացցէ զվանդակ սրբոյ ծննդեան սեղանոյն, ուր դնեմք զսուրբ Պատկերն, խաչ, Աւետարան, և աշտանակս, և ծածկոյթս, և զհարկաւոր իրս:

Նաև ազդ առնեմք Լատինաց լուսարարին, գիտել և տեղեկանալ, թէ յայնմ ժամու ունի՞ն ելանել 'ի Թափօր կամ 'ի խնկարկութիւն, թէ ոչ՝ եթէ փութով կամին ելանել, սպասեմք մինչև յիջանելն նոցա 'ի սուրբ Այրն՝ և 'ի վերադառնալն. ապա եթէ անագան ունին գալ, յայնժամ տանիմք զՈւխտաւորսն մեր 'ի սուրբ Ծնունդն, առաջի դրան սուրբ Այրին տայ լուսարարն շուրջառ և խաչ Կառավարչին, խնկօք և մոմեղինօք:

Սարկաւագն՝ ասէ 'ի ձայն, Եւ ես խաղաղութեան:

Վարդապետն՝ Օրհնութիւն և փառք. ասելով Շարական, թէ. “Խորհուրդ մեծ և սքանչելի” իջանեն 'ի սուրբ Այրն: Աւետարան, Ղուկ. Բ. 8. 20. “Եւ հովիւքն էին”. Եւ երգի ձայնիւ

« փառք 'ի բարձունս աստուծոյ »։ Նմանապէս, « Եւ եղև իբրև վերացան »․ « Եւ յամենայն ժամ օրհնեմք զքեզ »։ Նոյն․ « Արեգական արդարութեան »․ « Ի վայելչութիւն սրբոց »։

Սարկաւագն, Խնդրեսցուք հաւատով միաբան։

Դպիրն, Կեցո՛ տէր․ Տէր ողորմեա՛։

Վարդապետն, Քում ամենազօր և հրաշալի։ Նշա համառօտ ծանուցումն։

Սարկաւագն, Սուրբ խաչիւս աղաչեսցուք։

Վարդապետն, Պահպանիչ և յոյս հաւատոց։

Բայց պարտ է զգուշանալ, 'ի ժամ' Թափօրի Լատինացւոց․ չթողուլ զխաչ, զաւետարան, զաշտանակս, և զծածկոյթս մեր 'ի վերայ սեղանոյն, այլ պատկերն միայն մնասցէ անդ․ ապա եթէ անընտել և համբակ լիցի լուսարարն մեր, և ոչ բարձցէ զնոսա 'ի սեղանոյն, յայնժամ լինի խառնակութիւն' կարգ և կարիւ ընդ Լատինս։ Նաև յետ կատարելոյ զՊաշտօն իւրեանց, զսուրբ Պատկերն և զայլ' որ ինչ կայ 'ի վերայ սեղանոյն, պարտիմք 'ի բաց առնուլ անտի․ ապա Յունաց լուսարարն եկեալ ըստ սովորութեանն փակէ վանդակաւ զխորանն, և գնայ․ զի զվանդակն բանալն և փակելն է պաշտօն նորա, և ոչ մեր։

Յունվարի հինգ և վեց ։

Ի Հրաշափառ սուրբ Ծննդեան ճրագալուցի երեկոյին ըստ սովորութեանն, զՍրբազան Պատրիարքն մեր և կամ զՀանդիսապետն Հանդիսիւ տանիմք 'ի սուրբ Այրն. բայց նախ պարտիմք դնել զսուրբ Պատկերն 'ի խորան սուրբ Ծննդեան, ուր մնայ անխախտ մինչ ցերիս աւուրս ըստ միշտ սովորութեանն, ապա յերրորդում աւուր զկնի սրբոյ Պատարագին մերոյ 'ի բաց տանումք անտի։ Ընդ` խաչիւ և աւետարանաւ, և աշտանակօք, և ծածկութիւ զարդարեմք զսուրբ Այրն, զամենայն կանթեղս և զջահս և զմոմեղէնս լուցանեմք. և արկանեմք զորգ առաջի սուրբ Տեղւոյն։ Նաև պատրաստել պարտիմք կրկին զոյգ աւետարանաբարձս, չորք զոյգ դպիրս լուսակալ. զոյգ բուրվառ, գաւազանակիր, և զոյգ քշոցաբարձս, և շար 'ի շար դասակարգել 'ի մեծի գաւթի յաջմէ և յահեկէ փայտաշէն մեծի դրանն.

Ապա իջանէ Սրբազան Պատրիարքն հանդերձ Ուխտիւք եկեղեցւոյ 'ի փոքր գաւիթն. ուր 'ի յետուստ փայտեայ մեծի դրանն տայ Աւագ լուսարարն նմա շուրջառ, խաչ, և գաւազան։

Սարկաւագն` ասէ 'ի ձայն, Եւ ես խաղաղութե։

Հանդիսապետն, Օրհնութիւն և փառք հօր. և արկանէ խունկ 'ի բուրվառն ։

Դասապետն` ըստ դասին երգէ քաղցրաձայն, Շարական` Տէ. « Հրաշափառ աստուած »։

Մինչ հասանի առ դրան սրբոյ Այրին, եր-

գէ Շարական՝ գջ. «Ուրախ լեր որ եկեղեցի», և իջանեն 'ի սուրբ Ծննդեան Այրն, և այլն. որ ըստ կարգին։

Յետ կատարելոյ զՈւխտս հուրեանց, պաշտի ժամերգութիւնն առաջի Աւագ խորանին մե- րոյ, և սուրբ Պատարագն մատուցանի 'ի վերայ սրբոյ Ծննդեան սեղանոյն, և զկնի սրբոյ Պատա- րագին ասելով Շարական, դէ. «Խորհուրդ մեծ և սքանչելի», տանիմք զՄրբազան Պատրիարքն 'ի վանս մեր 'ի սեղանատունն։ Աւետարան, «Եւ հովիւքն էին». «Փառք 'ի բարձունս այ»։ Աւետարան, «Եւ եղև իբրև». «Եւ յամենայն ժամ օրհնեմք զքեզ»։ Երգ. «Արեգակն ար- դարութեան»։

Սարկաւագն, Խնդրեսցուք հաւատով միաբան։

Դպիրն, Կեցո տէր. Տէր ողորմեա։

Վարդապետն, Քում ամենազօր և հրաշալի։

Սարկաւագն, Սուրբ խաչիւս աղաչեսցուք։

Վարդապետն, Պահպանիչ և լոյս հաւատոյ։

Նաև նախ քան զերեկոյի ժամերգութիւնն դնի կրկին մեծ աշտանակ յաջմէ և յահեկէ դը- րան սուրբ Այրին 'ի վերին աստիճանին, ուր մնայ մինչ յերկրորդ օրն. ապա զկնի սուրբ Պա- տարագին 'ի բաց տանումք անտի. քանզի Լա- տինք ևս 'ի ծննդեան հուրեանց, և յայլ տէրու- նական աւուրս Տօնից դնեն զոյգ մի աշտանակ 'ի վերայ ներքին աստիճանաց, ըստ Մեզ և ըստ Լատինաց առնեն և Յոյնք դնելով առաջի երկ- րորդ դրանն։

Յայսմ երեկոյիս ազդ առնէ Թարգմանն մեր

Յունաց. իբր հրաման առնուլ. զի առաջի Աւագ խորանի նոցա սփռեմք կարպետ և սփրիդյորոց վերայ կանգնին ժողովուրդ մեր։

Նոյնպէս և յերեկոյի և յառաւօտու ծննդեան Յունաց ազգ առնեն մեզ, զի ժողովուրդք նոցա կանգնին 'ի Մեր եկեղեցին. վասն որոյ զգօրգ և զամենայն ինչ 'ի բաց առնումք անտի, և զմի ոմն 'ի մէնջ պահապան կացուցանեմք անդ. զի մի՛ վնաս տացեն խորանաց և պատկերաց մերոց։

Յայս երիս աւուրս ըստ որում սուրբ Պատկերն մեր մնայ անխախտ 'ի սուրբ ծննդեանն խորանին, ուստի Յոյնք 'ի ժամ պատարագի իւրեանց զպատկերն դնեն առաջի մերս պատկերին. և զկնի պատարագին 'ի բաց բառնան։ Նոյնպէս և մեք 'ի նոցին ծննդեան երիս աւուրս զսուրբ Պատկերն մեր դնեմք առաջի պատկերին նոցա, և յետ սրբոյ Պատարագին 'ի բաց առնումք։ Նոյնպէս առնեմք մեք և նոքա եթէ հանդիպիցի Ուխտաւոր յայս երիս աւուրս՝ դնի պատկերն, և այլ ամենայն ինչ. և ապա բառնի անտի։

Ի 13 Դեկտեմբերի, Լատինացւոց ծննդեան յառաւօտու միայն որքան կարգաւոր գտանիցի անդ, երեք երեք անգամ թիւ պատարագեն 'ի խորան սուրբ Մորոյն. վասն որոյ համբերութիւն պարտիմք սպասել մինչև ցվերջն. բայց հանդիսաւոր պատարագն 'ի վանս իւրեանց առնեն։

Ի 25 Դեկտեմբերի, Յունաց ծննդեան, Խփտին և Ասորին գան 'ի սուրբ ծնունդ՝ 'ի

վանս Մեր. Ղպտին պատարագէ յերեկոյի և յառաւօտու յԱւագ խորանն մեր, և Ասորին 'ի Թլփատութեան խորանն մեր. բայց Ասորւոց պատարագի զգեստն Մեք տանք, ըստ սովորութեանն:

Ի Մեր սուրբ ծննդեան յերեկոյի և յառաւօտու Յոյնք ըստ կարգադրութեան զժամերգութեան պաշտօն 'ի վանս իւրեանց կատարեն, բայց պատարագն ըստ կարգի է. որպէս յայլ աւուրս. Նախ Նոքա պատարագեն, և ապա մեք հանգիստաւոր:

Այնպէս և Յունաց ծննդեան յերեկոյի և յառաւօտու զպաշտօն ժամերգութեան 'ի վանս Մեր ունիմք կատարել, այսինքն 'ի վերին եկեղեցւոջ. բայց պատարագն ըստ կարգի է. նախ Նոքա հանգիստաւոր, և ապա մեք:

Ի սուրբ ծննդեան գիշերի՝ զՏէր յերկնից առեալ իջանեն 'ի սուրբ Այրն, և ընթեռնուն անդ զԱւետարանս, զկնի Սուրբ աստուածին՝ «Խորհուրդ մեծ» առեալ ելանեն 'ի վեր, բայց երբեմն զԱւետարանն հանդէպ առաջի դրան սուրբ Այրին ընթեռնուն. և ապա սուրբ Պատարագն մատչի յԱւագ խորանն՝ և սուրբ Մկրտութեան խորհուրդն կատարի անդ. և ապա հանգիստաւոր պատարագն մատչի 'ի վերայ սրբոյ ծննդեան տեղւոյն՝ զկնի պատարագին Յունաց:

Նաև 'ի մեծի Հինգշաբաթի աւուր պատարագն 'ի սուրբ Այրն է. բայց Ոտնլուային կատարի յերեկոյին առաջի Աւագ խորանին:

Իսկ 'ի մեծի Ուրբաթու գիշերային ժամեր-

գութիւնն առաջի Աւագ խորանին կատարեմք, նոյնպէս և զԹաղմանն արարողութի յերեկոյին անդ անօր առնեմք ըստ նախնի սովորութեանն։

Ի Վերափոխման կիւրակէի զկնի սուրբ Պատարագին մերոյ 'ի սուրբ Այրն Ծննդեան խաղող օրհնի։

Ի Ծաղկազարդի առաւօտու ըստ սովորութեն Հայաստանեայցս անդաստան առնեմք անդայլ 'ի Թափօր ոչ ելանեմք որպէս զՑոյնս 'ի մեծ գաւիթն. զի չէ՛ սովորութիւն, և արգելուն զմեզ։ Բայց դռնբացէքի խորհուրդն երեկոյեան 'ի վանս մեր կատարեմք. զի ըստ սովորութեանն անդ գան ժողովուրդք մեր, և բանան զվարագոյրն ձրի։

Ի հինգ Տաղաւարս եթէ Սրբազան Պատրիարքն, կամ յԵպիսկոպոսաց մին ոչ եկեսցէ 'ի սուրբ Ծնունդն՝ յերեկոյի և յառաւօտու ըստ սովորութեան զՏեսուչ տեղւոյն՝ Շարական ածելով ըստ պատշաճի, 'ի սուրբ Ծննդեան եկեղեցւոյն տանիմք 'ի վանս մեր։

Յաղագս լուացման սուրբ Տեղւոյն։

Յամենայն շաբաթու կրկին անգամ 'ի Չորեքշաբաթու և 'ի Շաբաթ աւուրս անխափան լուանամք և մաքրեմք զՔրիստոսի Ծննդեան սուրբ Տեղին միայն, թէպէտ և յառաջ աւել ևս ածէաք 'ի սուրբ Այրն, բայց այժմ խափանեալ է 'ի Հակառակորդաց։

Դիտելի է և՛ զի եթէ դիպուածով իւիք ընկանիցի կանթեղն մեր կամ իւղն հեղցի, մեք ժողովեմք և մաքրեմք. եթէ Յունաց՝ Յոյնք. եթէ Լատինաց՝ Լատինք. բայց բազում անգամ հակառակին մեզ՛ չթողուլ, այլ չէ՛ պարտ երկրպագել և անսալ բանից նոցա:

Յաւուր ծննդեան Լատինաց ըստ սովորութեան Տեառն մեր Թարգմանաւ և կարգաւորք գնայ 'ի վանս նոցա 'ի շնորհաւորել զծնունդն. նոյնպէս և Յունաց ծննդեան գնայ 'ի շնորհաւորել զնոցայն. և նոքա գան 'ի շնորհաւորել զաւուրբ ծնունդն մեր. նախ՝ Լատինն գայ, և ապա Յոյնք: Նոյնպէս է և սովորութիւն երկուց վանուցն մերոց՝ որ 'ի Յոպպէ, և 'ի Ռէմլէ:

Ի բոլոր տարւոջ յամենայն աւուր թէ ուտեաց և թէ պահոց՝ միշտ անխափան սուրբ Պատարագ մատչի 'ի վերայ սրբոյ ծննդեան տեղւոյն. բայց յաւուր Աւագ ուրբաթու ո՛չ. զի Լատինք և Յոյնք և՛ս ոչ պատարագեն 'ի նոյն աւուր:

Յաղագս Լատինացւոց վանաց:

Ի հիւսիսակողմն մեծի եկեղեցւոյն սուրբ ծննդեան, է վանք Լատինացւոց. եկեղեցին կառուցեալ կայ խաչաձև՝ յանուն սրբուհւոյ Կատարինէի. որոյ երկայնութիւնն է 74 ոտնաչափ, և լայնութիւնն 22: Նա ունի զերիս խորանս հոյակապ, և յատակն մարմարիոնեայ քարամբք յօրինեալ. սա չունի դուռն՝ այլ մտանէ 'ի մէ-

ջոյ երից կամարաց. յարեւմտակողմն 'ի ներքս է ամանդուխ քարեայ քանեւ հինգ աստիճանաւ իջանէ 'ի վայր, զոր յիշեցաք այլուր: Յորում են պահարան սուրբ Նշխարաց մանկանց, և գերեզմանք Հերոնիմոսի, և Եւսեբիոսի, և դուռն որ մտանէ 'ի սուրբ Այրն ծննդեանն, և ունի դաստակարգ սենեակք միաբանութեան, և հինգ ջրհոր՛, և պարտէզ ընձնի, սեղանատուն և խոհարան, և յատուկ վարժարան. ունի և տեսուչ, և հարգաւորս, որք միշտ կատարեն ըզպաշտամունս իւրեանց:

Յաղագս Յունաց վանաց:

Ի հարաւակողմն մեծի եկեղեցւոյն սուրբ ծննդեանն՝ է վանքն Յունաց, որոյ եկեղեցին է յանուն սրբոյն Գէորգայ. որոյ երկայնութիւնն է 25 ոտնաչափ, և լայնութիւնն 32. ունի բուրգըն մի հնաշէն, և զանգակատուն, և քանի մի սենեակ. և 'ի շրջապատ նորին առ հարաւ և առ արեւմուտս, ունի նորաշէն երկու թաղ, իբր տասն և հինգ սենեակս. և 'ի ներքոյ նոցին ախոռ, փայտարան, և ձիթահան, և ունի եօթն ջրհորս. աստ 'ի վանս նստի Տեսուչ և այլ կարգաւորք և միաբանք նոցա, և կատարեն ըզմըտաւութեամբ զպաշտօն ժամերգութեան, և այլն:

Վան ժառանէից այքին ։

Ի հարաւակողմն Բեթղեհեմի իբր քարընկէց մի հեռի 'ի վանուց Յունաց, է այրն Քառասնից. յաջմէ ճանապարհին՝ որ գնայ 'ի գիւղն Հովուաց, զորմէ աւանդեն թէ աստ եկաց սուրբ Կոյսն յետ ծննդեանն Քրիստոսի քառասուն օր, և 'ի լրանալն, ապա ելեալ գնաց 'ի Տաճարն ։ Իսկ ոմանք՝ թէ աստ թաքեան սուրբ Կոյսն, և Յովսէփ՝ մանկամբն Յիսուսիւ, մինչ կոտորէր Հերովդէս զմանկունսն Բեթղեհեմի, ապա ելեալ գնացին յԵգիպտոս ։

Այս տեղի այրին է ձևացեալ եկեղեցի, և ունի խորան մի և մշտավառ կանթեղ մի 'ի ներքոյ խորանին, ուր է փոս բոլորակ և խաչ 'ի նմա. և երիս կանթեղս 'ի վերայ սեղանոյն, յոր երբեմն պատարագեն Լատինք, զոր երկիցս նորոգեցին յամի Տեառն 1845, և 1849. որոյ երկայնութիւնն է 54 ոտնաչափ, և լայնութիւն 24 ։

Աստ անխափան գնան ուխտաւորքն մեր՝ զի ունիմք անդ մասն ինչ, և անտի գնան 'ի ձիթաստան մեր, որ կայ հանդէպ այրին, անտի տեսանեն զքայօթեայ տեղին Հովուաց, որոց աւետեաց հրեշտակ Տեառն՝ թէ ծնաւ ձեզ Փրկիչ. ուր ընթեռնումք Շարական՝ դէ. "Խորհուրդ մեծ և սքանչելի"։ Աւետարան. Ղուկ. Բ. 8. 20. "Եւ հովիւքն էին". և երգեմք բարձրաձայն՝ "Փառք 'ի բարձունս Աստուծոյ"։

Սարկաւագն, Խնդրեսցուք ։ Դպիրն, Կեցո՛ Տէր ։

Վարդապետն, Քում ամենազօր և հրաշալի ։

Յաղագս Հովուաց Բեթղեհեմայ տեղւոյն և գեղջն։

Յարևելս Բեթղեհեմի իբր կէս ժամու հեռի է տեղին, արտաքոյ գեղջն իբր տասն քայլ է հեռի դէպ յարևելս, ուր հովիւքն պահէին ՚ի գիշերի զհօտս իւրեանց, որոց երևեցաւ հրեշտակ Տեառն, եւ նոցա զաւետիս ամենասուրբ Ծննդեան Փրկչին մերոյ Յիսուսի. և բազմութիւնք զօրաց երկնաւորաց խառն ընդ հրեշտակին երգէին, «Փառք ՚ի բարձունս Աստուծոյ, և յերկիր խաղաղութիւն ՚ի մարդիկ հաճութիւն»։ Ղուկ. Բ. 8. 20։

Ուր կառուցեալ կայ եկեղեցի, յանուն հրեշտակաց և հովուաց. և է յոյժ խոր, քանզի քսան աստիճանաւ իջանէ յեկեղեցին. որոյ երկայնութիւնն է 30 ոտնաչափ, և լայնութիւնն 21։ Իսկ ՚ի հիւսիսակողմն ունի պահարան, ուր որ իջանէ երկոտասան աստիճանաւ. որոյ երկայնութիւնն է 20 ոտնաչափ, և լայնութիւնն 16. և է այժմ ՚ի ձեռս Յունաց. և բնակիչք գեղջին են ըստ կիսոյ Յոյնք, և ըստ կիսոյ Այլազգք։

Յաղագս Եփրաս գեղջն ։

Ի Բեթղեհեմէ միով ժամու հեռի գնացեալ առ հարաւ, ընդ դառնալն յարևմուտ՝ է գեղջն Եփրաս, որոյ բնակիչքն են Ալլաղգք, և տուն մի Անգղիացի. 'ի ներքոյ գեղջն է յորդառուղխ բարեհամ աղբիւր մի, որոյ ջուրն ոռոգանէ զամենայն պարտէզս և զբուրաստանս. ողջն առողջարար, և արգաւանդահող, և ունի ծառաստանս այգիս. և կոչի յԱրաբացւոց՝ Ըռթաս կամ Ըռթաս. անտի գայ բանջարեղէն և կանաչեղէն 'ի Բեթղեհեմ քաղաք, նաև միրգք բազում, և այլն ։

Յաղագս փակեալ պարտիզին, կնքեալ աղբերն, և երից աւազանաց կամ լճացն Սողոմոնի ։

Սասի կէս ժամու հեռի դէպ յարևմուտ՝ է Պարտէզ փակեալն, բայց ոչ գոյ այժմ պարտէզ անդ, այլ արտ. զորոյ չորեսին կողմունսն պատեալ և փակեալ են փոքր լերինք. յաջմէ գնալով առ հարաւ իբր քարընկէց մի՝ է Աղբիւր կնքեալն, զի 'ի ներքոյ երկրի է ջուրն, որ բղխի, յոր իջանէ տասն աստիճանաւ, և է կամարակապ և լայնանիստ տեղի, որոյ ջուրն գայ յարևմտից և գնայ յարևելս. իջանէ 'ի ներքոյ ներքնոյ աւազանին, խառնի ընդ ջրոյն լճաց, և գնայ 'ի Տաճարն Սողոմոնեան ։

Մերձ նորին առ հիւսիս է Առաջին աւազանն,

որոյ երկայնութիւնն է 260 քայլ, և լայնութիւն 110. և խորութիւնն գրեթէ 'ի չափ լայնութեան:

Մերձ նորին առ արեւմուտս 300 քայլ հեռի է Երկրորդ աւազանն, որոյ երկայնութիւնն է 194 քայլ, և լայնութիւնն 80. ըստ լայնութեան և խորութիւնն:

Մերձ նորին առ արեւմուտս 291 քայլ գնալով, է Երրորդ աւազանն, որոյ երկայնութիւն է 165 քայլ, և լայնութիւնն 94 քայլ. ըստ լայնութեան և խորութիւնն:

Ի վերին յանկեանն Երրորդ աւազանի է աղբիւրն Սողոմոնի, որոյ ջուրն իջանէ յաւազանսն, և 'ի ներքոյ աւազանացն գնայ 'ի Տաճարն: Ի հիւսիսակողմն աւազանիս գոյ բուրգն Սողոմոնի, յոր նստէին պահապանք ջուրց 'ի հնումն. նոյնպէս և երբեմն այժմ նստին անդ պահապանք. և 'ի միջի բերդին է ակն աղբերին Սողոմոնի, որում իսկ ականատես եմք:

Յաղագս սուրբ Գէորգայ վանուցն:

Աստի կէս ժամու հեռի դէպ 'ի հիւսիս, է վանք սրբոյն Գէորգայ, որ ունի փոքր գմբէթեայ եկեղեցի սքանչելագործ և բուժիչ ախտաժէտաց: Եւ են 'ի սմա քանի մի սենեակք, և բազում այգիք, և ձիթաստանք շուրջանակի, և է 'ի ձեռս Յունաց:

Յաղագս տաճարին Քեբրոնի, որ կոչի Խալիլ Րահման։

Աստի մինչ 'ի Քեբրոն չորս ժամ է, 'ի Բեթղեհեմէ վեց, յԵրուսաղեմէ ութն։ Անէք ասեմք Հայր Աբրահամ, քանզի անդ է այրն կրկնում և ագարակն Եփրոնի. Ծննդ. ԻԵ. 9, 10։

Ի քաղաքիս յայսմիկ յանդիման Մամբրէի է մեծ մզկիթ մի կառուցեալ 'ի վերայ չորից սեանց. գերեզմանն Աբրահամու է առընթեր առաջնոյ աջակողմեան սեանն, և գերեզմանն Սառայի յանդիման նորին առընթեր առաջնոյ ձախակողմեան սեանն, գերեզմանն Սահակայ է առընթեր աջակողմեան երկրորդ սեանն, և գերեզմանն Ռեբեկայ է յանդիման նորին առընթեր ձախակողմեան երկրորդ սեանն. 'ի գաւթի անդ առընթեր աջակողմեան սեանն է գերեզմանն Յակոբայ, և առընթեր ձախակողմեան սեանն յանդիման նորին է գերեզմանն Լիայի. և հանդէպ դրանն մզկթին արտաքոյ գաւթին է գերեզմանն Յովսեփայ, զորոյ զոսկերսն բերեալ յԵգիպտոսէ՝ ամփոփեցին անդանօր։

Իսկ կաղնի ծառն Մամբրէի կայ մինչև ցայսօր՝ արտաքոյ քաղաքին կէս ժամու հեռի, որոյ բուն արմատն է հաստ, իբր եօթն գրկաչափ. 'ի ներքոյ ծառոյս եկին՝ երեքին հրեշտակքն առ Աբրահամ. «Եւ երևեցաւ նմա Աստուած առ կաղնեաւն Մամբրէի, մինչդեռ նստէր առ դուրս խորանին իւրոյ 'ի միջօրէի։ Համբարձեալ զաչս իւր և ետես, և ահա արք երեք կային 'ի վերայ քան զնա». Ծննդ. ԺԸ. 1։ Աստ լինի խաղող պտուկան և այլ միրգ։

Յաղագս Գազայոյ՝ որ է Ղազզէ :

Ի Քեբրոնէ մինչ 'ի Գազա է տասներկու ժամ, աստ է տուն Սամփսոնի. Դատ. ԺԶ. 1. 31: Այլ տուն Մարիամու Մագդաղենացւոյն, և աստ է տուն Իղարիոնի սուրբ հօրն, որ էր վանք ազգիս մերոյ. որոյ եկեղեցին յանուն սրբոց Հրեշտակապետացն Գաբրիէլի և Միքայէլի. և ունէր բազում այգիս, և պարտէզս: Տես Հաննա պատմութեան, յէրես 326. բայց այժմ աւերակ է և անտէրունչ :

Յամի Տեառն 1854, առաքեցաւ աստի քննիչ 'ի Գազա, որոյ բնակիչք պարտաւորեցան տալ մեզ ամ յամէ իհարկէ քառասուն դահեկան սակս մեր Վանուց տեղւոյն :

Յաղագս Եգիպտոսի :

Ի Գազայէ ինն աւուր ճանապարհ է Եգիպտոս, ուր գնաց Տէրն մեր և շրջեցաւ անդ զամըս մետասան, և ամիս ութն կամ ինն. առտանօր կատարեցաւ բան մարգարէին Եսայեայ. «Նստեալ 'ի վերայ թեթև ամպոյ եկեսցէ յԵգիպտոս, և շարժեսցին ձեռագործք Եգիպտացւոց ». ԺԹ. 1: Քանզի յետ քառասնօրեայ գալստեան Քրիստոսի 'ի Տաճարն, և այն իբր զկնի երկուց ամաց՝ ըստ ազդարարութեան հրեշտակին՝ գգուեալ 'ի գիրկս սրբոյ Կուսին, զոր կոչէ մարգարէն ամպ թեթև, և իջանէ յԵգիպ-

տոս, ուր 'ի մտանելն անկեալ փշրեցան ամենայն բագինք՝ և ձուլածոյ և կռածոյ պատկերք չաստուածոց Եգիպտացւոց. ուր արար բազում սքանչելիս, և եցոյց զնշանս և զհրաշս 'ի մանկութեան իւրում. իսկ տունն յոր եկաց ընդ մօրն իւրում ընդ Կուսի Յովսեփաւ հանդերձ, ասի գոլ 'ի մէջ հնոյն Եգիպտոսի, ուր և կայ դեռ մինչև ցայսօր. աստանօր է և տունն և կըրպակ ներկարարին, ուր արար զմեծամեծ սքանչելիս: «Եւ 'ի լրանալ երկոտասան ամացն Յիսուսի ըստ յայտնելոյ հրեշտակին եկն և բնակեցաւ 'ի Նազարէթ, զի Նազովրեցի կոչեսցի». Մատթ. Բ. 13. 23. և այլն:

ՍՏՈՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՐԵՒՄՏԱԿՈՂՄԱՆ ՔԱՂԱՔԻՍ ՍՐԲՈՅ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

Յաղագս Կոզմայ և Դամիանոսի գերեզմանաց։

Յարևմտից կուսէ մերձ քաղաքիս Երուսաղէմի, յաջմէ ճանապարհին Բեթղեհեմի՝ գոյ փոքրիկ եկեղեցի մի, որոյ երկայնութիւնն է 30 ոտնաչափ, և լայնութիւնն 29։ Կառուցեալ յանուն Անարծաթ բժշկացն Կոզմայի և Դամիանոսի, որոց գերեզմանքն են անդ 'ի հիւսիսակողմն ըստ վկայելոյ ոմանց. Տե՛ս Գիրք Ն Վարս սրբոց, Ժ. հատոր, յերես 228։ « Իսկ յաւելուն թէ բարձցին արք երկիւղածք զմարմինս սոյն նահատակաց, և ամփոփեցին 'ի միում վայրի. որ ըստ ոմանց ասի լինել մերձ յԵրուսաղէմ, 'ի տեղին կոչեցեալ Պուեննիման կամ Փաեման, 'ի ժամանակս Դիոկղետիանոսի և Մաքսիմիանոսի. յամի Տեառն իբր 300, երկուորեակք ծնեան սոքա 'ի Թէոդոսիա մօրէ, որ էր Ցեգեայ քաղաքէ Կիլիկեցւոց »։ Յայսմաւուր, Մարտի 13. և Նոյեմբերի 1։

Միխայէլ Թագաւորն Յունաց շինեաց զԱնարծաթ բժշկաց եկեղեցին արտաքոյ քաղաքին սրբոյ Երուսաղէմի. Ի պատմութեան Հայոց, յեր. 135։

Բայց զսա կոչեն Յոյնք սուրբ Գէորգ, այլ չէ՛ սորայ բնաւին, այժմ է 'ի ձեռս Յունաց. սակայն յՈւխտաւորաց մերոց գնեան ոմանք հա-

մարձակ անդ վասն Ռուխաի ։ Այդ շրջապատն շինեցին սենեակս, և արտաքին բաղում ձիթաստանս, և այգիս խաղողոյ և թթենւոյ ։

Յաղագս խաչափայտին ։

Ելեալ 'ի դրանէ Հայր Աբրահամու, զոր Մեք կոչեմք Եաֆայի դուռն, գնալով առ արեւմուտս իբր քսան րոպէ, տեսանի խաչավանքն 'ի մէջ ձորակի, որոյ եկեղեցին է գմբէթեայ, կառուցեալ 'ի վերայ չորից սեանց. որոյ երկայնութիւնն է 87 ոտնաչափ, և լայնութիւնն 26։

Ասի թէ յորժամ Հերակլ կայսրն Յունաց՝ դարձոյց զկենարար խաչն Քրիստոսի 'ի գերութենէն Խոսրովայ Պարսից արքային, յամի Տեառն 625 կամ 627։ Ի գալն յԵրուսաղէմ անդ իջեվանեցաւ, և ետես զկամարն լուսոյ 'ի վերայ սուրբ խաչին Քրիստոսի. յորում տեղւոջ շինեաց զեկեղեցի յանուն սուրբ խաչին ։

Յառաջ աստ էր վանք ազգին Վրաց, իսկ այժմ Յոյնք ունին զսա. յորում նստին Տեսուչ և միաբանք, և ունի բաղում սենեակս, և պարտէզս, և ջրհորս ։

Յամի Տեառն 1855. նորոգ շինեցին Պատրիարքարան, ճեմարան, և զանգակատուն, և այլն։

Յաղագս որբոյն Յովհաննու ծննդեան տեղւոյն և վանացն ։

Ելեալ 'ի Խաչավանից՝ և գնացեալ առ արևմուտս երկու ժամ, է գիւղն՝ որ էր քաղաք Յուդայի. որ և կոչի յԱրաբացւոց՝ Էյն քեարիմ ։ « Յարուցեալ Մարիամ յաւուրսն յայնոսիկ, գնաց 'ի լեռնակողմն փութապէս 'ի քաղաքն Յուդայ, և եմուտ 'ի տուն Զաքարիայ, և ետ ողջոյն Եղիսաբեթի ». Ղուկ. Ա. 39, 40 ։

Ընդ է տունն Զաքարիա քահանայապետի, յորում ծնաւ սուրբ Յովհաննէս կարապետ. և Մկրտիչն Քրիստոսի, և է վանք Լատինացւոց. որոյ եկեղեցին է գմբեթեայ կառուցեալ 'ի վերայ քառանկիւնի չորից սեանց, և յատակն գունագոյն կճեայ և փռիւգացի քարամբք զարդարեալ. որոյ երկայնութիւնն է 90 ոտնաչափ, և լայնութիւնն 75 ։ Իսկ յաջմէ Աւագ խորանին եօթն աստիճանաւ իջանէ 'ի տեղի ծննդեան սրբոյն Յովհաննու կարապետին, ուր է սեղան պատարագամատոյց. և 'ի ներքոյ սեղանոյն կիսաբոլոր, որոյ շրջապատն և յատակն կճեայ քանդակածոյ պատկերազարդ քարամբք գեղեցիկ յօրինեալ. և կեդրոնն բոլորակ փոս արծաթապատ ականակուռ : և վեցեքին մշտավառ կանթեղօք պատուեալ. են աստ և այլ ևս երեքին խորանք յորս պատարագեն, և 'ի խորանի միոջ 'ի ձախակողմն ցուցանեն, թէ սա է վէմն պատառեալ, զոր յիշեցաք այլուր ։ Ունի և պահարան, և կարգաւորեալ սենեակս կարգաւո-

րաց. սեղանատուն, և վարժարան մանկանց, և միաբանք, որք անխափան կատարեն զպաշտօն ժամերգութեան և պատարագաց:

Յաղագս աղբերն, որ կոչի՝ Եղ՚ն ջերմ:

Ելեալ 'ի վանուցն սրբոյն Յովհաննու, գը-նալով սակաւիկ մի 'ի ներքոյ գեղջն, 'ի վերայ ճանապարհի գոյ յորդաբուղխ աղբիւր մի բա-րեհամ, զոր կոչեն Արաբացիք՝ Եղ՚ն ջերմ, այն է ակն պատուական. զորմէ ասեն Յոյնք՝ թէ այն է ջուր փորձութեան, բայց անստոյգ:

Յաղագս վան Եղիսաբեթի մօրն Յովհաննու Մկրտչի:

Ի նոյն աղբերէս իբր 10 կամ 15 րոպէ հե-ռի, 'ի ձախմէ ճանապարհին գոյ աւերակ վանք մի. սա է տուն Եղիսաբեթի, ուր գնաց Սըր-բուհի կոյսն Մարիամ ողջունել զնա: Բայց թը-ւի ինձ գոլ հայրենիք Եղիսաբեթի, սա էր վանք Ազգիս մերոյ, յորում բնակէին միաբանք երկու-հարիւր ամօք յառաջ. Տես 'ի Հաննա պատմութիւն, յերես 320:

Բայց 'ի խստութենէ գաւազանաւորաց Արա-բացւոց փախեան անտի. զոր քակեալ աւերե-ցին իսպառ հետզհետէ: Իսկ Լատինք յամի Տ՟ն

1840 . կախեցին փայտեայ դուռն մի խանդա-
րեալ եկեղեցւոյն՝ և ՚ի ներքս կանթեղ մի առա-
ջի խորանին , յաջմէ եկեղեցւոյն ՚ի ներքս սրա-
րբային է պատառեալ վէմն , քանզի մինչ զին-
ուորքն Հերովդէի կոտորէին զմանկունս Բեթ-
ղեհէմի պատառեցաւ վէմս այս , և ընկալաւ
յինքն զտուրքն Յովհաննէս հանդերձ մարբն իւ-
րով Եղիսաբեթիւ , և յետ հնգից ամսոց երե-
ւեցաւ հրեշտակ Տեառն Եղիսաբեթի , և բա-
ցեալ զվէմն՝ ել հան զնոսա . Յայսմաւուր , Յուլի-
սի 11 . Յորոյ վերայ պատարագեն Լատինք . յոր-
մէ և հատեալ զմասն ինչ ՚ի վիմէն , եդեալ են
՚ի խորանի անդ յեկեղեցւոջ ՚ի Վանս քաղաքաց ,
զոր ցուցանեն . Եւ ՚ի մէջ վանուցս Ջրհոր մի
քաղցրահամ , որ ըստ կարծեաց բազմաց տեսն-դող
ինքնաբուղխ . Բայց այժմ Լատինք են թողեալ
և հեռացեալ են սմա , և աւերակ մնացեալ կայ .

Յաղագս Անապատին սրբոյն Յովհաննու կարապետին .

Ի տանէն և ՚ի վանուցն Եղիսաբեթի կէս ժամաւ հեռի առ արևմուտս՝ գտանալով ՚ի հարաւ . է Անապատն սրբոյն Յովհաննու . ուր ծրգնէր հրեշտակն ՚ի մարմնի . և է այր մի վիմափոր . և ՚ի ներքոյ այրին է աւազան մի . որոյ ջուրն սակաւ բղխէ ՚ի վիմէն . և է ցուրտ և քաղցրահամ , և բժշկարար . և ՚ի վերայ այրին գոյր եկեղեցի և վանք , որոց նշանք որմոց երևին աւերակք .

Նմա գիտել պարտ է. զի ամենայն տէրունական
Զախտաւորս բազմութեամբ գնան յուխտ 'ի մէ-
ծնունդն Յովհաննու կարապետին, և 'ի ձգնու-
թեան տեղին Անապատն. բայց երբեմն պա-
տահի չգնալ ասկս ապստամբութեան Արաբա-
ցւոց. ուրեմն անմեղադիր լիցին այնք՝ որոց
չտան հրաման գնալոյ։

Յաղագս աղբերն սուրբ Առաքելոյն Փիլիպպոսի։

Ի սրբոյն Յովհաննու ծննդեան գեղջէ գը-նալով առ հարաւ ժամ և կիսոյ ճանապարհ, գտանի աղբիւրն սուրբ Առաքելոյն Փիլիպպոսի. որ ըստ յԱրաբացւոց կոչի Էյ'ն էլ հանիէ. այսինքն՝ անուշահամ ակն։ Սորա ջուրն ցուրտ և քաղցրահամ, ուր և մկրտեաց զներքինին. և հրաշքին սուրբ էջ 'ի վերայ նորա. Գործ. Ը. 26. 39։ Երուսաղէմէ երկու ժամաւ ճանապարհ է մինչ 'ի սոյն աղբիւրն Առաքելոյն։

Յամի Տեառն 1858, Ամենապատիւ Տ. Յովհաննէս Սրբազան Պատրիարք Հայր մեր յաջնաջան աշխատութեամբ Դաստուրանի ազնուաւոր գը-րով և Հէօճէթով գնեաց բազմագումար դրամօք 'ի Վէքեճէ գիւղի Ֆէլլահէյ՝ զսոյն աղբիւրն Փիլիպպոսի Առաքելոյն, ուր մկրտեաց զներքինին. իսկ յամսոյն Յուլիսի սրահեաց զսահմանն՝ հիմնարկելով զորմունս տեղւոյն՝ որ կայ 'ի վերայ ցանկալի աղբերն. և յատուկ դրամք ամրացու-

ցեալ որ է առընթեր աղբերն , 'ի յաջմէ նորին 'ի վերայ ճանապարհին , առ որ ելանէ երկոտասան աստիճանաւ պարտիզին ։

Նաև ընկուզի մեծ ծառն՝ որ կայ յանդիման աղբերն 'ի խոնարհագոյն տեղւոջն , զորոյ շրջապատն կանգնեալ զորմս քարուկրով 'ի շնորհս Գիւղացւոց , և կանգնեալ 'ի Նմա Պրկաւ ։ զի անդ 'ի ներքոյ ծառոյն գումարին սակս գործոյ գեղջն այնորիկ ։

Յաղագս Վէրճնէ գեղջն , և աղբերն Հայոց ։

Դառնալով յաղբերէն սուրբ Առաքելոյն Փիլիպպոսի , առ հիւսիս իբր կէս ժամ , է գիւղն Վէրճնէ . որոյ բնակիչքն են Այլազգք , իբր 140 տունք . և յեզեր սորին գոյ աղբիւր մի կամարակապ , զոր նորոգեաց Գրիգոր Պարոնտէր կոչեցեալն , յամի Տեառն 1635 ։ Սա և գնեաց յայնմ ժամանակի զայգիս խաղողոյ , և բաղում ձիթաստանս ։ Նա ունէր առանձին խուց մի 'ի մէջ այգեստանեայց , որոյ 'ի գնալն անդ առանձնանայր , և աղօթիւք խոստակից լինէր ընդ Աստուծոյ . Տե՛ս 'ի Հանձնա պատմութեան , յերես 331 ։

Իսկ Արաբացի բնակիչք սորին , ոչ այժմ՝ այլ 'ի վաղուց անտի յափշտակելով զայգիս և զձիթենիս իւրացուցեալ են , ուր չէ՛ մնացեալ բնաւին յիշատակ Ազգիս ։

Յաղագս Վարդէ գեղջն, և բարեհամ աղբերն.

Աստի յԵրուսաղէմէ մի ժամ է մինչ 'ի Վարդի գիւղն, որ կոչի Մուշա. որոյ բնակիչքն են Այլազգ իբր հարիւր քառասուն տուն, յորում յոյժ բազում գտանի վարդ 'ի զանազան տեսակս. և իբր կէս ժամու հեռի դէպ 'ի հարաւ 'ի վերայ ճանապարհին Պէթլէհէմու գոյ առատաբուղխ ցուրտ և բարեհամ աղբիւր մի, յորմէ ֆէլլահք միշտ բերեն ջուր 'ի քաղաքս. զոր կոչեն Արաբացիք Էյն Եալօ:

ՍՏՈՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՐԱՒԱԿՈՂՄԱՆ ՔԱՂԱՔԻՍ ՍՐԲՈՑ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

Յաղագս սուրբ Փրկչի վանացս մերոյ։

Ելեալ ընդ դուռն Դաւթի, զոր Փրկչի դուռն կոչեմք, և է 'ի հարաւակողմն քաղաքիս Երուսաղէմի։ Հանդէպ դրանն է սուրբ Փրկչի վանքն մեր, և է բարձրաբերձ պարսպաւ, և միով երկաթի դրամբ ամրացեալ. որ ունի առ հիւսիս, և մտանէ ընդ հարաւ։ Ի մտանելն 'ի ներքս չորս աստիճանաւ իջանէ 'ի գաւիթն. որոյ երկայնութիւնն է 30 ոտնաչափ, և լայնութիւնն 24. և երեք աստիճանաւ ելանէ 'ի դուռըն Եկեղեցւոյն, 'ի ձախմէ 'ի յետուստ դրանն են գերեզմանք հանգուցեալ Պատրիարքաց։

Աւագ խորանի մէջն է իսկ կափարիչ վէմ կենսատու սրբոյ Գերեզմանին Քրիստոսի, որ յատուկ պարգև իմն շնորհեալ է Ազգիս մերում 'ի Տեառնէ. որոյ երեքին կողմանքն բաց են և տեսանին, որ հոգւոյ փափագանօք համբուրեալ պատուի 'ի մէնջ 'ի հաւատացելոցս, յորոյ վերայ և կատարի ահաւոր խորհուրդ սուրբ Պատարագին։

Ի ձախմէ Աւագ խորանին է Երկրորդ բանտն Քրիստոսի, որ է յոյժ նեղ և անձուկ փոքրագոյն մատուռ մի, և 'ի նմա սեղան Պատարագամա-

տոյց ։ Իսկ 'ի յետուստ Ա. ագ. սեղանոյն է պահարան՝ և սեղան մի, և յարևմտեան յանկիւնս եկեղեցւոյն է յատուկ պահարան մի ևս ․ և եկեղեցին է պայծառ, պատկերազարդ և հրաշալերոս հոյակապ և վայելչագեղ ։ Սա է տուն Կայիափայ քահանայապետին ․ զի 'ի տանէ Աննա քահանայապետին ածաւ Փրկիչն մեր աստ ․ և մնեալ 'ի բանտ, ապտակեցաւ և ձաղեցաւ ․ զի ծածկէին զերեսս նորա և տանջէին ․ հարցանէին զնա և ասէին, մարգարէաց՝ « Ո՞վ է որ եհար զքեզ ». Մատթ․ ԻԶ․ 57․ 75 ։ Մարկ․ ԺԴ․ 53․ 72 ։ Յովհ․ ԺԸ․ 24․ 27 ։

Աստ Պետրոս երիցս ուրացաւ զՏէրն, ոչ գիտեմ զնա՝ և ոչ ճանաչեմ ասելով ․ Ղուկ․ ԻԲ․ 54 ։ Աստ կապեցին զարարչագործ Փրկիչն մեր Յիսուս 'ի քարեայ սիւնն, և ուժգին հարկանէին զնա ։ Իսկ 'ի մէջ գաւթին առ արևելս գոյ խորան մի, յանուն սուրբ Զարչարանաց, որոյ բեմըն և սեղանն է կճեայ, 'ի ներքոյ նորին ևս է կճեայ քանդակածոյ քարամբք յօրինեալ, և 'ի հարաւ կուսէ երկաթեայ ճաղիւ և դրամբ ամրացեալ ։

Յարևմտակողմն 'ի յետուստ երկաթի դրան է սենեակ մի, սկսեալ մինչ 'ի հարաւային անկիւնն են երեքին կամարք, յորոց վերոյ են սենեակք վեց ։ Իսկ 'ի հարաւակողմն գաւթին երեքին կամարքն են գերեզմանք Պատրիարքաց ․ և 'ի ներքոյ արևելեան կամարին են կրկին սենեակք, և կրկին ջրհորք, և չորեքին կամարք ևս գոն ։ Իսկ է քարեայ ամանդուխ մի, ընդ

որ եղանէ քանիերկու տարիճանաւ 'ի վեր, յա-րում են երեքին սենեակք, որոց առաջին սա-հարաւ և առ արևմուտս յերկաթեայ ճաղիւ գեղեցկացեալ. սոքա ամենեքեան 'ի հիմանց նորոգ շինեցան յաւուրս Տ. Կիրակոսի Արքեպիսկոպոսի Պատրիարքի, յամի Տեառն 1849:

Արտաքոյ սուրբ Փրկչի վանուցս 'ի հիւսիսակողմն է պարսպէզ և ձիթաստան մեր, յարևմտակողմն է գերեզմանատունն մեր. և 'ի մէջ մերոյս է Լատինացն, բայց յատուկ և անխառն որ ունի նշան ցածագոյն որմն. այլ գիտելի է զի 'ի թիւ Հայոց՝ ՌՄԻՋ, Յուլիսի 26. Համօղլու Մէհմէտ փաշայն եկն և շրջէր 'ի սուրբ քաղաքս Երուսաղէմ. և 'ի սոյն ամսոյն 29 Յուլիսի, յաւուր շաբաթու բազում կաշառ ընկալեալ 'ի ձեռաց Լատինաց, վասն որոյ զմեր սուրբ Փրկչի գերեզմանատան մասն յափշտակեալ 'ի մէնջ ետ նոցա. յորում նախ քան զայն չէր և ոչ գերեզման Լատինաց անդ. Ի հարաւակողմն 'ի մէջ մերոյս գերեզմանատանն է փոքրիկ տեղի մի, որ պա-տեալ կայ ցած և անշուք որմով. որ է գերեզ-ման սրբոյ վկային Բագոսի. զորմէ գրի 'ի Վարս սրբոց. Ժ.Բ. հատոր, յէրես 74: Յայսմաւուր, Դեկ-տեմբերի 15 և 18:

Բագոս սրբեղոյ էր՝ ասէ, 'ի կողմանց Երու-սաղէմի 'ի ժամանակս Կոստանդիայ՝ և մօրն Ե-ղինեայ: Սոքա եօթն եղբարք էին, հայր և մայր սոցա դարձան յայլադաւանութիւն. 'ի մեռանել հօրն՝ մայր մանկանց ուսոյց նոցա անդրէն ըզ-քրիստոնէութիւն՝ նա այսինքն Բագոս չոգաւ

'ի վանս սրբոյն Սաբայի, կրօնաւորեալ միաբանեցաւ տաժանելութեամբք, և կոչեցաւ Բագոս. Նա մկրտեաց զՀնդկեսին եղբարս իւր. իսկ վեցերորդն՝ որ մնաց յայլազգութեն՝ որ կոչէր Դահակ կամ Դեւլաւ՝ մատնեաց զԲագոս, զոր կալեալ այլազգեաց գանիւք և թշնամանօք տարան առ Ամիրայն, որ և ետ ապատակել զնա. իսկ նա տանէր՝ Ալէլուիա. և յետ բազում խոշտանգանաց՝ հատին զգլուխ նորա. զոր բարձեալ քրիստոնէից՝ թաղեցին զնա հանդէպ սրբոյն Սիոնին սուրբ Փրկչի վանուցս, և սուրբ Տեղւոյն ննջման սրբուհւոյ Կուսին յարևմտից կուսէ։ Բայց 'ի քրիստոնէից ոչ ոք մտանէ ընդ այն, քանզի 'ի ձեռս այլազգեաց է, և մտանելն վտանգաւոր։

Իսկ 'ի հարաւակողմն գերեզմանատանն մեր է գերեզմանատունն ազգին Անգղիացւոց, զոր յամի Տեառն 1836, գնեցին անդ ագարակ մի, և կանգնեցին շուրջանակի պարիսպ, և միով դրամբ ամրացուցին. որոյ երկայնութիւնն 36 քայլ, և լայնութիւնն 25։

Ի մէջ գերեզմանատան Յունաց և սրբոյն Սիոնի՝ է Տուն և Տեղի ննջման սրբոյ Կուսին, յորում եկաց յետ համբառնալոյն Քրիստոսի ամս չորեքտասան. աստ էր յառաջագոյն վանք, և է յարևմտակողմն սրբոյն Սիոնի իբր 20 քայլ հեռի 'ի նմանէ, և մինչև ցայսօր մնացեալ են քարեղէն նշանք Խաչի 'ի յորմն, որք պատուին 'ի մէնջ։

Ոմանք ասեն՝ թէ աստ եղև Սկիզբն նիւթական Եկեղեցւոյ. յորում գումարեալ լինէր զին-

ուորեալ եկեղեցին Քրիստոսի 'ի յաղօթս. իսկ այլք թէ 'ի վերնատանն եղև սկիզբն, և ինձ համաձայն թուի այս, այսինքն վերնատանն:

Յետ ննջման սրբոյ կուսին, մինչ Առաքեալքն բաժանեալ դագաղաւ զմարմին Տիրամօրն տանէին 'ի Գեթսեմանի. ընդ առաւօտ եկին անօրէնն Հրէայք, և Բաքունին Սոփոնիա ձգեալ զձեռն իւր 'ի դագաղն, կամէր յերկիր արկանել. անդէն և անդ զօսացեալ չորացաւ ձեռն նորա; և այսատեղի է յարևելս սուրբ Փրկչի վանուց յանկիւնս ագարակին. ուր կայր համար մի քարեայ սիւնն, զոր բարձեալ 'ի մէնջ եդաւ առընթեր մերոյ աստիճանաց սանդղոյն, ընդ որով ելանէ յարտաքին հրապարակն սուրբ Փրկչի վանուց մերոց:

Միւսին Աւագ դուռն կայր 'ի հիւսիս՝ և 'ի Փրկչի վանքն, որ 13 քայլ հեռի 'ի դրանէ տաճաի գոյ Ջրհոր մի՝ ուր Առաքեալք արկեալ վիճակս՝ յետ համբառնալոյն Քրիստոսի, գնացին յիւրաքանչիւր աշխարհս. «Նու ելեալ քարոզեցին ընդ ամենայն երկիր Տեառն գործակցութեամբ». Մարկ. ԺԶ. 20: Ղուկ. ԻԴ. 47:

Յաղագս Սիօնի և տանցն Վերնատանն ։

Ի հարաւակողմն սուրբ Փրկչի վանուցն է Սիօն և Վերնատունն, որ ընտրեցաւ 'ի Տեառնէ 'ի հնումն, յոր հանգեաւ Տապանակն Աստուծոյ 'ի ձեռն մարգարէին Դաւթի ․ զորմէ գրի, Ա․ Մնաց․ ԺԵ․ 1․ "Եւ պատրաստեաց զտեղի Տապանակին Աստուծոյ, և արար նմա խորան"․ անդ ԺԶ․ "Եւ տարաւ 'ի ներքս զտապանակն Աստուծոյ"․ Բ․ Մնաց․ Զ․ 17․ "Եւ բերին զտապանակն Տեառն, և եդին 'ի տեղւոջ իւրում 'ի մէջ խորանին, զոր եհար նմա Դաւիթ"։

Նախ անդ Դաւիթ հանգոյց զՏապանակն Աստուծոյ 'ի խորանի իւրում․ և ապա Սողոմոն շինեաց զտաճարն Սրբութիւն սրբութեանց․ հանեալ 'ի Սիօնէ յանտի զՏապանակ ուխտին 'ի քաղաքէն Դաւթի, նա է Սիօն ։

Ըստ Լատինացւոց՝ սա էր տուն Յովհաննու՝ որ և կոչեցաւ Մարկոս, որ մի է յեօթանասուն և երկու աշակերտացն Քրիստոսի ։ Եւ ոմանք թէ՝ սա էր տուն բարեպաշտ նախարարին Յովսեփայ Արեմաթացւոյն․ Մարկ․ ԺԴ․ 18 ։ Ղուկ․ ԻԲ․ 12 ։

Ուր և առաքեաց Քրիստոս զերկուս յաշակերտաց իւրոց զՊետրոս և զՅովհաննէս պատրաստել զԶատիկն, յոր եկն 'ի Վերնատունն ուտելով զգառն ընդ բաղարջին և ընդ եղեգին, աւարտեաց զհին օրէնսն ։ Ապա առեալ զկոնքն՝ էարկ ջուր անդ, և լուաց զոտս աշակերտացն՝ ցուցանելով նոցա և տպաւորելով 'ի նոսա զկա-

տարեալ խոնարհութիւն : «Ոչ եկի ասէր, պաշտօն առնուլ, այլ պաշտել»։ Եւ յետ այնորիկ բազմեցաւ 'ի սեղան ընդ Առաքելոցն՝ առեալ զհաց և զգինին 'ի ձեռս իւր գոյափոխելով 'ի մարմին և յարիւն իւր կենդանարար. որպէս գրեն, Մատթ. ԻԶ. 26։ Մարկ. ԺԴ. 22։ Ղուկ. ԻԲ. 14։ Յովհ. ԺԳ. 18։ Յառնէ յընթրեաց անտի և դնէ զհանդերձսն, և առեալ զղենջակ մի սփածաւ, և այլն ։

Նոյն անկաւ Յուդա յառաքելութեան կարգէ. և փոխան նորա ընտրեցաւ վիճակաւ Մատաթիա յԱռաքելութիւն. Գործ. Ա. 26։

Նոյն էջ Հոգին սուրբ Աստուած յԱռաքեալսն որք լցան Հոգւով սրբով. Գործ. Բ. 1. 21։

Նոյն յետ գալստեան Հոգւոյն սրբոյ՝ Յակոբոս եղբայր Տեառն, որ և առաջին Պատրիարք Երուսաղէմի, հաստատեալ կանգնեաց նորոգ սեղան. և յետ Քրիստոսի անմիջապէս նա սկզբնաւորեաց կատարել զխորհուրդ սուրբ Հաղորդութեան՝ ըստ պատուիրելոյ Տեառն, զայս արարէք առ իմոյ յիշատակի. վասն որոյ ասի յաղօթսն Պայծառակերպութեան. «Սեղան նոր. պատարագ նոր, և մատուցող պատարագին նոր—

Յաղագս Վերնատան Սիօնի ։

Ընդ մտանել յաւագ դուռն Սիօնի, տասն և վեց աստիճանաւ ելանէ 'ի մեծ վերնատունն. որոյ երկայնութիւնն յարևելից յարևմուտս է 61 ոտնաչափ, և 'ի հիւսիսոյ առ հարաւ 49։ Որոյ դուռն է առ հիւսիս, ուր եկեր Քս զզատն հին պասեքին. ապա լուաց զոտս աշակերտաց, և յետոյ հաստատեաց զսուրբ խորհուրդ Հաղորդութեան։ Կայ անդ 'ի վերնատանն քարեայ անդուխ առ յարևմուտս, ընդ որ իջանէ քսան երեք աստիճանաւ, դառնալով յարևմուտս տեղի մի է, որոյ դուռն մտանէ յարևելս, ուր են գերեզմանք Դաւթի և Սողոմոնի և բերօարքէի. 'ի հիւսիսոյ առ հարաւ 51 ոտնաչափ, և լայնութիւն 20. տեղիս այս ունի և այլ ճանապարհ, որ ուղղակի 'ի դաւթէ անտի մտանէ ընդ այն։

Իսկ միւս փոքր վերնատունն է 'ի ներքոյ կամարաձև գմբեթին՝ ուր Հոգին սուրբ էջ. և առ արևելս մեծի վերնատանն, տասն աստիճանաւ ելեալ մտանէ 'ի տեղին, յորում գոյ շինեալ գերեզման Դաւթի 'ի վերայ իսկ բուն գերեզմանի նորա՝ որ 'ի ներքոյ, ըստ որում չէ հնար քրիստոնէի մտանել 'ի բուն գերեզմանն Դաւթի և Սողոմոնի, ուր թաղեցան. զի սաստ բերեն զոմանս յՈւխտաւորաց տանուլ զդրամս. բայց վտանգաւոր է մտանել քրիստոնէի 'ի Սիոն։

Ի հարաւակողմն Սիոնի քսան մղոնաւ, կամ եօթն ժամաւ հեռի՝ է ձորն Գամալիէլի, ուր

Նախ թաղեցաւ մարմին սրբոյն Ստեփաննոսի։ Ապա անտի փոխադրեցաւ հանդիսիւ 'ի Սիոն, և անտի յայլուր։

Յաղագս Ակեղդամայ, որ է ագարակն Բրտի։

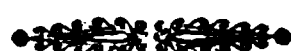
Իջանելով 'ի լեռնէն Սիոնի առ արեւմուտս 'ի ձորն, յաջմէ է տեղի զղջման առաքելոյն Պետրոսի. զոր գնեցին Անգղիացիք՝ որ էր աւերակ եկեղեցի. և շինեցին զայն հոյակապ տուն, յամի Տեառն 1852։ Անտի իջեալ առ հարաւ, և մըտեալ յարեւելս կոյս, անցեալ յայնկոյս ձորոյն, անդ է ագարակն Բրտի. և Ակեղդամայ. ուր Հրէայք թաղեն զեկսն և զօտարսն իւրեանց։ “Խորհուրդ արարեալ, գնեցին այնու զագարակն Բրտի 'ի գերեզման օտարաց. վասն այնորիկ կոչեցաւ ագարակն այն՝ Ագարակ արեան մինչև ցայսօր”. Մատթ. ԻԷ. 7։

Ասի յաւանդութենէ՝ թէ Դշխոյն Հեղինէ շինեաց յայնկոյս ձորոյն տուն մի, որոյ երկայնութիւն է 62 ոտնաչափ, և լայնութիւնն 47. և ունի յառաստաղն եօթն լուսամուտս, և մեծագոյն պատուհան մի, ընդ որ իջուցանեն 'ի վերուստ ըզմեռեալսն, և է սեպհական Ազգիս մերոյ. զի ամ յամէ տամք վճարէն, բայց այժմ աւերակ է և անգործ. գրէ լատին Մարինոս՝ թէ 'ի քսան և չորս ժամու 'ի մոխիր դարձուցանէ զդին, եթէ թաղեսցի 'ի հող, այս կամ բնական զօրու-

թեամբ հողոյն է, և կամ գերբնական սքան-չելեօք երբեմն եղև այնուէս. սոյն տեղւոյն ասեմք ճառնէր: Պատմի թէ Դշխոյն Հեղինէ յայս հողոյ տարաւ 'ի Հռոմ նաւուք. և ետ-ընուլ մերձ լերինն Վատիկան, և այն կոչեցաւ գերեզմանատուն. և 'ի միջոցի քսան և չորս ժա-մու 'ի հող լուծանէ զմարմինն, թողլով միայն զոսկերսն:

Մերձ առ ճառնէրն մեր՝ սակաւ մի զատ 'ի վայր, են կրկին այր. ձևացեալ իբր մատուռ, և երևին տակաւին նշանք պատկերաց յորմն, զորմէ Լատինք ասեն՝ թէ աստ առանձնացան Առաքեալքն զերիս աւուրս 'ի գիշերի չարչա-րանաց Քրիստոսի Տեառն մերոյ: Իսկ Յոյնք՝ թէ սրբոյն Ոնուփրիոսի է այրն այն:

Մերձ որոյ կայ ճառնէրն Յունաց, բայց ըստ դրիցն փոքր և անշուք, ուր դոն քանի մի ձի-թենիք միայն:

Յաղագս Աբբայ Ջրհորոյն:

Իջանելով անտի 'ի ձորն, յորում է մեծ և խորագոյն ջրհոր մի, զոր մեք Աբբայ հոր ա-սեմք. և Լատինք ջրհոր Նեէմիայ, որոյ հեղինա-կըն չէ յայտ 'ի սուրբ գիրս:

Այլ 'ի ժամանակս գերութեան Բաբելո-նացւոց, առին քահանայք զհուր տաճարին գաղտ, և տարեալ թագուցին 'ի խորշս իմն անջուր ջր-հորոյ միոյ. ասի յաւանդութե՝ թէ սա է ջրհորն

այն. և յետ եօթնանասուն ամաց 'ի դարձ գե-
րութեանն՝ առաքեաց Նեեմի զորդիս քահա-
նայից որոնել զհուրն, որք եկեալ ոչ գտին անդ
հուր. այլ ջուր դանդաղալամած մոխրով, զոր առ-
ձեալ մատուցին քերին առ Նեեմի, և 'ի ժամ
ողջակիզաց հրամայեաց Նեեմի ցանել զայն
'ի վերայ փայտից. 'ի ջեռնուլ արևուն բորբո-
քեցաւ խուկ և խուկ հուր անտի, և այրեաց զող-
ջակէզն. Բ. Մակ. Ա. 19. 21: Յեղանակս ձմե-
րան 'ի յաճախել անձրևաց՝ ջուրն ջրհորոյս դի-
մէ զառ 'ի վեր, և հասի բերև զուղխս. և ասի՝
թէ է նշան բարութեան կամ առատութեան
քաղաքիս, և յայնմ տարւոջ որ ոչ հասի ջուրն
արտաքս, է նշան նուազութեան ամենայն բա-
րեաց: Որպէս և Նեղոս գետն՝ որ յԵգիպտոս,
եթէ առատանայցէ՝ է նշան առատութեան.
եթէ նուազիցի՝ նուազութեան:

Յաղագս գերեզմանի Եսայեայ մարգարէին:

Դառնալով յԱբբայ ջրհորոյն առ հիւսիս, 'ի վերայ ճանապարհին գոյ թթենի մի պատեալ որմով, բարձր իբր երկու կանգնաչափ, ուր առ-ղօթեն այլազգիք: Նա ասի սղոցեալ Եսայի մարգարէն 'ի Մանասէ արքայէն, և աստ թաղեցաւ հանդէպ աւազանն Սելովմայ ներքնոյն, Յայսմաւուրք Մայիսի 19:

Որոյ հանդէպ 'ի հիւսիսակողմն գոյ աղբիւր

մի․ որոյ ջուրն է աղբերն Սելովմայ, որ 'ի հնումն կոչէր Աղբիւր վիշապի․ իսկ այժմ Աղբիւր Սբ․ Կուսի։ Երթայցիք կոչէն Էյն Ըլ ատյրէ, այսինքն աղբիւր Տիրուհւոյն։

Քանզի ասի աւանդութեամբ՝ թէ Սբ․ Կոյսն Մարիամ, գայր երբեմն յայս աղբիւր առ 'ի լուանալ զհանդերձսն․ և կարծի՝ թէ գոյր աստ եկեղեցի 'ի պատիւ սուրբ Կուսին․ զի տակաւին երևին մինչև ցայսօր հիմունք շինուածոց։

Յաղագս աղբերն Սելովմայ։

Եւ աստի գնալով առ հիւսիս 'ի Սատրոսա լերինըն, ուր է աղբիւրն Սելովմայ․ տասնևվեց աստիճանաւ իջանէ յառաջին կամարն, և տասնևչորս ևսն գնայ յերկրորդ կամարն, և տասնևհինգ աստիճանաւ իջանէ 'ի ջուրն, որ բղխի 'ի ներքոյ աստիճանացն․ ասի յորժամ Ռափսուէ պաշարեաց զԵրուսաղէմ, և մինչ նեղէր ժողովուրդն 'ի ծարաւոյ․ աղօթիւք Եսայեայ մաքրեաց Աստուած զջուրս առատահոս․ Յայսմաւուրք, Մայիսի 19։ Ջուրս այս ոռոգանէ զպարտէզս զձոր գեղջն Սելովմայ, որ կայ առ արևելս նորա։

Աստ առաքեաց Քրիստոս զկոյրն, լուանալ զաչս 'ի կաւոյն, որ ընկալաւ զլուսաւորութիւն աչացն․ Յովհ․ Թ․ 1․ 7։

Եւ 'ի գլուխ լերինն Սելովմայ երևին աւերակք մեծամեծ շինութեանց, ուր Սողոմոն կանգ-

ձեաց զապարանս կռոնանց և զտաճարս կռոց. զոր քակեալ կործանեաց Յովսիա արքայ, և ընկէց զհողն 'ի Բեթէլ. Դ. Թագ. ԻԳ. 4:

◆

Յաղագս կամրջին՝ որ 'ի վերայ Հեղեղատին կեդրոնի:

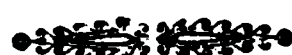
Ի Յերուսաղեմայ գնացեալ ընդ ձորն դէպ 'ի հիւսիս՝ տեսանի կամուրջ, զոր նորոգեաց Գրիգոր Հայրապետն Շղթայակիր. 'ի Թուին Հայոց՝ ՌՃՀԷ, յարևելս նորին է ջրհորն մեր և մերձ նորին փոքրիկ պարտէզ վանուցս. յորում գոն քանիցմի ձիթենիք:

Շաւիղ ոտից տեսանի տպաւորեալ 'ի վէմն, որ 'ի ներքոյ կամրջին. Լատինք ասեն թէ՝ 'ի գիշերի չարչարանաց իբրև կալան զՏէրն 'ի պարտիզին՝ աստ տարին և մուծին ընդ դուռն Աղբիւսաց առ Աննա քահանայապետն. խիճք հեղեղատին կակղացան 'ի ներքոյ ոտից նորա, և շաւիղ ոտիցն տպաւորեցան անդ 'ի վիմին: Բայց մեք ասեմք, յորժամ յարեան Հրէայք 'ի վերայ արդարոյն Յակոբայ Տեառնեղբօր յամի Տեառն 60 կամ 62 կամ 63. և արկին զնա յաշտարակէ անտի 'ի վայր. ուր Թափիչք հարին զգլուխ նորա՝ և սպանին զերանելին, են շաւիղք ոտից նորա. Յայսմաւուր, Դեկտեմբերի 24:

Յաղագս գերեզմանին Զաքարիայ, կամ ըստ մեզ Անգեայ և Զաքարիայ։

Սակաւ ինչ հեռի 'ի կամրջէն առ արևելս, տեսանի վիմատաշ արձան մի քառանկիւնի և սըրածայր. զորմէ ասէ Լատին պատմիչն՝ թէ անդ թաղեցաւ Զաքարիա որդին Բարաքեայ, որ սպանաւ 'ի մէջ Տաճարին և սեղանոյն. Մատթ. իգ. 35։ Բ. Մնաց. իդ. 20։ Իսկ այլք թէ՝ են գերեզմանք Անգեայ և Զաքարիայ, որք թաղեցան աստ։

Յաղագս այրին Յակոբայ Տեառնեղբօր առաքելոյն։

Յաջմէ արձանիս գոյ վիմափոր այր մի՝ բարձր յերկրէ, որոյ գաւիթն հայի 'ի վերայ ձորոյն և կամրջին. և յեցեալ կայ 'ի վերայ երկու փոքր քարեայ սեանց, և լուսամուտքն այրին՝ հային 'ի մէջ գաւթին. գրի թէ՝ աստ առանձնացաւ եղբայր Տեառն յաւուրս չարչարանացն Քրիստոսի, երդմամբ ոչ ուտել և ոչ ըմպել, մինչև տեսանիցէ զՏէրն յարուցեալ 'ի մեռելոց. վասն որոյ յետ յարութեանն աստ երևեալ նմա, եդ առաջի նորա հաց և սեղան, ասելով նմա. կեր եղբայր զհացս, զի որդին մարդոյ յարեաւ 'ի մեռելոց. և այսպէս մխիթարեաց զնա։ Յայսմաւուր, Դեկտեմբերի 25։

Բայց այժմ զայս տեղի գոմ ոչխարաց են արարեալ Արաբացիք։

Յաղագս արձանին Աբիսողոմայ :

Հանդէպ կամրջին յարևելս՝ է արձանն Աբիսողոմայ վիմատաշ քառանկիւնի լուսամուտօք մինչ 'ի բաւիղոն, այսինքն ուղխն. այլ 'ի վերոյ մեծամեծ քարամբք կերտեալ 'ի ձև գմբեթի. և 'ի գլուխն միահատոր քար իբրև զսիւն : Ըստ յաւանդութենէ՝ թէ 'ի վերայ սորա դոյր ձեռըն Աբիսողոմայ. ըստ Լատին պատմչին՝ է գերեզման Աբիսողոմայ. վասն զի որդեղեալ էր յիսրայէլի կանգնել արձան, եթէ ոչ 'ի վերայ շիրմի :

Այլ 'ի սուրբ Գիրս ասի. «Աբիսողոմ մինչ դեռ կենդանի էր, կանգնեաց իւր արձան. և կանգնեաց 'ի յաքին զարձանն 'ի հովիտս թագաւորաց. քանզի ասաց թէ չիք իւր որդի, որ յիշեցէ զանուն նորա, և կոչեաց զարձանն յիւր անուն, և կոչեաց զնա ձեռն Աբիսողոմայ մինչև ցայսօր ». Բ. Թագ. ԺԸ. 18 :

Յաղագս գերեզմանին Յովսափատու արքային :

Մերձ արձանին Աբիսողոմայ յաջմէ յանկեանն՝ որ առ յարևելս, ութն ոտնաչափ հեռի 'ի նմանէ. է վիմափոր այր մի յոյժ մեծագոյն, որոյ դուռն մեծ և գեղեցիկ քանդակեալ արուեստիւ : « Եւ ննջեաց Յովսափատ ընդ հարս իւր, և թաղեցաւ 'ի քաղաքի Դաւթի հօր իւրոյ. վա-

սրն այսօրիկ կոչեցաւ ձոր Ցովսափատու, որ յա-ռաջին ձոր Կեդրոնի ». Գ. Թագ. ԻԲ. 81:

Իսկ յամի Տեառն 1854, ՚ի Սեպտեմբեր ամսեան և յինն, Հրէայք փակեցին մեծամեծ քարամբք զդուռն զայն. և կանգնեցին առաջի նորա որմ հաստատուն վիմին, և արարին աննիշ զդուռն:

Յաղագս ձորոյն Կեդրոնի և Ցովսափատու, որ և ձոր Դատաստանի:

Ոչ միայն յանուն Կեդրոնի և Ցովսափատու կոչեցաւ ձորն, այլ և ձոր Դատաստանի. ուր դատելոց է արդար դատաւորն Քրիստոս զազգս մարդկան յաւուրն յետնում. ուստի ասէ, « Ես ժողովեցից զամենայն ազգս, և իջուցից զնոսա ՚ի ձորն Ցովսափատու. և դատեցից զնոսա անդ վասն ժողովրդեան իմոյ Իսրայէլի... Զարթիցեն և ելցեն ամենայն ազգք ՚ի ձորն Ցովսափատու. զի անդ նստայց դատել զամ ազգս շուրջանակի ». Յովել. Գ. 2. և 12: Եւ Երեմիա ասէ, « Եւ կացցեն ոտք նորա յաւուր յայնմիկ ՚ի վերայ լերինն Ձիթենեաց »:

Յաղագս ձորոյն Կեդրոնի. Տես Բ. Թագ. ԺԵ. 23: Գ. Թագ. Բ. 27: Յովհ. ԺԸ. 13: Երեմ. ԼԱ. 40:

Հեղեղատ Կեդրոնի գնայ յարևմտից յարևելս. մինչ ՚ի ծովն աղի, որ է ծովն մեռեալ:

Յաղագս վանաց սրբոյն Սարգսի:

Գնացեալ յետոյ առ Արքայ Ջրհորն. անտի ուղղակի իջանէ ՚ի ձորն դէպ ՚ի հարաւ. և միաւորեալ առկաւ մի յարևելս. երեք ժամաւ հեռի է վանքն սրբոյն Սարգսի, ՚ի կէս ճանապարհին գոյ աւերակ վանք մի յանուն Թէոդորոսի. և գիւղ և լիճ. անցանելով ընդ այնս՝ գնայ անդ. ուր կառուցեալ կայ յայսկոյս ձորոյն ՚ի վերայ կէտոյ լերինն, և ՚ի ներքոյ նորա է խորագոյն ձոր, և ՚ի ներքոյ վանուցն այր մի, ուր գոյ աղբիւր բարեհամ, կաթեալ ՚ի վիմէ, և վանքն լայնադիր քարաշէն, և ունի զերկուս բուրգս՝ վասն պահպանութեան վանուցն. և ունի եկեղեցի մի մեծ գմբեթեայ յանուն Սարգսի, Բ. յանուն Քառասուն մանկանց, Գ. սրբոյ Կարապետին Յովհաննու, Դ. սրբոյն Գէորգայ, Ե. Յովհաննու Ոսկեբերանի, Զ. սրբոյն Նիկողայոսի, Է. Յովհաննու Դամասկացւոյն, Ը. սրբոյ Աստուածածնայ, որ ՚ի ձեռս մեր էր, բայց այժմ խափանեալ է բնաւին: Սա յառաջագոյն առի շինեալ եղև ՚ի Սարգսէ, և ապա նորոգեցաւ ՚ի կնոջ Մամուկէլ կոյսերէ; պարսպապատ ամրացեալ, և ունի բազում սենեակս. և սեղանատունս և այլն:

Սա երբեմն նահատակեալ են Արաբացիք զբազում կրօնաւորս: Սա եկաց Յովհան Դամասկացի երևելի վարդապետն Յունաց. սա ա-բար զՇարականն նոցա, և զայլ երգս յարութե. և զգիրս Յունաց եկեղեցւոյ: Սա էր յառաջ վանք ազգին Սրոֆից. բայց այժմ է ՚ի ձեռս

Յունաց, և է տեղի խստակրօն միաբանից Յունաց, և բարւոք կարգաւորեալ։

Այս առաջոյ վանուց ՚ի հարաւակողմն գոյ գմբէթ մի. զորմէ ասեն գոլ տեղի ճգնութեան Յովհաննու Դամասկացւոյն. անդ է և գերեզմանն Սաբայի, որ յամի Տեառն 531 փոխեցաւ առ Տէր։

ՍՏՈՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՀԻՒՍԻՍԱԿՈՂՄԱՆ ՔԱՂԱՔԻՍ ՍՐԲՈՑ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

Յաղագս ագարակին Ագրիպպայ, ուր ննջեաց Աբդիմելէք զամս վաթսունևութ։

Արտաքոյ պարսպի քաղաքիս սրբոյ Երուսաղէմի հանդէպ դրանն Դամասկոսի՝ յաջմէ կողմանէ, երևի բարձր վէմ մի, յորոյ վերայ են գերեզմանք այլազգեաց. և 'ի ներքոյ նորա գոյ տուն մի, որոյ յաջմէ է այր մի վիմափոր, 'ի ձախմէ այրին գոն և քանի գերեզմանք Տաճկաց. շրջապատն պարսպապատ, և միով դրամբ ամրացեալ, յորում նստի փէքիր. 'ի ներքս 'ի վերայ ճանապարհի այրին հովանի ունին թզենիք, սա է ագարակն Ագրիպպայ, ուր ննջեաց Աբդիմելէք աշակերտ Երեմիայի զամս վաթսուն և ութ. որպէս գրի Յայսմաւուրս, Մայիսի մէկ.

Բանզի 'ի ժամանակի գերութեանն Բաբելացւոց, առաքեաց զնա մարգարէն, բերել թուզ վասն հիւանդաց, զոր առեալ կթեցի թուզ, և եդ 'ի սնարս իւր, և ննջեաց զամս վաթսուն և ութ. և իբրև զարթեաւ 'ի քնոյ, եգիտ զթուզն դալար։

Վասն որոյ ասի, "Ես փրկեցից զքեզ յաւուր յայնմիկ՝ ասէ Տէր. և ոչ տաց զքեզ 'ի ձեռս արանցն, յորոց դու երկնչիս յերեսաց

նոցա. զի ապրեցուցանելով ապրեցուցից զքեզ, և 'ի սուր մի անկցիս. և եղիցի անձն քո 'ի գիւտս, զի յուսացար յիս ». Երեմ. ԼԹ. 17, 18։

Իսկ յամի Տեառն 1852, Նորոգեցին զայրն քարուկիր յերկուսին կողմունս. և սպիտակացուցեալ միով յատուկ դրամբ ամրացուցին. Թէպէտ տեղիս այս չէ ուխտատեղի, բայց վասն նշանաւոր գոլոյն գրեցաք 'ի տեղեկութիւն. և եթէ հանդիպիցի ումեք գնալ անդ 'ի զնին, խնդրեն պահանջեն քանի մի դրամս։

Յաղագս Գերեզմանաց Թագաւորաց։

Ի հիւսիսակողմն սորին իբր երեք հարիւր քայլ հեռի, գոյ վիմափոր այր մի. որոյ առաջի դրանն փոքրիկ բակ մի, որ վիմօք փակեալ կայ որպէս պարիսպ, և ծառ մի 'ի նմա. և դրան այրին ճարտար արուեստիւ քանդակեալ. սա է գերեզմանատուն Թագաւորաց. 'ի մէջ առաջնոյ մեծի այրին գոն հինգ այր. յորս գոն երկու երկու գերեզման վիմափոր յաջմէ և յահեկէ. բայց 'ի ներքս խաւարչուտ է յոյժ և խոնաւ, յորս գըտանին բազում գիշերահաւք. ուր 'ի զնին գնացողք քանի մոմս 'ի վառ ունելով 'ի ձեռին՝ մըտանեն յայնս, և բազմիցս 'ի խոնաւութենէն շիջանին լոյսն որ 'ի ձեռս՝ և մնան 'ի խաւարի, և ածէ նոցա երկիւղ. զայս գրեմք 'ի գիտութիւն, զի մի ոք ագիտաքար մտեալ անդ մնա-

ներցի . ուստի ասեմք՝ թէ չէ՛ հարկ բնաւ քեզ գնալ անդ :

Յաղագս Զէքէմի և Սուխար գիւղից. և Սամարիա քաղաքին, որ է Նապլուս :

Յերուսաղէմէ մինչ 'ի գիւղն Զէքէմ է եւթեք ժամ, յորում գոյ հնագոյն աւերակ եկեղեցի, և ջուր քարեհամ. և ծառաստանք՝ և այգի : Աստի մինչ 'ի գիւղն Սուքար է եօթն ժամ. յաջմէ ճանապարհին է աղբիւր . զորմէ գրէ, Յովհ. Դ. 4. 18. « Եւ Յիսուս վաստակեալ նըստէր 'ի վերայ աղբերն, և էր ժամ վեցերորդ . անդ էր ջրհորն, գայ կին մի 'ի Սամարիայ հանել ջուր » : Յիսուս Փրկիչն մեր խնդրեաց ջուր 'ի կնոջէ Սամարացւոյն, որում խոստանայ ըզջուրն կենդանի . և կինն խնդրէ 'ի նմանէ, զի մի երբէք ծարաւեսցի յաւիտեան :

Աստի երկու ժամու հասանի քաղաքն Սամարիա, որ է Նէապօլիս . որ այժմ կոչի Նապլուս : Սա էր արքայանիստ քաղաք Թագաւորացն Իսրայէլացւոց . որոյ օդն մաքուր, և ջրաւէտ և բարեբեր յոյժ : Աստ գոյր և ազգիս Հայոց եկեղեցի, բայց այժմ 'ի ձեռս այլազգեաց է :

Աստի ժամ և կէս է գիւղն Սեբաստիա . ուր է թաղումն Յովհաննու մկրտչի . ըստ Լատինին ասացին՝ 'ի նոյն տեղւոջ էր եկեղեցի, բայց այժմ աւերակ է :

Յաղագս Նայինի քաղաքին, որ է Ջէնին։

Ի Սամարիայէ մինչ 'ի Ջէնին է վեց ժամ, ուր Քրիստոս յարոյց զորդի միամօր այրի կնոջն. «Իբրև 'ի վաղիւն երթայր 'ի քաղաք մի, որում անուն էր Նային»։ Ղուկ. Է. 11. 15։ Ուր գոյ աղբիւր յորդառատ ցուրտ և բարեհամ։

Բայց բնակիչք սորին են բարբարոս և աւազակ. յորոց զգուշանալ պարտ է։

Յաղագս Թաբօրական լերինն։

Լեառն Թաբօր է 'ի մեծի դաշտի Գալիլեայ. կամ ըստ ոմանց՝ յեզրայէլի. և է մերձ 'ի Նայինու գիւղն. և սակաւ հեռի 'ի Նազարեթէ երկու ժամ և կէս. և է բոլորակ բարձրաւանդակ և ծաղկաւէտ յոյժ։ Աստ եւ Քրիստոս առեալ ընդ իւր զերիս աշակերտսն. զՊետրոս և զՅակոբոս և զՅօհաննէս, և յայլակերպս եղեւ առաջի նոցա. «Եւ երևեցան նոցա Մովսէս և Եղիա, որք խօսէին զելիցն»։ Մարկ. Թ. 4։

Աստ գոյր երեք եկեղեցիք, որոց հիմունքն երևին մինչև ցայսօր. բայց սոքա ամենեքեան աւերակ են։ Իսկ այժմ Մոսկովն շինեալ է և սակաւ ին շինէ զեկեղեցիս և բնակարանս։

Իսկ 'ի դաշտի անդ գոյ բլուր մի, որ կոչի Երանելեաց լեառն, ուր եւ Տէրն մեր Քրիստոս, և զգիշերն ամենայն եկաց յաղօթս, և ընդ ա-

առաւօտն կոչեաց զաշակերտս, և ընտրեաց զերկոտասանսն. Ղուկ. Զ. 12:

Յարեւելակողմն սորին գոյ եկեղեցի մի աւերակ, յորում տեսաք յամի Տեառն 1834. երկաքարեայ խաչ, յորոց մին խորագոյն փորեալ. իսկ միւսոյն պատուանդանն և գագաթն եղծեալ:

Մերձ սորա է գուբն Յովսեփայ, ուր իջուցին զնա. ուստի հանեալ վաճառեցին յԵգիպտոս. Ծննդ. ԼԷ. 22. 24:

Յաղագս քաղաքին Նազարէթի:

Ի Նային քաղաքէ մինչ 'ի Նազարէթ վեց ժամ է. ուր հրեշտակապետն Գաբրիէլ աւետեաց սրբոյ Կուսին Մարիամու, որ յղացաւ ըզԲանն Աստուած. Ղուկ. Ա. 26: Նա է տունն Յովսեփայ աստուածահօրն. և է վանք 'ի ձեռս Լատինաց. և աղբիւրն՝ առ որ երևեցաւ Գաբրիէլ սրբոյ Կուսին, և ետ նմա զողջոյն, է 'ի ձեռս Յունաց:

Նա է և տունն՝ յորում ետուն նմա ըզգիրս Եսայեայ մարգարէի. և յարեաւ ընթեռնուլ. և իբրև եբաց զգիրսն. եգիտ զայն տեղին, յորում գրեալն էր: "Հոգի Տեառն 'ի վերայ իմ, վասն որոյ և էօծ իսկ զիս. աւետարանել աղքատաց առաքեաց զիս": Ղուկ. Դ. 17: Եսայի. ԿԱ. 1:

Եւ արտաքոյ քաղաքին է Արտաւան լեառն. յորոյ վերայ քաղաքն նոցա շինեալ էր՝ գահավէժ

տանել հանին զնա, այսինքն զՅիսուս. և նա անցեալ ընդ մէջ նոցա գնայր. Ղուկ. Դ. 29.

Մերձ սորա է գիւղն Կանա Գալիլեացւոց. ուր գնաց Յիսուս Տէրն մեր 'ի հարսանիս, և զջուրն 'ի գինի փոխեաց: « Եւ յաւուրն երրորդի հարսանիք էին 'ի Կանա Գալիլեացւոց, և անդ էր մայրն Յիսուսի, կոչեցաւ և Յիսուս և աշակերտք Նորա 'ի հարսանիսն ». Յովհ. Բ. 1. 11:

Յաղագս Տիբերական ծովու և քաղաքին:

Ծովն Տիբերական՝ կոչի Մծնէծեօլ. յորում ետես Քրիստոս զՊետրոս և զԱնդրէաս, և զորդիսն Զեբեդեայ զՅակոբոս և զՅօհաննէս, որք որսային զձկունս, հրաւիրեաց՝ կոչեաց զնոսա առելով. Եկա՛յք զկնի իմ, և արարից զձեզ որսորդս մարդկան, և նոյա թողեալ վաղվաղակի զգործիսն, գնացին զհետ Նորա. Մատթ. Դ. 18. 22:

Տիբերիա է քաղաք, որ կոչի Տաբարիէ. 'ի հնումն կոչիւր Քէնէրէթ: Եւ յորժամ շինեաց զայն Հերովդէս, 'ի պատիւ Տիբերիա կայսերն՝ անուանեաց զայն Տիբերիա. Յովհ. ԻԱ. 1:

Մերձ սորա է քաղաքն Բեթսայիդայ. յորմէ էին Պետրոս և Անդրէաս, Փիլիպպոս և Թովմաս առաքեալքն. Յովհ. Ա. 44: Ղուկ. Թ. 10: Եւ աստ է տեղին՝ ուր հինգ նկանակաւ և երկու ձկամբ զհինգ հազարսն կերակրեաց. և ըզմնացորդսն բարձին երկոտասան սակառի. Ղուկ.

Ձ. 17։ Մատթ. ԺԴ. 19։ Ի տեղի մի տափարակ, և այլն. Մատթ. ԺԵ. 34։ Եւ զեօթն նկանակն և զսակաւ ձկունսն յայլում նուագի բազմացոյց. մերձ տեղւոյս է նոյն տեղին. որ է կից Բեթսայիդայ։ Յեզր ծովուն երևեցաւ Քրիստոս յետ յարութեանն. և առաքեալքն տեսին 'ի ցամաքի կրակետղ կայծականց՝ ձուկն մի 'ի վերայ և հաց. Յովհ. ԻԱ. 9։

Աստ եհարց Տէրն զՊետրոս երիցս անգամ ասելով նմա, « Սիմօն Յովհաննու սիրես զիս ». Յովհ. ԻԱ. 15. 17։ Ի սահմանս սորա բժշկեաց զախտաժէտս և զդիւահարն։

Մերձ սորա է կափառնայում, որ կոչի կաֆայ, կամ Սիֆաթ, յորում բնակեցաւ Քրիստոս Տէրն մեր. Մատթ. Դ. 13։

Աստ բժշկեաց Քրիստոս զանդամալոյծ մի բարձեալ 'ի չորից. Մարկ. Բ. 1. 12։ Ղուկ. Ե. 18։

Բժշկեաց և զծառայ հարիւրապետին բանիւ և եթ. Ղուկ. Է. 1. 10։

Բժշկեաց զզոքանչ Սիմոնի. Մատթ. Ը. 14։

Եւ յարոյց զդուստրն Յայրոս իշխանին. Ղուկ. Ը. 41։ Եւ աստ ասի ամփոփեցաւ գլուխն Յովհաննու Մկրտչին։

Յաղագս լերինն Կարմելայ։

Զանդէպ Պտղոմայիդայ, այսինքն Աքքայու. է լեառն Կարմելոս, ուր Եղիա մարգարէն ժողովեաց զմարգարէս Բահաղու. և կալաւ զնոսա և իջոյց զնոսա 'ի հեղեղատն Կիսոնի, և կոտորեաց զնոսա անդ ։ « Եւ Եղիա ել 'ի գլուխ լերինն Կարմելայ, որոյ աղօթիւքն բացաւ երկինք, և եկն անձրև առատ ». Գ. Թագ. ԺԸ. 19։

Անդ 'ի գլուխ Կարմելայ գոյ վանք մի Դաղմատացւոց, զոր կոչեն Կարմելիդանիք ։

Ի յաջմէ սորին է Ծուր, որ է Սուր քաղաք. և է 'ի ծովեզրն, որոյ օդն է յոյժ վնասակար.

Ի Ծուրայ մինչ 'ի Ծայդան, որ է Սայդայ քաղաք, է վեց ժամ. և է ջրաւէտ, պտղաբեր, և արգաւանդահող, և օդն մաքուր, և ունի բազում աղբիւրս բարեհամս. յորում բնակին Այլազգք և Մարոնիք, և երկու տուն Հայ. մինչև ցայս վայր շրջեցաւ մարմնով Քրիստոս Տէրն մեր ։

Յաղագս Վէրիտոնի կամ Բէրիտոնի, որ է Պէրութ քաղաք:

Ի Սայդայէ մինչև 'ի Վէրիտոն ինն ժամ է. Վէրիտոն է քաղաք Փիւնիկեցւոց՝ մերձ Լիբանանու. ցամաքաւ յիսուն և վեց ժամաւ հեռի է յԵ̃մէ, և քառասունութ ժամու 'ի Յոպպէ է. յամի Տեառն 1849, Տ. Կիրակոս Արքազան Պատրիարք Երուսաղէմային գնեաց առ պարտէզ մի մերձ 'ի ծովն, 'ի ձախմէ արքունական պողոտային. որոյ երկայնութիւնն է 42 կանգուն՝ և լայնութիւնն 38: Յորում գոն թթենիք: Մերձ 'ի ծովն կառուցեալ սենեակ մի 'ի վերայ վիմի. և առաջի նորա սրահ, որոյ շրջապատն շինեցաւ պարիսպ քարուկիր, և կամարակապ գեղեցկակերտ երկփեղկեայ դրամբ ամրացեալ: Այս է այժմ յատուկ գերեզմանատուն ազգիս Հայոց: Յաջակողմն դրանն ունի կից գերեզմանատուն Մարոնաց:

Առաջի դրանն ճանապարհ արքունական, յաջմէ գնայ 'ի Պէրութ. և 'ի ձախմէ՝ 'ի ժուրանդէնայն, 'ի Լիբանան, և 'ի Տրապոլիս քաղաք: Հանդէպ դրանն գոյ ճանապարհ, ընդ որով գնայ 'ի պարտէզս. և 'ի ձախմէ դրան շինեցան չորեքին կամարք, և այլն:

Յամի Տեառն 1850, քսան րոպէիւ հեռի 'ի նաւահանգստէն քաղաքիս 'ի բարձրաւանդակ տեղւոջ, մերձ առ Նորաշէն ձմերանոցն արքունական, որ է 'ի հիւսիսակողմն վանուց մերոց. գնեաց 'ի պատրաստի շինեալ հօյակապ տուն մի

Տ. Յովհաննէս Սրբազան Պատրիարք Զմիւռնա-
ցին. Ի վերն ունի սեննակս հինգ, և առաջի
նոցա սրահ. և 'ի ներքոյ սեննկացս գոյ պատ-
շաճաւոր տեղի մի. որ օրհնութք և օծութեամբ
հաստատեցաւ եկեղեցի յանուն սուրբ Նշանի.
և եղև յատուկ վանք և մենաստան ազգիս Հայ-
ոց. զոր տէր Յիսուս Քրիստոս 'ի հաստատու-
թեան պահեսցէ: Նաև յիշատակարան եդեալ է
'ի վերոյ դրանն այսպէս. «Օծմամբ սրբեցե-
լով հաստատեցաւ եկեղեցիս յանուն սուրբ Նը-
շանի Փրկչին՝ 'ի յիշատակ նախահաւատ ազգիս
Հայոց, բարեջան տենչանօք մը Գահոյն Երու-
սաղէմի, Տ. Տ. Յովհաննու Վեհափառ Պատրի-
արքի Զմիւռնացւոյ՝ 'ի մատուցումն Սրբազան
խորհրդոյ 'ի փառս Ամենասուրբ Երրորդութեան.
յամի Տեառն 1851, փետրվարի 28:

Առաջի դրան եկեղեցւոյն է փոքր հրապա-
րակ և բուրաստան. յորում է և ջրհոր մի. և
'ի հիւսիսակողմն եկեղեցւոյ յանկեանն ևս գոյ
ջրհոր մի, խոհարան, ախոռ, և յարտաքին բա-
կըն գոն կրկին ցած սեննակք. և առաջի նոցա
պարտէզ, յորում են քանի մի ծառ: Նաև 'ի հա-
րաւակողմն վանուցս ևս գոն սեննակ հինգ,
երկու փոքր սեննակ ևս. և երկու խոհարան,
և ջրհոր մի, և պարտէզ, որոյ շրջապատն է թը-
զենի Ադամային, զոր Արաբացիք սաղէր ասեն.
որք իբր ցանկիւ պատեալ ունին զպարտէզն:

Յաղագս Լաոդիկեայ քաղաքի, որ է Լաթաքիեայ:

Ի Վերիաոնէ է իբր երեսուն և երկու ժամ հեռի, և 'ի Տրապօլսոյ տասնևութ ժամու: Լաւոդիկեայ է փոքր քաղաք ծովեզերեայ իբր կէս ժամու հեռի 'ի նաւահանգստէն, ուր գնաց Աղէքսիանոս այրն Աստուծոյ. մինչ խոյս ետ յԵդեսիոյ, և այլն: Յայսմաւուր, Մարտի 17. 18:

Որոյ բնակիչքն են այլազգք բազումք. Յոյնք իբր տունք հարիւր. Մարոնիք տունք ութն հարիւր. Լատին հինգ տուն. և տասնևվեց տուն Հայազգի: Եւ 'ի մէջ քաղաքին 'ի հարաւակողմն գոյ որքոյ Երուսաղէմի հոգետուն մի՝ լայնադիր: և 'ի նմա փոքրիկ եկեղեցի մի յանուն Տր Աստուածածնի, քարուկիր և պայծառ. և առաջի դրան եկեղեցւոյն պարտէզ մի փոքրիկ. և 'ի նմա գոն հնգեակ թաղս յատուկ դրամբք. յորս գըտանին քսանևհինգ սենեակք մեծ և փոքր, և խոհարան. և հինգ ջրհորս, յորոց երկուքն են ինքնաբուղխք:

Եւ արտաքոյ պարսպի հոգետանն է պարտէզ մի ծառատունկ և վայելուչ. յորում է սենեակ մի այգեպանաց. և երկու ջրհոր 'ի մէջ պարտիզին, և ունի անդ յիշատակ և վաքըֆ սբյ Աթոռոյս. հացի փուռն մի, և քանի մի տունս: և ջաղաց մի, և երկու կրպակ 'ի նաւարանն:

Յաղագս Դամասկոսի, որ է Շամ։

Դամասկոս է 'ի հիւսիսակողմն Աւետեաց երկրին. և է հեռի յԵրուսաղէմէ իբր ութօրեայ ճանապարհաւ. Դամասկոս շինեցաւ 'ի Մաւրիքաայ Հիւթացւոյն. նախ քան զքսան ամ ըզծնանելն Աբրահամու. Միխայէլ Ասորի։

Յովսեպոս գրէ՝ թէ Ցովսէէ որդի Արամայ շինեաց, և այլն. սա ունի զերիս գետս։ Առաջին գետն գայ 'ի Գոնաթրայէ. որ ելանէ 'ի Սասայէ՝ և ընթացեալ ոռոգանէ զբազում տեղիս և զպարտորայս, և իբր ութն ժամաւ հեռի երեւի Սասայ գիւղն 'ի դաշտի անդ. և ունի ըզմեծամեծ շինուածս. յորում բնակին հինգ հազար տունք Ասորիք, և այլն.

Այլ միւս կրկին գետքն Նաբանայ և Փարփարայ, որք յիշին 'ի Դ. Թագ. Ե. 12։ Առաջին 'ի Լիբանանէ, որոց մին գայ 'ի Դամասկոս քաղաքն, և բաժանի ընդ ամենայն աղբիւրս քաղաքին. իսկ միւսն սփռեալ տարածի յերեսս երկրի, և ոռոգէ զդաշտս. և ապա եկեալ առ միմեանս խառնեալ միանան, և գնան դէպ յԱրաբիա. ուր ատորասուզեալ յաւազուտ տեղւոջ անտես լինին. ըստ վկայելոյ Տերիտոսի և այլոց բազմաց. յորոց առեալ Մարինոս գրէ։

Մերձ Դամասկոսի է գիւղ մի՝ որ կոչի Թագեայ, այսինքն հիւրանոց. յորում գոյ գերեզման Աբելի, ուստի կոչի յԱրաբացւոց Հաղէլէ. որոյ ապագաւ կոչի Դամասկոս, այսինքն արեանարբու. զի անտի սա ընկալաւ զանուն Դը

մրջիւ. այսինքն խառնուածք արեան։ Ընդ շինեալ դշխոյն Հեղինէ եկեղեցի, որոյ երկայնութիւնն է 160 թզաչափ, և լայնութիւնն 30. ըստ Մարինոսի։

Նաև գրէ Մարինոս՝ թէ կէս մղոնաւ հեռի ի Դամասկոսէ արտաքոյ քաղաքին, ուր է գերեզմանատուն քրիստոնէից. կառուցաւ անդ տաճար յանուն սուրբ Առաքելոյն Պօղոսի. և ըստ ոմանց թէ՝ տասնևմէկ մղոնաւ հեռի ի քաղաքէն ի վերայ բլրի միոյ շինեալ. որ կոչի յԱրաբացւոց Մար Պօլօս, այսինքն սուրբ Պօղոս։

Այլ վասն Պօղոսի ասի՝ թէ մինչ եղաւ ի բանտի, յայնժամ պահապան դրան քաղաքին էր զինուոր ոմն Եթովպացի՝ գոլով քրիստոնեայ. անուն նորա Գէորգ. մինչ աշակերտք Պօղոսի տեսին զնա աղաչանօք բանալ զդուռն քաղաքին՝ և փախուցանել զՊօղոս. ասէր թէ չունիմ առիս բանալի. որ և թոյլ ետ իջուցանել զՊօղոս վանդակաւ և փախչիլ. վասն որոյ կալան զնոյն հաբէշ Գէորգն և սպանին. ուր թաղեցաւ և ոչ հեռի ի քաղաքէն. յորոյ վերայ շինեցաւ մատուռ մի, որ պատուի ի քրիստոնէից. մանաւանդ ի Թուրքաց, զոր կարծեն զայն՝ թէ արի նահատակ սուրբ Գէորգն իցէ։

Մերձ սորա է եկեղեցի մի՝ զոր մզկիթ արարեալ են։ Այլ ըստ ոմանց թէ ի վերայ աղբերն կայր շինուած ինչ առակցեալ եկեղեցւոյն, որ ունէր տեղի աւազանի, և ի մէջ նորա գերեզման մի. զորմէ կարծի՝ թէ անդ կայ ամփոփեալ մարմին Անանիայ առաքելոյն, և է ի ձեռս Տաճ-

կաց, բայց Թող տան մնանել քրիստոնէից։ Եւ տուն Անանիա առաքելոյն է 'ի կողմն արեւելից. եւ է եռանկիւնի սենեակ մի. որոյ երկայնութիւն է 10 քայլ, եւ լայնութիւնն 20. իսկ այժմ է յատուկ եկեղեցի 'ի ձեռս Լատինացւոց, եւ է մերձ սուրբ Սարգսի վանուց մերոց։

Յաղագս սուրբ Սարգսի վանաց Մերոց։

Մերձ հիւսիսային դրան քաղաքին Դամասկոսի, որ կոչի յԱրաբացւոց պապըլ շարգի. 'ի նախնեաց անտի կառուցեալ կայ վանք եւ եկեղեցի յանուն սրբոյն Սարգսի զօրավարին. եւ կաչի Հոգետուն. եւ է ընդարձակ օթեւան տէրունական Ուխտաւորաց մերոց, ուր շինեցաւ յամի Տեառն 1833. մեծագոյն ախոռ մի 'ի ձեռն Զմիւռնացի Յոհան վարդապետին, որ տեսուչ էր նոյն վանուցն. այլ հետզհետէ շինեցան, եւ նորոգեցան բազում սենեակք. յատուկ լուացարան՝ որ է չամաշըրխանայ. եւ քարակերտ սենեակ մի 'ի գաւիթ եկեղեցւոյն յարեւելակողմըն, ունի յատուկ վարժարան 'ի հարաւակողմըն, եւ առաջնորդարան առ արեւմուտս. եւ փոքր պարտէզ մի՝ եւ երկու ջրհորս. եւ [illegible] քանի մի տունս. եւ սենեակ մի 'ի մէջ իփէկ խանին. եւ առաջի դրանն քաղաքիս կից պարսպին ունիմք մեծագոյն պարտէզ մի եւ 'ի նմա աւազան մի, եւ մշտահոս աղբիւր՝ որ հոսէ 'ի մէջ աւազանին։

ՍՏՈՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՐԵՒԵԼԱԿՈՂՄԱՆ ՔԱՂԱՔԻՍ ՍՐԲՈՑ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

Յաղագս սրբոյն Ստեփաննոսի քարկոծման տեղւոյն ։

Յելանելն 'ի դրանէն Բենիամինի, զոր կոչեմք Աստուածածնի, կամ սուրբ Ստեփաննոսի դուռն, զոր կոչեն Արաբացիք՝ պապ ըլ սպաթ. յաջմէ և յահեկէ նորին են գերեզմանք Այլազգեաց. և մեծագոյն աւազան մի 'ի ձախմէ, իջանելով զառ 'ի վայր յարևելս, և դառնալով առ հարաւ, յաջմէ կողմանէ յանկեան ճանապարհին գոյ վէմ մի, որ ձևացեալ կայ իբր վառարան, այսինքն օճախ. ուստ քարկոծեցաւ նախավկայն Քրիստոսի սբն Ստեփաննոս. «Հայեցաւ յերկինս, և ետես զփառս Աստուծոյ. և զՅիսուս՝ զի կայր ընդ աջմէ Աստուծոյ... աղօթէր 'ի վերայ քարաձգողաց իւրոց։ Եդ ծունր և աղաղակեաց 'ի ձայն բարձր, Տէր մի համարիր դոցա զայս մեղս». Գործ. Է. ԾԵ. ԾԹ։

Յաղագս սուրբ Աստուածածնի եկեղեցւոյն և Գերեզմանին ։

Իջեալ 'ի սուրբ Ստեփաննոսի քարկոծման տեղւոյն, հանդէպ Ճանապարհին գոյ կաղնի ծառ մի, որոյ շրջապատն է քարամբք պատեալ իբր ցանկ. 'ի ձախմէ 15 աստիճանաւ իջանէ 'ի գաւիթն, և 'ի միւս կողմանէ 20 աստիճանաւ. որոյ երկայնութիւնն է 53 ոտնաչափ, և լայնութիւնն 53 ։

Եւ ուղղակի է դուռն սուրբ Աստուածածնի Եկեղեցւոյն. համակ երկաթի և երկբացիկ և կամարակապ. որոյ բարձրութիւնն ութն թզաչափ, և լայնութիւնն վեց. որոյ մի բանալին առ Մեզ է, և միւսն՝ առ Յոյնս. բայց զդուռն բանալ հասարակ է մեզ և նոցա, զի որ 'ի լուսարարացն հանդիպիցի՝ բանայ զդուռն. այլ փակելն դրան՝ յատուկ 'ի մի օր լուսարարն մեր փակէ, և 'ի մի օր՝ լուսարարն նոցա ունի փակել զդուռն ։

Քառասուն և ութն աստիճանաւ իջանէ 'ի յատակ եկեղեցւոյն, և է խաչաձև, շինեալ 'ի Հեղինէ Թագուհւոյն. և լայնութիւն աստիճանացն յորմոյ առ որմ է քսան և չորս ոտնաչափ. բայց իջեալ ընդ տասն աստիճանս՝ տեսանի լայնանիստ, որոյ յաջմէ է դուռն մի հիւսեալ քարամբք. որ էր դուռն վանուց՝ որ շինեալ գոյր 'ի վերայ մեծի Եկեղեցւոյս, որ քակեալ և աւերեալ է յանօրէն բռնաւորաց. որոյ նշանք ևս չեն մնացեալ արտաքուստ. և 'ի ձախմէ

դնի տուփ մամալոճառին մերոյ․ ուր արկանէ զորգ 'ի հանդիսի աւուրս Մեր և Յունաց։

Իսկ 'ի կէս ատրճանոյ՝ արևելեան կամարն է Յունաց․ յորոյ միջի առ արևելս, և առ հիւսիս են կրկին գերեզմանք Յովակիմայ՝ յարևելս․ և Աննայի՝ ծնողաց սուրբ Աստուածածնի․ առ հիւսիս․ յորոց վերայ սեղան, յորս պատարագեն Յոյնք․ և ունի 'ի ներքուստ կաթուղիկէ առաջի գերեզմանաց մի մի կանթեղ և մի աշտանակ երկաթի․ և 'ի ճակատ կամարին ջահ մի․ և չորան հինգ կանթեղօք․ և զոյգ մի պղնձեայ աշտանակ յաջմէ և յահեկէ յանկիւնս կամարին։

Իսկ 'ի ձախմէ արևմտեան կամարն է յատուկ Ազգիս մերոյ․ յորում է առ հիւսիս գերեզմանն սրբոյն Յովսեփայ Աստուածահօրն․ յորոյ վերայ է սեղան՝ յոր պատարագեմք, յաջմէ սեղանոյն գոյ լուսամուտ մի մերս սենեկին․ չորս կանթեղ առաջի գերեզմանին, յորոց մին է մշտավառ․ և մի աշտանակ ևս երկաթի․ և 'ի ճակատ կամարին չորան մի 'ի հինգ կանթեղէ, և ջահ մի․ և զոյգ մի պղնձեայ մեծագոյն աշտանակ յաջմէ և յահեկէ յանկիւնս կամարաց․ ունի և վարագոյր․ և ծածկոյթ որմոց մշտնջենաւոր։

Ի մեծ երկաթի դրանէն 'ի վերայ ատրճանացն միջանկեալ 'ի մէջ Յունաց ութն կանթեղաց, ունիմք եօթն կանթեղս։ Յիջանելն 'ի ներքոյ ատրճանաց՝ 'ի ձախմէ է դուռն սենեկի լուսարարին մերոյ և ժամարարին․ առընթեր դրան սենեկին է բաղնոց․ այսինքն ուր մեր՝ յոր նստիմք, յորոյ վերոյ գոն կրկին մղանոց ջուրց․

որոց մին է մեր, և միւսն Ցունաց․ առընթեր մզանոցին 'ի ներքոյ կամարին դնի մեր պահարանն, այսինքն փօլաղ․ հանդէպ բաղնոցին է սեղան մի Ցունաց՝ որ էր Վրաց․ 'ի ներքոյ աստիճանացն քառասուն և հինգ ոտնաչափ գնայ առ հիւսիս, յորում գոյ փայտեայ սանդուղ՝ ընդ որ քանի մի աստիճանաւ ելանէ 'ի սենեակն Ցունաց ղուսարարին․ ուր գոյ առ արևելս սեղան մի Ցունաց՝ որ էր Հաղէպցւոց․ և առ արևմտակողմն գծին չորեքին աթոռք, որոց երկուքն մեր են, և երկուքն Ցունաց․ ունիմք և մեք աստ երկայն սանդուղ մի և եռոտնեայ սանդուղ մի, փոքր եռոտնեայ մի ևս, և ղայլ հարկաւոր իրս, որք դնին առընթեր աթոռոց Ցունաց․

Ի սոյն հիւսիսային կամարին ունիմք շարան մի տասնևքինն կանթեղօք, և 'ի ներքոյ նորա ջրահոր մի, որ ունի երկու դուռն, մին մեր և միւսն Ցունաց․ սոյն ջրհորս յատուկ մեր էր, բայց նոքա յանդգնութեամբ բաժանորդ եղեն 'ի սմեղէլ և 'ի նորոգել․ նոյն կամարն յանկիւնէ առ յանկիւն և 'ի ներքս բոլոր որմն և սառաստաղն և ծածկոյթն յատուկ մեր է․ յորում գոյ սեղան մի, որոյ առաջի շարան մի տասնևհինգ կանթեղօք, և ջահ մի, և մի յատուկ կանթեղ առաջի սեղանոյն, յոր պատարագեն խափտիք 'ի չորեքշաբաթի աւուրս միայն, և յաւուրս Վերափոխման նորա, որ է Օգոստոսի ինն շարունակ պատարագեն ութն օր․ և զկանթեղն մեք լուցանեմք՝ և է յատուկ պահարան մեր․ յորս դնին քանի մեծ և փոքր տուփք վառան ըզգեստուց և

կանթեղաց և այլ հարկաւոր իրաց. և տուփ մի ևս գոյ անդ ընկերութեամբ Խփտուց և Ասորւոց. 'ի յետուստ սոցա է մեզ ծածուկ դուռն մի փակեալ քարամբք, 'ի ներքս է ընդարձակ տեղի դատարկ. զոր հակառակորդք մեր կամին յափշտակել, վասն որոյ թողեալ եմք առ այժմիկ ամայի:

Ի սոյն արևմտեան որմոյն մինչև ցարևելս 'ի յետոյս Յունաց սեղանոյն է հարիւր տասնևհինգ ոտնաչափ. 'ի վերայ ջրհորոյն 'ի միջի այսինքն յատեանի ունիմք միջանկեալ կանթեղս ութն. նոյն թուով և Յոյնք ունին: Արևելեան կամարըն առ հիւսիս և առ հարաւ՝ շարան մի 'ի քըսան և մի կանթեղէ. յաջմէ և յահեկէ Յունաց ջահին երկու ջահք մեր են: Ի հիւսիս միջանկեալ կանթեղք հինգ, նոյնպէս և 'ի հարաւ. և 'ի հիւսիսային որմն յանկիւնէ մինչ 'ի սեղանն Ասորւոց՝ պատկերք 'ի վերայ թաւիղաց, և վեց աշտանակ առաջի նոցա, և ծածկոյթ որմոց մեր է: Իսկ հարաւային որմոյ պատկերք և վեց աշտանակք, և ծածկոյթն է Յունաց:

Նաև խորանն Մեր, որ է կից սրբոյ Գերեզմանին շինեալն 'ի Հեթմոյ արքայէն մերմէ, որ ունի զսուրբ Պատկեր Վերափոխման, որոյ առաջի յատուկ կանթեղ մի մշտավառ. և երեք կանթեղք ևս առ կախեալ կան 'ի շղթայից, և 'ի հիւսիսոյ առ հարաւ շարան մի քսան և մի կանթեղօք. և փոքր երկայն պատկեր մի 'ի վերայ արևմտեան դրան սրբոյ Գերեզմանին, և 'ի ճակատ նորին փոքր գեղեցկազարդ պատկեր մի

կէս. և առաջի նորա մշտավառ կանթեղ մի։ Այն Աւագ խորանն յատուկ մեր է. Խաչ, Աւետարան, աշտանակք, և զարդք նորին ըստ հաճոյ մեր՝ է որչափ և կամիմք։

Առաջի Աստուծոյ սեղանոյն յատուկ կանթեղ մի է՝ և փոքր ջահ մի. յորոյ վերայ կանթեղք, և մոմակալք, և շարան մի հինգ կանթեղօք. և ունիմք պատկեր մի և կանթեղ մի ՚ի վերայ հիւսիսային դրանն. նոյնպէս և Յոյնք ՚ի հարաւային կողմն ունին. և առընթեր պատկերին կախին զոյգ քշոցք մեր անխափան։ Յատեանն դնին կրկին մեծագոյն աշտանակք ՚ի ժամ սուրբ Պատարագին մերոյ։

Ի մեր սեղանոյ յանկիւնէն սկսեալ՝ հիւսիսային դրամբ մինչ ՚ի յետուստ սրբոյ Գերեզմանին արտաքուստ ծածկոյթն մեր է բոլորն։ Ի վերայ սրբոյ Գերեզմանին գմբեթի ունիմք տասն և վեց մոմակալ փոքր աշտանակ միջանկեալք, յորոց կախին և տասն և վեց կանթեղք. և ութն մեծ աշտանակ ևս, բայց չեն միջանկեալք. այլ յատուկ եդեալ կան ՚ի կողմն հիւսիսոյ, և ՚ի գլուխ գմբեթին դոյ մոմակալ մի եօթն ստեղնեան. որոյ հիւսիսային կողման երեք մոմակալք մեր են, և չորսն Յունաց. յաւուրս Վերափոխման դնին ՚ի վերայ գմբեթին ծաղիկք և զարդք ՚ի կողմն հիւսիսոյ, և ՚ի Ճակատ սեղանոյն մերոյ։

Արովբէագումար սուրբ Գերեզմանն գրեթէ ՚ի կեդրոն եկեղեցւոյս է, և քառակուսի, որոյ շրջապատն է քառասուն և ութն թիզ. և ունի կրկին դրունս, առ արևելս՝ և առ հիւսիս։ Արդ-

բոյ Գերեզմանի երկայնութիւնն է տասն թզաչափ, և բարձրութիւնն հինգ, և լայնութիւնն հինգ։ Իսկ յատակն նոյն չափով երկայնութեամբ և լայնութեամբ, 'ի վերայ նորա մշտավառ կանթեղս երեքտասան. հինգ հինգ երկու կարգ, և երեքն մի կարգ. և մշտավառ աշտանակ մի 'ի վերայ. և եդեալ կան անխափան երեք աշտանակք, չորս ծաղիկք 'ի զարդ. նաև 'ի ժամ մը Պատարագին մերոյ արկանին 'ի վերայ ծածկոյթ, կորբուրայս, վէմ օծեալ, խաչ, Աւետարան, յիշատակարան, խորհրդատետր, և աշտանակ, և այլ կարևոր իրս։

Իսկ 'ի ներքուստ սկսեալ արևելեան կէս որմոյն հիւսիսային դրամբ մինչ 'ի բարաւոր արևմտեան դրան ծածկոյթն մեր է, և յանդիմանն սորին Յունաց է. բայց 'ի յԱւագ խորանէն մերմէ, քանզի յատուկ մեր է 'ի բնէ անտի։

Որդ` նախ քան զննջումն իւր Սրբուհի կոյսն կտակաւ աւանդեաց Առաքելոց, և եցոյց զտեղի հանգստեան իւրոյ լինել 'ի Գեթսեմանի, զի գիտէր` եթէ Որդին իւր Միածին սատ դատելոց է 'ի միւսանգամ գալստեան իւրոյ զազգս մարդկան. զի բարեխօսեսցէ վասն այնոցիկ` որք այժմ հաւատով և յուսով միջնորդ և բարեխօս ունին զինքն առ Որդին իւր Յիսուս։ «Նաև ասաց Քրիստոս Տէրն մեր ցՊետրոս, ով Պետրէ` երթ յարևելից կուսէ քաղաքիդ 'ի ձորն Գեթսեմանի, և անդ պատրաստեցէք զԳերեզման մօրդ իմոյ. և մի՛ որոշիք 'ի տապանէ դորա զերիս աւուրս»։ Յայսմաւուրք, Օգոստոս 15։

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

Յաղագս աւել ածելոյ յեկեղեցին սուրբ Աստուածածնի՝ որ ՚ի Գեթսեմանի։

Նախ՝ երկուշաբաթի, երեքշաբաթի, չորեքշաբաթի աւուրս Յոյնք աւել ածեն, և ջրով լուանան և մաքրեն զԳերեզմանն։ Երկրորդ՝ հինգշաբաթի, ուրբաթ, և շաբաթ աւուրս մեք աւել ածեմք, և մաքրեմք զսուրբ Գերեզմանն. և ՚ի կիւրակէ աւուրս կարգաւ է աւել ածելն. ՚ի միում կիւրակէի մեք աւել ածեմք, և ՚ի միւսումն նոքա։

Այլ սովորութիւն աւել ածելոյ այսպէս է, զի Յոյնք ՚ի չորեքշաբաթի աւուր սկսանին ՚ի դըռանէն իջանելով ընդ աստիճանս՝ յաջմէ և յահեկէ, և ՚ի գերեզման Յովակիմայ և Աննայի. և անտի ուղղակի մինչ առաջի դրանն սենեկի իւրեանց, բաց ՚ի գերեզմանէն Յովսէփայ արդարոյն՝ որ յատուկ վիճակ մեր է. նաև ՚ի բաց թողուն զյետուստ ջրհորոյն, որ է վիճակ մեր. ուր գոյ խորան Խպտւոց ազգին, յոր բովանդակ մեք աւել ածեմք. նաև աւել ածեն Յոյնք յամենայն ատեանն, և ՚ի շրջապատ սուրբ Գերեզմանին, և ՚ի յատուկ վիճակն իւրեանց՝ որ ՚ի յետուստ Գերեզմանին։

Իսկ յաւուր շաբաթու անխափան մեք աւել ածեմք, նոյնպէս սկեալ ՚ի դրանէն իջանելով ընդ ամենայն աստիճանս՝ հանդերձ գերեզմա-

նաւ Յովսէփայ Աստուածահօր, որ է յատուկ վիճակն մեր, և յամենայն ատեանն, և 'ի սուրբ գերեզմանն հանդերձ շրջապատօք յետուստ ջրհորոյն 'ի յատակն, յորմունս, և յառաստաղն, և 'ի սեղանն Խփտուց և Ասորւոց մեք ածեմք տուեալ, և այլն. 'ի բաց թողլով զգերեզմանս Յովակիմայ և Աննայի՝ և զյատուկ վիճակն նոցա, որ 'ի յետ կոյս գերեզմանին։ Երբեմն սկսան Յոյնք տալ ածել 'ի վիճակն մեր 'ի Հայոց Յովսէփին, յայնժամ՝ և մեք սկսաք տալ ածել 'ի Յովակիմայ և յԱննայի աեղւոջն, բայց այժմ խափանեալ եղև։

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

Յաղագս հանդիսի ձրոմ 'ի Վերափոխման սուրբ Աստուածածնի։

Ի շաբաթ երեկոյի՝ Վերափոխման սուրբ Աստուածածնի յեօթներորդ ժամու Սրբազան Պատրիարքն կամ մի ոմն յեպիսկոպոսաց ընդ Հանդերձապետաւ՝ Միաբան եկեղեցականօք և Ուխտաւորօք գնայ 'ի Գեթսեմանի, և նստի ընդ վրանաւն. եթէ Յունաց Վերափոխումն ընդ մերս 'ի միասին իցէ, նախ Յոյնք գնան հանդիսիւ, և կատարեն զպաշտօն ըստ սովորութեան իւրեանց։

Իսկ ապա յետ պատարագելոյ լուսարարին և կառավարչին մեր՝ զաւետարանաբարձն, ըն-ծնկաբերս սարկաւագունս, զլուսակալ դպիրս,

և եկեալ հրաւիրէ զՀանդիսապետն, արկանի գորգ 'ի ներքոյ տասներորդ աստիճանաց. և լուսարարքն առաջ Նմա շուրջառ, խաչ, և գաւազան, և Հանդիսաւորք գաւազանս կանգնեն.

Սաղմոսագին՝ ասէ 'ի ձայն, Եւ ես խաղաղութե.

Հանգստեան, Օրհնութիւն և փառք Հօր, և արկանէ խունկ 'ի բուրվառն.

Ժամասացն, ըստ դասին երգէ քաղցրաձայն Շարականն, բջ. "Հրաշափառ աստուած ". մինչ հասանի Հանդիսապետն 'ի յատեան եկեղեցւոյն՝ երգէ Շարականն, գջ. "Ուրախ լեր ". և այլն. որ ըստ կարգի.

Նաև 'ի գիշերին միոյ անդ մի ամի 'ի վարդապետաց Հանդիսապետս. զկնի Եկեղեցէին Յունաց՝ սկսանիմք և մեք զԵկեղեցէի ժամերգութեան պաշտօնն կատարել. և ապա անմիջապէս հոկմամբ կատարեմք զգիշերային ժամերգութիւնն, և առաւօտն.

Իսկ ընդ առաւօտն զկնի Յունաց պատարագին գայ Արքայական Պատրիարքն մեր հանդիսիւ միաբան ուխտիւք, և կատարէ արարողութիւն ըստ սովորութեանն որպէս յերէկոյին. արկանի գորգ, Հանդիսապետն առնու շուրջառ, խաչ և գաւազան, և իջանեն 'ի սուրբ Գերեզմանն. բայց գիտելի է, զի սովորութիւն է մեր և Յունաց՝ 'ի պատիւ միմեանց, յառաջ զոյգ մի կերոն առնուլ 'ի ձեռս իւր դպրաց առանց շապկի, և տեսուչն ևս առնու 'ի ձեռս իւր զանուշահոտ վարդեջուր ամանս և խնկանոց. և Նախընթաց լինի Հանդիսապետին մերոյ՝ առ 'ի պատուել

յերեկոյի և յառաւօտու. ըստ նոցա առնեմք և մեք հանդիսապետին նոցա։ Նոյն յետ հանդիսաւոր հաշտարար Պատարագին անդստին առնեմք. այս վերադառնամք 'ի սուրբ Ցակոբ։

Նոյն և 'ի 7 Ապրիլի 'ի տօնի Աւետման. և 'ի Սեպտեմբեր 8, 'ի տօնի Ծննդեան սուրբ կուսին. և յերից ամաց Ընծայման 'ի 21 Նոյեմբերի. ընդառաւօտն Հանդիսապետն մեր գնայ միաբանութեամբ 'ի Գեթսեմանի. և արկանի գորգ. տան նմա շուրջառ, խաչ, և գաւազան, ըստ աւուր Վերափոխման. և կատարեմք ըստ սովորութեան զպաշտօնն արարողութեան։

Նաև 'ի տօնի Յովակիմայ և Աննայի ծնողաց սուրբ Աստուածածնին՝ և 'ի տօնի Յովսէփայ Աստուածահօրն, և Գիւտ տփոյ, և Գիւտ գօտւոյ. և 9 Դեկտեմբերի, Յղութեան 'ի յԱննայէ. եթէ կամիցիմք առնել՝ առնեմք ըստ արարողութեան Վերափոխման, բայց միայն և եթ յառաւօտուն։

Ի 14 աւուր Օգոստոսի Յոյնք մեծահանդէստօն կատարեն փառաւոր Թաղմանն սուրբ Աստուածածնի 'ի Գեթսեմանի. եթէ ընդ մեզ հանդիպիցի, և եթէ ոչ։ Նոյն յիններորդ աւուր Վերափոխման իւրեանց, յետ սրբոյ Պատարագին մերոյ՝ մայրապետք նոցին բարձեալ զպատկերն տանին 'ի վանս իւրեանց բազմութեամբ։

Յաղագս Պարտիզին, և տեղւոյն ննջման Երից Առաքելոց։

Յելանելն 'ի սուրբ Աստուածածնի եկեղեցւոյն 'ի ձախմէ գնայ ընդ նեղ պողոտայն 65 ոտնաչափ առ երկաթեայ դուռն՝ ընդ որ իջանէ քանի մի աստիճանս 'ի յատակ եկեղեցւոյն, որ է վիմափոր բոլորաձև այր մի, որոյ երկայնութիւնն 57 ոտնաչափ, նոյնչափ և լայնութիւնն. և ունի զերիս խորանս, Աւագ խորանն յարեւելս. մին առ հիւսիս, և միւսն առ հարաւ. և է 'ի ձեռս Լատինացւոց, ուր եկեալ պատարագեն. զորմէ համբաւեն՝ թէ սա է Պարտէզն, յոր եմուտ Տէրն մեր՝ և եկաց յաղօթս. և աստ է տեղի ննջման երից Առաքելոցն Պետրոսի, Յակոբայ, և Յովհաննու։

Յաղագս ըմբռնման տեղւոյն Քրիստոսի, և Առաքելոցն Պետրոսի, Յակոբայ և Յովհաննու ննջման տեղեաց։

Ելանելով ընդ աստիճանս՝ անցեալ ընդ ծառն կաղնի, և գնացեալ 'ի ճանապարհն՝ որ ելանէ 'ի լեառն Ձիթենեաց, յաջմէ է պարտէզ մի Լատինաց, զորոյ շրջապատն կանգնեցին պարիսպ, և երկաթեայ դրամբ ամրացուցին՝ յամի Տեառն 1850. յորում են հնատունկ ձիթենիք, զորս յաւանդութենէ կոչեն ծառք ողջունի. առ պարսպաւ նորին իբր վաթսուն քայլ ելեալ զառ

'ի վեր յարևելս, և դարձեալ ընդ պարսպա-ւոր Հարաւ, և անցեալ ընդ դուռն երկաթի, և մտեալ յանել ճանապարհն, որոյ երեքին կող-մանցն պատեալ կան որմով, ուր է տեղի ըմբռն-ման Քրիստոսի, և կամ պարտէզն, յոր աղօ-թէր Քրիստոս առ Հայր ասելով. «Հայր՝ եթէ կամիս, անցո զբաժակս զայս յինէն. բայց ոչ իմ կամք, այլ քոյդ լիցի»։ Ղուկ. ԻԲ. 42։

Նա 'ի գիշերին եկն Յուդա ընդ անօրէն ամ-բոխին Հրէից, նշան տուեալ նոցա՝ թէ ընդ որում և համբուրեցից, նա է՝ զնա ունիցիք. մերձեցեա-լ նա, ասելով նմա, ողջ եր վարդապետ. և համբուրեաց զնա. որում ասաց Քրիստոս, ըն-կեր՝ համբուրելով մատնես. Յովհ. ԺԸ. 1. 10։ «Եւ ասէ ցամբոխն, զո՞ խնդրէք. և նոքա ա-սեն՝ զՅիսուս. և նա ասէ ցնոսա, ես եմ. և նո-քա յետս յետս չոգան, և զարկան զգետնի»։ Մատթ. ԻԶ. 36. 57։ Մարկ. ԺԴ. 43. 50։ Ղուկ. ԻԲ. 40. 54։

Նա եհատ Պետրոս արով զունկն Մաղ-քոսի, և Յիսուս առ ժամայն բժշկեաց զունկն նորա։ Եւ ապա կալան զՅիսուս, և կապեցին զարարչագործ ձեռս նորա. և տարան առ Ան-նա քահանայապետն։

Նաև յիսուն ոտնաչափ երկանելով 'ի վեր, գոյ վէմ մի մեծ, ուր ննջէին Առաքեալքն. սըր-բութեան տեղիս յատուկ Ուխտատեղի է ամե-նայն ազգաց քրիստոնէից. և պատուի յամենե-ցունց արտասուաթափ համբուրմամբ.

Այդ՝ մատնեցաւ Որդին Աստուծոյ առ 'ի մահ

վասն մեր, զի մահուամբ իւրով ազատեսցէ ըզ-
մեզ 'ի յաւիտենից մահուանէն. քանզի կամա-
մերով մատնեցաք զմեզ յաւիտենական մահ-
ուան: Յաղօթս եկաց 'ի գիշերին յայնմիկ, ոչ վա-
սըն իւր ինքեան, այլ վասն փրկութեան մերոյ.
որով ուսոյց մեզ կալ յաղօթս, զոր եւ մեզ դեղ-
Թափ, սա 'ի փրկել մեզ 'ի վերահաս չարեաց
և ազատիլ 'ի փորձութեանց. զի աղօթիւք փըր-
կի ամենայն ոք 'ի չարէ. վասն որոյ ասէր ցաշա-
կերտսն յաղօթս կացէք, զի մի անկանիցիք 'ի
փորձութիւն: Մատնեցաւ վասն մեր, քանզի
արեան օրէն կայլակք հոսէին 'ի նմանէ յառող-
ջութիւն հոգւոց մերոց, որով և ուսոյց մեզ
երկիւղիւ Տեառն և քրտամբք ապաշխարութ͞ե
ուտել զկենարար սուրբ զհացն հաղորդութ͞ե,
'ի կերակուր հոգւոց մերոց, որով և կեցցուք
յաւիտեան: Որք' եթէ միանգամ ես եմ ասե-
ցայն, յետս յետս չոգան և զարկան զգետնի. ա-
պա զի՞նչ լինիցի մեզ. մինչ լուիցեմք զահաւոր
և զարհուրելի բարբառն զայն յետին վճռոյ. Թէ
Ո՛չ գիտեմ զձեզ, և կամ Թէ՝ Երթայք յինէն:

'ի վեր յարուցեալ, և դարձեալ ընդ պարսպառն Հարաւ, և անցեալ ընդ դուռն երկաթի, և մտեալ յանել ճանապարհն, որոյ երկոքին կողմունքն պատեալ կան որմով, ուր է տեղի ըմբռնման Քրիստոսի, և կամ պարտէզն, յոր աղօթէր Քրիստոս առ Հայր ասելով. «Հայր՝ եթէ կամիս, անցո զբաժակս զայս յինէն. բայց ոչ իմ կամք, այլ քոյդ լիցի»։ Ղուկ. ԻԲ. 42։

Նա 'ի գիշերին եկն Յուդա ընդ անօրէն ամբոխին Հրէից, նշան տուեալ նոցա՝ թէ ընդ որում ես համբուրեցից, նա է՝ զնա ունիցիք. Մերձեցաւ առ նա, ասելով նմա, ողջ եր վարդապետ. և համբուրեաց զնա. որում ասաց Քրիստոս, ընկեր՝ համբուրելո՞վ մատնես. Յովհ. ԺԸ. 1. 10։ «Նա ասէ ցամբոխն, զո՞ խնդրէք. և նոքա ասեն՝ զՅիսուս. և նա ասէ ցնոսա, ես եմ. և նոքա յետս յետս չոգան, և զարկան զգետնի»։ Մատթ. ԻԶ. 36. 57։ Մարկ. ԺԴ. 43. 50։ Ղուկ. ԻԲ. 40. 54։

Նոր եհատ Պետրոս սրով զունկն Մաղքոսի, և Յիսուս առ ժամայն բժշկեաց զունկն նորա։ Եւ ապա կալան զՅիսուս, և կապեցին զարարչագործ ձեռս նորա. և տարան առ Աննա քահանայապետն։

Նաև յետոյն առնաշարհ երանելով 'ի վեր, գոյ վէմ մի մեծ, ուր ննջէին Առաքեալքն. սրբութեան տեղիս յատուկ Ուխտատեղի է ամենայն ազգաց քրիստոնէից. և պատուի յամենեցունց արտասուաթոր համբուրմամբ.

Ուր՝ մատնեցաւ Որդին Աստուծոյ առ 'ի մահ

վասն մեր, զի մահուամբ իւրով ազատեսցէ ըզ-
մեզ 'ի յաւիտենից մահուանէն. քանզի կամաւ-
մերով մատնեցաք զմեզ յաւիտենական մահ-
ուան։ Յաղօթս եկաց 'ի գիշերին յայնմիկ, ոչ վա-
սն իւր ինքեան, այլ վասն փրկութեան մերոյ.
որով ուսոյց մեզ կալ յաղօթս, զոր եւ մեզ դեղ-
թափ, տալ 'ի փրկել մեզ 'ի վերահաս չարեաց
և ազատիլ 'ի փորձութեանց. զի աղօթիւք փըր-
կի ամենայն ոք 'ի չարէ. վասն որոյ ասէր ցաշա-
կերտսն յաղօթս կացէք, զի մի անկանիցիք 'ի
փորձութիւն։ Բռնեցաւ վասն մեր, քանզի
ազատն ազատն կալեալ էք հասէին 'ի նմանէ յաւեր-
ժութիւն հոգւոց մերոց, որով և ուսոյց մեզ
երկիւղիւ Տեառն և քրիստոնէից ապաշխարութե-
ամբ զկենարար սուրբ զՀոգւոյն հաղորդութե,
'ի կերակուր հոգւոց մերոց, որով և կեցցուք
յաւիտեան։ Որդ՝ եթէ միանգամ եւս եմ ասե-
լոյն, յեսու յեսու չոքան և զարկան զդեմնի. ա-
պա զի՞նչ լինիցի մեզ. մինչ լռիցեմք զահուր
և զսոսկալի բորբոքն զայն յետին վճռոյ. Թէ
Ո՛չ գիտեմ զձեզ, և կամ թէ՝ Երթայք յինէն։

Յաղագս Բաղմոյէ վէմին ։

Դառնալով ապա 'ի յետս մինչ 'ի յանկիւնըս պարտիզին Լատինաց, և դիմելով առ արևելս քառասուն ոտնաչափ, անդ 'ի յաջմէ կողմանէ է վէմն 'ի մէջ որմոյն ։ զորմէ ասի յաւանդութենէ՝ թէ յաւուր գալստեան Փրկչին մերոյ յԵրուսաղէմ, մինչ իջանէր նստեալ յէշ 'ի լեռնէն Ձիթենեաց, էջ աստ և բազմեցաւ 'ի վերայ վիմիս, ուր և հանդիպեցաւ Անանէ և այք ընդ նմա հրեշտակք Աբգարու նախամեկայ արքային մերոյ ։ Եստի նստեալ 'ի վերայ յաւանակի՝ եկն յԵրուսաղէմ և եմուտ 'ի տաճարն ։

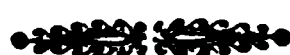
Եւ յետ ելանելոյ նոցա 'ի տաճարէ անտի, գնաց 'ի տուն Գամաղիէլի . ուր գնաց և Անանէ, և երկիր եպագ Յիսուսի . և մատոյց նմա զգիրն Աբգարու . ուր և ետ Տէրն մեր գրել զպատասխանին 'ի ձեռն առաքելոյն Թովմայի . նաև ետ զդաստառակն 'ի վերայ աստուածային երեսացն, տպաւորելով 'ի նմա զոխալ կերպարանաց երկրպագելի դիմաց իւրոց . զոր և առաքեաց ընդ գրոյն առ Աբգար արքայն մեր յՈւրհայ . որպէս գրէ Խորենացին . և Յայսմաւուր, Դեկտեմբերի 31։

X 305 X

Յաղագս սրբոյ Աստուածածնի աղօթատեղւոյն և վիմին։

Հանդէպ բաղմոցի վիմիս հեռի իբր քանի քայլ, 'ի հարթ տեղւոջ առ հիւսիս, գոյ վէմ մի խոնարհ 'ի յերկրի՝ որպէս խորանարդ առ արևելս կոյս. ասի յաւանդութենէ՝ թէ 'ի ժամ քարկոծման սրբոյն Ստեփաննոսի, կայր աստէն սուրբ Կոյսն, և աղօթէր վասն արիութեան և համբերութեան նորին նախավկայ Մարտիրոսին. որ է Ուխտատեղի ամենայն քրիստոնէից։

Յաղագս տեղւոյն՝ ուր ելաց Քրիստոս 'ի վերայ քաղաքիս Երուսաղէմ։

Ստորև դիմելով զառ 'ի վեր քարընկէց մի, յաջմէ ճանապարհին տեսանի բուրգն մի, ահա անդ ելաց Քրիստոս 'ի վերայ քաղաքիս։ “Եւ իբրև մերձեցաւ՝ տեսեալ զքաղաքն՝ ելաց 'ի վերայ նորա, և ասէ. եթէ գիտէիր դու գոնէ յաւուրս յայսմիկ զխաղաղութիւնն քո”. Ղուկ. ԺԹ. 41, 42։

Ուստի թէ յառաջ եկեղեցի էր աստ. այլ այժմ պահապանք ձիթենեաց բնակին 'ի նմա, և է 'ի ձեռս Այլազգեաց։

Յաղագս Ցանդիման Տաճարին։

Իսկ սատի զառ 'ի վեր իբր երկու քարըն-կէց, գոյ աւերակ վանք մի, ուր սակաւքին երե-ւին չինութիւնք մինչև ցայսօր. և տեղի խորա-նին յայտնի տեսանի. սա կոչի Ցանդիման տա-ճարին։ «Իսկ մինչ նստէր նա 'ի լերինն Ձիթե-նեաց. Ցանդիման տաճարին. Հարցանէին ցնա առանձինն, Պետրոս և Յակոբոս, Յովհաննէս և Անդրէաս»։ Մատթ. ԻԴ. 3։ Մարկ. ԺԳ. 3։ Ղուկ. ԻԱ. 5. 6։

Յաղագս տեղւոյն, ուր զՀայր մերն ասաց Քրիստոս։

Սակաւ 'ի վեր գոյ տափարակ տեղի մի, ուր ուսոյց Քրիստոս զՏէրունական աղօթս՝ աշա-կերտաց իւրոց ըստ խնդրանաց նոցա՝ թէ ու-սո՛ մեզ. «Հայր մեր որ յերկինս ես, սուրբ եղիցի անուն քո, եկեսցէ արքայութիւն քո», և այլն. Մատթ. Զ. 9. 13։ Ղուկ. ԺԱ. 2. 4։

Իսկ աստ եկեր զխորիսխ մեղու՝ յաւուր Համ-բառնալոյն իւրոյ. «Իսկ նոքա ետուն նմա ձկան մասն խորովեցելոյ, և զխորիսխ մեղու. էառ և եկեր առաջի նոցա»։ Ղուկ. ԻԴ. 42, 43։

Աստ եկեղեցի էր յառաջ, գրեթէ մինչև ցայսօր ժամանակի կամար մի և որմք մնան։

Մերձ սորա գոյ մասն մի քարեայ սեան իբր նշան իմն, ուր օրհնեաց զԱռաքեալսն. և մեկնե-ցաւ 'ի նոցանէ, և վերանայր յերկինս. Ղուկ. ԻԴ. 50։

Յաղագս Համբարձման և սրբատեղւոյն Քրիստոսի :

Տեղի սուրբ Համբարձմանն Քրիստոսի է 'ի գագաթ լերինն Ձիթենեաց : Նա յառաջ էր մեծ և հռչակաւոր եկեղեցի 'ի ձև սրբոյ Յարութեան տաճարին՝ ըստ կարծեաց բազմաց պալաղան քրիստոնէից : Բայց յամի Տեառն 740 Խոսրով արքայն Պարսից էառ զԵրուսաղէմ, զերկեալ աւերեաց, և զկնի յամի Տեառն 1187 մինչ էառ Իւսուֆ Սալահատին սուլթանն Եգիպտոսի զԵրուսաղէմ 'ի ձեռաց Լատինացւոց, քակեալ աւերեցին զտեղիսս և զայլ վանորայս իւրացուցին :

Նաև յետ այնու չմնեցաւ 'ի կեդրոն մեծի եկեղեցւոյն, 'ի վերայ ոտնատեղւոյն Քրիստոսի մատուռ մի ութանկեան գմբեթեալ, որոյ կամարք և սիւնքն էին համակ կճեայ, և 'ի միջի նորա հետք և շաւիղ ձախո ոտին Քրիստոսի : Մերձ սորին հինգ թզաչափ հեռի առ հարաւ՝ է աղօթանոց ազգին հարաւայնոյ :

Իսկ արտաքոյ 'ի շրջապատ սուրբ Մատրանն՝ գոյ տեղի խորանաց իւրաքանչիւր ազգաց քրիստոնէից, բայց տեղի խորանին մերոյ կայ յաջմէ մատրանին առ հիւսիս :

Ի տարւոջն կրկին անգամ գնամք 'ի սուրբ Համբարձումն հանդիսիւ սակս պատարագելոյ. նախ՝ 'ի մեծի պահոց չորրորդ կիւրակէն, որ է Ձիթենեացն. և երկրորդ՝ յաւուր Համբարձմանն Քրիստոսի, 'ի չորեքշաբաթի երեկոյին երթամ և կազմեն զխորանն, զժամերգութեան պաշտօնն

հակմամբ կատարեմք, և ընդ առաւօտն հանդիսաւոր Պատարագն մատուցանի անդ. և անդստին առնեմք առաջի դրան սուրբ Մատրանին. և 'ի վերաբերելն զընծայն, դնի 'ի վերայ Սրբատեղւոյն, և բառնի խնկարկելով, ընդ այսօր առնեմք 'ի մեծի պահոց շաբաթ երեկոյին, և 'ի կիւրակէին, որ ասի Տնտեսի, որպէս 'ի վերն։

Զկնի սրբոյ Պատարագին, դնեմք 'ի Բեթանիա 'ի գերեզմանն Ղազարու յՈւխտ, և դառնամք 'ի սուրբ Յակոբ։

Այլ գիտել պարտ է, զի յամի Տեառն 1834։ եղև շարժ. յորմէ խախտեցան կամարք և գըմբէթ սրբոյ Համբարձման. վասն որոյ կամեցաւ Լատինն միայնակ նորոգել և շինել. ուստի Հայք և Յոյնք իջեալ 'ի դատարան արգելուլ 'ի շինելոյ, ասէ Դատաւորն՝ տեսէք և որոնեցէք առ որ ազգ գտանիցի հրովարտակ կամ գիր հնագոյն վճռոյ և ստացման տեղւոյն, ածէք առ իս և տեսից. Լատինք և Յոյնք որոնեցին ընդ երկար ժամանակ, առ նոսա գիր կամ մուրհակ ինչ ոչ գտաւ. բայց առ մեզ գտան կրկին հնագոյն հրովարտակք և գիր վճռոյ և մուրհակ, մինչ զի 'ի պատմագիրս Տաճկաց գտաւ գրեալ թէ Հայոց է սուրբ Համբարձման տեղին։

Ապա յամի Տեառն 1837, նորոգեցան հնագոյն կրկին հրովարտակք սրբոյ Համբարձման տեղւոյն վճռաւ դատարանի քաղաքիս Երուսաղէմի՝ թէ Հայոց է. և շինեցան անդ քարուկիր զոյգ սենեակք ներքնատուն և վերնատուն. առաջի դրան Մատրանին՝ առ հիւսիս և առ հա-

րաւ սալայատակ եղև . և 'ի վերայ դրան տասող տախտակամած . 'ի հարաւակողմն գաւթին կերկին ջրհոր քարեհամ և ցուրտ . և 'ի մէջ Մատրանին յարևելս կառուցաւ սեղան պատարագի , զարդարելով զսուրբ Մատուռն պատկերօք , ատամնակօք , ջահիւք և լապտերօք և ամենայն զարդուք . դրեթէ՝ յամենայն աւուր սուրբ խորհուրդ Պատարագին կատարիւր պաշտամամբ ժամերգութեան . բայց աւա՜ղ՝ 'ի սուղ ինչ ժամանակս վայելեցաք . քանզի երկոքին ազգք Յոյնք և Լատինք լցեալ նախանձու՝ միաբանեցան չարութեամբ , և 'ի բարձրագոյն դրանէ քննիչ բերեալ այսր՝ ֆէջֆ եստուն առնել . ասելով թէ տեղիս այս մզկիթ է , ընդ որս և ինքեանք յանդըդնեալ՝ բերանովք իւրեանց վկայեցին այսմ թէ՝ ճամի է . վասն որոյ զանխուլ իմն վճիռ հատանելոյ , 'ի ձեռն կաշառաց և ստիպման Յունաց և Լատինաց , ապա 'ի շնորհուկս տուեալ հրամանաւ Մահմէտ Ալի դքսին Եգիպտոսի , յամի Տեառն 1839 , 'ի տասն Յունիսի՝ ընդ առաւօտն յանակնկալ պահու և յեղակարծ իմն դրոհ տըւեալ խառնամբոխ բազմութեանց ընդ այլազան ազանց , Հրէից ասեմ և Հեթանոսաց , թմբկօք և պարուք քակեալ կործանեալ հիմն նայատակ արարին զամենայն նորակերտ շինուածս մեր , մինչ զի ոչ մնաց ինչ նշան 'ի շէնութեանց , բայց միայն կորկատ քարանց , ահա՛ անդ էր տեսանել զաղաղակ զլալ և զողբումն և զարտասուս միաբանութեան և ազգին մերոյ բնակաց և եկաց :

Արտաքոյ դրանն գաւթին՝ յաջմէ գոյ մզկիթ և մինարէ. և 'ի ներքոյ նորա է տուն որոշ և զատ. որոյ դուռն է յարևմուտս: Սոյն է գերեզման սրբոյն Գեղարգեայ առաշխարհողի Անտիոքացւոյ. որ եկն 'ի ժամանակս փոքուն Թէոդոսի 'ի հինգերորդ դարուն. Վարք սրբոց, ԺԲ. հատ. յեր. 298: Գրի 'ի Յայսմաւուրս Լատինաց 'ի Հոկտեմբեր ութն. զոր յիշէ Մարինոս պատմիչ: Բայց հաւաքե-թողուն մտանել քրիստոնէի ումեք ընդ այն:

Յաղագս Գալիլեայ:

Աստի առ հիւսիս հինգ. րոպէիւ հեռի է Գալիլեա, ուր ժամադիր եղև Յիսուս աշակերտացն. և յետ Յարութեանն երևեցաւ անդ մետասանիցն: "Իսկ մետասան աշակերտացն գնացին 'ի Գալիլեա 'ի լեառն՝ ուր ժամադիր եղև նոցա Յիսուս. իբրև տեսին զնա երկիրպագին նմա ". Մատթ. ԻԸ. 16. 20:

Աստ եկեղեցի էր յառաջ, զոր անօրէն բռնաւորք կործանեալ հիմնայատակ արարին, ուր անդ այժմ ոչ ինչ տեսանի, բայց միայն կարկառ քարանց: Այլ Ուխտաւորք համարձակ գնան անդ առ 'ի լնուլ զհոգևոր փափագ սրտից իւրեանց:

Յաղագս Բրաբիոնի փեղոյն։

Ի մէջ սրբոց Համբարձման և Գալիլեայի ան արևելս գոյ եկեղեցի մի աւերակ. ուր հրեշտակապետն Գաբրիէլ երևեցաւ սուրբ Կուսին, և ասաց նմա. Ուրախ լեր բերկրեալդ 'ի կանայս. ահա կոչէ զքեզ Արարիչն քո և Որդին Միածին, և ետ նմա զպսակն Բրաբիոնեայ. վասն որոյ կոչի Բրաբիոնի տեղի մինչև ցայսօր։ Յայսմաւուրք, Օգոստոս 15։

Յաղագս Բեթանիա գիւղին՝ և գերեզմանին Ղազարու։

Բեթանիա գիւղն է յարևելս Համբարձման՝ քան րոպէիւ հեռի. 'ի մտանելն 'ի Բեթանիա՝ արտաքոյ ճանապարհին 'ի ձախակողմն գոյ աւերակ տուն մի, զորմէ ասի՝ թէ սա է տուն Սիմոնի բորոտի. ուր Քրիստոս օծաւ 'ի Մարիամայ իւղով անուշիւ։ «Եւ մինչ էր 'ի Բեթանիա 'ի տուն Սիմոնի բազմելոյ. Մատ. ԻԶ. 6։ Յովհ. ԺԱ. 2։

Գերեզման չորեքօրեայ յարուցելոյն Ղազարու կայ 'ի վերայ հասարակ ճանապարհին, յաջմէ աւերակ ամրոցին, ուր եկն Յիսուս, և արտասուեաց 'ի վերայ բարեկամին իւրոյ մեռելոյ. և 'ի ձայն բարձր աղաղակեաց, և ասէ. Ղազարէ՝ արի եկ արտաքս. և յարեաւ չորեքօրեայ մեռեալն. Յովհ. ԺԱ. 43։ Եւ որ իջանէ քան և հինգ աստիճանաւ, և է նեղ և անձուկ ճանա-

պարհ. և այրն է փոքր՝ խոր և խաւար. և չորս աստիճանաւ իջանէ անտի 'ի կամարակապ այր մի, անտի Տէրն մեր կոչեաց զՂազարոս 'ի գերեզմանէն: Իսկ Ուխտաւորք վառեալ մոմ 'ի ձեռին ունելով իջանեն անդ:

Ի ձախմէ նորին է աւերակ ամրոց մի, զոր շինեաց Ֆուլգօն արքայն Լատինաց՝ Գ. Թագաւորն Երուսաղէմի, առ 'ի պահպանելոյ զվանս Կուսանաց՝ որ կայր անդ յայնմ դարու՝ ըստ Մարինոսի:

Ի հիւսիսակողմն Բեթանիոյ իբր տասն և հինգ րոպէիւ հեռի՝ դոյ քար մի հանգոյն տապանի, կարծր, կլորակ և կարմրագոյն. որոյ երկայնութիւնն է հինգ ոտնաչափ 'ի հիւսիսոյ առ հարաւ, յորոյ վերայ նստաւ Քրիստոս մինչ եկն 'ի Բեթանիա, որում ընդ առաջ եղև նմա Մարթա, և անկեալ առ ոտս Նորա՝ ասաց. «Տէր եթէ աստ լեալ էիր, չէր մեռեալ եղբայրն իմ»: Որում պատասխանեաց Յիսուս, «Եթէ հաւատասցես, տեսցես զփառս Աստուծոյ»: Եւ անտի եկն 'ի գերեզմանն Ղազարու:

Յաղագս աղբերն Սամփսոնի ։

Հեռի 'ի գեղջէն Բեթանիայ իբր տասն և հինգ քայլերիւ՝ առ հիւսիս 'ի մէջ ձորոյն, է աղբիւրն․ զորմէ գրի՝ Դատ․ ԺԵ․ 18․ 19․ «Վասն այնորիկ կոչեաց զանուն նորա Աղբիւր անուանեալ ծնօտի մինչև ցայսօր »։ Քանզի ծնօտիւ իշոյ Սամփսոն եհար զհազար Այլազգիս․ և մինչ պապաքէր 'ի ծարաւոյ աղաղակեաց առ Տէր, ել ջուր 'ի ծնօտէ իշոյն և էարբ ։

Յաղագս Բեթփագէի ։

Ի հարաւակողմն Բեթանիոյ՝ է գիւղ մի աւերակ, որ կոչի Բեթփագէ․ ըստ Արաբացւոց Ապուտիս, ուր տածէին զողջակէզս ։ Աստի առաքեալքն ածին զէշն և զյաւանակն․ յորոց վերայ նստաւ Քրիստոս, և եմուտ յԵրուսաղէմ․ «Երթայք՝ ասէ, դուք 'ի գեօղդ՝ որ ընդդէմ ձեր կայ, կամ հանդէպ ձեր կայ »․ Մատթ․ ԻԱ․ 1։ Մարկ․ ԺԱ․ 2։ Ղուկ․ ԺԹ․ 30։

Յաղագս աղբերն Քրիստոսի ։

Ելեալ 'ի Բեթանիայ՝ և ուղղակի իջեալ Յերիքով՝ 'ի ձախմէ ճանապարհին գոյ բարեհամ աղբիւր մի, որ կոչի Աղբիւր Յեսուայ. ԺԸ. 18. և աղբիւր Առաքելոց. և այս նախ քան զԵրիքոս ։ Այսպէս կոչեցաւ աղբիւր Քրիստոսի, կամ Առաքելոց. քանզի անցանելն ընդ այն, բազմիցս հանգչէին անդ, և ըմպէին անտի ըստ Մարկոսի ։

Յաղագս Երիքովի ։

Յերուսաղէմէ մինչ Յերիքով վեց ժամ է, ուր է ընդարձակ դաշտ, բայց այժմ փոքր գիւղ մի է ։ 'Ի մէջ բերդին կայ մեծ յորդաբուղխ աղբիւր. և 'ի հիւսիսակողմն նորին է մեծագոյն տապաստ մի կամ լիճ, բոլորն քարակերտ յորում գոն բազում ինքնաբոյս ծառք ։

Աստ ետես Յեսու զհրեշտակ Աստուծոյ. «Եւ եղև մինչ էր յԵրիքով. ամբարձեալ զաչս իւր՝ ետես զի կայր առաջի նորա այր՝ և սուսեր մերկ 'ի ձեռին նորա. և մատուցեալ Յեսու ասէ ցնա, մե՞ր ես, թէ 'ի թշնամեաց մերոց. և նա ասէ ցնա, ես զօրավար եմ զօրու Տեառն, և այժմ եկի»։ Յես. Ե. 13, 14 ։ Զորոյ զպարիսպն կործանեաց Յեսու զօրութբ Տեառն, և աղօթիւք և տապանակին Աստուծոյ. Յես. Զ. 1. 20 ։ Յօրինակ աւերման և կործանման դժոխոց ։

Ուր Քրիստոս մտեալ շրջէր. «Եւ մտեալ շրջէր ընդ Երիքով . . . եւ Զաքէոս 'ի ժանտաթզենին ելեալ տեսանել զՅիսուս. Հայեցաւ 'ի վեր Յիսուս եւ ասէ ցնա, Զաքէէ՛ փութով էջ այտի. զի այսօր 'ի տան քում արժան է ինձ ագանիլ. փութացաւ եւ էջ, եւ ընկալաւ զնա ուրախութեամբ»: Ղուկ. ԺԹ. 1. 10: Այս Զաքէոս եղեւ եպիսկոպոս Երուսաղէմի:

Ի մտանելն Յիսուսի յԵրիքով, եւ յելանելն բուժեաց կոյրս: Եւ 'ի մտանելն նորա յԵրիքով, կոյր մի նստէր առ ճանապարհաւն. Ղուկ. ԺԸ. 35: Եւ ընդ ելանելն նորա յԵրիքովէ՝ որդի Տիմէի Բարտիմէոս. Մարկ. Ժ. 46: Մատթ. Ի. 30:

Բայց աստ երեւին անուշահոտ կիտրոն, որ ոչ ուրեք գտանի. նա եւ իւղ Զաքոնի, որ կոչի Զէյթըն եաղը. որ լինի դեղ բժշկութեան՝ խոցուածոց, եւ մեղամաղձի, եւ այլն:

Յաղագս աղբերն Եղիսէի:

Աղբիւրն Եղիսէի մարգարէին է 'ի մէջ Երիքովի՝ եւ լերինն փորձութեան. որոյ ջուրն էր ժանտ եւ դառն եւ աղի, զոր Եղիսէ աղօթիւք եւ օրհնեալ աղիւ քաղցրացոյց. Դ. Թագ. Բ. 19: Այդ ջուրն է բժշկարար. վասն որոյ ասի 'ի պատիւ նորա շինեալ էր 'ի վերայ Աղբերն եկեղեցի, բայց այժմ աւերակ է:

Յաղագս Լերինն փորձութեան ։

Հանդէպ Երիքովի առ արեւմուտս է Լեառն փորձութեան, որ է 'ի ձախմէ ճանապարհին Երիքովի յանկոյս ձորոյն. ուր Քրիստոս պահեաց զքառասուն տիւ եւ զքառասուն գիշեր ։ ապա քաղցեաւ. Մատթ. Դ. 2։ Նա է յոյժ բարձր եւ դժուարաւ ելանելի, թէպէտ լեառն մի է. բայց տեղին զատ յիրերաց. զի այլ է տեղին ուր պահեաց, եւ այլ՝ ուր փորձեաց զնա սատանայ. նախ՝ առէր, ասա՛ քարինքս հաց լինիցին. երկրորդ՝ հանէ զնա 'ի գագաթն լերինն, 'ի հիւսիսակողմն Երիքովի. վասն որոյ ասէ. « Առեալ ածէ զնա սատանայ 'ի լեառն մի բարձր յոյժ, եւ ցուցեալ զամենայն թագաւորութիւնս աշխարհի եւ զփառս նոցա »։ Մատթ. Դ. 8։ Ղուկ. Դ. Ե։ Յառաջ էին անդ բազում եկեղեցիք. բայց այժմ աւերակ են ։

Առ արեւելս Երիքովի է վանքն Յովհաննու մկրտչի, եւ այլ եկեղեցիք որք անծանօթ են մեզ ։

Յաղագս Նաբաւ լերինն ։

Առ արեւելս յանդիման Երիքովի է Նաբաւ, կամ Աբարիմ լեառն, հինգ ժամու հեռի. նա է յոյժ բարձր. եւ կոչի Բասգայ՝ որ թարգմանի Գագաթն, ուր ել Մովսէս, եւ ետես զերկիրն Աւետեաց. անդ մեռաւ եւ թաղեցաւ. Թուոց. ԼԳ. 47։ Բ. Օրին. ԼԲ. 49։

Յաղագս Յորդանան գետոյն ։

Յերիքովէ մինչ 'ի գետն Յորդանան՝ ուր մկրտեցաւ Քրիստոս, է երեք ժամ ։ «Յայնժամ գայ Յիսուս 'ի Յորդանան առ Յովհաննէս մկրտել 'ի նմանէ ։» Մատթ. Գ. 13 ։ Գետն գայ 'ի հիւսիսոյ և գնայ առ հարաւ, և անկանի 'ի մեռեալ ծովն. Ծննդ. ԺԳ. 10 ։ Յես. Գ. 13 ։ Դ. Թագ. Բ. 13 ։

Յաղագս լերինն Քորեբայ ։

Յանկոյս Յորդանանու է Քորեբ լեառն, և է չորս ժամու հեռի ։ Աստի վերացաւ Եղիա յերկինս հրեղէն կառօք. Դ. Թագ. Բ. 11 ։

Մերձ Յորդանանու է վանքն Երասիմոսի, և կոչի Առիւծ վանք. և երկու մղոնաւ հեռի է աղբիւրն, զոր բղխեցոյց Երասիմոս, և 'ի հարաւակողմն է վանքն Քարիտոնի, և այլն ։ Յայսմաւուր, Ապրիլ 25. Սեպտեմբեր 29 ։

Յաղագս Մեռեալ ծովուն ։

Սա կոչի Չոր աղի, և ծով Ախտից. Ծնն. ժԴ. 3. Թուոց. ԼԴ. 3. Կոչի և ծով Արաբիոյ. Արաբացւոց, և ծով Սարոյ. Բ. Օրին. Գ. 17. Ծնն. Դ. 49։ Յեսու. Գ. 16. Ծնն. ժԵ. 5. Դ. Թագ. ժԴ. 25.

Ծովս այս է առ արևելեա երկրին Աւետեաց՝ վասն որոյ կոչի և ծով Արևելից. Եզեկ. խէ. 18. Զաք. ժԴ. 8. Կոչի և ծով Ասփալտայ, կպրոյ. և նաւթի, յորմէ ելանէ աղ, կուպր, և նաւթ աղնիւ. Կոչի ծով մեռեալ, վասն զի ոչ գտանին ՚ի նմա ձկունք և այլ կենդանիք՝ սակս խիստ աղի գոլոյն և սաստիկ դառնութեանն ։

Ի հարաւ ծովուն է երկիրն Սոդոմայ. զոր պատժեաց Աստուած ծծմբախառն հրով. յորում բնակէր Ղովտ եղբօր որդի Աբրահամու. յորմէ ել նա առաջնորդութեամբ հրեշտակաց. և կինն նորա եղև արձան աղի. ուր կայ մինչև ցայսօր ժամանակի. Ծնն. ժԹ. 26. Զորմէ վկայեն ամենայն ականատեսք ։

Յաղագս Քարաք քաղաքին ։

Քարաք է յարևմտակողմն մեռեալ ծովուն և է տասնևվեց ժամու հեռի՝ 'ի Բեթղեհեմէ, առ հարաւ նորին, և է 'ի գլուխ լերինն. որոյ շրջապատն է պարիսպ. և է աղբիւր յորդաբուղխ. արտաքոյ քաղաքին յարևմտակողմն իբր կէս ժամու հեռի։ Յորում բնակէին բազում Հայք 'ի չորեքտասան դարուն, և եկեղեցին նոր կառուցեալ կայր յանուն սրբոյն Գէորգայ. յորոյ բնակչաց ստացուածն գաւառին կրկին տունք յաղգէս Հայոց յԵրուսաղէմ։ Այժմ բնակիչք են Յոյնք իբր տունք հարիւր, և ունին իւրեանց նորաշէն եկեղեցի. իսկ սուրբ Գէորգ եկեղեցին մեր է 'ի թաղն բարբարոսաց. վասն որոյ փակեալ կայ այժմ։

Յամի Տեառն 1853, գտաւ Յայսմաւուրք մի ձեռագիր 'ի քաղաքի աստ յԵրուսաղէմ. զոր գնեաց՝ Տ. Յովհաննէս Սրբազան Պատրիարք, և եդ 'ի գրատունն. որոյ յիշատակարանն գըրեալ է այսպէս.

Գրեցաւ Յայսմաւուրս 'ի Թիւ Հայոց՝ ՉԿԵ. ձեռամբ Վահանայ 'ի Դրազարկ վանս 'ի դուռն տաճարի սուրբ Աստուածածնի. 'ի Թագաւորութեան մանկահասակ Լևոնի արքայի որդւոյ Օշնի արքայիս, և այլն։

Ես Լևոն Թագաւոր ամենայն Հայոց՝ 'ի Թըւին ՉՀԹ. շնորհեցի գիրքս Քարաքոյ Հայոց եկեղեցւոյն, որ կարդան յամենայն ժամ յեկեղեցին, և այլն . . . ։ Կաղմեցաւ Յայսմաւուրքս

լեռնակողման վանացն սուրբ Յովհաննու Մըր-կըրտչի. ձեռամբ Յովհաննէս Աբեղայի. ՚ի Թիւ Հայոց՝ ԳՂԷ։

Նոր՝ յայտնի լիցի, զի մոռացեալ է Եմմա-նուէլ գիւղն, յերես 87. նշանակել ՚ի Սուրբագրու-թեանս յայսմիկ, ուստի ակն ունելով ներողա-մտութեան ընթերցասիրացդ՝ գրեմ, զի Եմմա-նուէլ գիւղն՝ որ յԱրաբացւոց կոչի Էմվաս, հինգ ժամու հեռի է յԵրուսաղէմէ, և երևի յաջմէ գիւղաքաղաքին Ռէմլէի, որ և հեռի է անտի իբրև ժամս երիս։

Յայս գիւղ գնաց Յիսուս յետ ինքնազօր Յա-րութեան իւրոյ ընդ երկուց անձանց՝ ոչ յայտ-նելով զինքն. և յերեկայն ՚ի բազմիլ նորա ընդ նոսա ՚ի հաց, ետ ծանօթս նոցա ՚ի բեկանել հացին, և աներևոյթ եղև ՚ի նոցանէ. Ղուկ. ԻԴ. 13։

Սպասէն յաւագոյն Սրբազնութեան սորա Քաղաքիս. ցանկայի և փափագէի 'ի սիրտ և 'ի հոգի նշանագրել և զյաջորդութիւն Սրբազան Պատրիարքաց Առաքելական Մեծի Աթոռոյս՝ սկսեալ յառաջին՝ Պատրիարքէ, որ էր Արդար մականուանեալ Տեառն եղբայր Սրբազան Առաքելոյն Յակոբոս Ալփեան. սակայն ընդ բազում ժամանակս հետաքրքրութեամբ և խուզարկութեամբ 'ի ձեռագիր և 'ի տպագիր մատենանս նախնեաց մերոց՝ և երևելի հեղինակաց՝ և հաւատարիմ պատմագրաց խնդրեալ ուշի ուշով նկատմամբ, չեղաք ձեռնհաս 'ի գիւտ անընդմիջահատ շարադասութեան բարեյիշատակ անուանց իւրաքանչիւրոց մինչև ցայսօր ժամանակի. և քաջ իրազեկ եղէ՝ զի 'ի վեր է այս փափաք սրտի մերում քան զկար մտաց մերոց, վասն որոյ զայն աշխատասիրութիւն թողի առնել ներհունն հմտագունից. որք տեղեակք են եկեղեցական պատմութեանց, և լիացեալ ամենայն հին գրուածովք նախնի մեծիմաստ հեղինակաց:

Այլ ապա սկսայ որոնել 'ի սրբավայր Տեղիս յիշատակարանս ինչ հին Թուականօք, և բաց 'ի միոյ տառի հնագոյն առ այժմիկ ոչ կարացի գտանել, որ է Տապանաքար Տ. Աբրահամ Պատրիարքի սորա Աթոռոյս, որ եղեալ 'ի գաւթէ սուրբ Վանուցս՝ և գնացեալ ընդ արևմտեան դուռն փայտեայ. յաջմէ էր երբեմն փոքր տեղի ինչ անշուք իբր սենեակ դռնապանաց. զոր յառաջ քան զամս ինչ քակեալ՝ շինեցին բազմոց կամ նստարան, անդ անոր գտաւ այս

պատկանելեաց, զոր պահեալ կային 'ի ճակատ աս-տիճանի նոյն քանդակեցին, յորում երկաթագիր փորագրեալ է այսպէս.

«Այս է տապան և պահարան սրբասնեալ մարմնոյ Տեառն Աբրահամու Եպիսկոպոսի Երուսաղէմացւոց երջանիկ Պատրիարքի որդւոյ Աթոռոյս, որ հանգեաւ 'ի յիշխանութեան Սուլթան Սալահատտինին. 'ի Թիւ Հայոց՝ ՈԽ և Ա դ: Եւ համեմատի Թուականի Փրկչին մերոյ 1192. և յորէ անտի մինչև ցայսօր են ամք վեց հարիւր վաթսուն և եօթն: Իսկ յայսմանէ յայտնապէս երևի, զի յորէ անտի և յառաջ իսկ զայն Թուական՝ ունիմք Պատրիարքս 'ի մեր քաղաքս Երուսաղէմ:

Այս հարկ 'ի վերոյ կայ մեզ աստուածահաճոյ ազօթիւք և խնկանուէր մաղթանօք Երանեալ Սրբազան Հարց մերոց, որոց անուանք գրեալ են 'ի գրքութեան կենաց, խնդրել 'ի Տեառնէ մինչև 'ի կատարած աշխարհի հաստատուն և անսասան պահել զԱռաքելական Աթոռս սուրբ. 'ի պարծանս լուսաւորութեան ազգիս Հայոց. և զայժմեան Առաքելապատիւ Սրբազան Պատրիարքս Հովիւ որ Հայրն մեր ընդ բոլոր հովուեցոցս միաբան հարց և եղբարց մերոց՝ բազմամեայ կենօք կարողացուցանել 'ի շինութիւն և 'ի բարեկարգութիւն մեծի Աթոռոյս, և զօրացուցանել ամենայն առաքինական բարեձայնութեամբք, զարդարեալ հաւատով՝ յուսով և սիրով, առ 'ի ընդունիլ յաւուրն յետնում զանթառամ փառացն պսակն 'ի Վերին Երուսաղէմ յարքայութեանն երկնից:

ԲԱՆ

ՎԵՐՋԱԲԱՆԱԿԱՆ

Ի ԽՆԴՐՈՅ ԲԱՐԵՄԻՏ ՈՒՐՈՒՄՆ Ի ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆ Ի ԽՐԱՏ ԵՒ Ի ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱՊԱՇՏՈՒԹԵԱՆ

«Եկայք, և ելցուք 'ի լեառն Տեառն՝ և 'ի տուն Աստուծոյ Յակոբայ, և ցուցցէ մեզ զճանապարհս նորա, և գնասցուք 'ի շաւիղս նորա, զի 'ի Սիոնէ ելցեն օրէնք, և բան Տեառն յԵրուսաղէմէ»։ Միքիա. Դ. 2։

ՈՐՈՎՀԵՏԵՒ նախադաս է Առաքելական Աթոռս, և մայր է ամենայն քրիստոնէից, վասն որոյ մայրական գթութեամբ խնամէ զհաւատացեալս ջամբելով զաննդաբար կաթն ճշմարտութեան, առ 'ի յաճիլ հոգեպէս և բարիոք կեալ ըստ մարմնոյ՝ և անպայթաք լինել 'ի գնացս երկնային ճանապարհին վերնոյն Երուսաղէմի առ 'ի Արքայութեան. և անխտրաբ ընթանալ 'ի շաւիղս Ուղղափառ Հարցն մերոց Նախնեաց, որոց բարեկարգ արարողութեամբ հիմնեալ կայ Հայաստանեայց եկեղեցիս սուրբ և հաստատեալ պահի մինչև ցայսօր և մինչև յյաւիտեան։

Արդ՝ վասն այսպ ուղղաչմնացդ կարեւոր զանեցուք զայս դուզնաքեայ խրատական բանս 'ի լոյս ածեալ՝ հաղորդս առնել եկեղեցական հարազատիդ՝ որով բարւոք մարզեալ և կրթեալ.

'ի վերոյ ասացելոցս և յուղիղ գնացս , որով մի-տօք և հոգւով համբերութեան կարասցես ար-ժանապէս ծառայել մեծվայելչութեանն Աս-տուծոյ և փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի . նաև ըստ Առաքելական բարեկարգ սահմանադրութեանն և ըստ Նախնական Սրբոյ Հարցն հաստատուն ա-ռաքինութեան փութալ հանապազ կատարել զԱստուածային պաշտօնն ըստ կարգի և ըստ աստիճանի , առ 'ի արժանաւոր գտանիլ և վայ-ելել զանձառ շնորհսն սուրբ Խորհրդոյն , և փրկաւէտ տնօրինական սուրբ Տեղեացն Քրիս-տոսի Աստուծոյ մերոյ :

Արդ՝ 'ի հարկանել զարթուցիչ փայտին , և 'ի գոչել ժամահարին 'ի գիշերի , պարտ է իւ-րաքանչիւր ումեք փութապէս կանխել՝ և ան-դանդաղ ելանել յանկողնոյ , և գոհութիւնս մատուցանել Արարչին և Փրկչին Աստուծոյ . քանզի որ առաւել սիրէ , կանխագոյն յառնէ . որ կանխագոյն յառնէ՝ առաւել սիրէ . ըստ իմ իւղաբեր կանանց . նաև « Պարտ է նախ քան զա-րեգակն կանխել 'ի գովութիւն քո , և յառաջ քան զծագել լուսոյ՝ յանդիման լինել քեզ » Իմաստ . ԺԶ . 28 : Նաև կանխել և ուղղել զանձն և ունել զինքն 'ի պատրաստի , ոչ սոսկ զմարմինն և եթ , այլ զներքին զգայարանս . այսինքն զմի-տս , զմիտս , և զյիշողութիւնս . քանզի արդ ա-ւասիկ ժամ է արդէն իւրաքանչիւրոց անձանց բանաւոր փառաբանչացս հանդիսանալ հրաւէրին

և փրկողին Յիսուսի Քրիստոսի. և ջերմեռանդ ցուն աղօթիւք և հայցուածովք խօսակից լինել ընդ Նմա ։

Երկրորդ՝ 'ի հարկանել երկաթեայ կոչնակին առաջնոյ Սաղմոսին. պարտ է պարապել 'ի սուրբ մաներգութիւնս, յաղօթագիրս, 'ի պատմութիւնս, և 'ի վարս Երանելի վկայիցն և ընտրելոցն Աստուծոյ, ըստ իւրաքանչիւր բարեյօժար կամացն և հոգևոր փափագանացն ։ Ապա յետ այնորիկ արժան է 'ի ձեռս առնուլ զՏօնացոյցն և զՕրացոյցն. զորս կրկին աչօք տեսանել և գիտել պարտ է, թէ զի՞նչ է պատկեր աւուրն, տէրունի՞ իցէ, և թէ ապաշխարութեան, զի՞նչ աւուր ձայնն, և զի՞նչ սրբոց Տօնակատարութիւնք, և զի՞նչ ինչ պարտ է ընթեռնուլ և երգել յեկեղեցւոջ 'ի դասի և յատենի. զորս մի ըստ մի 'ի միտս ամբարեալ՝ գանձել 'ի յիշողութեանն. զի զայն ամենայն 'ի կարևոր ժամու ուղիղ ընթերցցին, և անվթար և անվրէպ երգեսցեն 'ի փառս և 'ի պատիւ Ամենասուրբ Երրորդութեան ։

Իսկ 'ի ժամանել սաղմոսերգութեան 'ի կանոնագլուխն առաջնոյ Սաղմոսին. աջակողմեան սաղմոսերգուն՝ փոքրագոյն ազգաւոր զանգակաւ ազդ առնէ լուսարարին առ 'ի հարկանել զերկաթեայ կոչնակն երկրորդի Սաղմոսին. յայնժամ խնկարկու սարկաւագն՝ և փոխասացող դպիրք ամենայն փութով արիութեան և ջերմեռանդն փափագանօք պարտին ընթանալ յեկեղեցին ։

Այլ 'ի ժամանելն առ Մաստուռն քամպիւրտոն Արքայազն Անտրէյայն, ուր ամփոփեալ կայր արքե-նաման պատուական Գլուխ Նորին, անդանօր ջերմեռանդն արտիւք և հոգւոյ փափագանօք և երկրպագութիւն մատուցանել զայրք և զպատիւ. Նոյնպէս և յելանելն խոնարհեալ առաջի արքու-նական Պատկերին սուրբ Փրկչի, աղօթանս վայել յարգութեամբ տպաւորել 'ի բարեխօսութիւն սրբոց Յակոբեանց երջանիկ Արքելայն. հայցելով 'ի Տեառնէ զշնորհս անձանց ա-ղորմութեանն, զներբուածս սխալանաց՝ և զխա-ղութիւն յանցանաց. զխաղաղութիւն ամենայն աշխարհի՝ և զհաստատութիւն Արքելական գահին. և անտի դէպ ուղիղ արժան է երթալ. և մտանել 'ի սուրբ Սանփրանչեսկոյ պալատանն. և ծնրադրութեամբ՝ և ջերմագին սիրով, և բազ-մահոյց պաղատանօք կալ յաղօթս առաջի խա-չելութեան սուրբ Պատկերին. և ս և երից հր-բաշխողարդ խորանացն՝ որչափ և կամք իցէ. քանզի Աստուած ոչ հայի 'ի քանակն, այլ 'ի սիրտ. ըստ այնմ, «Մարդ հայի յերեսս, և Աս-տուած 'ի սիրտ». Ա. Թագ. ԺԶ. 7: Ընդ որ և հայի նա 'ի սրբութիւն սրտի, 'ի մաքրութիւն մտաց, և յուղղութիւն վարուց ծառայից իւ-րոց և պաշտօնէից:

Այս վերստին զմտաւ ածեալ և 'ի յուշ բե-րեալ զկանխաւ ասելս խորհեցեալն և անվրէպ տրամադրութեամբ հաստատեալն 'ի մտի, որ-պէս զի անխափան պարզ և յստակ տպաւորեալ երգեսցէն 'ի ջերմեռանդութիւն ժողովրդեան.

և մի՛ երբէք համարձակութիւն ինչ ցուցցեն յան-
ձինս իւրեանց, զի անհաճոյ է Աստուծոյ օրհ-
նութիւն և գոհութիւն հեղգութեամբ մատու-
ցեալ, որպէս խօսի սպառնոյ բանիւ մարգա-
րէին այնմ՝ որ հեղգանօք յԱստուածպաշտու-
թեան. «Անիծեալ լիցի, ասէ, որ գործէ զգոր-
ծս Տեառն հեղգութեամբ»: Երեմ. ԽԸ. 10:
Այս քանի՞ առաւել մեզ քրիստոնէիցս սպառ-
նայ, որովհետև միշտ պարտական եմք օրհնել
և գովել զնա. ըստ այնմ, «Պա՛րտ է յամենայն
ժամ կալ յաղօթս, և մի՛ ձանձրանալ»: Ղուկ.
ԺԸ. 1:

Իսկ 'ի հասանել 'ի կանոնագլուխ երկրորդ
Սաղմոսին, աջակողմեան սաղմոսերգուն ըստ ա-
ռաջնոյ նուագին՝ փոքրագոյն փողոփն 'ալղ տա-
նէ լուսարարին՝ առ 'ի հնչեցուցանել զզանգա-
կըն, յայնժամ գղերք և միահամուռ սրբագու-
մար միաբանութիւնք եկեալ խմբին 'ի բարե-
բանութիւն Ամենասուրբ Երրորդութեանն:
Նոյն է տեսանել և զայլունաստարաս երամս՝ Տէ-
րունական մեծահաւատ Ուխտաւորաց, որք ըն-
թացեալ յեկեղեցին արտասուախառն պաղա-
տանօք, լիաբերան գոհութեամբ, զղջմամբ սըր-
տի, և մեղայ գոչելով դիմեն 'ի մատուռն սուրբ
Յակոբայ, զոր բարեխօս ունելով՝ փառաւորեն
զանուն Ամենասուրբ Երրորդութեան. յորմէ
մեծաւ յուսով ակն ունիմք շնորհիւ ողորմու-
թեան իւրոյ՝ արժանաւորել փառաւորիլ աստ
և 'ի կենանն յաւիտենից:

Արդ՝ մի՛ երբէք զմտաւ ածել ասիցես, թէ

չէ՛ ինձ պիտոյ. և զի՞նչ փոյթ իցէ ինձ զայդպանէ, մի՛ թէ դատապարտ իցեմ և ժամանոց. զի զատուցելովքդ փոյթ կալեալ հոգ տարայց: Մի՛ է որոյ ասեմ քեզ, զի ամենայն կղերք եկեղեցւոյ, եթէ դպիր, և եթէ սարկաւագն, եթէ քահանայք և եթէ բարձրայնք, ըստ տեղւոյ՝ ըստ ժամանակի՝ և ըստ ժամու պատշաճի դատապարտեալ են և ժամանոց. այլ ո՛չ առանց հրամանի դատապարտին, որ խոհեմութեամբ վարի ընդ ամենեսին, և ըստ իւրաքանչիւր կարողութեան և արժանաւորութեան, և ըստ չափու գիտութեանն սիրով սրբութեան մատակարարէ նոցա զերգս հոգևորս և զընթերցուածս, և սիրաշահէ զնոսա. զոր տեսեալ եկեղեցական պաշտօնէից, ևս քան զևս արիացեալ և ջան եդեալ եռանդագին բաղձանօք փութացին կատարել զԱստուածային պաշտօնն ՚ի փառս անուան նորա:

Մի՛ և մի երբէք ախորժեսջիք բամբասել զոք, և ծաղր առնել, կամ դատապարտել. և մի բարձրաձայն աղաղակաւ վիճել. այլ մեղմով և քաղցրաբանութեամբ վարիլ ընդ ամենեսին ՚ի տան Տեառն՝ որ է Եկեղեցի սուրբ: Քանզի եկեղեցին է տուն Աստուծոյ՝ բնակարան Հրեշտակաց՝ ժողովարան սրբոց՝ քաւարան մեղաւորաց՝ կրթարան Աստուածպաշտութեան՝ և ակն եօթնորբեան շնորհաց Հոգւոյն սրբոյ. զայս ամենայն անմոռաց կալեալ ՚ի մտի՝ մի՛ վարեսցի ոք դատապարտութեամբ: զի՝ « Ընդ ամենայն դատարկ բանի զոր խօսիցին մարդիկ, տացեն համար յաւուրն դատաստանի ». Մատթ. ԺԲ: 36:

Արդ՝ եթէ կամիս լինիլ ուսանիլ. մաքուր հոգւոյ փափագանօք առ գիրս Սրբազան Առաքելոյն Յակոբայ արդարոյն, և 'ի մեկնիչ սուրբ Գրոց Նորին Սարգսի Շնորհալւոյն. յորոց քաջ ուսեալ՝ տեղեկասցիս, թէ զի՛նչ ինչ գրեն զկրօնաւորացն և զքրիստոնէից. Այս ուրեմն խոյս տացուք յանկարգ գնացից, և երկիւղիւն Աստուծոյ պատսպարեսցուք զանձինս մեր և զզգայարանս. հետևելով ուղիղ և պարկեշտ վարուց, և զգեցցուք զզարդ վայելչութեան հոգւոյ, և մի՛ զանձն ընդ վայրօք ածեալ յառեսցուք, զոր յանդիմանէ իմաստունն. «Աչք անմտի ընդ վայրօքն յածեն»: Առակ. ԺԷ. 24: Այլ մի՛ յեցեալ յորմն յակնկիւս բերանաբաց կայցէ որք վասն արտաքին զարդուց որմոյն և խորանացն, որովք միայն՝ թանձրագոյն միտք հաւատացելոց անօսրացեալ կակղանան, և զգալի տեսութեամբ առ իմանալին ժամանեալ օգտին, և վերջապէս Աստուածային տեսութեան և երանական ձայնին արժանի լինին:

Այլ զմտաւ ած և խորհեաց զզարդուց հոգւոյդ, և տե՛ս թէ ունի՞ս զարժանավայել զարդս առաքինական բարեմասնութեանց, և զմաքուր հանգերձս սուրբ հարսանեաց, զտեսական և զգործնական գաւանի արդիւնս բարութեանց. զերբնականաւն պանծալին՝ այսինքն հաւատոյ լուսոյն փայլեալ պայծառալին, հաւատոյն յուսով ամրացեալ. և սուրբ սիրոյն ոսկիապատեալ զարդարեալին ըստ հոգւոյ և ըստ մարմնոյ. մի՛ գուցէ լուիցես զահաւոր ձայնն

թէ, «Ընկե՛ր, զիա՞րդ մտեր այսր, որ ոչ ունէ-իր զհանդերձ հարսանեաց»։ Մատթ. իբ. 12։
Եղ ուշ ուշով ունկնդիր լե՛ր Աստուածայնոյ պատգամացն, եւ յերգեսն զերգս հոգեւորս՝ մը-տաց ձայնակից գործիր ջերմեռանդ իբրեւ ՚ի մէ-ջէ բերանոյ, ՚ի փառս եւ ՚ի գովեստ անմնանալե-ծի Անուան նորա։

Եւ առանց իրիք բանաւոր պատճառի՝ մի՛ ոք հաճեսցի ելանել արտաքս ՚ի տաճարէն եւ հեռա-նալ. եւ եթէ հարկ ինչ լիցի ելանել, անդէն ՚ի դուրս անկեալ անմնաւոն, մտախոհ լիցի եւ ուն-կնդիր երգոց եւ աղօթից եւ բանից խրատուցն։ Եւ եթէ ոք առիթեալ հարցանիցէ քեզ բան ինչ ՚ի լուծումն տարակուսական բանից. սակաւա-բան լե՛ր, եւ փութով լռեա՛. քանզի պատշաճ է բա-բազումս լսել, եւ սակաւս խօսել քան աւելորդս, ըստ իրին, եւ ըստ ժամանակին։ Եւ արգիլեալ է քողարկեալն վիճաբանութիւն յեկեղեցւոջ՝ յինչ եւ իցէ նիւթս. եթէ կամիցիս տեղեկանալ ՚ի մասնից բառից կամ բանից ինչ, յետ աւարտ-ման պաշտամանն երթեալ ՚ի սենեակն, քաղա-քավարութեամբ եւ հոգւով հեզութեամբ հար-ցեալ ըստ արժանւոյն տեղեկացիս ամենեցուն։ Եւ մի՛ երբեք ՚ի մոլեկան կրիցն հպարտութեան վերացեալ՝ իբր գիտակ բառից կամ բանից, փա-ձել կամիցիս զայլս՝ ագէտս զնոսա դատելով, կամ առ ծաղու գործեսցես՝ որ մեղք է մահացու. յորմէ ծնանին գժտութիւնք, ատելութիւնք, անարգութիւնք, կռիւք եւ հայհոյութիւնք. զոր բազմիցս լուեալ եմք ականջօք մերովք, եւ տե-

սեղան աջոք · որ և խոստանէ իմաստութիւնն այսպէս · « Յիմաստութեան քո մի հպարտանար » · Սիրաք. Գ. Ճ.

Այլ մի՛ զօրն և զժամն ընդ վայր և 'ի զուր կորուսցես · այլ պարապեսցիս յընթերցուածս սուրբ Գրոց՝ 'ի շահ անձին քում, և լիցի քեզ կերակուր հոգևոր և Թոշակ առ 'ի կենաց: Քանզի սուրբ գիրք դաստիարակք են մեզ բարոյականս, որք յանդիմանեն զմեզ, և ուղղեն զմիտս և ըզկամս մեր առ Աստուած. բերկրեցուցանեն ըզսիրտս մեր՝ և ևս քան զևս առաւելուն զջերմեռանդն սէր 'ի մեզ, լուսաւորեն զմիտս և զհոգիս մեր լուսով գիտութեան և իմաստութե, և կրթեն զմեզ յԱստուածպաշտութեան, և ուսուցանեն զմեզ առ 'ի ճանաչել և գիտել զկամըս Աստուծոյ, որ է բարին՝ հաճոյն՝ և կատարեալն ըստ Սրբազան Առաքելոյն:

Որք՝ գրեալք ծննդոց 'ի միտս անցես զարարչագործութիւնն Աստուծոյ. զպատուիրանն, զգթութիւնն, զփրկութիւն. զերևելեաց և զաներևութից գոյացութիւնն, և զզարդս երկնի և երկրի. զշնորհս, զփառս, և զանմահութիւն բանականաց արարածոցս:

Գրեալք Ելից՝ զամենասքանչ զօրութիւնն Աստուածութեան և մեծվայելչութեան նորին:

Գրեալք Թուոց՝ զնախախնամութիւնն, զկառավարութիւնն, զխնամս, զգթութիւնս, զամենառատ պարգևս հոգւոյ և մարմնոյ:

Գրեալք Ղևտացւոց՝ զպատարագայ խորհուրդս մաքրելութեան:

Պտուղք Օրինաց՝ զօրէնս արդարութեան և զիրաւունս ճշմարտութեան ։

Պտուղք Յոբայ՝ զեղանակ համբերութե, զզգա-հութեան, զճանաչումն անձին, զհաստատու-թիւն խոնարհութեան, և զլոյս յարութեանց և զվախճան արդար դատաստանին Աստուծոյ ։

Պտուղք Դաւթի՝ զզգուշութի մեղաց, զապաշ-խարութիւնն, զողորմութիւնն, զգթութիւնն, զփրկութիւնն, զհեզութիւնն, զյուսոյն հաս-տատութիւնն, և զԱստուածպաշտութիւնն ։

Պտուղք Մարգարէից՝ զառաջին և զերկրորդ գալուստն, զյարութիւնն մեռելոց, զանաշառ դատաստանն, զհատուցումն ըստ իւրաքանչիւր գործոց ազգի մարդկան, և զայլ գուշակութիւնս ։

Պտուղք Նոր Կտակարանին՝ զկատարումն անօ-րէնութեան բանին Աստուծոյ. զազատութիւն բնութեան մարդկան, զհաւատ, զյոյս, զսէր, զքարոզութիւնն առ փրկութիւն և առ երա-նական կեանս, զպսակն արդարոց, և զպատիժն մեղաւորաց ըստ գործոցն սոսա և ՚ի հանդեր-ձեալն ։

Յընթեռնուլն մեր զգիրս խրատականս ի-մաստնոց՝ լուսաւորիմք ՚ի միտս, և բորբոքիմք առ ՚բարին, և վառիմք ՚ի սէր Աստուծոյ և ըն-կերին ։ Յընթեռնուլն զՎարս սրբոցն զգաստա-նամք հոգւով, արիանամք, և զօրանամք. շտե-մարանեմք ՚ի մեզ զամենայն օգտակարս, յորս գոն շնորհք Հոգւոյն սրբոյ ։ Յընթեռնուլն մեր մտադրութեամբ, զգածին սիրտք մեր և բերկ-րին, հանդարտին յամենայն աշխարհական ըղ-

քաղմանց. զուարճանամք, ցնծամք և պարիմք հոգւով ընդ հոգեղէնսն և ընդ սուրբս նորա։

Արդ եթէ օգտել կամիցիս 'ի սուրբ Գրոց՝ յառաջ քան զամենայն 'ի բաց հեռացո՛ 'ի քէն զամենայն զչար խորհուրդս՝ ասելով զբան Մարգարէին. «Ի բաց եղերուք յինէն չարք, և քննեցից զպատուիրանս Աստուծոյ իմոյ»։ Եւ ապա խնդրեսցես յԱստուծոյ զլոյս շնորհացն, ասելով. «Դու լուսաւոր առնես զճրագ իմ Տէր Աստուած իմ, լո՛յս արա ինձ 'ի խաւարի»։ Սաղ. ԺԷ. 29։

Եւ այսպէս ըստ վերոյիշեալ պայմանիս զսկիզբն արա՛ յընթերցումն սուրբ Գրոց. այլ լիցի չափաւոր, զի յաճախ և սակաւ ո՛չ այնչափ օգտէ. քանզի ըստ չափու և հանդարտ ընթերցանութեամբ կարես 'ի միտ առնուլ զիմաստսն՝ և գանձել 'ի յիշողութեանդ, որով դիւրաւ ունիս կազմել զսպեղանի զօրաւոր վասն վիրաւորեալ հոգւոյ, և կերակուր անմահութեան վասն քաղցելոյ 'ի հոգի. «Զի ամենայն դպիր աշակերտեալ արքայութեան երկնից՝ նման է առն տանուտեառն, որ հանէ 'ի գանձէ իւրմէ զնոր և զհին»։ Մատթ. ԺԳ. 52։

ՑՈՒՑԱԿ

ԱՐԺԱՆԵԱՑ ՅԻՇԱՏԱԿՈՒԹԵԱՆ

Ա

Զ

Է

Տ